CEZAR PETRESCU

1907

Supracoperta de
N. RONI

CEZAR PETRESCU

1907

★

1957
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

CITEVA LAMURIRI IN LOC DE PREFAȚA

Ciclul „1907" s-a ivit tîrziu în cîmpul de proiecte al prozatorului Cezar Petrescu. Atunci cînd, în 1929, își vestea un ciclu mai vast de romane, „menite să înfățișeze aspectele vieții romînești contemporane, stăruind nu atît asupra problemelor sociale,... cît asupra analizei și conflictelor psihologice" — scriitorul încă nu avea intenția să scrie o operă închinată marilor răscoale țărănești, care au zguduit Romînia la începutul secolului nostru.

Nici cîțiva ani mai tîrziu, cînd aproape jumătate din romanele proiectate se aflau apărute sau scrise, iar celelalte se aflau în lucru, activitatea creatoare febrilă a scriitorului nu consemna o atare intenție Cîteva din creațiile cele mai importante ale scriitorului, apărute între 1929 și 1934, fac însă amintire de evenimentele dramatice ale lui 1907: în *Apostol*, care începe la un an după răscoale, se simte încă apăsarea tragicelor întîmplări; iar în *Aurul negru* aflăm chiar că Zaharia Duhu a ieșit înaintea țăranilor dezlănțuiți, pentru a-i opri de la fapte nesăbuite, care puteau să se întoarcă de-o mie de ori mai grave împotriva lor

O semnificativă mărturie a scriitorului, nu atît despre epoca răscoalelor, cît despre poziția sa în fața problemelor acelei epoci, o aflăm într-un interviu din 1929. Relatările poartă asupra formării concepției sale despre viață și societatea romînească. Scriitorul își povestește propria biografie și formație

spirituală caracterizată de ciocnirea a două tendinţe ireconciliabil opuse, pe care adolescentul de atunci le trăia dramatic. „Spiritul de clasă al tatei, care nu uita că e fecior de clăcaş — şi spiritul de clasă al mamei, care fusese crescută în toate bunele şi relele unei categorii sociale privilegiate, îşi disputau alternativ, în formaţia mea spirituală, sentimente şi judecăţi contradictorii. — spune scriitorul. Mă simţeam cînd revoltat social, cînd «reacţionar odios» după linia sîngelui patern ori matern... *Sămănătorul*, atît în literatura sa, cît şi în ideologia politico-socială, împăca aceste două impulsii antagonice, tocmai prin ceea ce constituia contradicţia doctrinei sămănătoriste. A slăvi în acelaşi timp ţăranul şi proprietarul, exploatatul şi exploatatorul, nu-mi părea nimic ilogic, cum absurd era de fapt."

Să stea aici una din rădăcinile adînci ale cauzelor subiective pentru care un roman despre răscoale n-a ispitit mult timp pe scriitor? Ce ar fi putut determina atunci întoarcerea tîrzie la o atmosferă atît de sever condamnată?

Poate că în primul rînd necesităţile impuse de construcţia ciclului proiectat şi care ţinea să fie o „cronică romînească a veacului XX" Dintr-o asemenea cronică nu putea lipsi, de bună seamă, crîncenul avertisment pe care-l primise oligarhia romînească la primii săi paşi in noul secol, inaugurat cu atît de fastuoase pronosticuri, în anul jubiliar 1906. Şi cum în întreaga sa operă scriitorul a fost preocupat să ridice asemenea avertismente, nu e de mirare că s-a apropiat de singeroasele împrejurări ale anului 1907, cu toate rezervele interioare care-l reţinuseră anterior, cu toate că înaintea sa, pe poarta aceea în zugrăvirea lui 1907, trecuse Liviu Rebreanu, cu romanul *Răscoala*, operă monumentală, care părea să fi epuizat, din punct de vedere literar, momentul istoric şi social.

Cele trei volume ale ciclului *1907* apăreau în chiar pragul celui de-al doilea război mondial, epocă în care creaţia scriitorului mai înscrie două romane de sumbră atmosferă şi cu un tragic mesaj, succedindu-se în fixarea cronologică a evenimentelor zilei. Unul este *Ochii strigoiului*; altul *Carlton*.

Romanul *1907*, desfăşurat pe întinderea cam a unui an, din zilele panoramilor şi discursurilor jubiliare pînă în zilele tragice ale represiunii singeroase, îşi proiectează epilogul toc-

mai în 1937, cînd unul din eroii romanului străbate cu inima strînsă locurile de mult apusei copilării. Peste tot nu vede decît paragină, descompunere, dezastru — în suflete ca şi pe fața pămîntului. Bogdan Cernegură din *Ochii strigoiului* redeschide ochii, după o letargie de 20 de ani, tot în anul 1937, ca să poarte apoi, în continuare, vreme de trei ani, pînă în toamna lui 1940, privirea sa mustrătoare asupra oamenilor şi evenimentelor ce se precipită. Dărîmarea blocului *Carlton* se petrece la cutremurul din toamna lui 1940. Scriitorul urmărea îndeaproape, an cu an, am spune chiar zi cu zi, criza care se apropia vertiginos de un deznodămînt rămas încă ascuns înțelegerii sale. Unul din articolele de ziar scrise de Cezar Petrescu în septembrie 1940, în zilele cînd erau aduşi la putere legionarii, se intitula: „Quo vadis, valache?" — încotro, romîne? Ce drumuri apuca societatea romînească, spre care sfîrşit se îndrepta oligarhia romînească, — au arătat-o cu prisosință anii următori: crimele legionare, rebeliunea, dictatura antonesciană şi războiul! Scriitorul nu se mai străduia să încerce indicarea unei soluții, a unei posibilități, ci alegea subiecte al căror final coincidea cu un dezastru: în *1907* vîntul răscoalei şi cumplita, sălbatica represiune, apoi sfîşierea pe care o încearcă Adrian Petreanu după treizeci de ani, în fața pustiului şi disperării care-l întîmpină pretutindeni; în *Ochii strigoiului* deruta totală a sufletului pur şi generos care fusese Bogdan Cernegură, entuziastul din tranşeele anului 1919, căzut ca din lună în vălmăşagul patimilor din 1937; iar în *Carlton* prăbuşirea uriaşului edificiu, zdrobind în dărîmăturile sale sute de vieți, pentru a le da, poate, „un deznodămînt mai nobil de cum l-ar fi descoperit eroii înşişi trăind mai departe" — notează scriitorul cu îndurerată amărăciune.

Nu numai în *Carlton*, dar după părerea noastră în toate aceste trei romane, scriitorul a fost preocupat să discute problema „destinelor omeneşti secționate salvator într-un moment de criză", printr-o dezlegare neaşteptată, aproape catastrofică. Că aceasta era preocuparea sa în tot acest timp — o dovedeşte primul roman scris după eliberare, *Adăpostul Sobolia*, publicat în toamna lui 1944, care aduce aceeaşi atmosferă. Şi acolo doi eroi, eroii principali, sînt pulverizați,

prefăcuți în nimic, de o explozie în timpul unui bombardament aerian, — tocmai în momentul cînd destinele lor se aflau la o fatală răscruce.

Astfel încît ciclul *1907* trebuie să-l încadrăm acestui moment al creației scriitorului, mai mult decît celui anterior, ilustrat de *Intunecare, Calea Victoriei, Aurul negru, Apostol, Oraş patriarhal* şi *Duminica orbului.*

Este un moment în care semnele crizei prin care trecea societatea romînească în ansamblul ei pătrund mai adînc în creația scriitorului, uneori viciind, din cauza lipsei de perspectivă asupra faptelor zilei, laturi însemnate ale cîte unei scrieri.

Scriitorul îşi dă seama de aceasta. Nevoia unei reculegeri, pentru redobîndirea perspectivei asupra momentului contemporan îl conduce în această perioadă pe Cezar Petrescu către proiectul unui nou ciclu, care să privească „rădăcinile din celălalt veac" ale întîmplărilor pe care le consemnase pînă atunci în aproape cincizeci de cărți.

Trilogia *1907* aparține şi acestei noi preocupări, în aceeaşi măsură în care aparține şi liniei pe care o vedem continuată de *Ochii strigoiului, Carlton* şi *Adăpostul Sobolu.* Trilogia însăşi stă astfel la o răscruce —, nu numai din punctul de vedere al evenimentelor pe care le înfățişează şi care țin de confluența a două veacuri, a două moduri diferite de dezvoltare a societății — dar şi la o răscruce în evoluția artei scriitorului. In fața uluitoarelor, derutantelor desfăşurări de apariții şi dispariții de state, regimuri, formații politice, în fața tratatelor încheiate cu jurămînt azi şi călcate cu nepăsare mîine, în fața hecatombelor de vieți condamnate distrugerii de noua religie a „spațiului vital" — scriitorul caută un liman, simte nevoia unei justificări pentru sine, şi a unui reazem pentru gîndirea sa socială. Nu are puterea şi nici elementele să afle acest reazem şi această justificare în viitor, pe al cărui fundal nu i se zugrăvea decît războiul: şi atunci se întoarce la o credință a anilor adolescenței, de care se eliberase de mult, pe care o condamnase cu severitate. — se întoarce însă cu deznădăjduită speranță că poate, totuşi, adevărul se afla într-acolo!...

Adevărul nu se afla acolo. Însă romanul *1907*, rezultat al

acestei tîrzii reveniri la o concepție a adolescenței naive, s-a resimțit din plin de contradicția semnalată de scriitor încă în 1929: „A slăvi în același timp țăranul și proprietarul, exploatatul și exploatatorul, nu-mi părea nimic ilogic, cum absurd era de fapt".

Se înțelege că, după trecerea a două decenii de cînd a fost scris ciclul *1907*, Cezar Petrescu a avut tot timpul să cerceteze perspectiva ce concretizează un moment al creației sale și să restabilească legătura cu operele sale din anii 1929—1935, de la *Întunecare* pînă la *Duminica orbului* Recenta inplinire a unei jumătăți de veac de la marile răscoale i-au readus în actualitate datoria, de atîtea ori mărturisită, de a revedea ciclul *1907*, pentru a nu lipsi pe cititor, măcar cu prilejul acestei comemorări, de unul din dramaticele documente închinate întîmplărilor care s-au încheiat cu jertfa celor aproape 14.000 de țărani uciși în răscoale.

Scriitorul a reluat încă de mult explorarea adîncă a epocii 1907, pentru o zugrăvire adevărată, eliberată de prejudecățile și de tributul plătit dureroaselor dibuiri care au caracterizat drumul unei mari părți din intelectualitatea epocii în pragul celui de-al doilea război mondial. Primele episoade ale scenariului *Nepoții gornistului* se înscriu drept lucrarea cea mai veche, din punct de vedere cronologic, în care perspectiva asupra răscoalelor devine aceea adevărată. Urmează nuvela *Vino și vezi*, deosebit de semnificativă, nu atît prin episoadele care amintesc momentul răscoalelor, cît mai ales prin adîncimea cu care e prins, deși în puține linii, moșierul Nick Cristodorescu. Epoca în care se petrec întîmplările episodului respectiv al nuvelei coincide, vorbind în linii mari, cu epoca în care trăia și era stăpîn al moșiei Zapodia boier Iordache Cumpătă, personajul prin a cărui semnificație era alterat mesajul romanului *1907*, în forma sa de acum două decenii.

Ca și Iordache Cumpătă, Nick Cristodorescu este un moșier cu obiceiuri omenoase și înțelegătoare, el evită violența și apucăturile tiranice în relațiile cu țăranii. Adesea e gata chiar la acte de generozitate, de felul celor ale lui Iordache Cumpătă, care dăruiește un galben unei fete să-și ia ciubotele cu potcoave de alamă, trimite doi saci de făină unui țăran bolnav de pelagră, sau împarte fără plată un lan întreg țărani-

lor năpăstuiți de grindină. Acte și atitudini asemănătoare nu mai rămîn în nuvela *Vino și vezi* dovezile unei mărinimii care să pledeze pentru permanentizarea stării de exploatat a țăranului, ci ele sînt urmărite mult mai adînc, în consecințele, și chiar în intențiile lor ascunse, nemărturisite. Sub veșmîntul aurit al dărniciei și omeniei, nuvela dezvăluie esența exploatării încă mai crude, tocmai pentru că se drapează în generozitate. Daruri mărunte, vorbe potolite, exprimate ca o rugăminte și solicitare, nu ca o poruncă, cisla pe banca din fața porții unui țăran, îi asigură lui Nick Cristodorescu la un preț redus brațele necesare pentru munca la moșie; și-i mai asigură chiar o oarecare tragere de inimă din partea țăranilor, înșelați de aparențe.

Personajul Nick Cristodorescu dă o replică binevenită vechii presupuneri după care nu părea ilogic a slăvi în același timp țăranul și moșierul, a arăta înfrățiți pe exploatat și pe exploatator, cînd de fapt lucrul era o absurditate.

Piesa *Pîrjolul*, cronică a zguduitoarei mizerii care a sculat țărănimea la coase și topoare în 1907, a însemnat altă treaptă în procesul de elaborare a unei noi viziuni pentru cele trei părți ale ciclului „Mane, Teckel, Fares", „Noi vrem pămînt" și „Pămînt, mormînt".

Alte lucrări, unele încă în faza de laborator, altele publicate, au premers forma de față a romanului, și mai ales ne dau temeiurile să credem că scriitorul nu se va opri aici, ci că va întreprinde, poate, într-un viitor nu prea îndepărtat, o nouă revenire încă mai adîncă asupra lui *1907*.

Deocamdată sîntem datori cititorului un adaos de explicații, care să-i sublinieze pe scurt principalele deosebiri ale ediției pe care o are în mînă, față de cea de acum două decenii.

Nu e una fundamental nouă! Nici nu avea de ce fi una fundamental nouă, de vreme ce adevărate au fost și sînt dramaticele episoade care zugrăvesc nepăsarea în fața mizeriei și cîinoșenia unor proprietari ca Damian Cumpătă, Voicu Cojan; și alte episoade care prind în pagini vrednice de antologie spiritul acaparator, lipsa de orice scrupule în stoarcerea țarinei și a țăranului, de care dau dovadă arendași ca Nolică Gaspar și Iuju Leibovici; și suita de capitole care încheagă

ample tablouri ale mascaradelor şi desfriului la modă în lumea politică şi în cea a cafenelei, în lumea saloanelor ca şi în aparatul de stat. Scriitorul consemnează pe larg sau numai în simple aluzii nenumărate fapte absolut reale, diversitatea dezbaterilor asupra problemei ţărăneşti care de care cu mai felurite şi utopice soluţii, înregistrează chipuri, relatări din ziare, documente, ca într-un roman străbătut intens de suflul gazetăriei, aşa cum sînt multe din romanele scriitorului. Nu vom face deci nici o analiză şi nici măcar o prezentare a acestor fapte şi a acestor oameni, pe care cititorul este singur chemat să le cunoască, şi să le aprecieze

Dar vom insista întrucîtva asupra unora din firele epice ale romanului, în structura cărora scriitorul a intervenit mai substanţial. Primul este acela care-l priveşte pe moşierul Iordache Cumpătă.

Stăpînul Zapodiei, Iordache Cumpătă, e un „corb alb" între moşieri, un caz rar, prin slăbiciunea lui — pe care şi-o recunoaşte şi o declară — de a nu putea fi un satrap ca fratele său Damian, sau ca ginerele său Voicu Cojan El e îngăduitor şi bun la suflet, pentru că aşa a apucat din părinţi, şi în privinţa aceasta se potriveşte cu energica-i soţie Smaranda, femeie aprigă şi cu gura ascuţită, dar tot pe atît de omenoasă. In afară de faptul că oaze izolate ca aceea pe care o reprezintă moşia lui Iordache Cumpătă nu pot schimba nimic în oceanul de suferinţă a ţărănimii, — volumul pune în relief, în această ediţie, mai ales faptul că omenia şi generozitatea lui Iordache Cumpătă şi a Smarandei nu-i fac mai puţin exploatatori, că buna lor înţelegere cu ţăranii nu înlătură exploatarea, şi că, deci, buna convieţuire a ţăranului cu proprietarul e departe de a fi o *soluţie* a problemei ţărăneşti. Pentru această concluzie — socotim, clară în forma aceasta a romanului — n-a fost nevoie de a modifica din temelii romanul. Toate elementele acestei juste înţelegeri au existat în roman încă dintru început, — dar amestecat cu altele, şi umbrite de acestea, pierzîndu-se printre ele, lăsînd să apară alt mesaj al cărţii, altă concluzie despre soluţiile cu putinţă în îmbunătăţirea soartei ţăranilor.

Iordache Cumpătă se mişcă în roman, şi chiar ajunge să se zbată, nu pentru o dreptate definitivă, nu pentru rezolvarea

radicală a problemei țărănești, ci, conform firii lui blînde, pentru mai multă omenie și de-o parte și de alta, pentru împăcarea celor două clase — între care nu poate exista împăcare — adică în ultimă analiză pentru permanentizarea exploatării. El nu vrea să revoluționeze soarta țăranilor, ci doar să fie evitate excesele, ca să nu dea naștere la violențe și chiar la răscoale, și pentru ca moșiile să fie bine și la timp lucrate. Pentru el aceasta e soluția problemei țărănești. Și e firesc să-i apară așadar numai lui! Cu toată simpatica lui figură, romanul nu-i mai poate accepta soluția.

Răscoalele i-o vor dezminți într-o măsură sensibilă; i-o va dezminți și mai adînc un alt personaj al cărții, profesorul de agronomie Dimitrie Petreanu, feciorul de clăcaș de pe Olt fugit de acasă ca să învețe carte, și ajuns doctor în științe agricole de la Sorbona.

Dimitrie Petreanu înțelege printr-o dureroasă experiență că exemplul lui Iordache Cumpătă nu e soluția mult căutată, așa cum crezuse o vreme; că nu poate fi soluție nici cealaltă credință pe care și-o purtase cu sfințenie ani de-a rîndul, — propriul exil într-un tîrg obscur ca dascăl la o școală de viitori tehnicieni agricoli, ca să propovăduiască agricultura rațională, științifică, într-o țară unde moșierii în cea mai mare parte lucrau pămîntul ca pe timpul dacilor, fiindcă mîna omenească era mai ieftină decît mașina, și unde țăranii nu aveau pămînt decît pentru îngropăcinne. Dimitrie Petreanu este acum în roman nu un adept al împăcării dintre clase, ci un sceptic, care a fost mereu dezmințit și lovit de realități în toate generoasele-i intenții El se înscrie din plin printre personajele caracteristice scriitorului — intelectualii înfrînți de societate, îngenuncheați, sau chiar nimiciți, așa cum fuseseră la rîndul lor Radu Comșa în *Întunecare*, Sergiu Miclăuș în *Duminica orbului*, Nicolae Apostol în romanul *Apostol*, și numeroși alții.

După ce, ca un iluminat crezuse cu avînt în rolul culturii, al științei pentru rezolvarea fără greș a problemelor clasei din care făcuse parte, feciorul clăcașului ajunge la încheierea că, în condițiile regimului în care trăiește, soluția nu poate fi dintre acelea la care ajunsese el. Dimitrie Petreanu moare tocmai cînd părea să aibă intenția unei apropieri de socialiști, după amara lui experiență și zădarnica-i credință în misio-

narismul cărturarului. Sfîrşitul acestui erou în pragul unei noi înţelegeri posibile adaugă romanului o undă de mare tristeţe în neguroasa atmosferă cînd se dezlănţuie represiunea.

Alte intervenţii, mai puţin însemnate, înlătură interpretări eronate ale cauzelor răscoalelor, interpretări care dintru început nu putuseră fi evitate. Scriitorul a adăugat noi pagini — nu multe la număr — cuprinzînd documente şi referiri la fapte caracteristice epocii; a echilibrat unele ample discuţii purtate de personajele romanului; a precizat date asupra cărora a aflat cu trecerea timpului noi amănunte; a înlocuit ici o numire, dincolo o expresie, ceva mai departe construcţia unei fraze. Acestea, după legea nescrisă, dar atît de fără abatere, după care, orice scriitor, mai tîrziu ar scrie orice carte măcar puţin altfel, de cum a scris-o de prima dată. Cum spune Cezar Petrescu însuşi la o recentă prefaţă la romanul *Întunecare*, despre astfel de intervenţii şi ameliorări că sînt „strict scriitoriceşti, de ordine stilistică, fiindcă după trei decenii chiar cel mai sclerozat scriitor tot mai învaţă ceva în arta sa!"

În cazul ciclului *1907* au fost numai două decenii. Dar pline de atîtea profunde şi fundamentale prefaceri în soarta oamenilor despre care povesteşte romanul, încît de ce ar fi de mirare că unele presupuneri de acum 20 de ani, unele păreri şi soluţii nu corespund realei desfăşurări a faptelor? Şi apoi, romanul a fost scris şi tipărit prima dată în vălmăşagul altei epoci, cu atît de perfid ispititoare propovăduiri. De ce ar fi de mirare că unele din acestea au putut fi înlăturate abia acum? Cînd sub ochii mereu atenţi ai scriitorului asupra faptelor şi noilor realităţi, se arată clară, strălucitor de concretă, soluţia reală, *unica soluţie* a ploblemei ţărăneşti, atît de îndîrjit — dar zădarnic — căutată cu două decenii în urmă. Treapta de dezvoltare socialistă a satului romînesc de azi, la o jumătate de veac de la răscoale, sfertul de ţară cooperativizat în gospodării agricole şi tovărăşii de muncă ale ţărănimii au dictat singure necesitatea şi dimensiunile revenirii asupra formei prime a romanului.

Aici urmează să vadă cititorul semnificaţia şi a reapariţiei romanului, şi a modificărilor pe care scriitorul le-a socotit absolut necesare. Cu acestea şi dincolo de ele, ciclul *1907* rămîne

o vastă galerie de tablouri realiste, un document grav al epocii, dar şi o oglindă a unui fel de gîndire, din epoca respectivă, cu îndrăznelile, luciditatea şi chiar cu erorile ei de optică. Însă, cum spune Cezar Petrescu însuşi, în aceeaşi prefaţă la *Întunecare*: „chiar aceste erori de optică, alături de unele anticipări confirmate de istorie, aşa cum s-a dovedit pe alocuri, nu fac parte oare din roman, cu meritele şi scăderile pe care le va judeca lectorul cu experienţa de azi mai just decît autorul (...) de acum trei decenii?"

Mihai Gafiţa

Preludiu

„Din o țară de plugari ce munceau pămîntul numai atît cît trebuia pentru hrana lor, astăzi sîntem o țară bogată, cu cîmpii mănoase, lucrate cu regulă. Sentimentul demnității și conștiința adevăratelor cerinți s-au înfipt în inimile noastre și cu toții ne dăm seama de răspunderea ce avem față de neam și de omenire... Sărbătorim toate aceste fapte mari, prin această Expoziție, care e menită să arate tuturor ce-am fost, ce sîntem și ce trebuie să fim!"

(*Dr. C. Istrati*, Comisarul general al Expoziției jubiliare din 1906, în cuvîntul de deschidere).

*

„Mai ales pentru țăranii care au venit din cîmpurile cele mai depărtate ale țării și dintre care cei mai mulți vedeau pentru întiia oară capitala și intrau în contact cu minunile civilizației moderne, impresia va fi salutară și trainică. Ei au dus în satele lor o concepție mai largă a vieții unui popor, o noțiune mai precisă a statului din care fac parte, a neamului din care se trag, și, trecînd peste orizontul mărginit al satului natal, în conștiința lor se va întări ideia patriei celei mari, cu un trecut glorios, cu un viitor strălucit!"

(*Jean Lahovary*, ministrul Agriculturii și Domeniilor, în cuvîntul de deschidere al aceleiași Expoziții.)

*

„Iar pe vita cîmpului răspingiţi-o-n pumni, ascundeţi-o în vizuini, ca să nu strice bucuria risipei din anul jubilar. Tăiaţi mîna pelagroasă care scrie pe păreţii auriţi ai salelor de banchete un nou Mane, Techel, Fares de ameninţare".

(Nicolae Iorga, în *Neamul Romînesc*, anul I, No. 42, din 1906, sub titlul: *Ascundeţi ţăranii!*)

TOBOGGAN ŞI ALTE DESFĂTĂRI JUBILARE

I

Era în anul una mie nouă sute şase, în Pavilionul agriculturii, la falnica Expoziţie jubiliară.

Săli lungi şi răcoroase, sonore, unde pasul vizitatorilor se abătea arar. Iar cînd se rătăcea vreun asemenea răzleţ trecător, paşii trezeau ecouri de boltă pustie ca în catedralele fără vreo faimă deosebită, şterse din obşteştile itinerarii turistice. Nici trei călători într-un ceas.

Un păzitor călca agale, în uniforma albă, de doc. Purta caiere de mustăţi uriaşe, după chipul şi asemănarea generalului Jack Lahovary, fratele ministrului de Domenii şi Agricultură, la care a fost ordonanţă pe vremuri şi-l luase sub ocrotire.

Dar în ciuda acestor stufoase şi crunte podoabe ale bărbăţiei, în ciuda mersului solemn, aidoma după cadenţa fostului său general şi stăpîn, ca să-i treacă timpul, îşi căuta îndeletniciri pe mintea copiilor.

Număra paşii — soţ, fără soţ — de la o uşă la alta. Se silea să păstreze echilibrul pe o funie imaginară suspendată în văzduh : dunga îngustă şi neagră de pe marginea preşului întins, dîră de sînge, din sală în sală, printre snopii aliniaţi la front, printre strujenii fenomen şi florile de fîneaţă îmbălsămate cu rădă-

cinile întregi în ierbare. La întors, schimba dunga paralelă din stînga.

Gravitatea omului mustăcios, absorbit în această joacă de copil, avea ceva comic și înduioșător. Părea că de izbînda finală depinde o sentință fără apel, de viață și de moarte. Un pariu fatal cu destinul.

Dacă dădea greș, o lua de la capăt, smulgînd mai avan fuiorul mustății. Dacă se auzea un pas răzlețit dinspre ușă, prins asupra faptului, își întocmea o înfățișare nevinovată.

Cu mîinile împreunate la spate, privea atunci somnoros la rafturile sentințelor orînduite în flacoane cilindrice, sferice, ovoide. Își strămuta ochii la tablourile sinoptice și la diagramele recoltelor din ultimele patru decenii. Trecea apoi la placardele fabricilor de mașini agricole și la pozele preparatelor spițerești pentru combaterea epizotiilor.

Le cunoștea pe derost, deși abia silabisește buchiile. Căsca deci în răstimpuri cu laba păroasă la gură, într-un fel de deznădejde a plictisului. Pe urmă, se oprea pentru a suta oară la dulapul cu larve conservate în spirt și la gîngăniile prinse în ac: *Dușmanii cîmpurilor noastre.*

Se aflau acolo rîme urîte și mama burduhoasă a tuturor coropișnițelor de pe lume; încolăciți viermi de pămînt și cristalide găunoase de fluturi ca pielea năpîrlită de șarpe în ciulini.

Se aflau mai ales prea minunate gîze, cu aripi muiate în toate irizările curcubeului, albastre și roșii, violete și verzi; gîze punctate cu aur și elitre zimțate cu tivuri de purpură, bondari cu pîntec de catifea sinilie și cărăbuși cu antene elegant arcuite.

Atît sînt de multe gîzele și atît de fantastic e sclipetul lor în neasemuita întrecere de culori și de linii, încît nu par să fi fost vreodată făpturi sburătoare îndeaievea. Nu s-ar crede că au luat ființă dintr-un oușor cît gămălia de ac; că sînt plăsmuite din țesuturi care se sfarmă în vîscozitate dezgustătoare sub talpă.

Infipte sub capacele de sticlă, aliniate după spițe de neamuri și misterioase clasificări, arată ca juvaierele bătute în nestemate dintr-o vitrină de bijutier. Se înșiră ca tot atîtea podoabe de topaz și rubin, de ametist și smaragd, ca tot atîtea coliere de safir și boabe de mărgean tăiate în camee de-un migălos și neîntrecut faur.

Paznicul, tîrgoveț mărginaș rupt de trei generații de la îndeletnicirile cîmpului, a pierdut din părinți odată cu semnul palmelor bătătorite, și amintirea acestor gîngănii atît de vrăjmașe bucatelor, cu toată inocența lor frumusețe amăgitoare. A suta oară le privește și a suta oară nu-i vine să creadă.

Se minunează în sine, în lipsa unui tovarăș să-i țină de urît.

— Ți-ți-ți! Nu s-ar spune, dom'le!... Coropișniță, înțeleg... Rîmă, mai zic... Dar mîndrețea aia de gîzulie s-o faci ac de cravată, nu alta! Cum să strice, dom'le? Cum s-aducă prăpăd, dom'le! Cine le-a văzut cu ochii lui rozînd și păgubind?

2

— Să încercăm în cealaltă aripă, Toto! Poate să fie ceva mai interesant...

— Ce poate să fie mai interesant? Grîu, ovăs... Orz, orzoaică... Alte rădăcini de lucernă și alte soiuri de porumb... Și așa mai departe. Te interesează, Lili? Te interesează, Margot?

Tînărul în costum fumuriu, cu mustecioara mătăsoasă în furculiță și cu panamaua fină înălțată de-a coasta după fasonul pălăriilor de voluntari buri încă la modă în amintirea războiului sud-african, răsuci șnurul monoclului pe deget, plimbîndu-și ochii ironici la cele două verișoare.

I se păru că nu le-a convins.

Amîndouă surorile, sprijinite în umbrele de dantelă albă, întîrziau nehotărîte în fața vitrinelor cu ierbare

și mustre de grîne. Se vedea lămurit că nu vreo rămășiță de curiozitate le ținea pe loc, ci numai o datorie de cuviință să nu părăsească prea grabnic și ostentativ, în văzul altora, un pavilion în care abia au intrat.

Vlăstare de mari stăpînitori de pămînturi cu rosturi însemnate în politica țării s-au supus cu resemnare dorinței părintești. Au intrat să cerceteze în treacăt cîteva săli, pentru a avea ce povesti la masă, între feluri, cu exagerat entuziasm, ca dovada cea mai fără de îndoială că nu rămîn cu nepăsare la preocupările plugărești ale patriarhilor de clan. S-au asociat deci într-o voioasă complicitate. Două surori și verișorul întotdeauna atît de amuzant, Toto.

Bătrînii, plăcut impresionați de asemenea pretimpurii simptome de grijă gospodărească, aveau să le dea în sfîrșit dezlegare pentru a pleca în vilegiatură și aveau să deschidă punga mai larg. Trecuse vremea vacanțelor școlărești, la conacurile unde ani de-a rîndul mureau de urît între guvernante ursuze și mioape, necunoscînd limba barbară a țării, între slujnice desculțe, rîndași, vechili și țărani ; cum îl apucă stenahoria pe paznicul ocrotit de generalul Jack Lahovary, între borcanele de semințuri și piramidele sfeclelor de nutreț.

Îi aștepta acum valea Prahovei, Sinaia, apoi sfîrșitul sezonului la Constanța. Iar cum recolta se vestea îmbielșugată peste seamă, pentru la iarnă, ca tot neamul lor de mari stăpînitori de pămînturi pînă la a treia spiță, își rezervau Parisul, Carnavalul la Nisa, măcar o săptămînă la Monte-Carlo unde Toto are de încercat o martingală prodigioasă.

Meritau toate așadar, această obligatorie corvoadă. O expediție la pavilionul poreclit de gazetele opoziției : „Palatul magic al semințelor de dovleac și al cocenilor de porumb !..."

Toto își ciugulise din cîteva ochiri pospaiul unui detailat raport. Reținuse un nume, o cifră, un total de tablouri statistice ; pentru rest se bizuia pe imaginația care-l despotmolise din impasuri mai grave. Ce mai

aveau de aflat? Întrebase, nerăbdător să se îndrepte spre alte zone ale expoziției, gălăgioase și atractive, departe de acest lugubru cavou.

Iar Lili și Margot întîrziau cu răspunsul.

De altfel, cea mai tînără dintre surori poate că nici n-auzise întrebarea.

Folosea luciul geamului de vitrină, drept oglindă, potrivindu-și cocul și buclele părului sub pălăria lată de pai, cutele rochiei de olandă, jaboul cu pliuri înfoiate ca o gușă de porumbel rotat, după cum cerea moda timpului.

— *Bon! Alors nous continuons*[1]*!* se resemnă amenințător Toto, înfigîndu-și monoclul în arcada sprîncenei și începînd a citi cu glas uscat, pedant și profesoral, etichetele flacoanelor din rafturi: Grîu cîrnău; *Triticum vulgare!* ...Grîu mustăcios de vară; *Triticum aestivum!* Grîu englezesc; *Triticum turgidum!* ...Orz mucheriu; *Hordeum hexastichon!... Hordeum distichon! Avena sativa! Avena orientalis. Avena nuda... Avena...*

— *Que tu es drôle! Finis*[2]*!* exclamă cea mai vîrstnică dintre surori, rotind privirea alarmată spre intrarea unde prin minune se ivise un grup mai numeros de vizitatori. *On nous regarde, Toto*[3]*!...*

— Ei și? *Qu'ils regardent, tas d'idiots!... Tu l'as voulu, Margot*[4]*!...* strînse din umeri tînărul, mutîndu-se la vitrina alăturată și înverșunîndu-se să recite dintr-un suflu etichetele superb caligrafiate: *Phaseolus vulgaris, phaseolus nanus, phaseolus multiflorus* și alte multe *faseole... Tiens!* Acum încep să-i dau niţică dreptate lui papă! Tot are o misiune pavilionul acesta... Mînca pînă mai ieri Stan Tzoparlan borș de *phaseolus multiflorus* cu mămăligă de *zea mais*, și habar n-avea ignorantul cu ce alimente savante se hrănește...

[1] Bine! Atunci continuăm!
[2] Ce caraghios ești! Isprăvește
[3] Privesc oamenii la noi. Toto.
[4] N-au decît să privească, idioţii! Tu ai vrut-o, Margot!

— Toto, mai încet, te rog!...

— Lăsaţi-mă că am dat peste-o idee genială! Am să-i vînd subiectul lui papà, pentru la toamnă... Tot pretinde că nu-s capabil de nici o ispravă serioasă în viaţă... I-o vînd, şi cu ideia mea pariez că înfundă opoziţia în doi timpi şi trei mişcări, la discuţia mesagiului... Ce admirabil discurs! Cu patosul lui, parcă-l aud!... Onorrrată camerrră, guverrrnul a rrrezolvat chestia agrarrră cu fapte, nu cu vorrrbe!... Ne învinuiţi că sîntem reacţionarrri? Darrr pînă la noi, ce cultiva oarrre sărmanul plugarrr înapoiat, serac, hrănit cu otrrrava cluburrrilor săteşti, rrridicola însă perrriculoasa aventurrră cu parrrfum poporanist a pretinşilor generoşi din opoziţie? Ce cultiva, onorrrabila camerrră? O ştiţi prea bine, fiindcă sîntem o majorrritate de agricultorrri, proprietarrri mai mult sau mai puţin marrri. Şi dacă n-o ştiţi, să v-o spun! Cultiva grîu cirrrnău şi mizerrrabil porrrumb hăngănesc, fasole oloagă, orrrz mucherrriu, eţeterrra, eţeterrra... Astăzi? Astăzi, domnilorrr şi onoraţi colegi, aceste culturi primitive, nerrrentabile, absurrrde şi dezonorrrante, da-da! dezonorrrante pentru veacul în carrre trăim; aceste culturrri înapoiate, anarrrhice, sterrrile, eţeterrra, eţeterrra, au fost înlocuite cu o agriculturrră metodică, înaintată, luminată, plină de prrromisiuni şi încorrronată de admirrrabile rrrezultate; o agriculturrră în pasul occidentului. Astăzi? Astăzi cel din urmă ţerrran cultivă *phaseolus nanus* şi *triticum turgidum, avena sativa* şi *hordeum hexastichon!...* Astăzi...

— *Finis, Toto*[1] *!* Pentru numele lui Dumnezeu! *On t'entend*[2] *!* repetă din nou cea mai puţin frivolă dintre surori, stăpînindu-şi rîsul şi pregătindu-se de plecare pentru a pune capăt acestei zeflemiste parodii a tiradelor, în care oricine putea să recunoască patosul, vocabularul şi gestul oratoric al vestitului vorbitor de la

[1] Termină, Toto!
[2] Te-aude lumea!

clubul partidului conservator, al boierilor de viță, cu arbore genealogic și blazon.

— *Qu'on m'entende, tas d'imbéciles*[1] *!* Parcă papà le spune altceva și altfel de la tribună? Și ostrogoții aplaudă de-și rup palmele, fiindcă doar de aceasta sînt ostrogoți și mameluci!...

Tînărul în straie fumurii lăsă să-i cadă de-a lungul vestei de pichet monoclul atîrnat în șnur și întoarse o privire dezgustată, peste umăr, asupra turmei de ostrogoți și de mameluci de la spatele său.

Îndată se îndreptă însă de umeri cu o tresărire și salută prea larg, în chip de pocăită scuză, un domn înalt și spătos, cu barba rotundă și sură, din fruntea grupului care își aștepta rîndul la vitrinele unde atît de spiritual perorase.

Acoperindu-și la loc cu fina panama cărarea pomădată și prelungită pînă la ceafă, cercetă ceasornicul, cuprins de-o grabă subită.

— Să mergem! rosti printre dinți. *Filons*[2] *!*

Pe obrazul batjocoritor pînă mai-adineaori flutură o umbră de stînjenire.

Dar numai o umbră și numai o clipă.

— *Qui est-ce*[3] *?* voi să afle tînăra cu numele Margot, cînd s-au depărtat spre ușă.

— Cumpătă... *Un certain*[4] Iordache. Cumpătă de prin Moldova.

— *Qu'est-ce qu'il fabrique*[5] *?*

— *Triticum turgidum!... Hordeum hexastichon!... Avena sativa!... Phaseolus nanus!...* Aceeași fabrică și aceeași marcă a onorabilului meu papà, ca și a onorabilului vostru părinte... Prieteni de altfel, cu toate că sînt adversari politici, dacă se poate spune că fosilele din speța acestui domn senator Cumpătă au cumva vreo idee politică.

---

[1] Să mă audă, imbecilii!
[2] S-o ștergem!
[3] Cine e?
[4] Un oarecare...
[5] Ce învîrte?

Verişoara mai tînără îl privi bănuitor:

— Un lucru nu pricep, Toto?... Acum vorbeşti aşa cum vorbeşti; iar cînd ai dat ochii cu el ai făcut o mutră!... O mutră!... Ca un licean surprins de profesor cu ţigara în gură pe bulevard.

Toto zîmbi unei amintiri nostime:

— Lasă! Nu mai ştii şi nu mai pricepe prea multe că ai să îmbătrîneşti prea repede, *ma belle ténébreuse*[1]! E o poveste pentru altă dată. Îmi spui de mutra mea! Dar văzuşi mai întîi mutra lor?... Făcea toate paralele. Au venit în corpore, toată familia, cu căţel şi purcel, să zgîiască ochii la borcanele cu sîmburi de dovleac... Ce-o fi avînd de învăţat în materie de grîu cîrnău şi de orz mucheriu, un om care face agricultură de pe vremea *Georgicelor* lui Virgiliu sau a regelui dac Burebista, strămoşul său, şi cam tot cu metodele de atunci?... L-am auzit o dată vorbind cu papă în tren... Fosilă, fetelor! De trei ori fosilă! Papă îi trăgea cu modernizările lui, eţeterrra, eţeterrra... El, de colo: „Apăi nu, cucoane Laurenţiu, altfel am apucat eu din bătrîni, cum au apucat şi părinţii dumitale... Şi în gromovnic spune că trebuie s-aştepţi schimbarea luminei înainte de-a pune sămînţa păioaselor în pămînt..." În orice caz, am să-i duc o bucurie lui papă. Expoziţia l-a convertit la modernizare pînă şi pe-un ruginit ca stimabilul Cumpătă, de vreme ce şi-a lăsat plugul de lemn, să constate *de visu* prin ce miracol al guvernului s-a metamorfozat grîul cîrnău în *triticum vulgare*!

În pragul pavilionului, Toto îşi recăpătase astfel toată verva sarcastică, zdruncinată o clipă.

Aprinse ţigara şi îşi azvîrli monoclul în găvanul orbitei, prinzîndu-l sub sprînceană cu neîntrecuta-i dibăcie care stîrnea întotdeauna admiraţia şi invidia amicilor de la Capşa, unde era considerat băiat de duh şi de viitor. De viitor deputat, viitor diplomat, viitor ministru — toate viitorurile deschise înainte-i.

[1] ...frumoasa mea tenebroasă.

Trecu subsuoară bastonaşul de trestie şi luă comanda celor două verişoare în rochii geamăne de olandă albă, spre alte alcătuiri ale falnicei Expoziţii jubiliare, mai puţin plicticoase şi vrednice de sarcasm.

3

— Cine era domnişorul ?
— Băiatul lui Sarandă.
— Care, Matei sau Laurenţiu :
— Al lui Laurenţiu. Bietul Laurenţiu, cel cu maşinile de secerat şi de legat snopii !... Cel cu fasolea soia...

Întrebase ginerele lui Iordache Cumpătă, profesorul de agronomie Dimitrie Petreanu, bărbat smolit şi corect încheiat la toţi nasturii costumului bleumarin, prea larg pentru un trup slăbit de boală. Bătrînul răspunsese netezindu-şi barba cu latul palmei, poate să-şi ascundă, dacă nu cumva să-şi facă mai bine zărită, o anume mijire de zîmbet.

Nu pomenise fără tîlc despre maşinile de secerat şi despre fasolea soia, buruiană proaspăt adusă cu tămbălău din Japonia şi prezentată de cîţiva specialişti, ca leacul miraculos al tuturor crizelor agricole care bîntuiau periodic Romînia lui Vodă Carol I.

Între socru şi ginere, dura o veche şi neogoită guerilla.

Unul ţinea la plugăria apucată din moşi-strămoşi ; celălalt, fecior de pălmaş, ridicat de la pămînt cu îndîrjită trudă şi cu învăţătura acestui pămînt şlefuită la şcolile apusene, se căznea de cincisprezece ani să-l convingă la o cultură mai adaptată vremilor. Iar Iordache Cumpătă afla prilej încă o dată să amintească zădărnicia unor asemenea erezii, nepotrivite, după a sa părere, cu stările şi obiceiurile locului.

Pătăraniile lui Laurenţiu Sarandă slujeau mărturie. Era tocmai unul din cei care încercaseră şi mai în-

cercau încă astfel de agricultură modernă, cu mașini, îngrășăminte chimice, fasole soia, alte fantasmagorii. Și rezultatele se dovedeau catastrofale. Nu din pricina modernizării. Din pricina unui incurabil neastîmpăr de diletant, entuziasmîndu-se astăzi pentru o cultură, lepădîndu-se mîine de ea pentru o mașină; abandonîndu-le poimîine pe amîndouă pentru un sistem costisitor de irigații, menit să rămînă baltă și să-i ducă banii pe gîrlă.

Acum zece ani, Laurențiu Sarandă se văzuse silit să-și vîndă moșia din Moldova: peste o mie de fălci arătură, curte, acarete, fînețe, iazuri și mori pe deasupra. Nu se-nvățase minte. În același an se strămutase cu întreaga gospodărie și cu experiențele în Muntenia, la alte două trupuri de moșii din zestrea nevestei. Le dădea gata și pe acelea. Acum era dator vîndut cu toată aparența de lux, cu toate voiajurile în străinătate, casa deschisă și echipagiile la scară. Abia izbutea să înnoade anevoie ața de la an la an, numai prin înlesnirile de credit smulse pe temeiul înaltelor sale rosturi politice din partidul conservator, fracțiunea cantacuzinistă a „Nababului", cel mai mare proprietar de pămînturi din Moldo-Valahia.

Acestea ținuse să le amintească Iordache Cumpătă, zîmbind, în ochii ginerelui cărturar, cu privirea lui albastră și blajină, de moșneag zdravăn și neclintit de pe soclul bătrîneștilor datini și rutine plugărești.

Pentru a înlătura orice îndoială, mai adăogi stăruind:

— A acestuia Sarandă, nu a lui Matei, e băietul. Îl știu de cînd era de-o șchioapă și nu o dată l-am jucat pe genunchi, înainte de-a vinde Laurențiu moșia, pe vremea cînd mă-ntinsesem și în ținutul Ieșilor, cu Prigorenii, lucrînd în tovărășie și în parte la cîștig și la pagubă, moșiile celor care n-aveau tragere de inimă să le lucreze și se vînturau prin străinătăți... Atunci am fost vecini cîțiva ani. Nu-i apucase încă patima mașinăriilor și nu se auzise despre fasolea

soia... Era cam ageamiu în ale cîmpului şi se ţinea astîmpărat ca atare. Umblase pe la Paris pentru alte învăţături, fusese magistrat aici la Bucureşti, pînă la moartea bătrînului Coste Sarandă, cînd şi-au împărţit moşiile între el şi frate-său, Matei... Atuncea am legat cunoştinţă şi prietenie. Venea la mine: Ei, coane Iordache, cînd scoatem plugurile?... Luni, coane Laurenţiu... Bun! Luni să fie!... Aşa la tocmeli, aşa la praşilă şi la coasă, aşa la seceră... Întreba, nu-mi ieşea din cuvînt şi cel mai adesea o nimerea... Pe urmă, cînd s-a crezut că nu mai e agiamiu, l-o pălit din senin experienţele. O adus un administrator leah cu jambiere roşii şi pălăriuţă verde — şi gata a fost! Se ascundea de mine să samene grîu prăşitor şi alte nebunii... Se ascundea mai cu seamă la strîngerea bucatelor, de ruşine, să nu-l mai intreb cu ce pricopseală s-o ales!... Celălalt, Matei, mai cuminte. De nu mă înşel, ale lui trebuie să fie cele două fetişcane. Apoi bună zestre le-a păstrat!... Asta numai fiindcă s-o ferit, ca diavolul de tămîie, de născocirile nemţăşti şi n-are a plăti camătă băncilor, pentru tot soiul de fierării care ruginesc sub şoproane.

Aştepta un cuvînt de împotrivire după tradiţia necurmatelor discuţii începute cu vreo cincisprezece ani în urmă. Căci dezbaterile şi controversele durau de atunci, de cînd îşi măritase a treia fată, abia ieşită de la pensionul Humpel din Iaşi, cu acest profesoraş întors nou-nouţ de la Paris, încărcat de diplome şi de medalii.

Dar dascălul de agronomie nu luă aminte la subînţelesurile destul de străvezii, fiindcă nu de dragul lor întrebase.

Cu o intuiţie ascuţită de părinte, presimţea ce se petrece în cugetul feciorului său, Adrian, elev de liceu adus cu sine întîia oară în capitală din depărtatul unghier al Moldovei.

Băiatul trecuse cu note cam pestriţe, dar destul de mulţumitoare, examenul pentru intrarea în cursul su-

perior, şi în cinstea acestui eveniment îi doza cu măsură cîteva răsfăţuri: uniforma nouă, bălţată de oarecare modificări nereglementare, plimbarea la Bucureşti, dublarea banilor de buzunar pentru vacanţă. Această mărinimie era prea puţin răsplătită. Copilul îl neliniştea.

Luptau mereu, două suflete, cu două porniri în el.

O săptămînă nu-l putea scoate din casă, cînd îl prindea toana lecturilor, citind pe nerăsuflate romane, tratate de zoologie şi botanică, tomuri de mitologie, de istorie şi de filosofie, prea complicate poate pentru mintea crudă a unui şcolar de paisprezece ani. O săptămînă nu-l putea culege, apoi, de la hoinăreli. Se întorcea prăfuit, ars de soare, răguşit şi mirosind a tutun, cu o lucire sălbătăcită în ochi.

Acum descoperea altceva nou.

Cît timp s-au aflat lîngă vitrina unde numitul Toto, odorul lui Laurenţiu Sarandă, parodia cu exagerări de bufon discursurile celebrului şi nenorocosului agrarian, ascultase fără voie, ca întreaga familie — *le tas d'idiots* — năzbitioasa şarjă de-un gust îndoielnic.

Pe el nu-l mira, nici nu-l indignase.

Domnişorul sclivisit şi monoclat nu făcuse alt decît să repete, cu un supliment de gest şi de mimică, tot ce se scrie şi se vorbeşte în batjocură despre încercările de primenire ale meşteşugului plugăresc, într-o ţară în care zeflemeaua are întîietate şi totul se reduce la un moft. Il aştepta să sfîrşească, fiindcă şi mascaradele au un sfîrşit.

Privirea-i a surprins însă semne într-altfel îngrijorătoare, pentru un părinte, nu pentru un dascăl de agronomie.

Adrian nu slăbise din ochi fasonelul atît de expert în mînuirea monoclului. Ii sorbea vorbele, gesturile degajate, impertinenţa uităturii peste umăr la turma lor de ostrogoţi şi de mameluci.

Era o admiraţie inferioară, dar explicabilă la un băieţandru scos pentru prima oară din atmosfera unui

mucigăit tîrg moldovenesc şi a vieţii de ţară, la diferitele moşii ale rubedeniilor din cinci ţinuturi unde îşi petrecea vacanţa. Răul se cuvenea smuls din rădăcină. Copilul se depărta de el, de obîrşia lui, de principiile lui stricte şi rigide. Trăgea spre cealaltă lume, a nimicniciilor şi a vieţilor părăduite. Îngrijorarea şi teama lui cea mare, de-un viitor pe care nu mai era sortit să-l poată cîrmui în scurtă vreme, ştiindu-se condamnat de medici.

Pe fruntea osoasă a dascălului se adîncisc între sprincene cuta severă pe care Adrian o cunoştea prea bine.

Dimitrie Petreanu îşi înăbuşi un acces de tusă în batistă. O împături tacticos. Ocoli dinadins privirea băiatului, vorbind însă destul de tare ca să-i ajungă predica la ţintă, cu toate că se adresa numai lui Iordache Cumpătă:

— Eu nu l-aş plînge pe Laurenţiu Sarandă, pentru nefericitele lui experienţe agricole... Acestea se pot repara. Il plîng însă pentru asemenea pramatie de copil.

— Dar ce ai cu băietul? se minună Cumpătă.

— N-am nimic cu el... Am cu o categorie. Reprezintă o lume. Aceştia dau gata într-un an, tot ce n-au izbutit să ruineze zece ani de experienţe absurde şi păguboase. Sînt ca insectele strălucitoare din vitrina de-alături. Iţi iau ochii cu sclipirile lor... Dar nu-s mai puţin duşmane ale cîmpurilor, ale seminţelor şi tuberculelor. Părinţii, dacă nu mai sînt vrednici să muncească şi să agonisească, măcar îşi dau silinţa să păstreze ce-au agonisit înaintaşii lor... Plodurile nu se mulţumesc cu rolul de trîntori. Işi mai bat şi joc de truda părintească!...

— Asta-i poveste de cînd a lăsat Dumnezeu părinţi şi copii! oftă bătrînul, care era şi el împovărat cu o casă de şapte feciori în afară de cele cinci fete; unii de mult ajunşi la vîrstă coaptă, alţii încă prin

școli, fără să-i calce pe urme în chiverniselile moșierești. Poveste veche și cam amară...

— Evident că-i poveste de cînd sînt părinți și copii pe lume! încuviință profesorul. Dar aceasta nu scuză nimic... Nu l-ai auzit? Nu l-ai văzut? Tipul moftangiilor lui Caragiale!...

— Ei! Tinerețe, ce să-i faci?... Tinerețea-i a zburdălniciilor. Mai ține seamă că e și singur la părinți, crescut în puf. Alt copil nu-i cunosc lui Laurențiu Sarandă...

— Unul ajunge! Îi citești viitorul moșiilor lui Sarandă, ca într-o carte deschisă. O avere zdruncinată se poate reface, chiar cînd a ajuns pe marginea prăpastiei... Cu o mînă de fier și cu puțin noroc...

— Și cu un dram de minte! ținu să sublinieze bătrînul Cumpătă, gîndindu-se la dramul de minte care lipsea amatorilor de renovări agricole.

— Tocmai. Și cu un dram de minte!... Proprietarii din Romînia noastră jubiliară, cînd nu sînt învechiți, cad în cealaltă extremă. Un soi de romantism agrar. Se improvizează reformatori și experimentatori, după ce-au fost pregătiți pentru orice altă meserie orășenească: avocați, medici, farmaciști, funcționari... Iau atunci de sfîntă litera cărților și dau vina pe cărți, fiindcă nu le-a izbîndit recolta de fasole soia ori de... alune americane. Experiențe nefericite pe care le plătesc mai apoi tot bieții țărani de pe moșie. Dar într-o bună zi se dezmeticesc. Se întorc la realitate. Aleg din carte numai cît se potrivește împrejurărilor noastre. Scapă la un liman... Cum ai avut prilej să cunoști cîteva cazuri de inovatori mai chibzuiți, care au ușurat așa măcar munca țăranilor cu mașini și nu s-au ales cu nici o pagubă din asta. Dimpotrivă!... Dînșii s-au pricopsit, iar țăranii au mai răsuflat cît de cît în lipsă de altceva mai bun. Pe cînd o moșie încăpută pe mîna unei odrasle ca filfizonul de adineaori, nu mai are nici o scăpare... Foc și pîrjol se alege din ea!... Mai mare foc și pîrjol se alege de clăcașii de pe moșie,

fiindcă pînă la urmă numai asupra lor apasă toate gloabele, angaralele şi păcatele stăpînilor de pămînturi. Toate: datorii, nechibzuinţă, agricultură înapoiată ori fantezist înaintată, moştenitori risipelnici, ruleta de la Monte-Carlo... Unii păcătuiesc şi alţii ispăşesc fără vină. E soarta ţăranului nostru, nu de ieri, de alaltăieri... Cazuri ca ale odraslei lui Sarandă, cred că ai văzut şi cunoşti mai multe decît ale experienţelor avansate, care au dat faliment. E plină ţara de Sarandă juniori...

— Oricum, curăţel băiat...

— Ba bine că nu!... Pudră, cosmetic, guler cît manşeta, beţigaş de scamator şi monoclu spînzurat în aţă. Poză de jurnal! Manechin de croitor!... Astfel de exemplare ne-au făcut de pomină peste graniţă. Părinţii îi socot băieţi de viitor, iar ei îşi toacă viitorul de cînd au deschis ochii... Pe urmă, peste treizeci de ani stîrcesc cu coatele lustruite la cafenea şi la cluburi, pîndindu-te să te tapeze cu o rublă de cinci lei, pe care o reduc şi la o băncuţă de cincizeci de bani... Singur îmi povesteai cum speriase ţinutul Neamţului, acum treizeci de ani, feciorul lui Ioniţă Hotnog, cînd s-a întors din străinătăţi să-şi ia moştenirea în primire... Ce mai echipagii cu patru cai înaintaşi! Ce brecuri, ce docare, gabriolete, ce cupele şi valeţi! Ce costume de *gentilhomme campagnard*[1] şi ce sindrofii cu invitaţii pe carton poleit! Nu se mai isprăveau vînătorile, partidele de cărţi, tarafurile de scripcari... Şi singur îmi povesteai cum l-ai zărit deunăzi la o cafenea molfăind un covrig cu ceai, ros în coate, şi cu încălţările sparte...

Aceştia aduc prăpădul şi pustiirea moşiilor şi moşierilor din ţara noastră, „eminamente agricolă", nu experienţele!...

— Aici ai dreptate! recunoscu gînditor Iordache Cumpătă.

---

[1] ..nobil de ţară...

Intru întărirea celor auzite, ar fi putut adăogi încă un argument tăinuit cu fireasca-i discreţie.

Feciorul lui Laurenţiu Sarandă nu aşteptase să ajungă în fruntea bucatelor, pentru a se îndatora în dreapta şi-n stînga. In timpul seziunei parlamentare se pomenise de vreo trei ori cu biletele aduse de birjari. Toto Sarandă îi cerea, sub chip de împrumut şi în ordine progresivă, o dată cinci sute de lei, a doua oară o mie şi în sfîrşit o mie cinci sute, apelînd la amintirea timpurilor cînd bătrînul îl. jucase pe genunchi şi inventînd datorii de onoare care nu se cuveneau să ajungă la urechea familiei.

Pe urmă, un misit de grîne scăpase cuvînt şi despre unele polițe semnate în alb. Nu era aşadar nici o mirare, că atît de stînjenit şi exagerat de respectuos salutase, înainte de a face stînga-mprejur.

Iar Iordache Cumpătă bănuia că nu e mare deosebire între aceste apucături şi între năravurile fiului său mai mare, Jorj, holtei tomnatec, cu învăţătura neisprăvită, nechibzuit şi risipelnic, păstrat pe lîngă ei să-i fie de ajutor la treburile cîmpului, mereu avînd a şopoti cu samsarii, mereu avînd a pleca la Iaşi şi la Bucureşti, mereu plingîndu-se că nu-i mai ajung banii. Poate că şi Sarandă se va fi trezit cu biletele aduse de birjari ori de portarii hotelurilor, cam cu aceleaşi întorsături de condei, invocînd datorii de onoare care nu se cuvin să ajungă la urechea familiei. A familiei Cumpătă.

Are dreptate ginerele acesta uscăţiv şi prea aspru în strunirea copiilor! E dat ca toate mlădiţele stăpînitorilor de pămînturi să se scalde în aceleaşi ape.

Intr-o privinţă, mai mult noroc a avut cu fetele. Patru la rînd a măritat cu oameni aşezaţi şi întreprinzători. Unul avocat la Iaşi şi stăpîn de moşie. Altul cu o sfoară de pămînt în ţinutul Neamţului, aproape de el, învîrtind ceva politică şi cercînd să se salte deocamdată cu tovarăşii într-o societate pentru exploatări de păduri. Al treilea, de faţă, cărturar lipsit de

orice stare trăind din leafă cu cei şapte copii, dar neatingîndu-se de venitul zestrei, ca să le rămînă pentru învăţătură, ba încă şi mai rotunjindu-l cu modeste culturi de sfeclă. de cînd s-a întemeiat fabrica de zahăr a belgienilor lîngă Tîrgul Călimanului. Cel din urmă, Voicu Cojan, proprietar în Vlaşca, aproape de Giurgiu, mai îndrăzneţ şi mai aprig decît toţi, valah dîrz din neamuri de mijloc, pus pe atîta să-şi îndoiască averea în cîţiva ani. Ii rămînea fata mezină, Tot vreunui om al treburilor moşiereşti se afla sortită. Nu se depărtau de la matcă... Erau gospodine, soţii devotate, mame martire... Pe cînd feciorii ?

— Ai dreptate ! vorbi întunecat Iordache Cumpătă. Incă n-apucăm a închide bine ochii şi înaintea cioclilor dau buzna pe poartă misiţii, gata să neguţărească şi să cumpere. Ştiu tilharii că vin la pradă şi la împărţeală sigură.

Aştepta poate acum un cuvînt de mîngîiere să-i aline temerile.

Dar Dimitrie Petreanu se feri să împingă mai departe o discuţie nepotrivită locului. El sfîrşise tot ce avea de spus. Socotea că această lecţie va fi clătinat ceva din admiraţia stupidă a lui Adrian, pentru indivizii spilcuiţi din tagma odoarelor de bani-gata.

Se silea să-i cerceteze cugetul în ochi. Ca întotdeauna, anevoie izbutea o descifrare deplină.

Adrian, cu şapca de uniformă tuflită pe-o ureche, cu mîinile înfundate în adîncul buzunărilor de la pantaloni, privea distrat la rafturile cu flacoane de seminţe, la mănunchiurile de spice împletite şi la vitrinele cu ierbare.

Ascultase ? Nu ? A tras vreun învăţămînt ? Cu neputinţă de lămurit...

Se găseau alături trei generaţii, cu ale lor trei lumi care nu se întrepătrund.

Dascălul de agronomie oftă pentru grijile sale, cum oftase pentru altfel de griji, bătrînul Iordache Cumpătă.

Observă :

— Cu poveştile noastre, noi am uitat de cucoane. Noroc că-i atît de pustiu pavilionul acesta, încît nu-i nicio primejdie să se rătăcească...

Surîsul amar sfîrşi în alt tuset înăbuşit cu batista împăturită la buze.

Intr-adevăr, de la începutul discuţiei, femeile se despărţiseră din grup, îndreptîndu-se spre sala unde se aflau expuse produsele Şcolii de Agricultură din ţinutul Călimanului. Era secţia cea mai iscusit întocmită ; iar meritul revenea întreg profesorului Dimitrie Petreanu.

Au pornit şi dînşii într-acolo, Adrian în urmă, cu mîinile în buzunări, tîrşind tălpile ca un captiv resemnat să se supună altor voinţi pînă ce va suna ceasul evadării.

Îngrijorările severului părinte erau mai îndreptăţite decît le bănuia.

Sufletul copilului îi aluneca printre degete. La amestecul turbure din fire, se adăogise în ultima vreme neastîmpărul vîrstei ingrate de creştere, cînd puiul de om nu s-a lepădat încă de nevinovatele desfătări copilăreşti şi descoperă totuşi importanţa incalculabilă a dungii la pantaloni, cînd un coş de pe frunte ia proporţiile unui cataclism şi fostele tovarăşe de v-aţi-ascunsele au căpătat într-o bună dimineaţă, pentru ochii perdeluiţi pînă atunci, farmecul arzător al atributelor feminine.

Se încrucişaseră din naştere două destine în el. Al unui neam moleşit, contemplativ şi liric-sentimental după mamă, o clasă care coboară ; al unui neam aspru, numai voinţă şi lucidă supraveghere de sine, după tată — o clasă care luptă să iasă din bezne. Acum se mai încrucişau şi două vîrste, cu alţi germeni de neliniştitoare contradicţii. Predica lui Dimitrie Petreanu nu-şi atinsese ţinta.

Dimpotrivă.

Tot timpul, Adrian privise în extaz chipul și portul „domnișorului" Toto Sarandă, ca un suprem ideal pentru un licean scos din bîrlogul provinciei. Borul de panama răsucit pe-o tîmplă cu savantă neglijență, costumul fumuriu de stofă moale și scumpă, botinele de antilopă cu nasturi de sidef, mustățile aduse în furculiță, monoclul, mănușile, bastonul cu monogramă de aur, gesturile slobode, sarcasmul tiradelor zeflemisind preocupările mediocre ale unor oameni care trăiesc numai pentru grîu, fălci de pămînt, arături și seceriș; toate îi dezvăluiau un univers mai transparent și descătușat de vulgaritățile terestre, o lume seducătoare de roman, unde viața se desfășoară într-un ritm grațios, aerian, de balet.

Cînd dascălul de agronomie și de științi-naturale a început a cuvînta, i-a recunoscut de îndată metoda.

Astfel diseca el gîzele cu elitrele de azur și fluturii de catifea; astfel descompunea el potirul celor mai diafane flori.

Rămîneau slute articulații de torace, picioare desperechiate, o grămăjuie de gunoaie. Rămîneau misterele florii violate și reduse la mizerabile alcătuiri de stamine, pistil, carpelă, sepale; altă grămăjuie de gunoaie.

Adrian uitase că avea în sînge aceeași irezistibilă înclinare de a diseca și de a analiza realitatea goală, dincolo de mirajul aparențelor. Uitase zilele cînd cerea învoire să lucreze cot la cot în laborator, la lupă și la microscop, fericit că e tratat ca un vrednic ucenic plin de făgăduieli. Moștenirea aceasta suferise o scurtă, dar desăvîrșită eclipsă. Iar cînd și-a reluat dreptul, a fost pentru un straniu și trist rezultat.

Liceanul s-a ferit la o parte din grupul familiei, într-o instinctivă desolidarizare.

Ochiul deslușea bolnăvicios de lucid stigmatele unei inferiorități dureroase. De cînd a intrat în București, o simțea vag. Acum măsurase prăpastia întreagă.

Prin contrast cu strălucita trinitate a vlăstarelor Sarandă, de o aristocratică distincție, dînșii rămîneau cu adevărat o turmă de ostrogoți și de mameluci. Grupul clasic al provincialilor la Expoziție, așa cum e zugrăvit în șarjele revistelor umoristice *Furnica* și *Belgia Orientului*.

Nu s-ar spune că Iordache Cumpătă, cu surtucul său de lustrin negru și cu panglica panamalei decolorată de soare, se trage dintr-un neam vechi de vornici și pîrcălabi, — proprietar cunoscut, în întreaga țară a Moldovei, senator de colegiu I, ales în opoziție, numai fiindcă numele îi atîrna în lumea stăpînitorilor de pămînturi mai greu decît orice program de partid politic. Nu s-ar spune că Dimitrie Petreanu, în costumul lui albastru și modest, prea corect și lipsit de fantezie, cu pălăria tare de zile mari și ghetele de șevro de la nuntă, a trăit cinci ani la Paris cu bursa luată prin concurs acolo și că s-a întors de acolo laureat cu două diplome, inginer agronom de la cel mai vestit institut european și doctor în specialitatea științelor de la cea mai strălucită universitate. Nu s-ar fi spus că publicațiile străine îi cereau colaborarea și că la congresele internaționale, societățile foștilor colegi din Franța, nu diletanții și campionii fasolei soia din țară, îl chemau să-și rostească neapărat cuvîntul. Nu s-ar fi spus...

Pentru orice ochi, dar mai ales pentru ochii lui deacum, nu erau decît doi bieți provinciali, mirosind a provincie de-o poștă.

Rămas în urmă, Adrian se oglindi din mers într-un geam de dulap cu semințe și își împinse mai pe-o ureche chipiul de uniformă, nereglementar.

4

Sala rezervată școlii de agricultură din ținutul Călimanului și purtînd numele cărturarului înaintat și revoluționar de la 1848, Ion Ionescu de la Brad, era

singura care a scăpat de rîsul și de ocara gazetelor de opoziție.

Aceasta nu i-a adus însă mai mulți vizitatori.

Dimitrie Petreanu își contemplă cu melancolie munca prea vitreg răsplătită. Înfățișa într-un fel epilogul unei lupte de aproape douăzeci de ani. Luptă cu morile de vînt. Cartea pentru care își istovise sănătatea șubredă zăcea ca un cadavru între cunune de spice și jerbe de leguminoase uscate.

N-o cerceta nimeni. Nimeni nu băgase în seamă că era încă o izbăvire de cuget, a feciorului de pălmaș pornit de-acasă cu picioarele în opinci să cucerească diplomele și medaliile Parisului. Într-o scriptură plugărească de peste o mie de pagini tipărite pe socoteala unui dascăl cu voință, modest, a cuprins toată învățătura cîmpului, fără nălucirea teoriilor savante, în chibzuită și sfătoasă povață pe înțelesul tuturora și pe puterile de încercare ale tuturora. În ultimii cinci ani pentru aceasta trăise. Călcase prescripția strictă a medicului. Cinci ani a verificat semințe și metode, specii aclimatizate și îngrășăminte, răsad cu răsad și altoi cu altoi; a confruntat experiențele altora și ale sale mai vechi, cu tomurile cele mai recente ale bibliotecii, a vegheat pe pagini de manuscris și de corectură în tăria nopții, înăbușindu-și tusea să nu răspundă în iatacul nevestii și în odăile copiilor. Prin ce minune își închipuia că ar putea însemna un eveniment?

Ținuse înadins să-și aibă locul în expoziția școlii sale, împresurată de roadele acestor experiențe supravegheate și încheiate de el, menționate cu vorbe elogioase în publicațiile străine de specialitate.

Aici se confunda cu soarta unui pavilion ce nu interesa pe nimeni. Zăcea neînsuflețită în cosciugul cu geam de sticlă, sub cunune de spice, în care erau nevăzuți spinii. Prin ce minune crezuse că se va plăti așa obîrșiei plugărești, într-o țară de rentieri ai pămîntului indiferenți unor asemenea ciudate probleme de conștiință?

— E tare bine aşezată !... rosti Smaranda Cumpănă, bătrînică măruntă la stat, cu ochii negri şi vii, sclipind de-o ageră înţelegere a lucrurilor. Cum intri, mai întîi aicea ţi se opreşte privirea...

Dimitrie Petreanu îşi chinui buzele într-un zîmbet silit :

— Da ! E foarte bine aşezată... Ca un sicriu de copil mort, pe catafalc, într-o capelă de ţintirim.

Bătrînica bătu cu bastonul de abanos în pardoseală, semn de dojană.

— Ei, ce-i mai fi vrînd, de nu te mai mulţumeşte nimica ?

Bănuise că sala deşartă, în care singurii trecători erau numai ei, rănea sufletul dascălului venit să-şi vadă izbînda atît de meritată şi totuşi atît de vitregă a strădaniilor.

O luase înainte cu vorbe aşternute balsam. N-a prea nimerit-o, cum se aşteptase. Prea slăbuţ balsam pentru asemenea rană adîncă şi înveninată. Dar nu-i stătea în fire să se dea biruită. Punctînd cuvintele cu scurte ciocăniri din baston, urmă clătinîndu-şi toca neagră şi fîlfîind aripile pelerinuţei foşnitoare de mătase :

– Eu te-aş ruga să fii mulţumit ! Scurt ! Nu mă pricep cine ştie ce la iarmaroacele acestea de modă nouă. Cum îi spuneam şi lui Iordăchel... Ia poftim mai încoace, moşnege !

Iordache Cumpătă, înalt şi spătos, se apropie legănat la chemarea bastonului.

Surîdea cu blîndeţe.

Aşa i-a fost dat dintotdeauna să se supună tovarăşei amarnice de viaţă, ca un uriaş puternic şi bun, care nu-şi pune mintea cu o făptură atît de puţintică la trup şi ascuţită la limbă.

— Cum îţi spuneam ! bocăni lemnul de abanos. Mă scoţi a treia oară la Bucureşti, de la hambare, magazii şi coşare... A treia oară de cînd ne ştim ! Iar atuncea, mă duci de-a dreptul să văd în rafturi şi cutioare, grînele pe care le-am lăsat acasă în hambare...

Ca şi cum ai purta luntraşul de la mare, sătul de apă şi iar apă, să-i arăţi ca straşnică minunăţie, marea în şipuri pecetluite.

— Bine, frate, numai pentru asta am venit? încercă fără convingere să protesteze bătrînul.

Ciocăniturile energice i-au retezat cuvîntul:

— Scurt! O dată ce însă m-aţi adus aicea, am şi eu dreptul să-mi spun părerea. Nu m-oi fi pricepînd la expoziţii şi iarmaroace de modă nouă. Dar mă pricep la asta!... şi la asta!... şi la asta!... că asta!... şi asta!... şi asta!... m-au îmbătrînit...

Vîrful bastonului de abanos arăta pe rînd, de jur împrejurul pereţilor, mănunchiurile de spice, ştiuleţii de porumb, grîul şi secara cu bobul plin.

Apoi se opri asupra lui Iordache Cumpătă, predîndu-l divinităţilor răzbunătoare, pentru a ispăşi o crimă care îl scotea de sub scutul legii:

— Spune că nu!... Între de-al de astea m-ai ţinut dumneata să-mi mănînc viaţa, cu ochii la cer, rugîndu-mă lui Dumnezeu cînd să dea drumul la ploi, cînd să lege ploile! Cînd să dea soare, cînd ninsoare!... Altceva nu fac de patruzeci de ani. Îţi cresc duzina dumitale de copii şi ţin răbojul ploilor...

Obrazul se învălurase în creţuri mărunte de surîs ca pieliţa unui măr iernatic, dezminţind asprimea acestor cumplite răfuieli.

Zîmbea şi Iordache Cumpătă atotrăbdător, ca unul deprins cu judecăţi încă mai crunte şi mai strîmbe.

— Stai, frate, stai!... murmură domol, uitîndu-se de jos la vajnica făptură care nu-i ajungea pînă la jumătatea pieptului. Are să creadă lumea că te-am ţinut închisă cu zece zăvoare toată viaţa...

— Care lume, mă rog? Asta care-i aicea ştie cine are dreptate... Şi alta nu văd. Scurt!

Bastonul de abanos lovi mai apăsat pardoseala. Scurt! Smaranda Cumpătă încheiase capitolul dezbaterilor cu moşneagul ei.

Se răsuci în pelerinuța de mătase foșnitoare, către ginere, schimbînd glasul:

— Precum îți spuneam, ai de ce să fii mulțumit și te rog să-mi fii mulțumit! Cele ce văd eu aicea nu se aseamănă cu nimic din ce-am văzut în alte săli. E nevoie să ți-o adeverească o femeie fără învățătură ca mine?

— Nici n-aștept...

— Scurt! Nici-un nici!... Băgat-ai de seamă ce-au găsit unii de cuviință? În lipsă de altă ispravă, se fălesc cu grîu mălurat și păpușoi de-a mai mare dragul, cu nodîlci de tăciune cît gîlcile.

Biruit, a prins a zîmbi și dascălul de agronomie:

— Își au și acestea un rost, mamă. Dovedesc neîncrezătorilor ce-nseamnă semănăturile proaste și prost îngrijite.

Toiegelul de abanos sună din nou a amenințare: „Adică nici atîta nu-nțelegem noi? Haide-haide!"

Iar glasul bătrînicei adăogă și rostirile de cuviință:

— Dacă era vorba de asta, atunci trebuia să băgați aici măcar trei sferturi din țară. Sau în loc de bilete de intrare la Expoziție, să împărțiți bilete de tren. Grîu mălurat și păpușoi scăpați în buruiană, să tot vadă lumea de la un hotar la celălalt, ca să se încredințeze ce-nseamnă semănături proaste și prost îngrijite... Ce mai umblați cu probe? Plină-i țara de așa probe!

Amîndoi: dascălul cu învățăturile de școală nouă dar fără nici o palmă de pămînt, ca și proprietarul de moșie cu științele cîmpului din părinți, au zîmbit de-a binelea, smulși de la gîndurile lor apăsătoare. Dimitrie Petreanu voise să adaoge un supliment de comentarii la spusele agerei și neînduplecatei bătrînice. Anume că acele grîuri mălurate și acele porumburi scăpate în buruiană, care se întîlnesc de la un capăt al țării la altul, aparțineau țăranilor lipsiți de răgazul să le muncească, fie chiar și după științele lor puține și învechite, fiindcă aveau a trudi mai în-

tîi pe lanurile boiereşti. Dar renunţă să mai prelungească o dezbatere de prisos Nu era ceva nou, pentru nimeni.

Smaranda Cumpătă s-a retras sub zalele pelerinuţei, sprijinindu-se cu amîndouă mîinile în bastonul readus provizoriu la adevărata sa destinaţie: toiag pentru susţinerea unei bătrîne slabe şi puţintele la trup.

— Poate mai aveţi ceva de aflat? întrebă viclean, cu toate cutele încreţite în jurul ochilor negri şi scînteind de malitie.

— Nu! Nu! s-au apărat amîndoi într-un glas, astupîndu-şi în glumă urechile. Ne-ajunge!

— Atuncea rămîneţi să descîntaţi de-ale dumneavoastră. Eu mă duc să descînt de-ale noastre, femeieşti, cu fetele...

Se îndreptă către peretele din alt capăt de sală, unde Olga Petreanu şi Ada Cojan vorbeau în şoaptă, lîngă o galerie cu dulapuri şi vitrine cu fluturi de mătase, coconi, fire de borangic, planşe şi instrumente de sericicultură.

Îşi împlinise o misiune. În gînd îşi hotărîse să alunge semnele adîncite pe fruntea ginerelui posomorît şi bolnav. Izbutise. Îi rămînea altă misiune, poate mai delicată şi mai anevoioasă, fiindcă va să lămurească în sfîrşit ce se petrece cu Ada.

Pentru aceasta venise în capitală, pretextînd un consult de medici şi vizitarea Expoziţiei. Întru aceasta îşi chemase dinadins fata de la moşia apropiată, din Vlaşca. Îmbiase cealaltă fiică mai mare şi mai încercată în viaţă, Olga, s-o cerceteze cu întrebări ocolite. Ţinea să plece a doua zi la dînşii, la faţa locului. Încă nu-i văzuse casa şi gospodăria. Era alt pretext lesne de invocat, fără să trezească bănuieli.

De fapt mergea să pună şi acolo orînduială, dacă se dovedea trebuinţă.

Nu-i plăcea ginerele acela, Voicu Cojan, prea ahtiat după bani și după pămînt, prea scump la vorbă și prea încruntat la privire ca un pindar arnăut. Ada, singura ei fată cu școală mai îndelungă la pensioanele din străinătate și cu dar la clavir, ființă plăpîndă și romanțioasă, nu merita asemenea soartă, nici asemenea bărbat. I se părea exilată, departe de Moldova lor, în pustietățile de șes dunărean, printre valahii pe care nu-i avea la inimă.

Căută în ochii fiicelor, amîndorura, întrebînd și punînd din nou bastonul de abanos în mișcare:

— Ce-ați mai găsit voi de văzut în dugheana asta fără mușterii, copilelor?

Dincolo de cuvinte, privirea întreabă însă: „Ai aflat ceva, Olguțo?"

Olga Petreanu clipi imperceptibil din pleoape. Nimic! Nu poate să-i smulgă o vorbă, un început de spovedanie.

Bătrînica suspină.

Era mult, mult mai greu să izbutească în aceasta misiune.

Dincolo a isprăvit repede și deplin. N-avea nici o însemnătate că întru izbîndă, pomenise cu rea credință despre grîu mălurat și porumb copleșit de buruiană într-un an cu recolta excepțională; nici că se zugrăvise cu tot atîta lipsă de temei (mai apelînd și la mărturia altora), ca o urgisită roabă dădăcind doisprezece prunci și îmbătrînind numai între hambare și coșare de grîne.

Copiii într-adevăr fuseseră doisprezece la număr.

Celelalte pătimiri însă numai pe sfert.

Iordache Cumpătă o luase foarte tînără, din dragoste, răcindu-se pentru un timp și cu familia, fiindcă se însura cu o fată de oameni nevoiași, răzăși sărăciți de cutropiri și procese. De atunci însă nu-i lipsea trăsura și cupeaua ei de la scară, cu perechile ei de cai și cu vizitiul ei.

La București venea a treia oară în patruzeci de ani, din pricină că nimic n-o chemase în orașul acesta străin, cu oameni bezmetici și înfumurați, zurbagii și răcnind unii la alții, ca surzii. Dar în Iași și măcar în alte cinci tîrguri ale Moldovei, nu era iarnă să nu treacă în inspecție rudele mai îndepărtate și mai apropiate: gineri, nurori, cumnați, cuscri, veri de a doua și a treia spiță cu toate plodurile și gospodăriile lor, întreg neamul Cumpătă răsfirat în Țara de sus.

Mai ales de cînd i s-au împuținat cei din urmă copii la învățăturile întîrziate, întețise drumurile.

Apărea în prag, iar bastonul de abanos, lovit în podea, tăia glasul tuturor odraslelor încă neemancipate din toate crengăturile familiei, pentru care era un personagiu legendar și temut. Scurt! Nu se mai auzea țipenie.

De altfel, nici cimotiilor emancipate și majore, bărbați cu musteața cît vrabia și cu fruntea pleșuvă, femei cu fire cărunte în păr, nici lor nu le era mai la îndemînă. Ochii mărunți și ageri de-un negru lucios, singura rămășiță a frumuseții de odinioară trecută zestre celor cinci fete, sfredeleau în adîncuri nestrăbătute de alte priceperi; vorba pișca usturătoare fără drept de replică; darul de-a exagera pînă la caricatură păcatele, slăbiciunile și ticurile altora, o făcea mai temută decît semnalul imperios al bastonului.

Ar fi poate o bătrînă nesuferită, varga lui Dumnezeu, dacă toate aceste arme de urgie nu le-ar folosi cu inimă bună sub aspectul ghimpos, pentru a risipi necazuri și a aduce împăciuire alinată acolo unde pipăia dezbinări și suferințe de nimeni bănuite; dacă nu și-ar face din cuvînt pleasnă urzicătoare pentru a răzbuna nedreptăți și îngîmfări, pe care alții n-au cutezanța să le înfrunte. Scurt! După ce-a isprăvit, rămînea în urmă un obraz trufaș dogorit de rușine.

Vara, curtea la moșia lor, Zapodia, se prefăcea într-o colonie de vacanță și de hălăduire, tocmai pentru nepoții din cele cinci ținuturi ale Moldovei, deprinși

s-amuţească iarna, cînd răsărea mosafiră în prag. Veneau, plecau, se întorceau, aduceau cu dînşii alte odrasle de rubedenii pierdute din războj; nu se ştia niciodată cîţi sînt la masă şi la culcare, nici cîţi vor fi mîine, nici cum şi unde mai încap. Era „jivalania" ei. Iar membrii activi ai jivalaniei, copii şi copile din toate clasele şi de toate vîrstele, visau un an întreg pe băncile şcolilor risipite în cinci ţinuturi, tînjind după paradisul de la Zapodia cu iazuri, mori, livezi, stîni, lunci şi rîuri de scăldătoare, herghelii şi fînețe cu iarba-nflorită pîn' la genunchi.

Acum, Smaranda Cumpătă îşi schimbase planul, tactica şi strategia. Se întorcea păşind mărunt între cele două fete, mai nalte ca ea. Ridică toiegelul, mustruluindu-şi moşneagul şi ginerele

— Dacă aveţi de gînd să număraţi toate grăunţele din gavanoasele acestea de spiţărie, noi vă lăsăm aci... Ce, Doamne iartă-mă! Nu vi-i milă de bietele copile care ies din casă din an în Paşte?... Vreţi să le uscaţi şi pe ele, cum m-ai făcut dumneata toacă pe mine, cinstite boier Iordache?... Noi plecăm! Scurt!...

— Dar unde să vă duceţi, frate? întrebă bătrînul Cumpătă. Mergem şi noi...

— Nici de cum! Vă poftesc să rămîneţi aici şi să isprăviţi de numărat, bob cu bob. Cînd îţi fi gata, să vă înfăţişaţi cu raportul şi cu socoteala.

— Stai, frate...

— Scurt! Ne plimbăm pe ici-colo, pe la bărăcile cu minciuni făcute să minuneze nişte femei sălbătăcite ca noi; pe urmă vă aşteptăm la restaurantul de pe malul lacului. Asta-i!

Oga Petreanu îşi prefirase privirea pe sub gene, spre soţul şi stăpînul ei, cerîndu-i să consimtă şi să le lase a pleca singure. Nici ea nu venise numai pentru o plimbare în capitală şi pentru a cutreiera pavilioane de expoziţie. Pe lîngă plănuitul consult medical al lui Dimitrie Petreanu, mereu amînat din pricina lui şi a lucrărilor cîte îl copleşeau, o mai adusese

aici şi altceva. Ca soră mai mare, trecută de vîrsta vanelor crize de deziluzii şi rezistenţe în care se zbate o căsnicie pînă la pacificarea definitivă şi viaţa pînă la o resemnată capitulare, simţea şi dînsa o datorie să-şi susţină sora mai mică, Ada, cu alinări şi sfaturi întărite de propria sa experienţă.

Pentru aceasta era nevoie să rămînă singure, între femei. Dimitrie Petreanu a înţeles.

Incuviinţînd, s-a grăbit să dea altă explicare, mai nevinovată, pentru ochii Adei:

— Foarte bine. De acord !... Noi chiar mai avem de numărat aci oarecare grăunţe, după cum a ghicit mama.

— Ce vă spuneam ! triumfă bătrînica, mulţumindu-i din privire. Cînd dau de grîu şi de ovăs, gata ! nu se mai mişcă locului pînă ce nu-i apucă noaptea. Îmi cunosc eu oamenii ! Haidem !

Bastonul de abanos se pregătea să dea semnalul de plecare. S-a mai înălţat însă o dată, îndreptîndu-se spre Adrian, liceanul înfipt într-un colţ, departe de turma şi de conversaţia vulgară a familiei.

Smaranda Cumpătă îl luă la refec, de la distanţă, ridicînd glasul :

— Şi bot-grosul acesta ce-mi stă, parcă i s-au înecat corăbiile ?... Ia-n poftim ! Ai să faci bine să mergi cu noi, în lipsă de alt cavaler.

Adrian se mişcă în silă, tîrşind picioarele şi balansîndu-şi umerii, cu mers de atlet blazat care i se părea foarte distins.

Se refugiase în cel mai izolat ungher, de unde a urmărit cu amară umilinţă şi cu o luciditate rea toate tribulaţiile grupurilor, despărţindu-se, unindu-se, evoluînd în parabole de sateliţi, tăinuind în şoaptă, apoi vociferînd, ca să scadă din nou glasul ; circulînd în această sală de expoziţie ca pe-un teritoriu ce aparţinea exclusiv neamului Cumpătă, cu anexele genealogice Petreanu şi Cojan. Au transformat sala într-o şedinţă a consiliului de familie. Iar pentru a pune vîrf

la toate, Smaranda Cumpătă îl chemase, cum dădea gură argaților din cerdac, la curtea lor de la Zapodia!... Noroc că-nu se mai află nimeni să-i vadă și să-i audă!

Cu acest colcot de vrăjmășie s-a apropiat liceanul, uitîndu-se în pardosea, ca să nu le privească în ochi și să nu-și trădeze superbia amestecului de dispreț, de milă, de conștiința unei incomensurabile superiorități.

Bătrînica îl aștepta să vină, punctîndu-și mirarea cu ciocănituri de baston:

— Uitați-vă la dînsul! După cum calcă, ați crede că el le-a făcut toate acestea cîte se văd și că acuma-i scîrbit, fiindcă nu i-au ieșit pe plac!... Bine, măi băiete, nu te mîhni, că data viitoare te-a ajuta Cel-de-Sus, să faci altele mai breze!

Ochii Smarandei Cumpătă rîdeau însă a voie bună.

Crescuse ea destui copii, ca să le cunoască sufletul lor turbure și vinovat la această răscruce trecătoare de vîrstă. Și nu găsea că-i o pricină de prea alarmantă neliniște, cum i-au mărturisit Olga și Dimitrie Petreanu. Are ea ac pentru toate cojoacele! Ca dovadă, Adrian, în pofida hotărîrilor rebele, își scoase pe nevrute mîinile din afundul buzunărilor și stătea acum cu palmele lipite de vipușca vișinie, drept și smerit, ca un leat la raport.

— Așa, Adriene maică! Așa te recunosc și eu...

Apoi, întorcîndu-se pe jumătate sub pelerinuță:

— Boier Iordăchel, pune mîna în pungă și scoate o rublă două. Nu putem merge c-un cavaler fără arginți la buzunar.

— Se poate, buniță?... îngăimă Adrian, roșu para focului.

— Se poate, mamă?... s-au împotrivit îndeolaltă Olga și Dimitrie Petreanu. Am purtat noi grijă să aibă el de-o prăjitură, de-un bilet de intrare...

— Scurt! le reteză enumerarea Smaranda Cumpătă. Îmi strunesc eu nepoții în zăbăluță, dar nici nu-i

uit. Chiar şi cînd nu prea merită, cum se întîmplă cu acest domn bot-gros. O fi avînd el de prăjitură, poate că nu-i ajunge de-un ciuciulete de ţigară...

— Lasă, frate, nu-l mai necăji ! Cum să fumeze, că-i băiat cuminte ? garantă pentru el Iordache Cumpătă, căutîndu-se în pungă.

Astfel, întru încununarea umilinţelor din acea zi pe care le credea încheiate, Adrian primi în palmă, ca un bacşiş, două patace late de argint. Simţămîntul de degradare se volatiliză însă uimitor şi scandalos de repede, cînd le strecură discret la locul lor şi le pipăi alipite de alte două carboave — capital fabulos, atîrnînd greu printre mărunţişul de nichel, să-i perforeze buzunarul.

— Am rămas înţeleşi.! rosti bătrînica. Peste un ceas, un ceas jumătate...

Între cele două fiice, părea mai puţintică şi mai neînsemnată făptură, aşa cum se depărta sub zalele mantilei foşnitoare, pe cărăruia roşie a preşului întinsă din sală în sală, spre bolta luminoasă a ultimei uşi.

— Mi se pare, Dimitrie, că am să mă duc şi eu mîine la Tîrnauca... înştiinţă Iordache Cumpătă, îngîndurat din nou. Vrednic gospodar Voicu, însă teamă mi-i că am greşit cînd am pus la cale căsnicia asta... Ai văzut, Ada ?... Nu scoate un cuvînt... Se sileşte să fie cu noi ; îndată uită şi-i dusă dintre noi... Nădejdea mi-i în Smaranda şi-n Olga : ele au să descopere firul...

— Numai de n-ar fi un fir prea încîlcit, care să tragă cine ştie ce la suprafaţă !

Bătrînul oftă, desprinzînd un spic de grîu dintr-un mănunchi cu paiele împletite decorativ şi frecîndu-l maşinal în palme.

— Poate că ai dreptate ! rosti. Mi-a luat ochii cu hărnicia şi cu îndîrjirea lui de lucrător al pămîntului.

— Cu lăcomia şi neomenia lui, vrei să zici ?

— Să nu exagerăm ! încercă Iordache Cumpătă să

amîne o mai amănunțită cercetare a realității, ca întotdeauna cînd amenința să sfîrșească neplăcut pentru semenii săi. Să nu exagerăm !

Juca boabele de grîu în palmă, după ce-a suflat pleava peste capacul de sticlă al vitrinei unde stătea rezemat. O făcuse dintr-un obicei irezistibil de om al cîmpurilor, care simte nevoia să smulgă un spic, să pipăie și să cîntărească bobul recoltei, cînd trece printre lanuri în ajun de seceriș.

Grîul era de anul trecut, adus din muzeul școlii condusă de Dimitrie Petreanu. Bob plin, lunguieț și greu. Bun soi și bună recoltă, pentru un an slăbuț păioaselor !

Mai plăcut i-ar fi să vorbească despre acestea toate abătînd discuția de la un subiect așa de spinos.

Dar profesorul de agronomie, metodic și sever cu el însuși, ținea să demonstreze că părerile nu-i sînt întemeiate pe superficiale impresii.

— Nu exagerez. N-am patima exagerării. O am poate pe cea a categorisirilor și clasificărilor. Un fel de deformație profesională. Obligat să situezi plante și animale în clase și sub-clase, sfîrșești prin a pune etichetă și oamenilor... Uneori mai greșești, evident ! Natura omenească e ceva mai elastică ; nu primește clasificări rigide. Regret însă că de data aceasta, timpul și faptele mă confirmă. Eu pe acest Voicu l-am categorisit de la început. E un om care cere și ia !... La atît se reduc raporturile lui cu restul omenirii.

— Cum asta ?... se miră cu naivitate Iordache Cumpătă, săltînd boabele în mînă și căutînd un loc unde să se descotorosească de ele. Ce fel ? Om care cere și ia !...

Dimitrie Petreanu zîmbi cu tristețea unor experiențe care au lăsat urme mai necicatrizate, decît în sufletul socrului său :

— Ai observat că unii oameni sînt făcuți să dea întotdeauna ; iar alții să ia întotdeauna ? Cei din urmă, în lipsă de altceva, îți iau măcar o țigară din

cele două ale tale, chiar dacă tabachera lor e plină. Ba ţi-o iau fără să mai ceară ! Iţi cer tot ţie, ultimul chibrit...

Iordache Cumpătă recunoscu, plin de aceeaşi naivă uimire:

— Asta am observat-o la el... Taman aşa face.

— Numai atîta ? Atît n-ar fi nimic. Mai sînt însă şi altele... Intră într-un sistem...

— Adevărat, frate ! Hm !... Nici nu-ţi închipuieşti cît e de adevărat ! întări bătrînul, luminîndu-se deodată asupra unor înlănţuiri de fapte.

Nu mai departe de acum cîteva zile, a pornit opt perechi de boi la Tîrnauca, tocmai din fundul Moldovei, cu trenul. Insoţitorii, moşneagul Toader Gliga şi Simion Vătavul, argaţi de credinţă de la Zapodia, trebuie să fi luat astăzi calea îndărăt, spre casă. Poate că se află chiar aici, în Expoziţie, fiindcă Toader Gliga, moş iscoditor din fire, îşi ceruse voie să poposească în drum ca să „belească şi el ochii la Vavilonia Bucureştilor şi la iarmarocul boierilor, de-i zice Ispoziţie" ; iar Simion Vătavu ţinea să-şi vadă fratele de la oaste, ordonanţă la un colonel... Va să zică, opt perechi de boi, trimişi aşa, plocon, pe-o simplă scrisoare. Anul trecut a fost un vagon de grîu ales pentru sămînţă. Altă dată o pereche de cai, un taur de prăsilă, două sute de oi. Cel mai proaspăt ginere şi cel mai depărtat, afla întotdeauna ceva de cerut; iar lui îi părea foarte firesc, ca o datorie, să-i împlinească de îndată cererea.

Acum se lumina că-i cu adevărat un sistem. Ba încă, ce sistem organizat şi urmărit fără de greş !

De cîte ori e vorba despre ceva urît şi rău în feleşagul oamenilor, e nevoie să-i deschidă altul ochii. Şi nici atunci nu-i vine să creadă ; caută o justificare, îi apără, după cum le ascunde faptele şi în taină cearcă să le acopere el. N-a pomenit nimănui despre vagonul de grîu şi despre perechea de cai ; iar despre boi a lăsat a se înţelege că ar fi la mijloc o cumpărătoare.

Săltînd boabele în palmă, se socotea că din altă plămadă de om e zidit cestălalt ginere.

Fără un petec de pămînt şi din puţinele mijloace, îi primenise grădina şi livezile cu răsaduri şi altoiuri, adusese un pomicultor să planteze o livadă nouă cu puieţi de pomi fructiferi aleşi pe sprînceană, prefăcuse soiurile de păsări şi desţelenise o tarla pentru straturile lipovenilor angajaţi la grădinărie, înzestrîndu-le cu seminţe selecţionate, numai pentru a proba că învăţătura plugărească a cărţilor nu-i totdeauna vorbă deşartă.

Numai pentru atîta? Poate că adevărul era altul.

Neam de pălmaşi, rămas tot fără pămînt după atîta sărăcie de învăţătură, îşi amăgea dorinţa de pămînt, aflîndu-şi mereu de lucru pe moşia neamului Cumpătă, cercînd îmbunătăţiri şi schimbări, ca pe-o stăpînire la care fără a fi şi a se simţi părtaş, voia s-o facă părtaşă la ştiinţele-sale.

Nu-i propusese oare într-un an, să-şi ia concediu de la şcoală şi să-i conducă el gospodăria cîmpului, de-o probă, ţinîndu-se tare să-i îndoiască dacă nu să-i întreiască venitul şi să pregătească planuri de cultură şi asolamente pentru şase ani înainte? Stăpînul Zapodiei a îndepărtat asemenea gînd ca o năstruşnică glumă. Să stea un an cu braţele încrucişate şi să privească la altul, cum tulbură orînduielile din vechi? Propunerea a rămas deci fără urmare. Dar alte îmbunătăţiri şi încercări mai mărunte, le-a primit şi recunoaşte că au dat roade. Ginerele din Vlaşca venea să ceară şi să ia, de-acolo unde cestălalt aducea ca o furnică la muşuroiul comun al altora, măcar că nici gînd n-avea să se înfrupte din acel muşuroi comun şi n-ar fi primit în mîndria demnă a sărăciei sale.

Dimitrie Petreanu în vremea aceasta îşi ascundea cu greu crispaţia degetelor. Suferea din pricina firelor de pleavă şi a celor de spic răspîndite pe geamul vitrinei.

Nevoia de ordine şi de curăţenie îl tiraniza cu o

manie de fată bătrînă. Oricît de pustie era sala, se aflau întrucîtva la el acasă; — iar la el acasă, cu toată strîmtoarea încăperilor şi jumătatea duzinei de copii plus unul, fiecare lucruşor îşi avea locul său şi firul de praf nu găsea timp să se aciuieze.

Respiră uşurat cînd bătrînul s-a hotărît să lepede boabele de grîu peste gunoaiele de pleavă. Îndată le-a măturat cu latul palmei făcut ghioc, le-a purtat la coşul de hîrtii şi s-a întors ştergîndu-şi cu batista degetele osoase şi pale.

Acum totul intrase în ordine.

Crezu de cuviinţă să rostească o lămurire, în care se cuprindea un regret şi-o mustrare:

— Acesta-i grîu de Banat... Dacă-ţi aminteşti, te rugasem anul trecut să-l încerci pe lanurile de la Jideşti şi de la Rădiul lui Cumpătă... Noi, la şcoală pe-un pămînt mai ingrat şi cu toată vremea ticăloasă, am ridicat opt chile moldoveneşti la falce, cu optzeci şi unu greutate hectolitrică...

Iordache Cumpătă se oţări ca un om care-a înghiţit o băutură inveninată.

El se cîrmuise după ştiinţele lui din vechi; iar pe lanurile de la Jideşti şi de la Rădiu a fost silit să bage hreapca pentru a strînge un grîu neghinos şi hupit. Îi era greu să mărturisească aceasta, precum şi amănuntul că fruntea seminţei fusese de cu vreme trimisă în Vlaşca, la ginerele care-l ţinea de zor numai în telegrame.

Respinse asemenea amintiri cu mîna rasă de dogoarea cîmpurilor:

— Lasă, frate!... Să mai vorbim şi despre altceva...

5

Aproape de ieşire, Adrian se alăturase de echipa feminină a neamului Cumpătă, ca să nu meargă în urmă lipa-lipa ca un căţel.

Lîngă ușă, afară, un moșneag cu pletele descoperite se ițea lungind gîtul, intimidat de uniforma, de șapca și mustețile mărețe ale paznicului protejat de generalul Jack Lahovary.

Îndată ce i-a zărit venind, s-a bucurat amarnic, răpezindu-se să se ploconească :

— Sărut mîna, coană Smărăndiță...

Apoi, pe rînd, trecînd ca la altar și pe la celelalte icoane :

— Sărut mîna, ducă Olga și duduie Ada... Iaca și conașu Adrian !... Săru-mîna, conașule !

Stăpîna de la Zapodia se proptise în baston, cuprinsă de o adîncă uimire :

— Da ce-i cu tine, Toadere ?

Moș Toader Gliga vorbi răsucind pălăria rotundă ca un ceaunaș și trăgînd cu ochii, cînd la stăpînele lui, cînd la zdrahonul cu uniformă de doc alb și cu bumbii auriți :

— Ce să fie, coană Smărădință ? Ia nimica !... Tăte bune.

— Cum de-ai ajuns aicea ?

— Cu trinu, coană Smărădință... făcu el din pălărie, arătînd încolo, spre gara unde-a lăsat el trenul.

Din glas nu lipsea oarecare încîntare de sine, că măcar la bătrînețe a ajuns un om umblat.

— Știu ! bocăni toiegelul în pragul de piatră. Îmi închipuiesc eu că n-ai venit cu vaporul !... Te-ntreb cum de ne-ai găsit ?

— Cum să vă găsesc ?... Iaca bine... Am isprăvit datoria noastră după cum am primit porunca și acu umblam să casc gura și eu la pănărămile de-aicea... La o adică, tot trebuia să mînem o noapte în tîrgu Bucureștilor, ca s-apucăm dis-de-dimineață trinu de Moldova... Dară vă rog să cunoașteți că toate-s cu învoirea boierului. Zic : Coane Iordache...

— Ai de gînd să-ncepi cu povestea de la Adam ? Răspunde la ce te-ntreb eu ! Ai vreo scrisoare ceva,

pentru duduia Ada?... Mai întîi pune-ţi pălăria în cap, că nu eşti la biserică, şi după aceea răspunde.

Toader Gliga se uită cu îndoială la domnul în uniformă albă. Ar fi vrut parcă să se ştie asigurat şi de încuviinţarea lui.

Paznicul îşi răsucea însă caierele mustăţilor, privindu-le cruciş de-a lungul nasului, cînd la un capăt, cînd la celălalt. Aşadar avea altă grijă!

Moşul îşi aşeză pălărioara pe plete, cam pe vîrful capului, ca să se vadă c-o face din supunere, nu din neobrăzare. Era între ciocan şi nicovală. Din cuvîntul coanei Smărăndiţa nu putea ieşi. A poruncit. Gata! Scurt! Nu vişcîie trei sate. Tace chitic şi conu Iordache.

Însă şi boierul cu straiele albe, nu-i de crezut să n-aibă şi el socotelile sale. Dacă se supără? După cum s-arată, aicea-i şi el unul dintre cei mari şi tari.

— Haide! porunci coana Smărăndiţa, mînuind bastonul de abanos. Ai vreo scrisoare? Vreun răspuns? Dă glas!

-- Iaca-dau, coniţă... zîmbi moş Toader Gliga cu inima la loc, fiindcă se simţea apărat de un toiegel care face minuni. Răspuns n-am. Nici epistolă... Conaşu Voicu s-a uitat la boi, i-o văzut şi i-o aprobat. O spus: Bun! Puteţi pleca! Şi noi am plecat. Simion s-o dus la frate-său; eu am horhăit de pe-o uliţă pe alta, tot întrebînd din om în om, pînă ce-am nimerit *Isposiţia*... Aşa că numai tîmplarea o făcut să vă găsesc pe dumneavoastră şi să mă bucur... Adicătilea, se putea altfel? Să fiţi dumneavoastră aicea şi eu să nu vă aflu?

Pentru moşneag întîmplarea era cum nici se poate mai simplă. Boierii lui însemnau atîta în lumea în care trăia, încît i se părea firesc că oriunde aiurea tot dînşii să-i răsară în ochi, ca soarele ce rămîne la al său loc, pe cer, chiar dacă te-ai depărtat de casă peste nouă mări şi nouă ţări.

Mai de mirare îi era mirarea stăpînei.

Coana Smaranda îl luă la rost cu altă întrebare :

— Şi-acuma ce dădeai tîrcoale pe-aici, ca un dihor ?

— Dă, coniţă... rosti el cu ochii la domnul în straie albe. Mă chiteam şi eu... Să intru ? Să nu intru ?

— Intră ! Cine te opreşte ?

— Nu zic că mă opreşte cineva... Da vezi mata, mă cam sîiam...

— De cine să te sîieşti, omule ?

— Ştiu eu ? Dacă boieru de colo ...?

Moş Toader Gliga arătă spre boierul cu şapcă şi cu bumbi auriţi, care isprăvise de scărmănat caierele mustăţilor, cum isprăvise de numărat paşii, de făcut echilibristică pe dunga preşului şi de admirat a o sută una oară în vitrine, gîngăniile stricătoare cîmpului.

Paznicul, toropit de plictiseală, căsca astupîndu-şi hruba neagră a gurii cu latul palmei.

— Acela-i boier ? ridică glasul şi bastonul de abanos, Smaranda Cumpătă. Acela-i simbriaş ca tine, şi mai nevolnic decît tine, Toadere, fiindcă ia leafă ca să stea degeaba şi să caşte... El te-a oprit ? Hei ! Ascultă, meştere !

Paznicul se apropie cu nevinovăţie, fiindcă nu purta nici o răspundere pentru închipuirile moşneagului de la Zapodia.

Toader Gliga se făcuse mic. „Acu-i acu ! Parcă văd că tot pe mine cade beleaua !"

— Nu-l laşi dumneata să intre, pentru că-i ţăran şi poartă iţari ? întrebă cu asprime Smaranda Cumpătă.

— Eu ?...

— Scurt ! Nu te mai mira şi nu mai întreba. Caută-ţi altă treabă şi nu spăria lumea cu mustăţoaiele aistea de panţîr ! Dă-le la dărac !... Lasă-i să intre pe rumîni, să umble şi să vadă, că ei, cu sudoarea lor, plătesc straiele dumitale de gheneral... şi leanca asta de pe mine şi uniforma lui vodă ! ...Scurt ! Ai înţeles ?

— Ţeles, coană, să trăiţi ! rosti paznicul care nu înţelegea nimic şi îndeosebi pricina acestei urgii din senin.

Lipise călcîile şi salută ostăşeşte.

— Aşa ! Plecaţi !... Du-te şi-i arată ce are de văzut... Scurt !

Moş Toader Gliga intră călcînd ca pe jăratic şi trăgînd cu coada ochiului la omul pus aşa de repede la rezon de coana Smărăndiţa. Parcă tot nu-i venea să creadă că are s-o sfîrşească el bine, cînd va rămîne singur, cu boierul care-o pătimit ocară din pricina lui. Fiindcă de boier, tot boier trebuie să fie !...

Iar „boierul", smulgîndu-şi caierele mustăţilor, era frămîntat de alte temeri.

Îi pomenise cucoana cu pelerinuţă şi baston, ceva despre generali. Ba şi despre vodă, majestatea sa. Ce anume, n-a priceput, că prea l-a luat repede ? Scurt ! Ca la miliţie ! Te pomeneşti că-i vreo doamnă generălească, prietenă ori rudă cu domnul general Lahovary Jack. Apoi, dacă se duce supărată c-o plîngere, pas de mai dovedeşte că te-o lovit năpasta ! Îşi trage domnu general Lahovary Jack mîna care te-a scos de la salahorie să te pună-n leafă, trimite o vorbuliţă lui fratesău, domnul ministru Lahovary Jean, şi ia-o, băiete, de la început, cu milogeli şi sărindare pe la toţi sfinţii, pînă să capeţi altă slujbă ! Se vede că de aia i-a ieşit de azi dimineaţă numărătoarea paşilor tot fără soţ... Semn rău ! Îşi punea în minte s-ajungă la capăt cu soţ, şi ca un făcut, o încheia tot fără soţ. Şi toate din pricina unui ţăran prost, o ţoapă, un mocîrţan, un mămăligar.

Paznicul se opri, întinzînd mîna de-a roata şi glăsuind răstit, cu obidă :

— Poftim ! ...Plimbă-te, ca pe moşia dumitale, neică !

Moş Toader Gliga nu mai avea nici o poftă de plimbare.

Scoase pălăria, depărtîndu-se de-a-ndăratelea, cu supuse temeneli :

— Nu te supăra, domnule, că n-am fost eu de vină. Mulţumesc şi mai rămîi sănătos !... Credeam să văd

altceva... Dacă-i vorba de paie și de strujăni, apoi de-așa ispozîție sîntem noi mîncați...

Pe scări o luă mai repede la picior, bucuros că a scăpat ieftin.

Ajuns la loc mai ferit, își potrivi pălăriuța pe plete, își netezi poalele cămășii și săltă între umeri bondița înflorată cu învîrstări de lînă roșie, verde și neagră, tivită cu pielicică de miel brumăriu; după portul de sărbătoare din ținutul Neamțului. Ar fi vrut să scociorască punga de tutun din chimir și să răsucească o țigară, pentru a se răcori de țifna boierului cu șapcă și bumbi auriți. Se temea însă de atîtea oprelițti.

Înghiți un nod în sec și apucă spre marginea iazului cu bărci și gălăgie, încotro curgea puhoiul norodului, toată boierimea pămîntului. Și tot ca să nu supere pe nimeni, ținea mereu lăturile, ițindu-se și călcînd pîșin, adevărat ca un dihor în Expoziția Jubiliară a Romîniei din anul 1906.

6

— Și mătăluță unde mi-ai stat tot timpul?

— Citeam aicea, buniță...

Adrian flutură mărturie un catalog de semințuri cules în treacăt de pe-o masă.

Era un catalog providențial. Îi îngăduise să rămînă iarăși răzleț de grupul familiei, spectator obiectiv și ironic, de la distanță.

Episodul de pe scări i se păruse de-o vulgaritate fără seamăn. Trei femei și un țăran. Tot așa se precupețesc cuconeturile din Tîrgul Călimanului în piața de zarzavaturi. Și scena cu paznicul! Ce-o fi spunînd, ce-o fi crezînd oare paznicul?

Oricît îi era mintea de sprintenă și pretimpuriu șfichiuită de lecturi, pe acest tărîm nu judeca mai altfel decît moș Toader Gliga, ieșit întîia oară din ținutul său. Un ușier din București se proiecta ca un

personagiu învestit cu autoritate şi prestigiu de drept divin, faţă de nişte jalnici provinciali.

Smaranda Cumpătă îl sfredelea cu privirea :

— Hm ! Ai cetit ?... Crezi că pentru asta te-am luat cu noi ?

— Nu, buniţă... Dar...

— Nici un dar ! Scurt ! Te-am luat ca să te scap de-acolo şi să-ţi dau drumul... Haide ! Du-te, umblă şi te plimbă unde-ţi spune inima... Peste-un ceas jumătate să vii şi să ne cauţi la restaurant. Ştii unde ?

— Ştiu-ştiu ! se grăbi s-o asigure Adrian, fără să-şi mai poată stăpîni tresăltarea bucuriei din glas.

Nu-i venea să creadă.

Îndată pasul a sunat altfel, elastic şi liber, pe pietrişul stropit. A împins şapca mai pe-o ureche şi zuruind arginţii în buzunar, s-a depărtat unde îl mînau chemările sale.

Palatul industriei... Pavilioanele camerelor de comerţ... Pavilionul geniului civil... Pavilionul geniului militar... Sonda Cîmpina-Moreni... Încolo cu ele ! Erau alte variante ale pavilionului cu ierburi şi seminţuri, de unde abia scăpase. Comisia dunăreană. Pavilionul Societăţii forestiere, fraţii Grödel... Poşta... Încolo cu ele !

Inscripţiile frontispiciilor se perindau, fără să oprească liceanul care înainta prin mulţime dînd coate şi primind ghionturi, într-o nerăbdătoare grabă de a pătrunde pe teritoriul unor mai nobile evocări... În sfîrşit ! Iată şi lumea lecturilor ! Bordeiul dorobanţilor din războiul pentru neatîrnare. Cula boierească şi Palatul artelor...

Adrian a încetinit pasul emoţionat de propria sa evlavie. Căsuţa de nuiele şi de lut. Tunurile turceşti. Tablourile lui Grigorescu şi Aman. Costumele voievozilor şi domniţelor din alt veac... Cum să le simtă şi să le preţuiască nişte oameni preocupaţi numai de grîu şi orzoaică, de numărul chilelor la falce şi de efectele tăciunelui la porumb ?

Pătruns de această superioritate, exagera un aer de cunoscător, apropiindu-se și depărtîndu-se de tablouri, cercetînd cu o încruntare de sprincene mantiile țesute în fir de aur vechi, despărțindu-se cu regret de-o încăpere cînd năvălea o ceată de vizitatori mai zgomotoasă și profanatoare.

Sus, în Turnul lui Țepeș, s-a rezemat cu pieptul și coatele în lespedea de piatră, contemplînd desfășurarea clădirilor albe printre arbori, sclipirea lacului, fîlfîirea stegulețelor, freamătul mulțimii pe aleele geometric tăiate. După un răstimp se strămută în alt colț, pentru a cuprinde cu ochii altă priveliște.

Pipăi în buzunarul tunicii de liceu cărțulia care recapitula toată povestea Expoziției Jubilare. N-avea nevoie s-o mai deschidă și s-o frunzărească. O citise și o răscitise încă din tren, cînd se apropia de capitală, întipărindu-și în minte toate reproducerile fotografice.

Acum le vedea cu ochii.

Și nu se mai sătura privind, cu simțămîntul orgolios că e martor la un memorabil eveniment istoric. Dincolo de tremurul fin al minaretului de geamie reflectat în lac ca o fragilă smicea de mesteacăn ; dincolo de sclipirea soarelui pogorît spre apus peste acoperișurile de țiglă, de șindrilă, de stuf ; frumusețea priveliștei se contopea într-un nimb de apoteoză, slăvind o țară, independența, regatul, progresul, toate cuvintele mari din discursuri și din broșura festivă.

In deosebi, prin acestea aveau preț toate pentru un licean care nu-și pierduse încrederea religioasă în adevărul cuvîntului scris. Il fascina încă emfaza termenilor sonori ; după cum ochiul nu știa încă să descopere golul boștioră al paiantei sub fațadele de ipsos și poleială, înălțate pentru a stîrni uimirea vizitatorilor, a întregii națiuni romîne și reprezentanților puterilor străine !

S-a dezlipit anevoie și tîrziu de meterezul turnului, numai cînd l-a alungat o familie cu mulți copii și doamnele de diferite vîrste : altă replică a crengă-

turilor din neamul Cumpătă. Două fetițe au început să se zgaibere pe balustrada de piatră, arătînd cu degetul :

— Mamă, uite lacul !

— Mamă-mare, ăla nu-i Tobogganul ? Uite bărcile, mamă-mare !... Uite bărcile !... Nene Spirule, bărcile !..

Un domn pîntecos, cu umbrelă, își ștergea năduşala, răsuflînd greu după urcuş. Altul, deșirat în redingota solemnă, molfăia dintr-un corn sărat, vorbind cu gura plină și indicînd orizontul cu restul semilunei din mînă :

— Ce-ți spuneam eu, Frosico, să luăm binoclu căpitanului ? Ia uite ce pierdurăm, puico !...

Adrian a privit la dînșii pe sub cozorocul de lac. pieziș, ca la o turmă de provinciali ce erau ; tot așa cum se uitase peste umăr Toto Sarandà la oarecare mameluci și ostrogoți.

Dar îndată ce-a coborît ultima treaptă, luînd contact direct cu pămîntul, a pierdut evlavia emfaticei meditațiuni din Turnul lui Țepeș. Il așteptau alte delectări mai terestre.

Cuprins de neastîmpăr zăngănea monedele de argint în buzunar.

O clipă s-a oprit la pavilionul editurei Minerva. Se aflau acolo volume legate în pînză cu motive de cusături naționale, cărțile lecturilor pe nerăsuflate de-acasă ; colecția Semănătorului, N. Iorga, Mihail Sadoveanu, Sandu-Aldea, Brătescu-Voinești... Încolo cu dînșii, astăzi !

Adrian a trecut la un chioșc cu țigări.

— Un pachet Intime, ați cerut ? întrebă vînzătorul care nu auzise bine după ghilotina de sticlă.

— Principesa ! rectifică Adrian. Adică, nu ! Un pachet de țigări Jubilare !

Era sigur că Toto Sarandà, tot Jubilare fumează. Cum însă nu murise cu desăvîrșire copilul din el, se pomeni purtat fără știre de pași în pavilionul cofetăriei Rigler. O mașină numai oțel și nichel măcina pulbere măruntă de cacao. Pe pereți, în alcătuiri deco-

rative, cutii de bomboane, fructe zaharisite, caramelele sticloase ale copilăriei. În mijloc, pe-un soclu aurit se ridica un leu de ciocolată în mărime naturală; alături, pe alte piedestale, busturile regelui și reginei, din același material comestibil.

Plutea un miros cald și gras, ațîțător. Mirosul cofetăriilor cu ouă și iepurași de ciocolată, în ajun de Paști.

Poate că ar fi cumpărat un pachet, dacă nu i-ar fi luat înainte o fetiță cu pulpele goale și cu părul revărsat în bucle pe umeri. A fost destul atît ca să-l readucă la conștiința demnității amenințate. El trecuse de vîrsta cofeturilor; nu se asemuia cu o fetiță însoțită de guvernantă, cu o alintătură căreia i se vedeau sub fustiță pantalonașii de dantelă.

Tîrînd pașii și strîmbînd colțul buzelor ca un vizitator plictisit și rătăcit din eroare într-un pavilion fără interes, a ieșit pipăind într-un buzunar rublele de argint, în celălalt pachetul de țigări Jubilare.

Năvala mulțimii îl împingea spre centrul de atracție al Expoziției: lacul cu bărcile, Port-Arthur, Grota fermecată, Waterchute și Toboggan. Într-acolo curgeau toți afluenții gloatei din aleile laterale. Se înghesuiau cete gălăgioase, ținîndu-se la braț, vorbind și rîzînd tare, zvîrlindu-și glume de la un grup la altul, în acea fraternizare voioasă a petrecerilor populare de bîlci și bătăi de confeti.

Unii purtau la butonieră insigne de societăți corale ori funcționărești; alții cocarde tricolore, medalii jubilare, panglici distinctive de excursii în grup.

Toți hăuleau grăbiți să ajungă la un loc de destindere și de petrecere pe pofta lor, după ce-au colindat pavilioanele geniilor civile și militare, pescăriilor și lăptăriilor sistematice Alfa-Separator.

Adrian își spunea că nu-i locul său în asemenea gloată; totuși cu dînsa înainta, născocindu-și consolarea ipocrită că-l mînă numai o curiozitate obiectivă și rece. Astfel conștiința demnității a fost pusă din

nou la încercare, şi de data aceasta a sucombat fără eroism. Cot la cot, între un domn cu pălăria tare de pai vopsită cu lac negru şi o mahalagioaică însărcinată în ultima lună, privea şi el împărtăşindu-se din aceeaşi plăcere a gloatei.

Îl înfiora pînă în unghii lunecarea vertiginoasă a copiilor şi a oamenilor în toată firea, sloboziţi de la înălţimea punţii de Waterchute în apa lacului, care îi primea cu vîjîite împroşcări de stropi. Izbucnea şi el în hohote de rîs, la scălămbăiturile veselelor victime care se rostogoleau icnind în hopurile şi nodurile Toboganului.

Se afla mai cu seamă un mucalit cam cu chef, care stîrnea aplauzele galeriei. Îşi lepădase surtucul de alpaca ; numai în vestă şi ţinîndu-şi c-o mînă pălăria apăsată pe cap, o pornea de sus strigînd: „Varda !", sălta berbeceşte la fiecare nod, clempănea din cap, ajungea la alt nod, îşi schimba direcţia în zig-zag şi zvîcnea jos, în picioare, ca să se urce din nou şi s-o ia de la capăt.

Mahalagioaica sughiţa de atîta rîs, cu amîndouă palmele împreunate pe abdomenul proeminent. Domnul cu pălăria tare de pai vopsit negru scotea din gîtlej nişte guiţări subţiri şi gîdilate, tropăind pe loc din tălpi şi roslind printre hohote :

— Caterino, mă du's'n cer' şi io... Pe parola mea că mă du', Caterino !

— Şezi liniştit, omule, că nu mai eşti în vîrsta copiilor ! îl dojenea mahalagioaica ; iar dojana suna ca o chemare la simţul demnităţii şi pentru urechea lui Adrian.

Altfel, mai-mai că s-ar fi încumetat şi el să încerce.

N-a încercat. Însă la plecare îşi făcea loc prin zidul norodului, cu ostilitatea unei dorinţi nesatisfăcute. Aşa s-a lovit piept în piept cu moş Toader Gliga.

Moşneagul se bucură că a aflat în sfîrşit o fiinţă a lui Dumnezeu, să schimbe o vorbă :

— Te-ai uitat şi mata, conaşu Andriene, cum se dau boierii la vale ? Iaca-i bun !...

Adrian strîmbă din nas, pufnind:

— Boierii?... Aştia nu-s boieri, moş Toadere. Mahalagii... Şi încă mahalagii de provincie!

— Se chiamă că tot boieri... Da amarnic se mai duc la vale!... Unu după altu; unu după altu... Buf! Şi altu la rînd... Ca la moară, măi tată!

Moş Toader Gliga avea mîncărime la limbă. Se despăgubea de atîta tăcere, într-o lume străină care-l ghiontise de colo-colo. Adrian trăgea cu ochii împrejur la aceeaşi lume, nemulţumit că-l zăreşte vorbind cu un ţăran.

Ca să nu se creadă că-i vreo rudă cumva, se silea să-şi dea înfăţişare cît mai distantă şi plictisită.

Departe, la Zapodia, în vacanţă, acest moş Toader Gliga era într-altfel legat de viaţa lor. El i-a ţinut întîia oară piciorul în scări să-ncalece şi l-a învăţat să strunească frîul. De el se rugau să-i ia la pescuit, să-i ducă în docaraş la livada de la Cracău, să-i apere de dulăi la stînă.

Aici şi acum, Adrian se ruşina de cămaşa lui albă şi de bondiţa cu tiv de miel brumăriu, de pălărioara rotundă ca un ceaunel. Dar n-avea nici destulă tărie, să se lepede de dînsul şi să-şi ia rămas bun, cum îl îmboldea demnitatea.

Întrebă, într-o doară, cu o sceptică ironie:

— Ei, cum ţi-a plăcut Expoziţia, moşule?

— Ce să zic, conaşu Andrian, mare şi multă bogăţie!... Aicea s-o vărsat tot bănetul de pe lume... Da tot mai mult mi-o plăcut cum se duc boierii la vale! Buluc, unul după altu...

— Fleacuri, moşule! Sînt alte lucruri mai de seamă de văzut...

Toader Gliga se ţinea neclintit în părerile sale. Îl iscodi, clipind din coada ochiului:

— Şi adică mata vrei să zici că nu te-ai da?...

— Eu?...

— Dapu' de ce nu?... Că doară nu-s pentru de-al de mine drăcăriile aieste... Te sui frumuşel, şi dura la

vale!... Parcă-i mult de cînd te dădeai huța, în scrînciobul de la Zapodia noastră? Zău, hai să-ncerci!...

Ofensat, Adrian l-a privit de jos în sus, ca pe-un moșneag zănatec, care nu-și dă seama nici ce vorbește, nici cui vorbește.

Toader Gliga își făcu altă socoteală, după judecățile sale: „Să știi că s-a vînturat, pînă ce i-a pierit pofta... Ce crezi? amețește copchilandru, cît a fi el de zbînțuit, după atîta hurducare..." Bănuind deci că a nimerit-o cu îmbierile ca prostul vinerea la stînă, întoarse spatele Tobogganului și schelelor de Waterchute, ca să arate că din partea lui, boierii n-au decît să se tot dea de-a berbeleacul la vale.

Căută altă întrebare, mai pe plac:

— Mata nu te duci mîni cu coana Smărăndița la Tîrnauca?

— Nu cred! a răspuns Adrian cu un aer important, ca și cum de voința lui depindeau astfel de hotărîri. Noi mai rămînem aici...

— Mai bine... Nici n-aveți cine știe ce mare lucru de văzut acolo... He-he, conașule Andriane, crîșcîie oamenii în strîmtoare cumplită... Ș-apoi să-ți mai spun eu matale, că am văzut alta. Adivarat este că dacă umblă omu în lume, multe mai bagă la cap!... Eu nu știu de unde or hi învățat romînii iștia din partea locului, să samene păpușoiul în cuiburi tot cîte două-trei fire laolaltă?! Asta încă n-am pomenit! Și boierii n-au gîte trăgătoare. Nu se află tamazlîcuri de boi și herghelii de cai, ocoale și grajduri, ca la Zapodia noastră și în tătî Moldova. Se chiamă că asta-i datoria țăranului aicea; el să le aibă și el să le hrănească... Numai conașu Voicu încearcă acu să schimbe rînduiala după arătările de la noi. Zice că să mai aducă și alt rînd de boi la toamnă, tot de la conu Iordache, pînă să-mplinească număru... Apoi, nu-i rău!... Boier fără gîte și pluguri, așa numa cu bățu pe moșie, cine, Doamne iartă-mă, o mai văzut? Că, zău!...

Adrian schimba picioarele pe loc, dînd semne de plecare. N-asculta. Îşi privea cînd vîrful ghetelor, cînd manşetele scrobite şi butonii de dublé ; pe urmă plimba ochii pe sub cozoroc la trecători, mereu îngrijorat să nu-l socotească cumva stînd la taifas de la egal la egal, cu un ţăran pletos şi bărbos.

Afecta aceeaşi plictiseală distinsă. Un fel de indulgenţă ironică a unui fecior de mare stăpînitor de pămînturi, oprit să asculte cu urechea distrată doleanţele unui netrebnic şerb.

Dacă moşneagul şi-ar fi scos pălăria din cap, nu el ar fi fost cel care să-l îndemne s-o pună la loc.

Însă Toader Gliga nu-şi scosese pălăria. Nici nu-i trecuse prin minte aşa ceva, faţă de-un băitănaş purtat pînă mai ieri în circă şi zăpcindu-l de la alte datorii argăţeşti, ca să-i istorisească poveşti cu balauri.

Ca toţi muncitorii de pămînt, îndată ce-a ajuns cu vorba la treburile pămîntului, se izolase de lumea înconjurătoare. Nu mai exista forfota norodului. Waterchute şi Toboggan, minunăţia Expoziţiei.

Pe chipul lui bătrîn şi ars de soare, surit de ani, se întipărise o gravitate îngîndurată şi austeră care îl făcea să samene uimitor cu Iordache Cumpătă, cînd pomenea de cîmpuri şi de grijile cîmpului.

Moş Toader Gliga îşi netezi barba rotundă aproape cu acelaşi gest al lui Iordache Cumpătă.

El păstrase pentru sfîrşit o mărturisire mai tainică, rostind-o cu glasul scăzut :

— Pot să-ţi spun matale, că un lucru nu mi s-a părut a bine la Tîrnauca... S-o supăra, nu s-o supăra, am să i-o trec şi pe la urechea lui conu Iordache... Gem oamenii, conaşu Andrian, gem parcă-s puşi la obezi ! De ştrafuri şi de ruşfeturi abia că-şi mai trag sufletul ! De-nvoieli mai rău ca la robie !... Ş-apoi alta... Cum socoţi mata că şi-o pus în minte conaşu Voicu să tămăduiască oamenii de năravu lor, care-i şi pe la noi, de se mai face a scăpa unu şi altu o giţă în lan boieresc ?... Asta n-ai să ţi-o închipuieşti mata în ruptul capului. Ia-n zi mata, să te-aud ?

Adrian a strîns din umeri, scoțînd pachetul de țigări Jubilare și răsucindu-l între degete, fiindcă în el se dădea altă luptă, cum se mai dăduse și în moșneagul de la Zapodia. Ar fi aprins, dar nu îndrăznea. Nici nu făcea însă să fumeze o țigară de lux, Jubilară, pe ascuns, într-un ungher, după tufe. Era o problemă urgentă de rezolvat. Iar moșneagul, ieșit întîia oară în largul lumii, îl plictisise cu poveștile lui de gîte și de porumb; iarăși de vite, porumb, grîu, chile la falce... N-are să scape niciodată de acestea?

Toader Gliga a înțeles că nepotul boierului nu-i poate da nici un răspuns, fiindcă nici nu era de închipuit unei minți omenești răspunsul pe care îl știa. De aceea îl împărtăși tot el, clătinînd din cap, a rea și urîtă taină:

— Nu duce gita la obor și nu cere amendă. Nu! Ferit-a sfîntul! Face altceva, conașu Andrian... O sămănat luțărnă și trifoi, așa cum ar veni adică mai în calea gitelor... A prins una în luțărnă ori în trifoi?... La fîntînă cu dînsa! Pune argații s-o adape, pînă ce crapă, de se bocesc vădanele că au rămas fără o văcușoară lîngă casă. Apoi asta omenie se chiamă? Că s-o supăra, că nu s-o supăra conu Iordache, eu tot am să i-o trec pe la ureche... Spune și mata, conașu Andrian, una ca asta omenie se chiamă?... Multe și amare necazuri mai apasă tagma noastră!...

Moșneagul a tăcut privind în pămînt.

Obrazul brăzdat de vreme și de vînturi, împietrit, semăna acum cu al băștinașilor Daci din columna lui Traian, reprodusă în Palatul Artelor, așa cum i-a găsit și nu i-a putut clinti din loc legiunea a XIII-a, Gemina. Stană străină în lumea pestriță a surtucarilor, se adîncise în el, și parcă mai departe de el, afund, în veac, în dureri și întrebări mai bătrîne. Vînzoleala mulțimii îl izbea, fără să-l clatine și fără s-o simtă.

A înălțat ochii tîrziu și a întîlnit o privire rece, străină, moartă.

— Mă tem că te țin pe mata cu poveștile mele, și te-or fi așteptînd boierii, conașu Andrian! își luă el seama că a grăit de haram.

— Da-da, m-așteaptă!

— Apoi și noi te-om aștepta la Zapodia, de-amu... Că-i vremea!...

7

Adrian Petreanu a dat ocol restaurantului cu mesele întinse pe margine de lac. Voia mai întîi să se asigure că familia e în păr și că n-are gînd de plecare. De la distanță, i-a zărit pe toți la o masă rotundă. S-a răsucit pe călcîie și a pornit repede spre restaurantul concurent, de pe celălalt țărm.

Cînd a ajuns aproape, a încetinit mersul, căutînd cu ochii din timp un loc liber. Era o terasă mai luxoasă și cu prețuri mai scumpe. Îndată i-a asemuit pe cei de „dincolo" cu eroii Momentelor lui Caragiale, fiindcă tot ce-și imagina el că e un dar de lucid și obiectiv observator, se hrănea cu deosebire din reminiscențe și analogii de lecturi.

Dincolo se aflau eroii lui Caragiale și ai lui George Ranetti; aici o lume din castă superioară, eroii lui Octave Feuillet, Bourget și Henri Lavedan, cum îi recunoștea din ilustrațiile colecțiilor Modern-Bibliothèque și Calman-Lévy de 95 centime.

Bărbații au aceleași bărbi frizate, mustăți arcuite, gulere înalt scrobite de-un alb sclipitor; femeile au aceleași toalete spumoase de vară, învălurate în volane și volănașe, pliuri, dantele, jabouri; au mijloc tot așa subțiat în corset, și pălăriile tot așa împodobite cu pene multicolore, flori, late panglici și păsări exotice întregi.

E sigur că nu-și vorbesc despre vagoane de grîu și imaș pentru vite.

Conversația lor distinsă plutește în alte sfere: cazuri de conștiință, iubire, artă, voiajuri, curse de

caî şi tir de porumbei, ultima carte a lui Gyp şî comediile lui Alfred Capus, cuvintele de spirit ale lui Willy şi turneele trupei de la Comedia Franceză.

După cum într-o singură jumătate de zi, Adrian uitase şi renegase atîtea, se lepăda şi de neastîmpărul înfrigurat din preajma întîmplărilor de la 13 martie, cînd liceanul îşi sacrifica gologanii de covrigi şi de alviţă, ca să cumpere gazete şi să cunoască de-a fira-n păr peripeţiile sîngeroase din Piaţa Teatrului. Participase de departe la ele. În tîrgul său de provincie, învăţase pe de rost *Chemarea* lui Alexandru Vlăhuţă, tipărită în *Semănătorul* şi semnată încă de George Coşbuc, Dimitrie Anghel, Ştefan Iosif, Mihail Sadoveanu, Cerna, Gîrleanu şi alţi scriitori ai volumelor, legate şi numerotate, din dulăpiorul bibliotecii de care se simţea atît de mîndru. Atunci îl muncea şi pe el nerăbdarea să ajungă mai repede student neînfricoşat de baionete, ridicat cu piept viteaz, la chemările lui Alexandru Vlahuţă şi Nicolae Iorga. Întocmise un comitet în clasă, bătuse telegrame, îndurase cu abnegaţie de martir admonestarea directorului de liceu, fiindcă a instigat clasa întreagă să primească cu strigăte şi urale la gară, scriitorii veniţi cu alai. Atunci se indigna şi el, cu o juvenilă ardoare, pe-o lume care maimuţărea vorba şi portul lui Le Bargy, toaletele actriţelor pariziene. Acum la această lume subţire şi stigmatizată rîvnea.

Adrian înaintă printre scaune, spre masa dinainte ochită.

Mergînd, se vedea într-o oglindă a închipuirii, cu ochii cititorului de romane: *„Adrian s'approcha alors d'un pas nonchalant*[1]*...“*

A tras scaunul pe marginea terasei să aibă sub cot balustrada rustică de mesteacăn necojit, a zvîrlit degajat chipiul pe celălalt scaun, a trecut mîna lenevoasă prin păr.

---

[1] Adrian se apropie atunci cu un pas leneş...

Pe urmă, instinctiv, a dus-o cu tresărire la buzunarul cu argint și cu nichel; cu toate că și fără această verificare tactilă, monedele își afirmau prezența vîrtos, atîrnînd mai-mai să dihoace căptușala. La atingere, carboavele au dat glas voios și metalic de încurajare: sîntem aici, cu noi n-avea nici o grijă!

Adrian zîmbi de panica fără temei. Se simțea indulgent cu sine. Însemnat era să nu-și trădeze, pentru cei din afară, toate temerile și stîngăciile unui debut decisiv de adolescent care a rupt-o cu tirania familiei, a prejudecăților provinciale, a stupidelor exaltări de copil.

Chelnerul a întrebat binevoitor:

— Așteptați pe cineva?

Răsucea șervetul pe braț și privea spre poteca de intrare, așteptînd probabil să se ivească grupul de mușterii care au trimis liceanul înainte să ocupe loc.

Adrian a răspuns cu o prefăcută nepăsare, de inveterat client al teraselor și berăriilor:

— Deocamdată, nu!

Sub tunica de șeviot îi ticăia însă inima de altă teamă. Dacă cumva îl anunță chelnerul că masa e reținută și îl invită să-și caute alt loc, într-un ungher mai modest, pe lîngă bucătării și closete? Se și vedea plecînd rușinat, sub privirile domnilor și doamnelor din colecția *Modern-Bibliothèque*. Dar chelnerul n-a părut de fel surprins. S-a interesat cu aceeași bunăvoință politicoasă:

— Atunci, ce dorește domnul?

Ah! Era în sfîrșit domn, domnul!... Ce naivitate să-și nălucească spaime din senin!

Scoțînd pachetul de țigări pe masă, Adrian comandă cu glasul îngroșat și ridicat la un diapazon de care nu se vădea trebuință:

— O bere!

— Țap?

— Țap.

— Ceva gustări doriți?

— Da... Adică nu... O cafea.
— Turcească mică ?
— Nu. Mare.
— Un țap și o turcească mare... repetă chelnerul comanda, depărtîndu-se cu șervetul pe mînă și așezînd din treacăt scaunele răzlețite de la alinierea lor.

Totul se petrecea așadar simplu, normal, fără nici un obstacol. A avut o inspirație fericită cînd s-a gîndit să-și fumeze țigara aici, nu în cotloane urîte, întîia lui țigară în văzul lumii, în rînd cu oamenii — și ce oameni ? Personagiile aristocratice ale romanelor din *Modern-Bibliothèque !* Adrian dezmierdă drăgăstos pachetul cafeniu și luciu de țigări Jubilare, ca pe-o ființă vie și amicală.

Desfăcu încet banderola regiei. Alese o țigară. Și-o înfipse între buze, apoi o așeză la loc, lîngă pachet. O rezervă pentru cafea.

Pînă atunci, răstignit picior peste picior, cu dunga pantalonului scoasă în evidență (cu toate că între fața de masă și balustrada de mesteacăn n-o puteau admira decît peștii roșii din lac), se uită pe furiș la vecinii din dreapta și din stînga. Cercetați mai de-aproape, nu arătau chiar ca eroii romanelor franțuzești din ilustrațiile pe hîrtie cretată.

Parcă lipsea ceva.

Un imperceptibil, dar iremediabil cusur de fabricație.

Poate un amănunt în nodul crăvății, în chipul cum e așezată pălăria femeilor pe postamentul pieptănăturii ; poate în felul cum stăteau bărbații pe scaun și cum gesticulau vorbind în gura mare.

Alături, la o masă veselă de ofițeri în tunici și chipie albe, domina în răstimpuri un singur glas cu mereu aceleași detunări de explozii.

— Formidabil, mă !... Fenomenal ! Ești epatant, parol !... De unde le mai acăți, mă fire-ai al dracului? For-mi-da-bil !...

Nu! Hotărît, nu așa se exprimă eroii lui Octave Feuillet și Paul Bourget.

Dar la altă masă, a treia, o pereche tînără, bărbatul în costum de soiè-écrue, femeia blondă în rochie de verdele pal al lianelor marine, corespundea într-adevăr supremului său ideal de distincție. Cu mîinile aduse grațios sub bărbie, sclipind de brățări și inele, femeia clătina din cap într-un răsfățat semn de negare. Refuza ceva, însă cu atîta farmec!

I s-a părut că pe sub pălăria verde, cu enormi și involți trandafiri roz, privirea a trecut asupra lui, a întîrziat, nu i-a ignorat ca pe-un puști oarecare într-o oarecare uniformă de liceu. Adrian și-a răsfirat poetic degetele prin păr, căutînd să-și croiască o atitudine interesantă, visătoare, melancolică: frumos ca un demon, trist ca un arhanghel izgonit din Paradis!

Fiindcă mai aristocratic îi suna, își repetă imaginea în limba de drept cuvenită: *„Beau comme un démon, triste comme un ange chassé du Paradis* [1]...“

Privirea interesantă, visătoare, melancolică, s-a plimbat languros pe luciul lacului. Și în aceeași clipă Adrian a uitat că juca un rol închipuit. A uitat și doamna cu toaletă și pălărie verde; a uitat și publicul terasei. Izvorul viu din el nu era încă întinat pînă în adîncuri de deșertăciunea și urîtele lepădări ale vîrstei ingrate. Cum trăia din viața elementară a naturei, îndată l-a cuprins priveliștea, învăluindu-l, încorporîndu-l.

Era ceasul ultim al zilei. Cerul trandafiriu de-asfințit se oglindea în lac. Tremurau răsturnate în adîncuri sălciile plîngătoare, clădirile albe, Turnul lui Țepeș, silueta subțire a minaretului de geamie. Era ceasul cînd deodată amuțește ciripitul păsărilor, așteptînd umbrele nopții să înainteze; cînd și oamenii, fără să-și dea seama, coboară glasul și pășesc mai încet.

---

[1] Frumos ca un demon, trist ca un înger izgonit din Paradis...

De la masa ofiţerilor izbucnise aceeaşi voce, într-o exclamaţie scurtă :

— Priviţi, mă ! E formidabil !

Pe urmă a tăcut.

Au tăcut toţi.

Apa clipotea molatec în stîlpii de lemn.

O pasăre a trecut agale, cu foşnet de aripi, negre şi mari, o pasăre a nopţii.

Şi brusc, parcă după ce-o aşteptaseră mai întîi să ajungă la cuib, au irupt toate luminile aprinse festiv, becurile înşirate în colier, lampioanele albe, albastre şi roşii, răsfrînte în lac, ascunse în crengi, urcate în Turnul lui Ţepeş şi atîrnate în gîtul subţire al geamiei.

A fost ca un semnal care a rupt o vrajă.

Toate au luat din nou înfăţişarea de bîlci şi decor, de precare construcţii pentru banchetul mulţimii.

Paşii au scrîşnit mai apăsat pe nisip ; s-a înălţat iarăşi rumoarea vuietoasă a glasurilor, zîngănit de pahare, tacîmuri ciocnite.

— Epatant, mă, a fost ceva epatant ! detună vocea ofiţerului de la masa de alături.

Răpăituri de petarde şi svîcniri şerpuite de artificii vesteau lumea din vreme să-şi oprească bilete pentru spectacolul senzaţional din fiecare noapte: Asediul de la Port-Arthur şi lupta navală.

Adrian a revenit şi el la ceastălaltă realitate. Chelnerul sosea cu berea şi cafeaua. Explică, însemnînd cu plumbul într-un carnet :

— Din cauza cafelei am întîrziat, vă rog.

— Nu face nimic ! l-a iertat Adrian cu mărinimie.

A gustat din bere. A înghiţit în silă. Era amară. O băutură din care se înfrupta întîia dată. A gustat din cafea. Mergea tot în silă. Dar din alte pricini. Gustul îi trezea amintiri neplăcute. Il mai îndopa cu ceşti de cafea numai Smaranda Cumpătă la Zapodia, şi întotdeauna numai în anume împrejurări. O cafea cu cenuşă cînd îşi strica stomahul după un praznic prea

copios de cruzături; o cafea cu rom după lingura de unt de ricină, cînd stomahul dădea semne de deranjare în sensul opus, încuindu-se.

Aceste penibile suveniruri ale pruncici și ale doftoricalelor băbești de la Zapodia îl scîrbiseră cu totul. Cafeaua îi părea grasă, cu steluțe plutitoare de unt de ricin. Dar conștiința demnității nu-i permitea să împingă la o parte țapul și ceașca nedeșertată pînă la fund; să ceară în loc o prăjitură și un sirop de smeură.

Inadins, a sorbit mai zdravăn din cafea după exemplul spartan, la mare preț în principiile părintelui său Dimitrie Petreanu. Dascălul ar fi avut cuvînt să se mire de asemeni ciudate și pldosnice efecte ale educației spartane, neprevăzute chiar de prevăzătorul Licurg.

Adrian a aprins țigara.

Chibritul îi cam tremura între degete.

Căută din ochi la chelner, să-i afle impresia. Chelnerul scria înainte pe foile din carnet, totalizîndu-și vreun bilanț fraudulos: la pîrîitul chibritului a ridicat privirea și a întors-o cu indiferență la socotelile sale. Va să zică nu se mira! găsea natural ca un client, un „domn", să-și fumeze în tihnă o țigară, sorbind tacticos din cafea.

Adrian a căpătat curaj. A tras fumul adînc, pînă în coșul pieptului. Cu tabietul acesta era mai deprins. Pe furiș, acasă, dădea iama în cutia de tutun părintească; la Zapodia în cutia de bectimis a Smarandei Cumpătă; iar cînd nu mai putea vămui cutiile puse sub pază, se îndestula cu prisosință din rezervele elevilor de la Școala de Agricultură, tineri emancipați în toată puterea cuvîntului, unii cu armata făcută. Toți se întreceau să cultive năravul fiului de dascăl, învățîndu-l cum să răsucească țigări din pachetele cenușii de treizeci de bani și inițiindu-l în procedee infailibile pentru anihilarea mirosului trădător: acadele de mintă, boabe de ienupăr culese din arbuștii

ornamentali ai şcolii, frunze de busuioc şi coajă de scorţişoară. Acum erau departe de el, toate aceste precauţii ridicole şi copilăreşti. Rezemat într-un cot, fuma o ţigară Jubilară pe-o terasă a Expoziţiei Jubilare.

Slobozind doi şerpi de fum pe nări, se suci să privească spre masa doamnei cu toaleta şi pălăria de culoarea verde-pală a lianelor marine.

Fatală şi blestemată curiozitate!

Pe poteca dintre scaune, trecea căutînd loc, Toto Sarandă şi cele două verişoare. Se întorceau de la desfătările gloatei, unde au rîs pe socoteala prostimei, au făcut provizii de observaţii nostime, s-au amuzat de glumele lui Toto, care interpela tipii cu manifestaţiuni cordiale ca la balurile din pieţele Parisului, în seara de 14 iulie.

Una dintre verişoarele lui Toto a pufnit fără răutate de rîs, la teribila mutră a liceanului solitar de la masă, cu ţigara în dinţi şi cu ţapul de bere dinainte:

— *Regarde, Toto! Mais regardez donc le petit gosse qui fait la tournée des Grand-Ducs*[1]*!*

Toto şi-a zvîrlit monoclul din zbor în arcul sprîncenei şi fiindcă se afla şi el după numeroase libaţiuni răcoritoare, dar alcoolice, l-a îmbărbătat strigînd jovial:

— *Vas-y, mon petit*[2]*!* Trage-i cu halba, nu cu ţapul! Cu havana, nu cu ţigareta de damă!... *Allez, brave gueule de sale petit Sardanapale*[3]!

Bravul Sardanapal s-a ridicat pe resort cu toate constelaţiile Asiriei şi toate lampioanele restaurantului năruite pe creştet. I s-a părut că pentru el au

---

[1] Priveşte, Toto! Ia te uită la puştiul ăsta care s-a pus pe orgii!

[2] Aşa, vezi, puştiule!

[3] Dă-i înainte şi nu te lăsa, micuţ Sardanapal vicios! (Sardanapal — rege legendar al Asiriei şi ultimul descendent al vestitei Semiramis, care ar fi domnit între anii 836—817 înainte de era noastră. Rămas celebru în istorie pentru viaţa sa de desfrîu.)

amuțit deodată toate glasurile și că la el s-au oprit toate privirile.
Impleticindu-și mîna în buzunar, a scos un pumn de mărunțiș și carboave. Nodul din gît nu-i permitea să întrebe ce are de plată. De altfel chelnerul își urma socotelile sale în carnet, absent de la evenimente, singurul surd și orb de pe terasă.
Adrian a zvîrlit pe masă o monedă nouă de argint, din cele jubiliare, cu două capete, pe care își propunea să le colecționeze într-o lăudabilă rîvnă de numismat și a fugit poticnindu-se în scaune, afară, cît mai departe.
În urmă, glasul ofițerului cu tunica albă detuna să-i spargă timpanul, să acopere toate muzicile și fanfarele Expoziției, tot vuietul capitalei în delirul festinurilor jubiliare:
— Formidabil, mă ! Fe-no-me-nal !

8

— Dar ce ți s-a întîmplat, de ești așa de spăsit ? a întrebat Smaranda Cumpătă, scormonindu-l cu privirea cînd și-a reluat locul în sînul familiei.
Adrian descoperise pe genunchiul pantalonului o pată închipuită, pe care se înverșuna s-o extermine tot zgîncilind-o cu unghia.
A mogorogit un răspuns fără să ridice ochii, absorbit de această pasionantă operație.
— Nimic... Nu mi s-a întîmplat nimic... Ce putea să mi se întîmple ?... Am obosit umblînd atîta... E foarte obositor... Pavilioane și iar pavilioane... Grozav de multe pavilioane...
Bătrînica se mulțumi cu asemenea explicație monolog, măcar că păstra o îndoială.
Ea avea însă alte principii de educație.
Copilul să trăiască și să se vînture în lumea sa, o dată ce a scăpat cu bine de la datoria școlii. Destule

griji și amaruri îl așteaptă în viața de mai tîrziu! În loc să ducă interogatoriul pînă la capăt, a folosit împrejurarea smulgînd pentru nepot o deplină libertate și pentru celelalte zile bineînțeles, după tactica ei ghimpoasă:

— Și mă rog, cine mi te-a alungat să umbli atîta. că doar nu se închide în astă-noapte tot iarmarocul? Ai vreme! După cîte văd eu, mai stați aicea trei zile Trei zile te-o lăsa maică-ta și tătîne-tu, să tot umbli și să tot bați berbunca! Îți iei dis-de-dimineață picioarele la spinare, și la drum, băiete! Ai tăi îs Bucureștii, a ta-i Expoziția. Scurt! Că nu te-i ține tot de coada celor mai mari, să mai răsufle și dînșii de tine!...

Repetă ucazul de libertate, sub chip de întrebare, adresîndu-se celor în drept:

— Nu-i așa, Olguțo? Nu-i așa, Dimitrie?

— Mnda... a încuviințat cu jumătate glas părintele lui Adrian, uitîndu-se stăruitor la băiat, fiindcă îi recunoștea supușenia și modestia suspectă din totdeauna cînd avea pe cuget vreo vină.

Olga Petreanu a aprobat cu rezerve de altă natură:

— Da! Și eu spun, mamă. Nu-l oprim!... Numai să păstreze orele de masă și de culcare... Și să fie atent la tramvaie și la trăsuri, la circulația aceasta a capitalei, uluitoare pentru un copil.

— Vezi, domnule Botgros? Mulțumește și mai lasă în pace cel pantalon, c-ai să-i rozi urzala pînă la genunchi.

Adrian îngînă mulțumirile de circumstanță, fără entuziasm. Suspinînd înăbușit, lăsă pantalonul în pace, cum se lăsă păgubaș și de o libertate care-i dogorîse obrazul de umilință.

Venise la masa familiei ca un cățălandru de stînă flocăit de alți dulăi prin stîni străine. Se așezase modest pe marginea scaunului, cu șăpcuța pusă reglementar în cap și cu șuvițele poetice de păr, ascunse sub cozoroc. Nici Toto Sarandă, nici chelnerul cu al

său carnet de socoteli, n-ar fi recunoscut în liceanul exemplar de acum, băiețandrul răstignit mai adineauri pe scaunul celeilalte terase, picior peste picior, cu țigara Jubilară în gură și cu țapul de bere dinainte: *beau comme un démon, triste comme un ange chassé du Paradis!...*

Smaranda Cumpătă îl părăsi în apele sale. Ca să însenineze obrazul mohorît al Adei, reluă istorisirea întreruptă, care punea în hîtră lumină apucăturile mai mult rustice decît urbane, ale unui anume senator refractar manierelor de lume subțire, deși e obligat să-și petreacă un sfert de an între Zapodia și București, în vagonul de clasa întîi, la hoteluri, restaurante, în săli de ședință și birouri de ministere; printre atotputernicii zilei și ai țării.

Răsucind palma sprijinită în minerul de argint, bătrînica povestea cu seriozitatea ei calculată în vederea efectului fără greș:

— ...așa cum vă spuneam, iată-mă-s în sfîrșit cu dumnealui de față, în trăsură, vorbind, ba de una, ba de alta, mai întrebîndu-l ce căsoaie e asta și ce palat celălalt, ca o neștiutoare ce sînt; cînd deodată, numai ce-l văd că se ridică în picioare la spatele birjarului. Dar știți, așa cum se înalță cîtu-mi-ți-i turnul Goliei, în gabrioletă, la țară, să vadă cum îi stau semănăturile și cum îi merg plugurile!... Se ridică și răcnește la birjar ca la un surd, în plin harhătul de pe Calea Victoriei: „Da ce faci, bre? Unde-ai apucat? Häisa, bre! Fă häisa!..“ La care poruncă, fie că birjarul s-a zăpăcit de așa măreț glas, fie că nu știa ce-i aceea häisa ori ceală, ca mulți din cîți deștepți sînt pe-aicea, dă să facă la dreapta... Și dumnealui din nou, tăbărînd cu gura ca la pluguri: „Häisa, bre! Häisa!...“ Mai-mai să puie mîna pe hățuri, să-l coboare pe birjar scurt de pe capră și să tragă häisa, pe ulița din stînga. Iaca așa am venit cu dumnealui de la gară! Mai häisa, mai cea, ca pe poarta jîtăriei... Apoi dacă așa-i fi vorbit dumneata la Senat cu häisa și ceală,

poţi să trimiţi pe Ilie Hodorariu, vezeteul, să-ţi ţie locul şi să mai stai iarna pe acasă... Ori mai bine pe Vasile Uscatu, vezeteul meu, că-i mai bătrîn şi are o barbă mai dihai!...

— Lasă, frate!.., zîmbi Iordache Cumpătă, netezindu-şi barba rotundă şi sură, ca s-o consoleze de nesăbuita comparaţie cu măturoiul lui Vasile Uscatu. N-o fi el chiar aşa...

— El? Care el?

— N-oi fi eu chiar aşa... rectifică bătrînul. Ce zici tu, Ada, fata tatei?

Ada, cu faţa luminată de un fugar şi melancolic surîs, a clătinat uşurel din cap.

— Dar n-o crede nici mama. Mata ştii prea bine... De patruzeci de ani te tachinează, fiindcă de patruzeci de ani nu te pierde din ochi, ca în săptămîna dintîi cînd ai luat-o de la părinţi.

— Cînd m-a cam răpit de la părinţi, poate că vrei să zici?... veni rîndul Smarandei Cumpătă să rectifice, nu fără o sumeţire retrospectivă a amorului propriu.

— Cu atît mai mult. Cu atît mai mult! murmură ca pentru sine, Ada.

Şi iarăşi n-a mai fost printre ei, îngîndurată, cu ochii duşi la stelele şi lampioanele tremurătoare din lac.

Îşi rezema bărbia în vîrful degetelor împreunate, aşa cum a surprins-o întrebarea. Iar Adrian a descoperit că mîinile acelea subţiri şi albe, cu degetele lungi, mîini luminoase, fără brăţări şi inele, cu o singură verighetă îngustă, sînt de-o mai aristocratică gingăşie decît ale femeii cu pălăria şi toaleta verde de pe cealaltă terasă.

Mîinile, şi ovalul obrazului, şi rochia de culoarea spicului copt, în aceeaşi nuanţă cu părul răsucit la ceafă în nod bogat şi plin. Gestul nesupravegheat, lipsit de cochetărie, al palmelor împreunate ca într-o rugă de seară, era poate într-adevăr o reminiscenţă

inconştientă a închinărilor de copilă, cînd îşi încredinţa somnul şi visul fidelului înger de pază. Lui Adrian i-a părut ca o frumuseţe pierdută, o imagine pură şi rară a melancoliei, care niciodată n-are să mai revină pe lume, cum nu mai înfloreşte aceeaşi floare, nu se mai desfoaie acelaşi trandafir.

Astfel, o pînză i se desprindea treptat de pe ochi, dezvăluind alt aspect al unui univers pe care îl repudiase. Observă că nu mai alcătuiau toţi o jalnică masă de provinciali : personagiile lui Caragiale şi George Ranetti.

Erau altceva ; oameni cu un suflet şi o căldură a vieţii, de-un sînge cu el, depozitarii unor tristeţi, îngrijorări şi bucurii ce răspundeau în el, prelungindu-se în el.

Numai cu un ceas în urmă, istorisirea din Calea Victoriei, cu hăisa şi ceala, i-ar fi stîrnit un surîs superior, de milă şi de dispreţ, ca multe alte evenimente consemnate în cronica anecdotică a familiei. Acum l-a înveselit sănătos, tocmai fiindcă episodul ilustra pitoresc, traiul şi firea bunicilor de la Zapodia.

Cu remuşcare, poate de scurtă durată, dar sinceră, îi învălui pe toţi într-o privire de dragoste duioasă şi reparatorie.

Remuşcarea îl sfredeli cu unghii mai adînci, cînd ochii au trecut peste bunicii de la Zapodia, la părinţii de-al căror despotism căta în fieştece clipă să scape.

Olga Petreanu, în rochia ei neagră şi simplă, severă, de mamă a şapte copii, cu frumuseţea abia atinsă de-o umbră a ofilirii la colţul pleoapelor şi al buzelor, i-a surprins privirea şi l-a întrebat îndată :

— Vrei ceva, Adrian ?... Nu ţi-e rece ?

— Nu, mamă. Nu mi-e rece şi nu vreau nimic...

Vocea era supusă, blîndă, pocăită.

Îngrijorările materne nu-i mai păreau acte de despotism.

Olga Petreanu s-a liniştit din partea lui, întorcîndu-se cu alte îngrijorări, de soră, la Ada. Adrian nu

și-a desprins ochii de la toaleta cu discrete concesii modei din acel an: un mic decolteu în unghi ascuțit dezvelind gîtul acolo unde lanțul de aur al ceasului e prins într-o buclă de perle, mînecile puțin bufante la umeri, o subțire bordură de mătase albă. Rochia era de anul trecut; modificările executate de o croitoreasă cu ziua.

Acum trei-patru ceasuri, asemenea renunțare la seducția femenină, ar fi dat-o pe socoteala unei meschinării de burghezi provinciali; încă un stigmat al existenței lor mediocre.

În clipa aceea se gîndea cu amar, că pentru o bună parte din păinjenișul ofilirilor înainte de vreme el purta vina, fiindcă multe nopți de nesomn de isprăvile lui au fost pricinuite. Tot așa se simți vinovat față de părintele său, aspru dar drept, bolnav și închis în el; cărturar care a renunțat eroic la o strălucită carieră universitară, îngropîndu-se la o catedră de provincie, numai pentru că așa îi dicta conștiința într-o țară cu mai imperioasă nevoie de dascăli ai plugăriei, decît de savanți biologi.

Apoi, după ce i-a învăluit astfel pe toți în privirea înduioșată și plină de căință, Adrian se înduioșă și de propria lui remușcare.

Nimeni nu știa și n-are să știe niciodată, ce gîndește, cît de limpede le vede și le înțelege el toate; nu este nimeni pe toată terasa acestui restaurant să simtă și să priceapă atît de adînc! Îl cred un licean oarecare, așezat modest pe o margine de scaun, întors de la Waterchute și Toboggan, poate ascunzînd în buzunar un pachet de țigări Jubilare ca un infamant corp delict. Nu bănuiesc ce hotărîri au prins ființă în el, să răscumpere îngrijorările și mîhnirile semănate în juru-i, cu o faptă care va uimi lumea.

O undă de lacrimi îi podidi ochii, copleșit de emoția sublimelor hotărîri și de siguranța că de astă dată n-are să le mai părăsească și să le mai uite, cum s-a întîmplat cu altele, de atîtea ori.

Înfipt mai temeinic pe scaun, deplin încredințat că viitorul avea să-i expieze astfel ocara îndurată pe cealaltă terasă și netrebnicile lepădări dintr-o jumătate de zi, Adrian participa cu seninătate la molcomul colocviu de familie.

Întreba, răspundea, acățase chipiul pe marginea balustradei și își trecea slobod mîna prin păr ; o purta din cînd în cînd la buzunar, pipăind pachetul de țigări Jubilare fără să-l mai muncească nici o mustrare de cuget. Regretase o clipă că nu l-a aruncat în lac ; simbolic pact că a rupt-o cu un trecut de ispite și de deșertăciuni. Acum recunoaște că ar fi însemnat un gest inutil și teatral. Copilăresc! Nu un biet pachet de Jubilare, te poate împiedica să săvîrșești fapte care vor uimi lumea : să ajungi un mare pictor, un mare poet ori un mare biolog, cum ți se deschid carierele viitorului într-ales.

În vremea aceasta, chelnerul schimba fața de masă și farfurioarele frunzăritelor gustări femenine, pregătind tacîmurile pentru o cină mai substanțială.

Deasupra, în șiragul lampioanelor japoneze de hîrtie mătăsoasă și încrețită în armonică, un bec singuratec clipea micșorîndu-și lumina, stingîndu-se, aprinzîndu-se iarăși mai slab, pînă și-a dat sufletul definitiv. Adrian observă că tot așa palpită și se stinge lumina pe obrazul Adei.

Cînd zîmbește la o întrebare ori la un cuvînt mai glumeț al bunicei de la Zapodia, atunci tot chipul radiază un nimb diafan, parcă pe dinlăuntru tresare în pîlpîiri molatece o văpaie dulce și aurie. Pe urmă văpaia se împuținează, se acopere ; iar obrazul e trist și sumbru, ca un lampion stins, ca un lampion mort.

Mîinile albe, cu degetele subțiri și lungi, rămîneau însă mereu luminoase. S-ar fi spus că în ele s-au refugiat toată lumina și căldura de viață. „Poate fiindcă mîinile Adei sînt mîinile unei cîntărețe de clavir !" — a gîndit Adrian.

Şi pe dată, conştient de vocaţia excepţională şi proaspăt verificată, de a pătrunde ca nimeni alt tainele destinelor din jurul său, a hotărît să ia el la cercetat suferinţa misterioasă care neliniştea o familie.

Abia a pus întrebarea, că a şi aflat răspunsul.

Ada ispăşea un păcat fără iertare... Se născuse cu predestinarea să ajungă o mare pianistă. A renunţat fără eroism, trădîndu-şi raţiunea de existenţă pe pămînt... Acum viaţa ei nu mai are nici un sens... E de mirare că nimeni n-a fost capabil să descifreze această taină, mai simplă ca o regulă de trei simplă!

Işi aminti că Ada are o fetiţă de trei ani, un copil încîntător, despre care nu pomenea fără să adaoge că e singura sa raţiune de existenţă pe pămînt. Elimină fetiţa ca un factor indezirabil, stricînd toate socotelile într-o problemă atît de clară.

9

Adrian privea acum din nou la părinţi şi la bunicii de la Zapodia, cu mila unei superiorităţi zdrobitoare. Deşertăciunea scotea iarăşi cornite de melc.

Ce făceau dînşii, în vreme ce el aflase cheia unui destin? Discutau banalităţi la o masă de restaurant. Şi discutînd, uitau să-i treacă şi lui lista de bucate.

— Adrian, uite lista! i-a purtat şi de astă dată grija, tot Olga Petreanu. Alege ce-ţi place... Fixează-te pînă ce vine chelnerul să ia comanda.

Uşor de spus. Alege ce-ţi place! Alegerea felurilor de pe-o listă de restaurant se prezenta ca o operaţie mult mai complicată decît citirea destinelor, pentru un licean prea puţin deprins să aibă sub ochi un pomelnic cu patruzeci de produse ale artei culinare romîno-franco-orientale Mai ales cînd stomahul e asmuţat de foamea de lup a vîrstei, amăgită numai cu un amar ţap de bere şi cafea cu steluţe de ulei de ricin.

Intorcînd lista pe-o parte şi pe alta, Adrian se cufundase într-un studiu de egiptolog, căznindu-se să descifreze palidele inscripţii violete de pe papirusul tras la şapirograf, cu frontispiciul: „La Triumful Expoziţiei Jubiliare".

Laborioasa concentrare i-a fost turburată de un domn gras, care împingea spătarul scaunului cu burta să-şi facă loc. Domnul nu voia să treacă. Işi deschidea cale să ajungă la masa lor.

A scos pălăria verde într-o mînă şi ţigara de foi în cealaltă mînă, salutînd cu deosebită onoare.

— Saluu-ut, domnule senator şi coane Iordache! Aşa o plăcere n-am crezut să am în astă-seară!...

Iordache Cumpătă s-a ridicat să întindă palma lată cu semne de mai moderată încîntare.

Domnul gras şi roşcat purta haine foarte elegante, cărămizii cu mari patrate verzi, ochelari cu ramă de aur şi barbete ungureşti, tunse scurt lîngă urechile dezbîrnate ca două torţi.

— Dacă nu mă înşală ochii, am fericirea să văd aicea şi pe doamna senator!... a arătat cu mîna în care ţinea ţigara de foi, înaintînd un pas, să se prezinte.

— Nu-l cunoşti, frate? se miră aşa şi aşa, Iordache Cumpătă. Domnul Sidor Leibovici, arendaşul Prigorenilor!

Arendaşul zîmbea, privind la doamna senator, prin ochelarii cu ramă de aur, dezvelindu-şi sub musteaţa roşie, dinţii cu plombe de alt aur în cantitate mult mai considerabilă. Crezu necesar să sublinieze o nuanţă:

— Isidor Leibovici, agricultor şi cerealist, doamnă senator... Numele nu vă spune nimic?

Fără să mai aştepte efectul acestei sublinieri de nuanţă, ocolise jumătate de masă şi se pregătea să sărute mîna.

Ca s-o aibă pe a sa liberă, aşeză în prealabil ţigara de foi pe farfuria lui Adrian. Liceanul observă că degetele numitului domn agricultor şi cerealist, erau

grase şi umflate ca nişte cîrnăciori, curmate de multe şi groase inele. Şi mai observă Adrian altceva, de domeniul miracolului : un fenomen vrednic de iluziile optice din Grota fermecată.

Bunica de la Zapodia nu mai avea mîini.

Amputată de ambele braţe, arăta văzului numai pelerinuţa de zale negre, netedă la umeri şi lipită plat pe piept. Buzele strînse pungă nu trădau însă nici o urmă de suferinţă. Amputarea se petrecuse fără durere.

Prea afabilul domn, agricultor şi cerealist, se opri din elanul său rămas fără obiectiv. A schimbat direcţia mîinii întinse, ducînd-o în unghi drept la cravată şi pipăindu-şi acul, deşi piatra cît bobul de mazăre părea înfiptă de nădejde. Apoi s-a mulţumit să-şi formuleze intenţia verbal.

— Voiam să vă zic sărut mîna, doamnă senator...

Smaranda Cumpătă a răspuns fără să se clintească din zalele pelerinuţei, aproape fără să clintească nici buzele :

— Bună seara, domnule!

Răceala primirii era evidentă, chiar pentru cei care n-ar fi cunoscut legendara tăioşenie a coanei mari de la Zapodia.

Domnul agricultor şi cerealist însă nu se descurajă. Tot aşa de afabil şi zîmbitor, s-a înclinat către toate persoanele de la masă, adresîndu-le un general şi circular bună-seara. A părut foarte satisfăcut de răspunsurile mut clătinate din cap şi a întors aurăria zîmbetului din nou spre doamna senator, stăruind la întrebarea la care nu renunţa.

— Nu vă spune numele meu nimic, coană Smărăndiţă ?... Nu pot să-mi imaginez ! Vă rog să vă gîndiţi puţin ! Vă asigur că are să fie o surpriză din cele mai plăcute pentru dumneavoastră !...

Glasul doamnei senator a sunat uscat.

— M-am gîndit la toate surprizele plăcute. Numele dumitale nu l-am găsit printre ele.

— Regret... Regret foarte mult! rosti domnul agricultor și cerealist, continuînd a zîmbi și strecurînd prin sticla ochelarilor o privire radioasă de subînțelesuri spre Iordache Cumpătă, fiindcă el tot era sigur de plăcuta surpriză pe care numai domnul senator o mai cunoștea. Am să vă ajut eu... La Prigoreni... Acum treizeci de ani era un mic negustoraș... cu o cîrciumă lîngă curte... Nu vă spune nimic asta?

Aștepta.

Doamna senator, amputată de brațe, își pierduse și darul vorbirii; suferea acum și de o bizară paralizie a nervilor faciali. Obrazul cu măruntele încrețituri de pergament se mumificase într-o imobilitate sinistră.

Adrian, sprijinit în cot, strîmbînd din nări și lăcrimînd din pricina havanei care se fuma singură pe farfurie, privea și asculta ca la teatru.

— Constat că n-am succesul pi care-l speram!... se îndureră în sfîrșit domnul agricultor și cerealist.

Scoțîndu-și ochelarii de pe nas, i-a băgat în buzunarul vestei rotunjită pe abdomen, cu o mișcare smuncită apăsată, de dezamăgire ca și cum se supărase pe ochelari fiindcă numai asupra lor cădea vina acestui insucces. Apoi schimbînd pălăria verde în cealaltă mînă, a întrebat:

— Poate că vă plictisesc?

Întrebarea era însă o simplă și inoperantă formulă de politeță, căci domnul agricultor și cerealist n-a așteptat nici un răspuns, nici nu s-a uitat spre ceilalți comeseni, unde ar fi putut afla răspunsul neted pe chipurile tot așa de nemișcate ca ale doamnei senator. Pînă și Iordache Cumpătă, răbdător din fire și blajin peste măsură, se așezase pe scaun și privea peste parapetul terasei, în apă, netezindu-și barba mai apăsat decît îi era obiceiul. Orice alt nepoftit ar fi înțeles ce-i rămîne de făcut. Domnul agricultor și cerealist avea însă motivele sale să nu se dea dus.

— Am să vă expun chestiunea altfel... Micul negustoraş, cu o mică prăvălioară şi cîrciumioară lîngă curtea dumneavoastră de atuncea, era un tată necăjit de la mai mulţi copii... Aceasta v-aduceţi aminte, de-acu? Doamnă senator şi coană Smărăndiţă, am onoarea şi plăcerea să vă zic că aveţi înaintea dumneavoastră, unul din aceşti copii. Ce ziceţi la asta?

Domnul agricultor şi cerealist se retrăsese un pas şi se înfoia în hainele cărămizii cu mari pătrate verzi, ca să poată fi admirat în întregime, viu şi natural.

Doamna senator a prins să se dezmorţească, începînd cu graiul:

— Vrei să spui cu alte cuvinte, că eşti unul din băieţii lui Hună sin Leiba, omul nostru de casă de-atunci?

— Exact, coană Smărăndiţă.

— Vorbeşte aşa, domnule. Scurt! Fără floricele. Acuma îmi aduc aminte.

— Vedeţi, doamnă senator? Ştiam eu ce plăcere vă rezerv... Tocmai vorbeam cu soţia me... Soţia me i-acolo, la masă, am lăsat-o singură numai ca să vin şi să vă prezint omagiile mele...

Domnul agricultor şi cerealist făcu o pauză spre a lăsa răgaz întregului auditoriu să constate că într-adevăr şi-a lăsat soţia la o masă; pentru eventualii neîncrezători se oferi chiar s-o identifice:

— Soţia me e acolo, la a cincea masă la stînga... Persoana puţin cam corpolentă cu pălăria uranj... Pălăria cu pene de struţ... Ultima modă de la Viena. Ea se îmbracă întotdeauna la Viena. Eftin şi bun!... Eleganţă garantată, ultima modă...

Doamna Leibovici, simţindu-se privită, îşi scutură pălăria uranj cu pene de struţ, de la Viena, într-un drăgălaş salut din depărtări.

— Aţi văzut?... se bucură domnul agricultor şi cerealist. Ea nu vă pierde din ochi. Nu vă cunoaşte, personal, dar pot să vă garantez că vă iubeşte şi vă respectă ca pe-o mamă, din cîte i-am vorbit eu... Pe

onoare! Tocmai îi ziceam: Cum este posibil să-l văd aicea pe domnul senator cu familia şi să nu-i dau bună seara? Eu sub ochii lui conu Iordache am crescut, mă ştie şi mă cunoaşte, de unde-am plecat şi unde-am ajuns... Poate că are să puie un cuvînt şi la parlament pentru împămîntenirea me şi a familiei! Toată chestiunea e pusă pi roati de conu Alecu Bădărău, însă un vot şi un cuvînt de la o persoană cinstită şi cu trecere, de la un aşa mare domn senator de opoziţie, nu strică... Are să deie vot şi are să pună cuvînt pe lîngă prietenii dumisale... Conu Iordachi e bun să-l pui la rană. Îl rog şi-i amintesc, şi gata, un cuvînt de la dumnealui face mai mult decît o poliţă cu două giruri. Asta i-o ziceam eu soţiei mele încă de ieri, în tren, cînd vineam de la Viena. Soţia me are rude la Viena... Eu am încheiat o transacţie de grîu la Viena. Ieri am vorbit şi azi am plăcerea să vă văd. Astă nu se chiamă fericită coincidenţă?

Domnul Isidor Leibovici apucase un scaun liber, de spătar, cu intenţia să-l apropie şi să ia loc neinvitat, pentru a expune mai pe larg fericita coincidenţă, care, unind plăcerea cu interesul, l-a adus la masa senatorului Cumpătă.

Dar privirea pironită a doamnei senator i-a retezat mişcarea. S-a mulţumit să aşeze scaunul din calea altora.

Zîmbind a scos ochelarii din vestă. Îi iertase. I-a feţuit delicat cu batista şi i-a încălecat pe nasul cărnos. Apoi, a continuat expunerea din picioare, potrivindu-şi basmaua de mătase verde în buzunarul de la piept, după moda nouă a Vienei.

— Soţia me a avut ideia că poate am să vă deranjez. Aşa-i dînsa o fiinţă delicată şi fricoasă: crede că toată lumea se supără. Eu am zis: Nu, Ghizelă dragă!... Nu poate să se cheme că deranjez pe domnul senator, şi pe cucoana lui domnul senator, şi pe familia lui domnul senator, dacă merg să le urez

poftă bună. Nu pot ca să cred... Eu am să-i fac coanei Smărăndiţa o surpriză...

— Surpriză ?

— Şi ce, n-o fost surpriză ? O surpriză plăcută...

— Plăcută ?

— Şi de ce să nu fie plăcută, mă rog ? Dumneavoastră eraţi tînără acum treizeci de ani ; eu eram un copil... Toate amintirile vechi sînt plăcute... Şi la ce să nu fie plăcute, cînd aflaţi că un om care a crescut sub aripa dumneavoastră este el acum arendaş la Prigorenii pe care i-aţi ţinut şi dumneavoastră în tovărăşie cu proprietarul de-atuncea, răposatul conu Dima, cînd stătea la Paris... Asta nu-i ceva plăcut ?

— Multă iroseală mai faci dumneata, domnule, de cuvîntul plăcut... Plăcut şi iar plăcut... Te-aş povăţui să fii mai econom cu el...

După ce-şi căpătase darul vorbirii, Smaranda Cumpătă dădea la iveală şi mîinile amputate. De sub aripile mantilei, prindea să se mişte şi mînerul bastonului de abanos, gata să intre în funcţiune.

Domnul agricultor şi cerealist asista la această resuscitare, dezvelindu-şi dantura de aur, într-o fericire crescîndă.

Primi povaţa drept o binevoitoare glumă, fără primejdie :

— Econom am fost treizeci de ani, coană Smărăndiţă. Am fost econom şi la cuvinte, şi la parale. Acuma economia la parale a rămas s-o facă frate-meu pe care l-am lăsat contabil la Prigoreni. Şi o face tata, care nu s-a deprins cu situaţia nouă. Se teme şi tremură pentru un franc... Din partea mea, eu de grija economiei am scăpat. Nu-i nevoie să fiu din cale afară de econom, nici la cuvinte, nici la bani, mulţumesc lui Dumnezeu... Dacă nu mi-aş scoate sufletu cu nişte tîlhari de ţărani aş putea să zic că nici copiii mei n-au să aibă nevoie de economie... Aice-i singura bubă ! La ţărani ! Noi agricultorii cunoaştem. Nu spun adevărat, cucoane senator ?

Iordache Cumpătă bătea toba cu degetele în parapetul de lemn al terasei, străin de conversaţia agricultorului şi cerealistului care scăpase de grija economiilor, cum erau toţi comesenii, în afară de Adrian şi coana Smărăndiţa. Ceilalţi vorbeau încet răsfoind cataloage şi ghiduri de Expoziţie; el privea posomorît în apă. Îşi trecea prin minte cealaltă faţă a plăcutelor surprize pe care i le-a adus la masă băiatul din Prigoreni, devenit agricultor şi cerealist.

Pe urma acestor neizbutite încercări de la Prigoreni, el a pierdut, s-a îndatorat; după seceta de acum opt, şapte şi şase ani în şir, işi primejduise şi moşia de veci, părintească, grevată de ipoteci. Toată munca de douăzeci şi cinci de ani se mistuise în trei. Pînă mai deunăzi încă nu isprăvise de achitat creditorii. A refuzat îndemnurile advocăţeşti ale unora şi altora, să-l lase a iscodi dînşii uşurare în procese lungi care sfîrşesc cu tranzacţii. S-a plătit pînă la ultimul ban. A rămas cu paguba şi cu obrazul curat.

În urma lui, omul de faţă s-a înavuţit, vlăguind fără milă pămîntul şi muncitorii, cu învoieli haine, de camătă. O ştia îndeopotrivă măsură de la proprietăreasa Prigorenilor şi de la ţărani, căci i se ivise prilej să-i audă plîngîndu-se. Aceasta nu schimba nimic din strîmba stare a lucrurilor. Stăpina moşiei, văduva răposatului Dima Donici mort la Paris, legată de contract, se plîngea că au căzut lipcă doi fraţi să sugă pămîntul fără să-l mai odihnească; ţăranii gîtuiţi de învoieli se plîngeau de măsurători măsluite şi de alte năsălnicii arendăşeşti, care i-au dus la sapă de lemn; iar noul agricultor şi cerealist, bine hrănit şi fălos în costumul de la Viena, i se băga în suflet, la masă, numai de drag, să-i facă o plăcere...

Îl lăsase pe seama Smărăndiţei, ştiindu-l încăput pe mîini bune. Şi îl mîhnea mai adînc decît această faţă a lucrurilor, gîndul că este o asemuire urîtă între plugăria pe care o făcea agricultorul şi cerealistul de faţă şi între chipul cum înţelege să-şi jăcuiască oa-

menii de pe moșie, ginerele său de la Tîrnauca. Nici o deosebire. Amîndoi, din aceeași urzeală.

Cînd a auzit întrebarea de adineaori, nu i-a prins înțelesul. A tresărit din gîndurile, posomorîte, mai cerînd s-o audă o dată:

— Ce nu spui dumneata adevărat, domnule Sidoi?

— Eu spuneam tocmai un mare, foarte mare adevăr! zîmbi noul agricultor și cerealist. Îi ziceam coanei Smărăndița, ce-i cu țăranii de la Prigoreni... Cum i-ați lăsat, așa au rămas!... Harnici la gură și leneși la treabă. Îi cunoașteți destul de bine. Asta într-o privință. În altă privință e mai rău. Acuma s-au făcut colțoși și mîrîie...

Iordache Cumpătă se lăsă într-o parte pe spătarul scaunului, privindu-l cam hăisa și pregătindu-i răspunsul care-l rodea de mult. Doamna senator i-a luat înainte:

— Și de cînd s-au făcut colțoși țăranii din Prigoreni? Îi cunoșteam altfel.

— Pe vremea dumneavoastră n-aveau de ce să fie. Conu Iordache i-a stricat... I-a învățat cu păsuiri și iertări. I-a învățat cu nărav. Ai nevoie de bani? Poftim, bade, bani! Am nevoie de lucru? Poftim, bade, la lucru cînd ai să poți, și-ai să vrei!... De asta domnu senator a păgubit. A fost și secetă, nu zic. Parcă eu n-am avut secetă un an? N-am cîștigat cine știe ce, dar n-am pierdut în anul acela. Eu nu fac agricultură să păgubesc. Agricultura nu-i lux, nici treabă de milă. Eu nu-s societate filantropică de cucoane, Obol și Vatră luminoasă!... Mai înnoiesc contractul pe cinci ani și mă retrag de la riscuri. Acuma agricultura mare merge la vale... Nu pot să mă întind ca Fișereștii și Costinerii, niște nebuni. Fac comerț de cereale, am să mai fac și-o moară. Mai sigur! Marfă văzută și cîntărită!... N-aștepți ploaie și nu dai bacșiș la jandarm cît nu face, nu dai pămînt de pomană la primar și la notar, ca să-ți scoată țăranii la pluguri și la seceră... Soție me care o fost crescută la Viena, chiar

se teme să rămînă singură acasă, cu niște tîlhăroi care pot să pună și mîna pe sapă, ca să deie la cap... Aiștea-s oamenii de la Prigoreni !... Văd că boierii se duc la vale și de aceea au căpătat clonț... Conu Iordache i-o stricat și mi i-o lăsat mie pe cap... De ce vă uitați așa la mine, coană Smărăndiță ?

— Vreau să-mi aduc aminte care din copiii lui Leiba ești dumneata, de-ai ajuns să ne dai nouă lecție de plugărie... Nu-ți mai spunea și altfel, cumva ?

— Acasă mă striga Iuju.

— Cam așa credeam și eu ! Îmi aduc aminte deplin. Ești plodul cel care fugea după trăsura noastră pe drum, cu o batistă roșie de cit, spînzurînd nu acolo unde o porți dumneata acuma ?

— Exact... zîmbi domnul Isidor Leibovici, cu mai puțină plăcere, ducînd mîna la batistă și înfundînd-o mai bine, adînc în buzunar, ca și cum făcea așa să dispară și amintirea celeilalte de cit roșu, care spînzura aiurea.

— Atunci ai dreptate că se duc boierii la vale, dacă au ajuns vremurile ca acel plod, după ce le dă lecție de plugărie, să-i mai învețe și cum să se poarte cu oamenii

— N-am vrut să zic asta... Și nu uitați, doamnă senator, că nu mai sînt Iuju, cel cu picioarele goale... Am căpătat experiența vieții.

— Te cred. Ai căpătat experiență și chiag ! Mai cred că acum treci dumneata cu trăsura pe drum și fug copiii țăranilor din Prigoreni după trăsura dumitale. Poate că mai pui și vizitiul să tragă peste poclit cu biciul în ei, ceea ce nu făcea vizitiul nostru cu acel plod al lui Hună, biet negustor necăjit și om de încredere al nostru ! Hai ?

— De ce nu, mă rog ? De ce să nu-i ardă cu biciușca, dacă zgîrie lacul de la trăsură ? Trăsura me-i de la Viena și costă bune parale...

— S-o stăpînești sănătos !

— Vă mulțumesc, coană Smărăndiță.

— Mai ai a-mi mulţumi şi pentru altele. Mi-aî mai rămas dator cu ceva...

— Mă rog... Nu-mi vine pentru ca să cred...

— Nu chiar dumneata, dar urechile dumitale la care mă tot uit. Ele mi-au rămas datoare. Dacă-s aşa cum sînt, mi se pare că am pus şi eu ceva acolo, o mînă de ajutor ca să le dezbîrnez. Ştii cînd ? Şi pentru ce ?

— Prostii de copil, coană Smărăndiţă...

— Te-ntreb : ştii pentru ce ? bătu bastonul de abanos în pămînt. Răspunde scurt.

— Ştiu... mărturisi fiul lui Hună cu urechile stacojii şi cu privirea îndreptată spre masa unde se afla soţia sa cu pălăria uranj, de la Viena, ca spre-un liman salvator, părăsit dintr-o temerară şi regretabilă imprudenţă.

— Şi mai ştii că atunci cînd ţi-am lungit eu urechile nu mai erai copil ! Crescuseşi goblizan mare, de cincisprezece ani... O ştii asta ? Răspunde scurt !

— Ştiu, cucoană Smărăndiţa. Dar nu ştiu unde vreţi s-ajungeţi cu nişte cuvinte aşa de severe parcă-s la judecată...

— Chiar eşti la judecată ! S-a întîmplat asta înainte de a vă scoate jandarmii cu bairam din sat şi atunci v-am scăpat eu de mînia oamenilor. Plîngea bietul Leiba, te sclifoseai şi dumneata, se bocea şi madama Sura... V-am scăpat şi v-am pus să faceţi jurămînt că în Prigoreni nu mai călcaţi. Iar după ce-am plecat noi şi după ce s-au mai petrecut alţii în urma noastră, ai ţinut să te întorci mare boier şi stăpîn, taman acolo de unde aţi fost puşi pe goană numai pentru frumoasele dumitale isprăvi. Şi ştii bine că aţi scăpat numai cu atîta fiindcă mi-am pus eu obrazul de hatîrul lui Hună... De ce-ţi mai este oare a mirare că oamenii din Prigoreni s-au făcut colţoşi şi mirîie ?... Mai ales cu dumneata, care ţi-ai arătat arama încă de pe-atunci !... Ştii ce fel de aramă !

— Eu nu pricep cu ce v-am supărat, coană Smărăndiță ? se văită rotofeiul agricultor și cerealist, care-și pierduse toată jovialitatea, ștergîndu-și nădușala de pe frunte, cu basmaua de mătase verde de la Viena. Am venit aici să vă fac o plăcere și să vă prezint omagii respectuoase și dumneavoastră dezgropați niște amintiri vechi de nici nu știu ce să cred...

— Domnule Isidor, dumneata cercai mai adineorea să-mi dovedești că amintirile vechi sînt plăcute. Te-am vestit să bagi seamă... N-ai avut cuminţenia. Iacă ți-am făcut și eu o plăcere... Vezi acuma, că i s-or fi lungit urechile de foame și soției dumitale de la Viena, de cînd ai părăsit-o singură ca să ne faci nouă plăcere.

— Am onoare să vă salut !... Și scuzați...

Domnul Isidor Leibovici a salutat circular și a plecat glonț, ștergîndu-și broboanele de sudoare cu batista de mătase verde.

Adrian se vedea pe el, plecînd de pe terasa celuilalt restaurant. Și cu satisfacția că tot există în univers o misterioasă lege a compensațiilor, se pomeni exclamînd cu același glas care-l însoțise și-i mai țiuia încă în urechi :

— Formidabil ! Fe-no-me-nal !

Toți au întors ochi atît de uimiți la dînsul, încît într-o clipă s-a făcut mai stacojiu decît urechile domnului agricultor și cerealist. L-a scăpat însă din impasul întrebărilor, glasul lui Iordache Cumpătă, care ținea să-și răcorească minunarea sa mult mai omenoasă :

— Dar bine, frate !... Se poate să-i faci omului una ca asta ?

Smaranda Cumpătă îl înțepă cu privirea :

— După ce mi-l aduci plocon, poate că mai așteptai să-l poftesc și la masă ? Nu m-aș mira s-o aflu !

— Eu l-am adus ? A venit singur, frate...

— A venit singur, ca alde dumneata să te grăbești și să-l prezinți : domnul Sidor Leibovici... Auziți, ce plăcere și bucurie mă aștepta pe mine la București ?...

Să împrospătez cunoştinţa cu domnul Sidor Leibovici! Pe urmă, dac-am văzut cu cine am de-a face şi pe cine-mi culegi dumneata de prin birturi ca să-mi măreşti cunoştinţele din Bucureşti, l-am lăsat pe marele agricultor şi cerealist să-ţi dea învăţătură... Cum să administrezi moşiile şi cum să te porţi cu oamenii. Mai pofteşte şi pe alţii, data viitoare!

— Tot eu sînt de vină!... oftă rîzînd domnul senator. Şi mă rog, pentru ce faptă l-ai tras dumneata de urechi pe Iuju, de n-a mai crîcnit Sidor Leibovici nici o vorbă cînd i-ai adus aminte?

— Vei afla! îl asigură scurt, Smaranda Cumpătă.

— Cînd l-au scos jandarmii pe Leiba din sat, mi-ai cerut să nu mă amestec şi nu m-am amestecat. Mă şi miram că te-ai lepădat de dînsul, bănuindu-l pe el de vreo vină... Că a mai fost şi-o chestie cu Isidor, acuma aud...

— Vei afla! Ai aşteptat douăzeci de ani ca să te întrebi: mai poţi aştepta.

Deprins cu aşteptările, Iordache Cumpătă făcu un semn de resemnare din mînă.

Apoi, după o pauză îşi rosti alte gînduri:

— Intr-o privinţă ai dreptate că l-ai luat aşa... Din pricina unora ca dînsul se iscă şi se prăseşte antisemitismul în ţară. Vorbea de Fişereşti şi de Costineri, cu trusturile lor de arendaşi. Numai gîndeşte: două sute cincizeci de mii de fălci în mînele unei singure familii! Cine să mai vîşcîie şi cui să se mai plîngă?... Şi cum să nu facă zîmbre şi alţii, după asemenea afacere? Arendezi pămînt, arendezi oameni, arendezi primari, jandarmi, prefecţi, deputaţi... Cu hurta, la mezat!... Numai că după asta, are să tragă ponoasele şi unul ca Hună care a rămas om de ispravă, iar la o adică are să plătească şi el pentru jăcuirile lui fecioru-su, mare agricultor şi cerealist... Hm! Incurcate iţe! Părinţi şi copii! Aceeaşi poveste...

Smaranda Cumpătă însă părea că nu-l auzise şi că nici n-asculta.

Ridicase nările și căută cu ochii dincotro îi vine un miros supărător.

A zărit capătul de havană uitat de domnul agricultor și cerealist în retragerea sa precipitată, fumîndu-se singur pe farfuria lui Adrian. Cu bastonașul întins peste masă, l-a măturat scurt în lac, unde s-a auzit îndată ca o sfîrîitură de fier roșu în carne vie.

10

În preziua plecării din București, Dimitrie Petreanu era invitat, împreună cu doamna și copilul, la masa prietenească oferită de domnișoara Paula Gorjan foștilor camarazi de la Paris.

Întrucîtva, cina se vestea mai mult în cinstea profesorului exilat în provincie, de unde se arăta rar, în drumuri grăbite. Ceilalți, cu așezare statornică în capitală, aveau îndestule prilejuri să se vadă și să se întîlnească ; deși nu se căutau prea mult, ca toți oamenii pe care viața, după ce i-a legat într-o tinerețe studioasă, colcăind de entuziasm și de proiecte mărețe, i-a risipit pe căi deosebite, cu deosebitele lor renunțări.

Poate chiar se evitau cu o nemărturisită jenă. În întîlnirile întîmplătoare, își făgăduiau vag :

— Să ne adunăm cu toții în una din serile acestea și să ne mai amintim de-ale noastre, din celălalt veac.

— Perfect! Admirabilă idee! Și eu mă gîndeam... Dar cînd ?

— Cît de curînd. Uite, să zicem săptămîna viitoare...

— Atunci să-i anunț eu pe ceilalți ?

— Perfect ! La revedere și nu uita.

— Se poate ? Îi adun *tambour-battant !* [1]

Se despărțeau și uitau, fiindcă fără să-și dea seamă, doreau să uite.

Nu-i aștepta o confruntare prea voioasă. Să-și numere reciproc cîte fire albe au mai presărat anii în

[1] ...cu surle și trîmbițe.

păr, în bărbi și-n mustăți? Să-și spioneze crețurile, care-au tăbăcit obrazul? Să vorbească despre boli necunoscute atunci, despre regim, piatră la ficat și reumatism articular, recomandîndu-și unul altuia rețete experimentate personal? În deosebi, să măsoare contrastul între tot ce-și făgăduiau să îndeplinească la întoarcerea în țară, și împotmolirea acestor intenții?

Din șapte ciți au fost, numai Barbu Ștefănescu-Delavrancea își ținea cuvîntul. Și încă! Părăsise prea repede scrisul, pentru politică și avocatură de Curtea cu juri. Despre Dimitrie Petreanu știau prea puțin. Era cel mai răzlețit, cum fusese de altminteri și în anii studioși de la Paris. Îl compătimeau, înmormîntat la o școală de agronomie, de creșterea vitelor, cultura gîndacilor de mătase sau așa ceva.

Singură domnișoara Paula Gorjan, proprietară, rentieră, doctoră în litere și filosofie de la Sorbonna, îi cunoștea soarta mai de-aproape. Avea și-un motiv străin celorlalți. La dînșii, la casa Gorjanilor din București, unde-i invita acum, se oploșise, într-o bună dimineață de toamnă, băiatul de țăran pălmaș fugit de la vatra părintească din Romanați, să învețe carte.

Bătrînul Neagu Gorjan stăpînea în acea vreme două moșii, una în Romanați, alta în Olt. Om posac, zgîrcit și abraș cu muncitorii pămîntului, trecea printre dînșii ca o spaimă. De altfel, de mîna lor îi era hărăzit să moară, mult mai tîrziu, cam prin nouăzeci și cinci, împușcat după o răfuială de dijmă la moșia din Olt, toamna, pe înnoptate, cînd se întorcea cu trăsura la gara Slatina.

Ucigașii n-au fost descoperiți niciodată. Nu fusese un singur glonț de carabină care l-a doborît, ci ura și obida unui sat întreg.

Așa se explica tăria de suflet a celor ce-au păstrat taina, cu toate anchetele însoțite de cazne, după obiceiul locului și al timpului.

Că un fecior de pălmaș, dintr-un asemenea sat bîntuit de urgia unui asemenea stăpîn, își închipuise că

tocmai la casa lui din Bucureşti ar găsi adăpost — dovedea o naivă necunoaştere a oamenilor şi o nestrămutată încredere în steaua sa. Paula Gorjan mai povesteşte şi acum întîmplarea cu o legitimă mîndrie, fiindcă ea a fost Providenţa ciudatului fugar.

Pe atunci era o fetiţă numai pielea şi oasele, negricioasă şi urîţică ; singura slăbiciune a lui Neagu Gorjan, văduv înainte de vreme.

Se isprăvea vacanţa. Lenevea cele din urmă dimineţi de somn lung, acasă, înainte de a intra la disciplina clopoţelului de internat.

Intr-o asemenea dimineaţă, o trezise din vis un hîrîit insuportabil de fierăstrău, întrerupt din cînd în cînd de icniturile unui topor care despica butucii..

Aşa ceva nu se mai pomenise în curtea lui Neagu Gorjan, unde toate îşi aveau un program şi un orar.

E adevărat că stăpînul casei lipsea, plecat la moşii pentru socotelile, dijmuirile şi vînzările de toamnă. Dar fetiţa îi ţinea locul cu aceeaşi asprime satrapică faţă de slugi.

A trimis bona să întrebe ce înseamnează scandalul acesta. Fierăstrăul a tăcut.; loviturile de topor au încetat.

După un timp destul de lung, bona s-a întors să aducă răspuns că toată neorînduiala o pricinuise un băiat de ţăran, de la moşia din Romanaţi, un pui de rumîn cu opinci şi cu o căciulă mai mare decît el.

Căciula o impresionase în special pe bonă.

Ţinea neapărat să arate cît măsoară şi în lipsă de altă unitate metrică, a comparat-o cu falnicile cuşme ale grenadirilor lui Napoleon din tabloul salonului. O dată şi jumătate pe atîta.

Băiatul venise în timpul nopţii ; nimeni nu ştia cînd, nici cum a intrat pe poarta închisă. Dimineaţa slugile l-au găsit dormind pe scara de serviciu, cu o traistă sub cap. Cerea să vorbească numaidecît cu boierul. In aşteptare, s-a apucat de capul său să taie lemne şi să le aşeze în magazie. Cică să-şi plătească

așa mîncarea de la bucătărie, pînă la sosirea stăpînului.

E un băiat de țăran foarte curios! — a adăogat bona. Și pare să fie un încăpățînat. Pretinde că a venit să învețe carte și să-și cîștige pînea, așa, cu două mîini, o căciulă cît a grenadirilor lui Napoleon, o traistă cu schimburi și două opinci. A mai adus în sîn un atestat de școală primară cu note foarte mari după spusele lui și o scrisoare de la învățător. Cu aceste întăriri, nu-i vine a crede că boierul n-are să-l primească pe lîngă casă, în încăperile slugilor, unde în vremea liberă de școală, vrea să-și plătească pînea și adăpostul, cu servicii de slugă: să care apă, să taie lemne, să dea ajutor la grajd. Altfel pare inimos și-i destul de chipeș. Numai căciula îl strică. Nu se desparte de ea. Și încă nici n-a început toamna!

Paula Gorjan, elevă de pension promovată în clasa a doua secundară, și cetitoare de literatură morală *pour les jeunes filles*[1], a încercat zadarnic să mai doarmă. Și-a tras plapoma peste cap, a închis ochii; își repeta că pînă la vacanța de Crăciun, acestea sînt ultimile dimineți cînd se mai poate lăfăi în pat dincolo de ora șapte. Mereu îi juca însă în minte cușma de grenadier a băiatului de țăran din Romanați.

Povestea lui și mai cu seamă această cușmă de grenadier îi păreau înrudite foarte de aproape cu romanele contesei Sophie de Segur, din biblioteca roză, a lecturilor de vacanță. Singură în casă, orfană de mamă, cu un tată veșnic pe drumuri la treburile de moșie, ursuz și preocupat; trei luni de vacanță devorase vreo două duzini de volume din biblioteca roză unde era vorba numai de curaj, de fapte bune, de copiii orfani, ba chiar și de un mic grenadier.

Neastîmpărul curiozității i-a ridicat capul din olanda și dantela pernelor. A zvîrlit plapoma, a îmbrăcat repede un hălățel de catifea și a coborît în

[1] ...pentru tinerele fete.

curte, la slugi, să vadă cu ochii săi pe tăietorul de lemne.

Băiatul se așezase pe-o treaptă, cu traista sub el și cu grozava cușmă pe ochi.

N-o auzise venind în pantofiorii cu talpa moale.

Se credea singur, neobservat, și cum stătea cu obrajii în pumni și cu amîndouă coatele sprijinite pe genunchi, nu părea de fel un băiat dîrz și încăpățînat. Mai degrabă părea turtit de căciula enormă.

Tîrziu de tot, cînd au devenit prieteni, a aflat ea, cît de apăsat era băiețandrul de gînduri și de temeri, nu de greutatea cușmei de grenadier.

Întîia oară feciorul pălmașului își dădea seama de cutezanța hotărîrii sale și se simțea descumpănit de îndoieli. Descurajat de spusele slugilor, de rîsul lor batjocoritor și de întrebările ascuțite ale bonei, căzuse pe treapta de piatră doborît de-o grea luptă din el. Să mai aștepte boierul și să mai încerce, ori să se întoarcă înapoi?

Acestea le-a știut Paula Gorjan după ani de zile, cînd distanța dintre dînșii s-a netezit și cînd ea nu mai era fiica boierului Neagu Gorjan, iar el odrasla unui rob oarecare de pe una din moșii, ci amîndoi studenți înmatriculați la Sorbonna, cu drepturi egale, și feciorul pălmașului cu note superioare.

Atunci însă, în acea dimineață, la glasul fetiței din ușă, băiatul a sărit în picioare, smulgîndu-și căciula. A răspuns toată vremea răsucind-o în mînă, schimbînd-o de sub un braț sub celălalt.

Nu lua aminte că sînt de aceeași vîrstă.

Depărtarea era prea mare pentru asemenea injurioasă comparație. Îl cerceta fata boierului Neagu Gorjan, cu drepturi de viață și de moarte asupra lor, umilii pălmași deprinși să intre în pămînt cînd stăpînul ridica glasul și făcea să șuiere harapnicul.

Totuși școlărița a izbutit să complecteze raportul bonei cu amănunte inedite, meșteșugind întrebările.

Băiatul se numea Dumitru a lui Petrea Robului; Dumitru Petreanu după atestat și după schimbările de nume introduse de dascălii satelor în certificate. Era orfan de mamă, cu frați vitregi mai mici, de la a doua mamă.

Taică-su, pălmașul, împovărat de multe guri încă fără mîini de folos la treabă, hotărîse să-l țină de ajutor la muncile cîmpului. Nici n-a vrut să audă despre o învățătură mai departe. Ba de cîteva ori l-a mai scuturat și de chică, pentru ca să-i iasă din cap astfel de sminteli. Băiatul a tăcut toată vara și trebăluind la cîmp, a chibzuit fuga după un plan de adevărată evadare.

Cînd s-a apropiat sorocul începuturilor de școală, a pus la loc ascuns traista cu schimburi, căciula, pită, ceapă, brînză și ouă răscoapte; a dosit atestatul de școală și recomandația dascălului; apoi a plecat dimineața cu harabaua la cîmp fără să îndrituiască nimănui nici o bănuială.

Sub un clin apărat de vedere, a tras carul la marginea drumului, a dejugat boii și le-a așternut înainte un braț de strînsură, ca să aibă ce ronțăi cuminte pînă ce-or da gospodarii din sat peste dînșii; a făcut o cruce mare și a plecat în lume, pe jos, spre București, dormind prin porumbiști și prin șirele de paie.

— Și căciula de ce-ai luat-o? a întrebat intrigată și fără maliție domnișoara Paula Gorjan, crezînd că poate e vorba de-o mascotă, de-un porte-bonheur, cum purced în aventură cavalerii contesei de Segur cu un talisman menit să-i apere de geniile nefaste.

— Păi, c-o pica iarna cu vifore, acuși-acuși!

— Îți închipui că la școală, la colegiu, o să te primească așa, cu o căciulă de grenadier?

— Păi, de ce nu? Dac-o să-nvăț bine la carte, ce-or să aibă dînșii cu țurca mea?

— Pe tata îl cunoști?

— Păi, l-oi cunoaște cînd o veni...

— Și-ți închipui că o să te primească aci, să-ncurci argații de la sujba lor?

— Păi, dac-o să mă plătesc cu muncă, de ce să nu mă primească? Nu venii să fac nici un rău. Venii să-nvăţ carte.

— Ai auzit că-i un om foarte sever?

— Păi, o fi! La noi tremură tot satul cînd aflăm că a sosit la conac. Aia e una! Şi aia ce voiu eu să-i spun, e alta! Să mă primească şi să mă vadă la datoria mea, pe urmă să fie sever, dac-o avea de ce.

Încrederea băiatului nu-i prea plăcea elevei de pension.

Nu cam avea aerul să ceară o milostivire.

Pe măsură ce înaintase cu întrebările, el răspundea sumeţind glasul. Vorbea de învăţătură ca de-un drept pe care nu i-l putea răpi nimeni. Vorbea de lucrul mînilor, ca un adevărat fecior de pălmaş, înţelegînd să-şi plătească pita şi adăpostul prin singurile sale puteri. N-o rugase să pună şi dînsa un cuvînt. Îşi imagina că toate se vor petrece aşa, cu un: „Păi de ce nu? Dacă o să mă vadă la datoria mea!"

L-a lăsat să aştepte, cu o uşoară deziluzie. Băiatul s-a aşezat pe scări, din nou cu obrajii în pumni, turtit de căciula enormă.

Sus, în casă, Paula Gorjan şi-a văzut de nimicurile ei şcolăreşti, înainte de sfîrşitul vacanţei. Albume şi panglici, cărţile contesei de Segur, care urmau a rămîne închise în biblioteca mică de trandafir, pînă la vacanţa de Crăciun.

După dejun, s-a pomenit întrebînd bona dacă slugile au purtat grijă să dea ceva de mîncare băiatului de la Romanaţi. Pe urmă a plecat cu trăsura la plimbare, însoţită de bonă.

La întoarcere a observat că lemnele din stivă se mai împuţinaseră. A doua zi şi-a amintit să întrebe unde a dormit peste noapte băiatul din Romanaţi. Îşi găsiso el singur...

Aşa au trecut trei zile. A mai dat ochii cu el într-o singură dimineaţă, a treia, cînd i-a cerut să-i încredinţeze atestatul şi scrisoarea dascălului din sat.

— Păi, să nu se piardă!
— N-or să se piardă. Lasă-mă să vorbesc eu cu tata.
— Păi, atît o fi destul? Să-i dau eu cuvînt cinstit, că n-o să mănînc de pomană.
— Crede-mă, știu mai bine cum trebuie să-l iau pe tata!
— Păi, nu-i vorba de luat... Eu nu pot minți, să mă leg cu lucru peste puterile mele. P-ormă, cine răspunde?
Paula Gorjan bătea din picior, agasată de atîtea bănuitoare rezerve. Ea voia să înfățișeze lucrurile după științele ei; băiatul pălmașului n-o slăbea din „păi"... Dar cînd Neagu Gorjan s-a întors acasă, l-a luat de la ușă tot cu diplomația precoce de femeie. O ajuta și un argument poate mai convingător decît dibăciile diplomatice, pentru un om ursuz și zgîrcit. Băiatul știa să se facă nevăzut cu toată cușma lui de grenadir. Iar lemnele din stivă erau aproape pe sfîrșite: tăiate și rînduite frumos în magazie, ca volumele contesei de Segur în bibliotecă.

Neagu Gorjan a ascultat-o morocănos, mormăind. I-a încuviințat rugămintea cu o condiție: să nu-l vadă și să nu-l audă, să nu se știe că există!

Un an nu l-a văzut și nu l-a auzit. În vară, băiatul pălmașului din Romanați trecuse în fruntea clasei. A cerut învoire să se arate la chip și să mulțumească; dar nici atunci boierul nu l-a suferit în ochi... Mulțumirile le-a primit Paula Gorjan, agreabil surprinsă de oarecare transformări în portul și vorba protejatului său.

Lepădase căciula, înlocuită cu o șapcă de uniformă. Lepădase și acel nelipsit „păi...", țărănesc.

A fost curioasă să afle de unde și-a înjghebat uniforma. Își închipuia că va fi scris cumva acasă și că va fi căpătat ajutor. Nu! Băiatul scrisese acasă numai ca să-și ceară iertare pentru fugă, iar răspunsul

a fost neînduplecat. Pălmaşul nu vroia nici el să-şi mai vadă feciorul în ochi. Îi lipsise de două braţe folositoare la munci, tocmai cînd îşi punea nădejde într-un ajutor de temei. Asemenea crimă nu afla iertare la dînsul. Răvaşul, slovenit de secretarul primăriei, îi hotăra răspicat să nu mai calce prin sat, cum vestea el că ar avea de gînd să vină în vacanţă adus de dorul casei. Petrea Robului căpătase cunoştinţă de la suflete binevoitoare, că legea îi dă drept asupra feciorului pînă la douăzeci şi unu de ani. Înţelegea să folosească acest drept, dacă fugarul îi cade în mînă, priponindu-l în cătuşe acasă, pînă ce i-o trece pofta de învăţătură şi hălăduiri prin lume. Aşa că Dimitrie a lui Petrea Robului, elevul Dimitrie Petreanu, nu mai avea casă părintească, nici sat.

Cît despre uniformă, treaba a fost mult mai uşoară. A plătit-o, ajutînd la teme un tovarăş de bancă, fecior de înalt funcţionar, mai încet la minte.

Lepădase, aşadar, cuşma de grenadir; însă pentru Paula Gorjan, tot grenadirul ei a rămas. Vreme de alt an, al doilea, băiatul a izbutit să se strecoare prin odăile slugilor şi pe la grajduri, tot aşa de nevăzut şi de neauzit. În a treia toamnă s-a ivit un concurs de bursă. S-a prezintat şi a fost primit într-un internat, unde nu i se cerea să mai fie invizibil şi insonor. De atunci, în fiecare început de septemvrie, ca la o aniversare a dimineţii cînd sosise în Bucureşti, se înfăţişa pentru a-şi arăta cuvenita recunoştinţă.

Paula Gorjan îl invita în salon.

El se instala pe marginea fotoliului, sub tabloul cu grenadirii lui Napoleon. Nu-şi putea închipui de ce fiica boierului îşi plimbă atît de des ochii de la dînsul la tabloul de deasupra şi de ce zîmbeşte fără nici o pricină. A aflat-o şi aceasta mai tîrziu, cînd s-au regăsit la Paris; el student la Ştiinţe Naturale şi elev al Institutului agronomic; ea studentă la Litere şi filosofie, cea dintîi romîncă înscrisă la Sorbonna.

Poate că în asemenea sîrguință cărturărească a mlădiței de boier, jucase și feciorul pălmașului un rol pe care nu-l bănuiau amîndoi.

Toate întîmplările acestea, le istorisește Paula Gorjan cu o mare măiestrie de povestitoare și cu mult humor.

Colegii și prietenii de la Paris o tachinau chiar pe vremuri, fiindcă se întorcea prea stăruitor la anumite amănunte fără însemnătate pentru ascultători; dar de-o mare însemnătate pentru dînsa, fiindcă rîvna la învățătură a feciorului de iobag o apărase și pe dînsa de soarta celorlalte fete de latifundiari: cîteva clase de pension, zestre, măritiș, profesie casnică de rentieră, ignoranță în pospai de lustru și ceremonialuri mondene.

Acum, Paula Gorjan, celibatară convinsă, își administrează singură averea rămasă de la răposatul Neagu Gorjan; trei moșii (căci bătrînul a adăogat la inventar încă una, în Vlașca, înainte de a cădea răpus de țărani), două case de speculă în București, bonuri și acțiuni. Nu mai calcă nici o dată la țară, unde nici înainte n-o prea atrăgea nimic. A lăsat în seama logofeților grija să-i strîngă înfricoșat în chingi pe plugari, pentru a ispăși cu sînge și amar, păcatul uciderii. Îi făcea pe toți deopotrivă de vinovați, măcar că-i despărțea hotarele în trei ținuturi deosebite și măcar că adevărații făptuitori vor fi fost numai unul sau doi.

Fetița slăbănoagă, numai pielea și oasele, e acum o persoană mică la stat, sprîncenată și măslinie la față, rotundă, prea rotundă, luptînd energic dar fără succes cu ereditara predispoziție la îngrășare. An cu an, luase mai deplin chipul și firea lui Neagu Gorjan. S-ar fi spus că o vreme, în tinerețe, predominase elemer în ea sîngele mamei, pînă ce-a biruit cealaltă moștenire mai tare și tot așa de abrașă.

Trăia tot în vechea locuință, înconjurată de cărți, crescînd pisici și canari, colecționînd tablouri, ediții

rare, covoare, mobile de stil și ceramică. Participa cu pasiune la intrigile politice. Ținea casă deschisă și printr-o pidosnică suceală a instinctului de castă utiliza în discuții toată dialectica unei vaste culturi, pentru a dovedi că țăranii n-au drept la nici o îndurare, nici la pămînt, poate nici la viață — element prin definiție antisocial. Astfel timpul, învățătura și egoismul de fată bătrînă au prelucrat în ea aceeași plămadă părintească : pornirea cruntă a lui Neagu Gorjan căpăta postume justificări teoretice ; sgîrcenia lui se prelungise într-o mînie de colecționară. Licențiata de la Sorbonna, în loc să depoziteze bani, depozita obiecte de valoare.

Pentru fostul protejat, grenadirul ei din Romanați păstra un sentiment anevoie de lămurit : prietenie, stimă, drept la anumite dezaprobări și oarecare gelozie, contrariată și persiflantă, pe cariera aleasă în afară de sfera sa, urmată cu o tenacitate vrednică de mai glorioase sfîrșituri. I se părea că la o analiză a faptelor, ascuțită și riguroasă, Dimitrie a lui Petre Robului s-a cam sustras de la o datorie. N-o consultase cînd a renunțat la o carieră pur științifică și universitară, pentru o catedră de agronomie ; n-o consultase cînd s-a însurat cu o fată insignifiantă, fără studii deosebite, abia cele cîteva clase ale pensionului de datină și de rigoare.

După cum debutase, i-ar fi dorit planuri mai ambițioase. Nu-i lipsea nimic, ca să rîvnească la rosturi mari în învățămîntul universitar, în politică, poate Academia chiar pentru mai tîrziu.

Se înfundase la o școală obscură de plugărie, furniza statisticii o droaie de copii, se întorsese la matca rurală și își legase singur pietroaiele de picioare care să-l țină pe loc, să-l tragă afund. Numai pentru atît pornise feciorul pălmașului, cu pită și brînză în traistă, cu a lui cușmă de grenadir, să înfrunte vitregiile existenței așa de inimos ?

Il asemăna din nou cu unul din grenadirii lui Napoleon ; dar în altă ipostază, din alt tablou, achiziționat mai proaspăt de la Paris. O schiță semnată de Meissonier, pentru celebra sa „Retragere din Rusia".

Paula Gorjan a privit gînditoare la cele două tablouri, alăturate acum pe peretele salonului, în latele lor rame de bronz. S-a uitat pe urmă la ceasornicele vechi, de Saxa, de Sèvres și de Copenhaga, așezate sub globuri de sticlă.

Nu arătau același minut, nici măcar aceeași oră, fiind capricioase și inutile, ca toate nimicurile de lux cîte o înconjurau.

A cercetat un ceas mai simplu și solid, pus pe-o perniță de pluș, la îndemînă. Ceasul lui Neagu Gorjan, pe care ucigașii i-l lăsaseră în buzunar, căci au fost răzbunători legați de jurămînt, nu hoți de drumul mare.

Ora era destul de tîrzie. Ce s-o fi întîmplat de nu apare nimeni ?

Ridicîndu-se din jilț, a scuturat jos pisoiul de Angora încolăcit pe genunchi. Pisoiul a rămas o clipă cu o labă în aer, așa cum l-a apucat vremea. Apoi și-a adus aminte de toaleta neisprăvită, și imperturbabil a început să se pieptene.

Afară, în fața peronului, a duruit cea dintîi trăsură.

II

La hotel, Olga Petreanu îl răsucea pe Adrian în dreptul ferestrei, să-i descopere la lumină vreo pată sau vreun nasture slăbit în ață. Liceanul se lăsa examinat cu un zîmbet condescendent.

Lua parte totuși mai puțin ironic și superior de astă dată, la preparativele familiei. Găsea lăudabil acest zel și decizia de a nu se prezenta ca un grup de

provinciali demodaţi şi lălîi, într-o casă cu faimă în cronica mondenă a capitalei.

Dar grija persoanei sale putea să şi-o poarte singur. Cu atît mai vîrtos, atunci cînd o investigaţie prea atentă, în loc de pete şi nasturi spînzuraţi în aţă, ameninţa să divulge existenţa unui compromiţător depozit în buzunarele doldora. Ţigarete de chihlimbar imitat, bricege cu plăsele de sidef, creioane automate, tabachen şi portofele de marochin, brichete şi scăpărători ; toate articolele vitrinelor bucureştene care au putut ispiti un licean cu bugetul generos furnizat de filantropia bunicilor de la Zapodia, pe lîngă o excepţională dărnicie a părinţilor.

Renunţase la orice veleitate numismatică.

Ultima monedă jubiliară a fost sacrificată pentru ultimul tip de ţigări jubiliare, destinate exclusiv exportului şi corpului diplomatic. Ţigări supra-extra-hiper-jubiliare !

Avea o pungă foarte nouă, foarte frumoasă şi foarte goală.

Răsucit în dreapta şi-n stînga de grijulia mînă maternă, trecea prin emoţiile unui contrabandist de dinamită. Şi înadins zîmbea condescendent. Dintr-un amestec de teamă şi temeritate. Era singurul mijloc pentru a salva aparenţele.

— Ce să fie cu tine, Adrian ? se miră Olga Petreanu, trăgîndu-i pulpanele tunicii în jos să le tipărească pe trup şi scoţînd astfel în evidenţă rotunzimile buzunarelor de la piept, ca doi sîni artificiali.

— Ce să fie ? Nu-i nimic ! rosti el repede şi agresiv, ferindu-se îndărăt pentru a preîntîmpina continuarea percheziţiei, fiindcă tocmai conţinutul celor două buzunare-mamele era mai primejdios.

— Cum, nimic ?... urmă blînd Olga Petreanu, încep a mă convinge, dragă Adrian, că într-adevăr se arată nevoie mai mult decît oricînd să-ţi port grija ta. Aceasta numeşti tu nimic ?

Concluzia suna fără nici o ironie. Era vorba numai despre pete şi despre nasturi. Adrian fu cuprins de o cumplită remuşcare.

Nu-i trecea prin minte că tot bazarul său a fost inventariat cu un suris indulgent, dis-de-dimineaţă, cînd el dormea şi Olga Petreanu a predat hainele cameristei de la etaj să le perie. Nu-i trecea prin minte nici să mai deschidă multiplele despărţituri in chip de armonică ale portofelului de marochin vişiniu, pe care le ştia goale, foarte goale, jalnic de goale — şi unde aceeaşi mînă grijulie strecurase o hirtioară albastră de „doue deci lei", nou-nouţă, jubilară, dar cu anacronica ortografie a Băncii Naţionale.

Olga Petreanu sfîrşise cu el.

S-a întors la mesuţa de toaletă, vorbindu-i prin oglindă :

— Adrian, pînă ce termin şi eu, sînt de părere să-ţi mai goleşti buzunările într-un sertar de la garderobă. Închide şi ia cheia la tine...

— Da, mamă... s-a supus recunoscător Adrian.

Potrivindu-şi spatele paravan strategic pentru a împiedica jocul trădător al oglinzilor, se despoia grăbit, deşertîndu-şi bazarul la adăpost. Păstră numai punga pe care o ştia goală şi, bineînţeles, pachetul de ţigări Jubilare. După ce a răsucit cheia, cînd a fost s-o strîngă într-un despărţimînt de marochin, a foşnit hirtioara albastră.

I-a năvălit sîngele în obraz şi o ceaţă de lacrimi în ochi.

Se socoti cel mai ticălos fiu, cu mama cea mai bună şi iertătoare de pe lume.

— Mamă !... a îngăimat. Mata...

— Haide ! Lasă copilăriile ! i-a zîmbit cu tandreţă Olga Petreanu, tot din oglindă, înfingîndu-şi spelcile late de baga în păr. Acum, du-te şi mă aşteaptă jos...

În holul hotelului o aştepta şi Dimitrie Petreanu, întors de la bărbier, citind ziarele de după masă şi fu-

mînd una din puținele țigări pe care i le mai îngăduia medicul din porția redusă la neant.

N-a întrebat de ce-au întîrziat atita. Înțelegea prea bine.

Întotdeauna Paula Gorjan îi întîmpina nevasta cu o prietenie protectoare, împestrițînd manifestările de dragoste cu aluzii bine simțite la datoria femeii din secolul al douăzecilea de a nu se mărgini la gospodărie și la creșterea copiilor, pentru a trece aceste mărunte prejudecăți pe al doilea plan și a seconda bărbatul în ambițiile răsunătoarelor cariere. Olga Petreanu era imunizată față de asemenea împunsături cu veninul subtil. O apăra neturburata seninătate de femeie care-și îndeplinea o normală funcțiune de soție și de mamă.

Ba într-o tainică judecată păstrată numai pentru sine, o compătimea ea pe Paula Gorjan, cu toate însușirile-i osîndite la sterilitate.

Acum, în rochia albastră, simplă și de-o sobră distincție, cu pielița obrazului abia atinsă de puful de pudră, era pregătită să reziste victorios la perfidele elogii ale celibatarei, cu opiniile ratificate de prestigiul diplomelor de la Sorbonna.

— Cred că putem pleca!

Tustrei s-au examinat înainte de a părăsi holul. Adrian cu vanitoasa încîntare că are o mamă încă frumoasă și tînără, distinsă la figură și la îmbrăcăminte, Olga Petreanu cu lumina ochilor înnegurată deodată sub voaleta sinilie.

Culesese delicat cu degetele înmănușate un fir de păr lăsat de bărbier pe haina neagră a soțului și stăpînului său. Iar suflînd asupra degetelor ridicate cu vîrful în zare să desprindă firul lipit de pielea mănușii, gîndise că îndată ce vor ajunge acasă, acest costum trebuie trimis a doua oară la ajustat. Toate hainele lui Dimitrie Petreanu aveau aceeași soartă de cinci ani încoace. Ajunsese o umbră a omului robust, cu profilul energic, îndrăzneț și senin, așa cum pas-

trau amintire numai fotografiile studentului de la Paris și ale tînărului profesor din prima epocă după întoarcerea în țară. N-a vrut să mai încerce un consult medical, precum hotărîseră de acasă. Ori, poate s-a dus singur și acum îi ascunde rezultatul. Olga Petreanu păși pragul hotelului într-un suspin.

Adrian o pornise pe trotuoar, înainte, mînat de alte preocupări.

Ținea să aleagă el birja: o trăsură de autentic muscal, cu roțile pneumatice, așa cum a observat că e moda cea nouă a capitalei și cum pusese el una la probă, plimbîndu-se singur la Șosea, tolănit picior peste picior și legănat pe arcuri moi cu o voluptate de precoce Petronius.

De astă dată, așezat la mijloc, între părinți, se resemna la un rol mai modest, bucuros că n-a fost deportat pe scăunașul umilitor al copiilor cu beretă și genunchii goi. De-a lungul parcursului pomenea numele străzilor și al edificiilor, în iluzia că el călăuzește birjarul și că a căpătat un accent de neaoș bucureștean:

— Faci pă la statuia lui Brătianu, aia nouă! Apoi pă Scaune! pă Dionisie! prima la dreapta, pă Batiște!...

Însoțea călăuzirea verbală cu respectivele manevre de pilot, lungindu-se să atingă spatele birjarului la stînga și la dreapta, înainte de fiecare colț de stradă.

Pe urmă, cînd treceau pe lîngă un tramvai cu perdelele vinete fîlfîind, găsea oportun să-și pună părinții în curent cu alte informații de atoateștiutor:

— Asta e tramvaiul 3! Romană—Colțea—Sfîntu-Gheorghe. Numai pă bulevardul Elisabeta—Carol—Pache circulă electricul și numai opt vagoane! Pentru o capitală de țară e cam rușinos. O singură linie electrică și aia numai cu opt vagoane!

Nu era destul că se simțea bucureștean înveterat; manifesta și doleanțe edilitare, privind cu milă scîrbită sărmanele gloabe de tramvai care clempăneau

grotesc urechile pălăriilor de doc, impuse şi donate de „Societatea pentru protecţia animalelor".

Dimitrie Petreanu i-a potolit toate fanfaronadele copilăreşti cu un duş rece, apăsînd pe cuvinte într-o anume intenţie:

— Observ că ţi-au fost de-ajuns cîteva zile, ca să înveţi pe derost toate uliţele şi pieţile Bucureştilor, Adriene!

Liceanul, cunoscînd unde bate acea anumită intenţie, se grăbi să probeze că a ştiut să dea şi alte folosinţe ceasurilor de libertate deplină. Totodată, reveni şi la accentul de baştină, moldovean, pe care de mult şi definitiv îl adoptase părintele său, fostul băiat de iobag oltean, cu cuşma de grenadir şi cu acel „păi" din care scotea atîtea efecte pline de humor Paula Gorjan, cînd povestea peripeţiile memorabilului episod.

— Păcat că n-ai putut merge şi mata azi dimineaţă la Muzeul Zoologic!... îşi exprimă cu sinceritate regretul. Nici n-am băgat de seamă cînd o sunat închiderea. Cit pe-ce să mă-ncuie portaru acolo şi să ţin tăvărăşie gorilului împăiet...

— Va să zică ai găsit vreme şi pentru asta? Hm!... Mă mir!...

Adrian se socoti cu totul nedreptăţit de această bănuitoare mirare.

Fusese, într-adevăr, la Muzeul Zoologic, unde într-adevăr l-au furat colecţiile de schelete, de păsări, de reptile, fluturi şi insecte, pînă ce-a zuruit soneria de închidere. De asemeni, în cele trei zile de libertate, vînturase din nou Expoziţia cu toate pavilioanele — chiar Alfa-Separator şi secţiile geniilor civile — căci pe lîngă deşertăciunile vîrstei care-l purtau la vitrinele cu articole frivole de Bucureşti şi îl cocoţau în birja cea mai luxoasă să se preumble la Şosea, spre a avea ce povesti colegilor din provincie, fiinţau în el şi alte îndemnuri numai trecător aţipite.

S-a retras într-o rănită muțenie, năpăstuit şi singur în univers.

Trăsura îi ducea lin pe roți de gumă, de-a lungul străzilor somnoroase, cu arari trecători ieşiți la plimbarea de seară. Se aprindeau pe rînd, înaintea lor, flăcările albăstrii în sitele felinarelor de gaz aerian.

Poate că Dimitrie Petreanu căuta să reconstituie înfăţişarea veche a străzilor pe unde a sosit într-o noapte un copil de ţăran cu o cuşmă de grenadir, ca s-adoarmă răpus de oboseală pe-o treaptă de piatră, cu desaga sub cap. Poate că făcea o neliniştitoare şi amară cîntăreală între hotărîrea tare a acelui băiat de pălmaş cu îndîrjirea obîrşiei ţărăneşti nevătămată de lunecări în ispite, şi între firea morbidă, nestatornică, nedescifrată a copilului de-alături de el, suflat de toate vînturile, fruct îndoelnic al unor stări şi vremi de răspîntie. Poate la acestea gîndea, poate la altele, privind grilajurile de fier, boltitele umbrare de tei şi arțari care dădeau cartierului o înfăţişare de boierească tihnă.

Adrian lua însă aminte că îndată ce pîlpîia flacăra sitelor de gaz aerian, frunzele late de tei şi frunzele crestate de arțar nu mai arătau vii şi adevărate, ci se zugrăveau în lumina artificială, artificial decupate în foi de zinc.

Asemenea iluzie optică se confunda pentru dînsul cu însăşi imaginea capitalei, de-o seducătoare travestire a fireştilor orînduieli din natură ; un oraş unde pînă şi frunzele copacilor se fardează, unde totul se transfigură într-o rafinată metamorfoză. Aici îşi jură el să trăiască şi să moară, nu în sălbăticiile cîntate de un rustic poet al antologiilor şcolare, pe care şi l-a desprins definitiv de la inimă.

Cînd roțile au sfîrîit pe aleia cu nisipul jilav, Dimitrie Petreanu şi-a aruncat ochii spre edecurile gospodăreşti din fundul curții, acolo unde băiatul pribeag al săteanului din Romanați îşi măsurase pe vremuri puterile cu o gigantă stivă de lemne şi o biruse. Iar

la intrare, cînd a predat pălăria și bastonul feciorului cu livrea și mănuși albe, în vestibulul oglinzilor înalte l-a întîmpinat mirosul cunoscut de terebentină și vapsea, de anticameră glacială și solemnă. Acel miros care se identifica absurd în amintire cu severitatea stăpînului abraș și inaccesibil, Neagu Gorjan.

Astfel, pe părinte și copil se înverșuna să-i înstrăineze chiar lumea tainică a senzațiilor, a asociațiilor necontrolate. Adrian se căzni să-și alcătuiască în oglindă un zîmbet de june emancipat, cum își închipuia că apar în saloanele mondene, Toto Sarandă și semenii săi.

12

Pe măsură ce înainta în lectura biletului, Paula Gorjan își încrunta sprîncenile îmbinate și cărbunii :

— Era de așteptat ! rosti, aruncînd cartonul într-o cupă de jad chinezesc și crispînd a decepție buzele umbrite la colțuri de puful unui început de mustează virilă. Era de așteptat *mes amis ! Pour la troisième fois, Barbou nous fausse la compagnie*[1] *!*... Nu s-a surmenat ca să imagineze măcar o scuză inedită. Aceeași de data trecută și de acum șase luni ! Consfătuire la club ; obligații imposibil de amînat... Putea s-o spună mai franș. Nu-i dă voie Nicu ! Se teme să nu afle Nicu Filipescu, că mi-a călcat pragul. *Voilà, ce qu'il est devenu notre cher Barbou*[2] *!...*

Vorbind, Paula Gorjan se răsucea în fotoliul adînc, purtînd privirile pe rînd la toți mosafirii și agitînd mărunt evantaiul mic de fildeș și de mătase stînjenie, în culoarea rochiei gata să plesnească pe trupul sugrumat de corset.

Pronunța numele cu accentuarea franceză : *Nicoù ! Barboù !* Aștepta din partea colegilor de la Paris, o

[1] ...prieteni ! Pentru a treia oară, Barbu ne trage clapa !
[2] Iată ce-a ajuns scumpul nostru Barbu !

condamnare unanimă a acestei laşe şi sistematice dezertări.

Salonul său era cotat în cronica Bucureştilor ca un inexpugnabil bastion al guvernului conservator, fracţiunea cantacuzinistă a „Nababului", cu blazoane şi arbore genealogic, cu crengături în familiile împăraţilor bizantini şi în familia de Valois. Nu-şi aflau crutare nici fruntaşii din cabinet şi din parlament, suspectaţi de prea multe simpatii pentru Take Ionescu şi Bădărău, intruşii partidului. Cu atît mai anevoie ierta dezidenţa junimisto-carpistă, din care făceau parte Nicu Filipescu şi Barbu Delavrancea, păstrîndu-se departe de putere şi fărîmiţînd unitatea unei cîrmuiri menite să apere drepturile şi prestigiul marilor stăpînitori de pămînturi, în anul comemorării şi festivităţilor jubilare.

Acum oaspeţii salonului se aflau adunaţi după alte legăminte, în afară de cele politice. Numai vechii tovarăşi, din anii tinereţii studioase, chemaţi să răscolească o cenuşă răcită a amintirilor. Amfitrioana nu-i ierta nici pe aceştia.

— *Vous n-en dites rien? Vous trouvez ça tout naturel*[1] *?*... întrebă scandalizată, oprind pentru o clipă palpitarea evantaiului pe pieptul robust. *Sapristi de sapristi*[2] *!*... Cum v-a toropit viaţa! Cum v-aţi readaptat orientului şi fatalismului! *Jadis, votre dévise était la lutte. Vous me faites pitié, pauvres vaincus sans combat*[3] *!*..

Intr-un ţăcănit scurt al lamelor de fildeş, închisese evantaiul, îndreptîndu-l ca o săgeată de indicator în deosebi spre Bombonel Asan, a doua ei mare deziluzie după Dimitrie Petreanu:

— Mai ales tu, Bombonel! Pe tine nu te înţeleg!...

Bombonel Asan îşi netezea alene barba frizată şi

[1] Nu spuneţi nimic? Găsiţi aceasta foarte firesc?
[2] La naiba!
[3] Odinioară, deviza voastră era lupta. Mi-e milă de voi, sărmani învinşi fără luptă!

blondă, tăiată după modelul pictorilor boemi din cartierul Montmartre în preajma anilor 1884. Şi tot alene, tărăgănă un răspuns sceptic şi răsfăţat:

— Fii serioasă, Paulino!... Cînd viaţa ţi-a predestinat un diminutiv atît de stupid ca Bombonel, n-ai încotro şi pace!... Rămîi Bombonel pînă la bătrîneţe şi la moarte... Ai auzit de vreun luptător, de vreun erou, de vreun muşchetar pe care să-l cheme Bombonel?... Eroii se numesc Napoleon sau Alexandru sau Mihai Bravul... Muşchetarii: Athos, Porthos şi Aramis... Luptătorii: Lurich sau Zbisko Ţiganievici, după cum dovedesc afişele luptelor greco-romane de la arenele expoziţiei... Dar Bombonel? *Ce nom tout sucré*[1], e un adevărat program, un destin, o deviză... Am simţul ridicolului, *chérie!...*

— *Oh! Qu'il est bête!... Qu'il est bête*[2]*!...* se indignă cu o deznădejde comică Paula Gorjan, apelînd la mărturia întregei asistenţe.

Apoi, se întoarse cu o penibilă sforţare în armătura de balene a corsetului, spre Magda Asan, ameninţînd-o pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios:

— De altfel, vina cea mare o porţi tu, Magda!... L-ai transformat într-un adevărat Bombonel, un căţeluş alintat şi cocolit, *un vrai Toutou*[3]*!*

Magda Asan, soţia inculpatului, doamnă deşirată şi incoloră, nu încercă să se apere. Îl apără tot pe el, devorîndu-l din ochi, cu o înduioşare maternă:

— Dar nu fac altceva, *ma chère amie,* decît să urmez prescripţiunile medicului. I-a recomandat linişte, lipsă de emoţii, lipsă de griji, să se ferească de surmenaj...

— E surmenat micuţul! Se şi cunoaşte! încuviinţă ironic Paula Gorjan, izbutind să destindă un zîmbet de toate chipurile.

---

[1] Numele ăsta zaharisit...
[2] Oh! Ce ridicol e! Ce ridicol!
[3] ...un adevărat cuţu, cuţu de salon.

Povestea menajului Asan era arhicunoscută și chiar fără a fi cunoscută stătea înscrisă în contrastul fizic dintre cei doi soți. Bărbatul invadat de-o căptușeală adipoasă, indolent la vorbă și la gesturi, mascîndu-și mulțumirea de sine, egoismul și renunțarea la orice ambiție, într-o boemie patriciană de amator al artelor și literelor. Femeia uscată ca o toacă, în rochia fără gust, încărcată de volănașe și falbarale, îi supraveghea cu neliniște toate mișcările, ca să-i ghicească dorința înainte de a fi exprimată. În orice clipă era gata să se repeadă pentru a înnoda lavaliera deranjată a micuțului și să-i încheie nasturele de la haină, după cum era la fiecare doi trei ani să semneze alte ipoteci ale moșiilor dotale, fără să se întrebe unde merg banii. Pe vremuri, la Paris, Edgar Asan, doctorand în sociologie și în științele economice, se prenumăra printre speranțele generației, publica avîntate studii în reviste de avantgardă și rostea aplaudate cuvîntări la asociațiile studențești internaționale. Acestea erau de mult sfîrșite; de mult înmormîntate și uitate.

O singură pasiune îl mai tresălta din somnolență: cursele de cai cu pariurile respective.

Acum, întrebă înălțînd sprîncenele în accent circonflex, și scuturînd apatic scrumul țigării pe covorul moale de Persia:

— Și luptă, de ce luptă? A devenit o marotă pentru tine, Paulino... Nu vezi decît luptă, nu vorbești decît despre luptă... Ce-nseamnă instinctele acestea de carnagiu?...

— *Mon Dieu*[1]! Dar pe ce lume trăiești? Nu bagi de seamă ce se petrece în jurul nostru? *Nous sommes à la veille de très graves événements...*[2]

— *Lesquels?*

---

[1] Dumnezeule!

[2] Sîntem în ajunul unor evenimente foarte grave...
— Care anume?

— *Lesquels* [1] *!...* Campania infamă a opoziţiei! Incalificabila abţinere a liberalilor de la festivităţile jubilare — şah direct şi impertinent la rege! Maşinaţiunile lui Take Ionescu, care îşi imaginează că poate face partid în partid!... Scandalul de la 13 martie, în Piaţa Teatrului, cînd derbedeii de pe stradă, cu o brutalitate nemaipomenită, au îndrăznit să smulgă lumea din cupeuri, fiindcă se ducea la o reprezintaţie în limba franceză, organizată cu scopuri filantropice... Toate acestea nu sînt destule simptome că se pregăteşte ceva rău şi fără precedent pentru noi, pentru ţară?... *Tu trouves que je radote?* [2]

— *Non pas, mais que tu exagères...* [3]

— *Alors, l'avenir ne t'épouvante pas?* [4]

— *En aucune façon* [5].

— Şi dacă într-o bună dimineaţă, *tu te reveilles ruiné et sans ressources dans une société bouleversée de fond en comble* [6]*?*

— *Ce seront de nouvelles habitudes à prendre. Voilà tout* [7]... Dacă lumii îi vine poftă să se schimbe, schimbe-se în pace şi onor!... Vom găsi atunci o soluţie de viaţă, pentru cei zece ori douăzeci de ani, cîţi îi mai avem de trăit. Dar pînă atunci, *je ne désire me mêler de rien!... De rien du tout* [8]*!...* Ambiţii politice n-am, cum n-am de altfel nici un fel de ambiţie. Le las acestea pe seama lui Barbu sau ale amicului nostru Dincă Leventul.

Dincă Stoiculescu, botezat, încă de la Paris, Dincă Leventul, pentru rafinamentele sale vestimentare şi

---

[1] — Care anume!

[2] — Găseşti că bat cîmpii?

[3] — Nu, dar că exagerezi..

[4] — Atunci, viitorul nu te-nspăimîntă?

[5] — Cîtuşi de puţin!

[6] . te trezeşti ruinat şi fără resurse într-o societate zdruncinată de sus pînă jos

[7] Va trebui să ne facem obiceiuri noi. Asta-i tot...

[8] ..nu doresc să mă amestec în nimic. Absolut în nimic!

veleităţile de cuceritor, se pregăti să protesteze. Ridicîndu-se din scaun îşi drese glasul pentru o peroraţie de pomină, care să nu-i desmintă a doua poreclă tot atît de bine-meritată: Dincă Pisălog.

Lungan, adus de umeri, cu extremităţile membrelor uriaşe cum arată bolnavii de elefantiazis, cu pielea obrazului spongioasă şi cu nasul în chip de bulb violaceu, nu-şi schimbase prea mult înfăţişarea studentului de acum douăzeci de ani. Doar musteaţa sumeţită în bandulieră à la Kaiserul Wilhelm. i se mai îngroşase. Şi vocea.

Era astfel poate singurul între toţi, peste care vremea trecuse fără să sape urme prea adînci.

Dar tocmai din această pricină, asistenţa risipită în fotoliile salonului s-a pregătit cu suspin pentru amară suferinţă, căci Dincă Pisălog rămăsese neîntrecut în arta de a debita mucurile ideilor generale, recoltate din articolele de ziar şi de la cafenea, din conversaţiile altora şi din revistele ilustrate. Deputat în majoritatea conservatoare, lua cuvîntul la Cameră în orice discuţie cu o egală şi inepuizabilă competinţă, neturburat la întreruperi şi la muşcătoarea zeflemea a lui Petre Carp care nu-l scotea din „Dinc de la Mirandole".

A tuşit şi a săgetat mîna din ţeava scrobită a manşetei:

— Pardon! Ce sînt eu să...?

— Eşti Dinc de la Mirandole! îl întrerupse flegmatic bombonel Asan. *Et plus que jamais*[1], pariez că vrei să ne dezvolţi o dizertaţie despre datoria de a ne strînge rîndurile în jurul Nababului, pentru a face plăcere Paulinei. *Ah! non, par exemple*[2]! Scuteşte-ne în astă seară. La Cameră; rezervă-te pentru seziunea de toamnă...

Dincă Stoiculescu îşi retrase mîna în cilindrul manşetei şi mărul lui Adam tot atît de cartilaginos, în ci-

---

[1] Şi mai mult ca oricînd.
[2] Ah, nu! Asta nu!

lindrul tot atît de scrobit al gulerului, aruncînd spre vechiul camarad o privire de superbă mărinimie.

— Ai dreptate! recunoscu luîndu-şi locul în scaun şi balansîndu-şi un picior peste celălalt. Te scutesc, fiindcă nu poţi rezista zece minute la o discuţie serioasă. Ţi-e frică să nu capeţi meningită.

— Tocmai. *C'est ca!*[1]

— *Oh! Qu'ils sont bêtes*[2]*!* se scandaliză încă o dată Paula Gorjan. *Ça n'a pas le sens commun*[3]... Daţi un frumos exemplu copiilor de colo! Ce-or să creadă despre noi, care le cerem să nu ia viaţa în glumă?

Bombonel Asan a strîns din umeri cu indiferenţă:

— Cît despre dînşii, *ne vous en faites pas, Paulino! C'est trop tard. Hélas*[4]*!...* Fii sigură că ne-au clasat fără drept de apel. Cel puţin Cocîrţ al meu nu-mi acordă nici dramul de stimă pe care din generozitate *ou par veulerie*[5], îl mai acordăm noi lui Dincă...

— Pardon? încercă iarăşi să ia cuvîntul Dincă Stoiculescu. Ce sînt eu, monşer, să...

— Eşti Dinc de la Mirandole. A cîtea oară îţi place s-o mai auzi? O ştiu şi copiii aceasta... Întreabă-l pe Cocîrţ!

Dincă Stoiculescu înălţă spre tavanul salonului mîinile cu degetele lungi şi păroase de antropoid, într-o mută imprecaţie adresată puterilor divine. Cu asemenea individ lipsit de demnitate, nu se putea vorbi. Dacă într-adevăr propriul său copil nu-i acordă nici o stimă — o merită! Pentru întîia oară privi cu simpatie la Cocîrţ Asan, iertîndu-i mutra care i s-a părut întotdeauna nesuferită, de puştiu hirsut şi insolent.

Însă caritabila intenţie a rămas pierdută. Fiul lui Bombonel Asan avea alte griji.

---

[1] Aşa-i!
[2] — Oh, se ridicoli sînt!
[3] Toate astea n-au nici o noimă...
[4] ...fii fără grijă! E prea tîrziu. Vai!
[5] ...sau din tembelism.

Pe canapeaua din ungherul cel mai dosit al vastului salon, vorbea în şoaptă, cu un prieten nou şi mai june, Adrian Petreanu.

La început se cercetaseră bănuitori, ca doi căţelandri puşi pe neaşteptate faţă în faţă. Erau singurele progenituri prezente ale foştilor camarazi de la Paris. Adrian se simţise intimidat de căutătura directă şi nedomesticită a adolescentului mai vîrstnic ca el, de figura colţuroasă, de părul zvîrlit în neorînduială spre ceafă şi de lavaliera roşie ca un stindard. Cocîrţ Asan îl măsurase cu protegiuitoarea autoritate pe care i-o îndrituia anii, prestigiul de bucureştean şi conştiinţa altor mai temeinice superiorităţi numai de dînsul ştiute, faţă de un licean provincial, abia ajuns în clasa a cincia. El trecuse două clase într-un an, îşi luase bacalaureatul cap de promoţie, lepădase uniforma şi înainte de a apuca să se înscrie la Universitate, rîvnea să se înscrie în partidul socialist.

Îl despărţea deci o distanţă nemăsurată de băieţandrul cu ridicola sa tunică şcolărească.

Pe urmă, descoperise că provincialul citise oarecare cărţi, cu mult în afară de obşteasca lectură a elevilor de liceu, că răspundea isteţ la întrebări şi că punea încă mai isteţe întrebări, dovedind un cuget muncit de nelinişti. A început să-i placă şi a sfîrşit prin a-i deschide inima, fiindcă şi în el tot se mai zbăteau încă toate neliniştile şi contradicţiile adolescenţei. Cum Adrian dezmierda maşinal blana moale şi fumurie a pisoiului de Angora încolăcit pe canapea, a înşfăcat animalul de ceafă şi i-a făcut vînt dintre dînşii.

— Nu-ţi plac pisicile ? a întrebat Adrian cu o stînjenire nedumerită.

— Ba iubesc toate animalele, în afară de cele crescute trîndav în puf ! Şi toate animalele din casa aceasta, pisici, căţei, canari din colivie, toate fără excepţie, dospesc de prea bun trai. Nu-ţi face impresia ?...

Adrian a recunoscut cu jumătate de glas :

— Ba da... Dar... Dar un animal de rasă merită... oricum, merită să se bucure de altfel de trai.

— Ca și invitații din astă-seară? a continuat să-l ispitească fiul lui Bombonel Asan, cuprinzînd cu o uitătură răutăcioasă întreaga adunare, în mijlocul căreia trona în fotoliu Paula Gorjan conducînd și animînd conversația. Cam aceasta ai vrea s-o spui?

Era o întrebare menită să mărească stingheréala lui Adrian Petreanu.

Salonul cu savanta orînduiala a mobilelor prețioase, de stil; covoarele de Bukara și draperiile grele de brocat cu argintiul crin al Franței pe fond de azur; vitrinele cu bibelouri de porțelan și cristal de rocă, cu vase persane și maure; oglinzile venețiene și tablourile semnate de pictorii celebri ai Apusului; tot luxul acesta rafinat, sclipind în scînteierile uriașelor candelabre unde vechile lumînări de pe vremea lui Neagu Gorjan au fost înlocuite cu becurile electrice ale veacului, tot, toate, l-au impresionat din cale-afară, în ciuda hotărîrii copilărești de a nu se lăsa copleșit de uimire și de emoție ca un vulgar provincial. S-o mărturisească, îi venea greu. Să mintă, îi era rușine. Prea se arăta sincer și prea îi impunea sinceritate desăvîrșită, noul prieten.

— Poate... rosti fără convingere, silindu-se să pună o nuanță impasibilă în glas.

Și îndată, a adăogat cu nevoia de automortificare a orgolioșilor, care își răscumpără așa, în accese, amorul-propriu bolnăvicios:

— Nu uita, te rog, că sînt un biet licean trăit la țară și într-un tîrg care e tot un fel de sat ceva mai mare... Acum am venit întîia oară în capitală... Nu-mi cere să văd lumea cu ochii dumitale... Sînt un sălbatec pe care toate îl impresionează ușor...

— Bravo! declară Cocîrț Asan, punîndu-i mîna pe genunchi. Îmi ești din ce în ce mai drag... Păcat că nu stai în București! Presimt că am deveni buni prieteni.

Iar atunci n-ar fi nevoie mai mult de trei luni, ca să vezi lumea şi s-o judeci ca mine. Mai ales lumea de aci, care te-a impresionat atît!

— De ce-ţi baţi joc de naivitatea aceasta, mărturisită fără înconjur?...

— Nu-mi bat joc de fel. Vreau numai să te vindec de ea. Şi încep prin a-ţi face şi o mărturisire... Uite! Din toată lumea d-aci, excluzînd femeile fiindcă sîntem bine crescuţi şi nici nu se află în cauză, din toată lumea aceasta, singurul om pe care îl stimez cu adevărat e tatăl dumitale. L-am cunoscut pînă acum numai din auzite, din povestirile altora, de la tata şi de la domnişoara Gorjan. L-am ascultat adineaori spunînd numai cîteva vorbe. Un om întreg... Ce rară minune, un om întreg!...

Adrian Petreanu ciugulea ciucurii unei perine de pe canapea, ferindu-se să privească în ochii vorbitorului. Asemenea elogii îl puneau în grea cumpănă. Nu ştia ce s-ar cuveni să răspundă.

Cocîrţ Asan a început să rîdă, scuturîndu-şi părul cîlţos şi zburlit:

— Ciudată conversaţie, nu-i aşa? Acum un ceas nu ne cunoşteam; iar după mai puţin de un ceas, îţi vorbesc, cum nu-mi dezleg sufletul nici prietenilor vechi de cinci ani... Dar nu mă crede un flecar de Bucureşti!

— Nici nu mi-a trecut prin minte...

— Cu atît mai bine!... Înseamnă că n-am dat greş. Acum să te întreb ceva... ceva, care să-ţi explice în parte stima mea pentru domnul Dimitrie Petreanu. Ştii unde a dispărut zece minute?

— Nici n-am băgat de seamă că a dispărut zece minute...

— Eu am băgat de seamă. Poate fiindcă mă aşteptam... Auzisem ceva dinainte, altădată, tot de la domnişoara Gorjan şi de la tata. Şi înadins voiam să văd dacă e adevărat!... Era adevărat! Domnul Dimitrie Petreanu a dispărut zece minute, ca să vadă camera din dependinţele servitorilor, unde, băiat de ţăran de pe

moşiile bătrînului satrap Neagu Gorjan, a stat cot la cot cu servitorii şi a învăţat carte. E un ritual de la care nu se abate nici o dată, cînd intră în casa aceasta.

Adrian a simţit că roşeşte, şi i-a fost necaz că roşeşte.

Prietenul i-a pus din nou mîna pe genunchi, cu o familiaritate ocrotitoare :

— Ai roşit. De ce să roşeşti ?... E ceva foarte frumos şi trebuie să fii mîndru de un părinte care a pornit de atît de departe, s-a ridicat cu atîta muncă şi n-a uitat de unde a plecat... Aş fi dorit şi eu să am la spate un asemenea părinte. Dar părinţii nu ţi-i alegi ! Ţi-i hărăzeşte soarta... Ai observat ? Pe tata îl cheamă Bombonel ; pe mine Cocîrţ ! El e răsfăţatul, copilul casei. Lui îi înnoadă mama lavaliera, lui îi poartă grijă să nu răcească şi să nu se surmeneze. El e Bombonel. Eu sînt Cocîrţ !... Cocîrţ, fiindcă aşa m-a botezat doica, o ţigancă din toată lumea care m-a alăptat şi m-a crescut. De ce Cocîrţ, Dumnezeu ştie ?... Poate că avea la bordeiul ei un danci numit Cocîrţ, poate un porc, un cotoi, un răţoi ori un cîine ţigănesc... Mi-a pus numele Cocîrţ, şi îndată l-a adoptat mama, tata, tot familionul. Exista un Bombonel în casă, nu mai era loc pentru al doilea... Cînd se întîmplă să ieşim împreună în oraş, mama numai nu mi-l dă în primire : „Cocîrţ, ai grijă de Bombonel să nu-l calce tramvaiul !..." N-are să întîrzie nici aceasta.

— Şi faci o dramă dintr-atît ? se miră Adrian cu oarecare decepţie, fiindcă noul prieten se micşorează în ochii săi cu asemenea nevrednice revolte.

— Dramă ? Nicidecum ! E o comedie care mă amuză. Dacă am insistat e pentru altceva. Ca să te fac să reconstituieşti după metoda lui Cuvier, dintr-un singur os, un schelet. Dintr-un singur caz, o lume. Aceasta-i lumea care te-a impresionat, în care tatăl dumitale e o excepţie şi căreia de altfel nici nu-i aparţine. E adop-

tat cu sila prin accident şi refuză a se lăsa adoptat. Îşi urmează calea sa... Încolo? Toţi au moştenit bunuri şi drepturi la viaţă, pentru care nu se ostenesc să mişte nici degetul âl mic. Cel puţin domnişoara Gorjan se zbuciumă îngrijorată de soarta clasei sale. Pledează, luptă, se agită... Că nu luptă pentru o cauză justă, e altceva! Că luptă fără nici un efect, e altceva! Dar cel puţin nu se lasă dusă pe apă. Ceilalţi, de aci?

Cocîrţ Asan se rezemă cu ceafa de speteaza canapelei, trecîndu-i în revistă cu privirea de un albastru ciudat, rece, metalic.

Era sincer, dar în indignare se amesteca emfaza teatrală şi declamatorie a vîrstei.

— Ceilalţi? hohoti, după o pauză. Să ţi-i prezint mai bine. Am crescut printre dînşii, deşi cu cît trece vremea se caută şi se întîlnesc mai rar. Pe tata l-ai înţeles din conversaţia lui. Bombonel! Pe domnul Dincă Stoiculescu la fel... Domnul cu chelie, Mihai Tăut, licenţiat în litere şi filosofie de la Paris. Moşie dată în arendă şi rentă. Una cu alta, o sută de mii de lei pe an... La Paris era rivalul lui Barbu Delavrancea. Talent de scriitor. Un mare şi frumos talent; poate ar fi fost cel dintîi mare romancier al nostru, după Nicolae Filimon, cu *Ciocoii lui vechi şi noi!* Îşi face viaţa la Capşa, în localuri de noapte. De cînd a venit în ţară, anunţă în fiecare an un roman, alt roman. Il povesteşte la cafenea şi a isprăvit cu el... Domnul de lîngă dînsul, cu haine cafenii; doctorul Radu Strigolniţa! Medic amator, cu o oră de consultaţie pe zi, de la care lipseşte el înaintea clienţilor. Teză briantă la Paris... Felicitările juriului şi aşa mai departe... Cînd a venit în ţară s-a luat în serios trei-patru ani. Pe urmă, s-a însurat şi la renta părintească s-a adăogat zestrea... Pentru ce-ar mai munci? Ca musca la arat, bizîie, criticînd ceea ce lucrează alţii. Nimic nu-i place, nimic nu admite. E scîrbit de orientalismul nostru... Ţara-i ticăloasă! Regretă că renta lui şi renta zestrei, nu-i împlinesc un venit

destul de rotund pentru a se muta definitiv în străinătate... În străinătate... bineînțeles la Paris! Toți suspină după Paris... Și mai impune-ți încă răbdare; așteaptă să vezi exemplarul cel mai prima-ntii... Dacă întîrzie masa, e fiindcă îl așteptăm pe domnul Jak Medoveanu. S-a anunțat că vine cu automobilul de la Sinaia. Ăla-i întrece pe toți. N-ai auzit de Jak Medoveanu?

— Mi-e cunoscut numele din casă, de la tata. Am auzit de cîteva ori vorbindu-se...

— Atunci nu cunoști nimic! îl asigură Cocîrț Asan, muindu-și degetele în pata de sînge a lavalierei de la gît. Nu poți să cunoști nimic, fiindcă un om ca domnul Dimitrie Petreanu nu-i capabil să vorbească despre cei care l-au obligat vreodată. Și Jak Medoveanu a obligat pe toată lumea. Aceasta nu i se poate contesta... A fost și a rămas mînă spartă. O avere pe care se căznește de treizeci de ani s-o facă praf și nu-i mai dă de fund. De altfel, nici nu face parte din generația galeriei de față. E măcar cu șase sau opt ani mai în vîrstă, însă nu se dă bătut. Cînd toți erau la Paris, el isprăvise studiile... Se întorsese în țară. Dar revenea în fiecare iarnă, cîte trei luni, să petreacă sezonul... În stil mare; veritabil Mecena! El ii invita pe toți la masă, la teatru, la varieteuri; îi plimba și îi umplea cu cadouri... Ca să-l cunoști mai bine, răsfoiește caricaturile din *Furnica*. E un tip tot așa de popularizat de caricaturi, ca Smara și Iancu Kalinderu, Jak Medoveanu, pionierul occidentalismului, arbitrul ideilor progresiste, marele precursor! Medoveanu-Burul, Medoveanu-Derby, Medoveanu-Sagan!... În fiecare an, alt Medoveanu, fiindcă în fiecare an combate pentru altă idee, altă metodă, e cuprins de altă pasiune. O dată o actriță, altă dată un grajd de curse, în anul următor o invenție... Și în fiecare an mai vinde două-trei sute de pogoane. Dar are atîtea! Tot i-au mai rămas vreo optzece mii... Te plictisesc cu poveștile mele?

— Se poate ? protestă Adrian, cucerit de verva rebelă a noului prieten, care îl învăluia şi-l captiva ca un fluid magnetic.

— Îşi au un rost, aceste poveşti ! Acum, cînd am isprăvit cu ele, ai să înţelegi de ce le-am înşirat... Aceasta e lumea care te-a impresionat, şi în care tatăl dumitale e o excepţie, fiindcă el crede în ceva, fiindcă îşi sacrifică viaţa pentru ceva. Ceştilalţi ? Ai văzut... O glumă, un calambur, un cancan politic sau de lume mare... Dacă este ceva să te impresioneze la toţi, e nimicnicia pentru care trăiesc, în care trăiesc... Îmi dai dreptate că vreau să mă înscriu la socialişti ?... Cei de la club nu mă iau încă în serios. Un kinder abia ieşit din liceu... Dar mi-au publicat cîteva articolaşe în *Romînia Muncitoare*. Fac pe corectorul, iau parte la adunări. Nu vreau să primesc bani de la mama, nici de la tata — mi-i cîştig singur din munca mea, dînd meditaţii. Cu vremea au să înţeleagă şi cei cărora le par suspect sau copilăros, că nu sînt o mică liftă burgheză, sentimentală şi uşuratică, venită la dînşii din diletantism... Au să se convingă că nu-s feciorul lui Bombonel Asan... Altceva ! Altă marfă !... Mă aduce setea de a ispăşi eu, de a răscumpăra eu bicisnicia în care au trăit, trăiesc şi m-au crescut ai mei, fără nici un ideal, egoist şi meschin. Măturăm o lume şi netezim terenul pentru alta, nouă, care trebuie să vină. Nu se poate să nu vină... Ai citit *Capitalul* lui Karl Marx ? Discursurile lui Lassalle ? Prudhon, Labriola, Georges Sorel ?

— Nu...

— Trebuie să le citeşti ! ...Are să vie vremea să le citeşti. Şi atunci ai să mă înţelegi mai bine şi ai să-mi dai absolută dreptate.

— Înţeleg şi acuma... rosti cu însufleţire şi cu admiraţie Adrian, cuprins de arzătoarea dorinţă să citească dintr-o suflare *Capitalul* lui Karl Marx, discursurile lui Lassalle, cărţile lui Prudhon, Labriola şi Georges Sorel, de-a valma, bune şi mai puţin bune, temeinice

sau schimatice, științifice sau utopice, pentru a deveni și el de urgență un neînduplecat socialist.

Uitase cu desăvîrșire că a pășit pragul salonului, stăpînit numai de deșarta ambiție să pară un june emancipat și un viitor seamăn al lui Toto Sarandă, în germene.

— Am să-mi cumpăr neapărat o cravată roșie, chiar mîine, înainte de plecare, — luă hotărîre, ca un gaj al acestei convertiri, privind în extaz legătoarea de la gîtul prietenului mai mare și cu mai vechi aspirații socialiste.

Cocîrț Asan îi surprinse ochii ațintiți stăruitor. La rîndu-i, acum se simțea el stînjenit. Își spunea că a exagerat dramatizîndu-și tiradele dintr-o pornire culpabilă, pentru a ului un biet licean de provincie care îl ascultase cu atîta credulitate.

Scormonind ca într-o rană cu degetele în mătasea însîngerată de la gît, lămuri cu un zîmbet vinovat:

— Nu te uita la aceasta! E o copilărie, un fleac... Nici eu n-am scăpat încă de vîrsta cînd ești impresionat ușor de aspectele exterioare ale lucrurilor și vrei grozav să impresionezi pe alții, tot cu mofturi exterioare... Ca să fiu sincer, port cîrpa roșie la gît, numai ca să-l irit pe tata... Adică în speranța să-l irit o dată și o dată, dacă se mai poate întîmpla minunea!

13

Semne să se întîmple minunea nu se arătau nicidecum.

Bombonel Asan dădea iama în farfuriile cu aperitive, purtate de valetul înmănușat în alb, pe-o enormă tavă ovală de argint. Și întindea paharul gol, jupînesei cu șorț și bonetă de dantelă, să-l umple a treia oară cu vermut.

Magda Asan suferea în tăcere, fără curaj să-i amintească oprelistile medicului.

Se resemna la rolul de *garde-malade*[1] ce-o aştepta a doua zi, cînd ceaiul de muşeţel, compresele fierbinţi şi paharele cu Vichy, urmau să calmeze inevitabila criză de ficat a micuţului, reală sau imaginară.

Din fotoliul aşezat strategic pentru a domina întreg conclavul, domnişoara Paula Gorjan se trudea să aţîţe conversaţia de cîte ori ameninţa să lîncezească. Poruncise valetului alt rînd de aperitive, servite în salon numai printr-o excepţională abatere de la orînduială; înadins ca să amăgească prea îndelunga aşteptare.

Jak Medoveanu întîrzia. Dar cuvîntul lui era cuvînt. Trebuia să sosească dintr-o clipă în alta.

Iar de la Sinaia avea să aducă fără îndoială ştiri proaspete şi senzaţionale, fiindcă în acel an era cuprins de o subită pasiune politică, uneltind împăcarea celor două fracţiuni conservatoare: Medoveanu-Fuziune.

— *À propos,* cine a vizitat Expoziţia? întrebă Paula Gorjan, zvîrlind un nou şi fertil subiect de discuţie, păstrat pînă atunci în rezervă.

Se adresase bărbaţilor.

Celelalte două femei din salon, Olga Petreanu şi Magda Asan, nu participau la asemenea dezbateri generale. Reduse la rolul inferior de femele, îşi destăinuiau reciproc cu voce discretă nimicurile de gospodine şi soţii: problema servitoarelor, regimul prescris de medici pentru domnii şi stăpînii lor.

— Nu-mi răspundeţi nimic? stărui amfitrioana.

Bombonel Asan, Mihai Tănt şi doctorul Radu Strigolniţa s-au consultat o clipă din ochi, apoi au exclamat într-un glas, supralicitîndu-se în scîrbirea pe care-a provocat-o această jalnică mascaradă:

— Ce idee!

— Dar e un adevărat bîlci. Tîrgul Moşilor ediţia a doua!

[1] infirmieră

— Mai stupid!... O parodie mai proastă și mai ieftină a reţetei Potemkin, pentru a lua ochii gloatei și ai lui vodă!

— Pardon, pardon! glăsui Dincă Stoiculescu. Paulina vă întreabă dacă aţi vizitat Expoziţia. Numai după aia să vă daţi avizul.

— *En effet*[1]! îi dojeni Paula Gorjan. Sînt convinsă că în afară de Dimitrie, nimeni n-a fost la faţa locului să vadă cît e de izbutită sau nu parodia reţetei lui Potemkin.

— Pardon! Adică îţi imaginezi că și eu fac parte din banda lor, Paulino? întrebă îndurerat Dincă Stoiculescu, nerăbdător să-și dovedească excesul de zel. De cinci ori am fost și de cinci ori am vizitat pavilion cu pavilion. Pot să-i asigur pe acești domni că nu mi-am pierdut timpul. E cel mai formidabil eveniment din Romînia, de la proclamarea regatului încoace!

Paula Gorjan nu se arăta încîntată de asemenea zel și de entuziasmul compromiţător al unui om ca Dincă Stoiculescu.

Cerea o confirmare într-altfel temeinică.

Întrebă, sucindu-se în fotoliu spre Dimitrie Petreanu:

— Tu ce spui, Dimitrie? E potemkiniadă cum pretind cinicii clevetitori de colo, sau e într-adevăr cel mai formidabil eveniment de la proclamarea regatului încoace, ca să adopt langajul lui Dinc de la Mirandole?

— Și al gazetelor guvernamentale — sublinie perfid doctorul Radu Strigolniţa.

Profesorul de agronomie rosti cu prudenţă, cîntărindu-și cuvintele:

— Nici una, nici alta. Bune intenţii de a prezinta un bilanţ al progresului, însă realizate în pripă, cu darul nostru de improvizaţie. Poate cam prea multă

[1] Într-adevăr!

paiantă! Ca spoiala acestui progres, în majoritatea cazurilor...

— Spus-am noi altceva? întrebă doctorul Strigolnița, în numele trinității de detractori. Stuc și paiantă! Adică spoială, pospai, improvizație...

Dincă Stoiculescu își zvîrcoli mîinile păroase în burlanele manșetelor:

— Pardon! Ce vreți în definitiv să fie altceva o expoziție?... Nu s-a explicat perfect Jean Lahovary în discursul de deschidere? Pentru alte expoziții, organizatorii aveau timp înaintea lor. Șase ani pentru expoziția din Liège, patru ani pentru cea de la Paris, trei ani pentru expoziția mileniului din Budapesta. La noi, unsprezece luni mari și late, din care trei de iarnă, cu suspendarea lucrărilor.

— Exact!... întări Paula Gorjan, deși nu-i placea să se afle de acord cu Dincă Stoiculescu.

— Exact!... recunoscu și Dimitrie Petreanu.

Doctorul Strigolnița întrebă consternat:

— Cum exact? Acum treci de partea lor?

— Dă-mi voie... urmă profesorul zîmbind. Exact! Numai unsprezece luni, dintre care trei de iarnă. Dar de ce numai unsprezece luni? Cine a împiedicat pe cei în drept să înceapă lucrările încă de acum doi sau trei ani? Serbările jubilare n-au venit prin surpriză... N-au fost un accident neprevăzut. Se putea face socoteala încă de acum doi-trei ani, că la 1906 se împlinesc patru decenii de domnie ai lui Vodă Carol, și un sfert de veac de la proclamarea regatului.

— Așa da! se dumeri doctorul Strigolnița cu deplină satisfacție. *Attrapez*[1]! Admirabil spus! Acesta e diagnosticul precis!...

Era un om mărunt la stat, cu fruntea brăzdată de cute adînci și paralele ca portativele muzicale și cu părul tuns scurt, perie, cum arătau caricaturile lui Nicu Filipescu

[1] Înghite-o!

Gesticulînd cu țigara de foi între degete, torturat de un tic nervos care-i mișca pielea pe frunte, strîngînd și dilatînd distanța dintre liniile de portaliv, recapitulă volubil toate păcatele festivităților jubilare.

— Improvizație și farsă pe toată linia !... Jubileul banilor de nichel găuriți și al monetelor cu două capete ! pe două fețe, exact simbolul scumpei noastre patrii !... Au să facă primă la colecționari. Jubileul celor treizeci și două de spitale rurale, cu numele regelui Carol I ! Aceasta a găsit cu cale guvernul să imagineze, ca să dovedească prosperitatea regatului. Treizeci și două de spitale ! De ce nu treizeci și două de cimitire ?... Mai vreți altceva ? Jubileul loteriei naționale de stat, pe clase ! Ca să avem și noi ceva național ! Mai vreți altceva ? Expoziția Waterchutului și Toboganului, pentru care am adus excroci americani, parcă n-am avea și noi excrocii noștri ! Mai vreți altceva ? Portretul jubilar al regelui, făcut de-un austriac, un rus sau așa ceva...

— L-a pictat un polonez, Adjuchiewics și a fost înrămat de-un ungur la Budapesta... rectifică Bombonel Asan, prăvălat intr-un cot pe brațul fotoliului și jucîndu-și cu mîna cealaltă, între degete, lanțul de aur al ceasului care îi împărțea burta ca o linie ecvatorială, în cele două emisfere. Un portret idiot și o ramă infectă !

— Poftim ! Un portret idiot și o ramă infectă ! O spune Bombonel, care e competinte. Atunci pentru ce-a fost nevoie să mai alergăm la alții ? Un portret și o ramă infectă, puteau executa la o adică și zugravii și dulgherii indigeni. Fiindcă de altceva nici nu sînt capabili.

Bombonel Asan protestă moale :

— Nu exagera... Grigorescu ; nu uita că tot avem un Grigorescu.

— Slăbiți-mă cu Grigorescu ! Ce e aia Grigorescu ? Parcă ești Barbu... O țărancă și un ulcior. O țărancă

si o floare. Altă țărancă și alt ulcior. Un car cu boi. Alt car cu boi. Alți boi. Toți boii din țara romînească. Mersi de așa pictură!

— Deviezi... observă Bombonel Asan cu filosofică indulgență, față de afirmațiile unui profan.

— Poftim! Admitem că deviez. Să mă întorc la chestie. N-ai să mai spui că deviez... Amicului de colo, Dincă, i se pare că tot meritul acestei formidabile inscenări, îi revine lui Iorgu Cantacuzino, dacă se poate numi merit. Amicul Dincă se-nșeală amar!...

— Pardon?

— Te înșeli amar. Nababul e redus la rol de marionetă. Ca și Mițiță Sturza la liberali. N-ați băgat de seamă simetria?... De o parte trei frați Brătieni, cu oculta respectivă, trăgînd sforile să înlăture pe-un om de valoarea lui Vasile Lascăr de la viitoarea șefie. Dincoace trei frați Ionești și toată garda lor, care-i ronțăie pe Cantacuziniști bucată cu bucată...

— *C'est faux*[1]! articulă Paula Gorjan mînuind evantaiul ca un scut. Și-o imaginează, dar aceasta n-o vom tolera! N-are să fie atît de ușor...

— *Qu-en savez-vous*[2]?... Operația e pe trei sferturi terminată. O să vedeți la toamnă, la deschiderea Camerelor. Pînă atunci, jubileul, Expoziția, împrumuturile, excedentele, contractele, toate sînt ale lui Take Ionescu. Mai ales Expoziția!... El a fost marele regizor. El și cu Bădărău își împart țara!... Unul Muntenia; celălalt Moldova. Și bine a făcut guvernul lui Take, nu al lui Iorgu Cantacuzino, bine a făcut cînd la 11 mai, după banchetul miniștrilor străini, a delectat invitații cu o reprezintație de hipnotism. Ați asistat?... A fost o reprezintație alegorică. Pe toți ne ține, vă ține, îi ține Take-gură-de-aur, într-o perpetuă transă de hipnotism!...

Doctorul Radu Strigolnița turti țigara de foi în

---

[1] E fals!
[2] Ce știți voi?

scrumieră şi işi încrucişă braţele pe piept, lipit ţeapăn de speteaza scaunului, aşteptind.

Isprăvise, dar ticul nervos îi dilata şi îi contracta, într-un tempo mai precipitat, distanţa dintre cutele portativului de pe frunte, semn că monologul galopa interior.

Paula Gorjan îl fulgeră cu ochii lucioşi, de păcură, sub groasele sprîncene îmbinate :

— Să admitem că aşa este ! Însă la toate acestea, cum reacţionaţi ?... Recunoaşteţi că pînă şi în partidul nostru, al marii proprietăţi, au pătruns inamicii marii proprietăţi. Toţi de aci, în afară de Petreanu, sîntem stăpîni de pămînt... Stăpîni nu de dată recentă. De patru, cinci, şi unii de mai multe generaţii. Iar toţi, în afară de Dincă şi de mine, toţi aţi dezertat de la datorie...

— Care datorie ?

— Să activaţi ! Să faceţi front !... Să apăraţi principiul şi dreptul marii proprietăţi !... Să nu permiteţi lui Take Ionescu şi Bădărău să-şi împartă ţara astăzi ; mîine să şi-o împartă Haret, Costinescu, Morţun şi Brătienii. Să luptaţi !

— *Mais vous répétez tout le temps, la même chose, Paulino* [1] ! rosti Bombonel Asan, uitîndu-se cu melancolie la paharul de vermut gol.

— O repet, fiindcă *tout le temps, je constate la même chose* [2].

— Şi dacă n-avem vocaţie pentru politică ? Dacă nu simţim nici o aptitudine pentru meseria lui Dincă?

— Se poate lupta şi altfel. Să păstraţi prestigiul marilor proprietari pe altă cale... *Comment s'appelait cet hôtel-meublé que vous habitiez à Paris ? L'hôtel des Grands-Hommes et de quoi ?* [3]

— *L'ôtel des Grands-Hommes et d'Angoulême* [4] *!*

---

[1] Dar repeţi tot timpul acelaşi lucru, Paulino !

[2] ...tot timpul constat acelaşi lucru.

[3] Cum se numea acea casă mobilată în care locuiaţi la Paris ? Hotelul Oamenilor Mari şi a mai cui ?

[4] — Hotelui Oamenilor Mari şi d'Angoulême !

Ah! C'était le bon vieux temps[1]!... își aminti Mihai Tăut, suspinînd nostalgic.

— Da-da! *C'était le bon vieux temps*[2]!... La aceasta voiam să vă aduc. Așa se numea hotelul, și mai în glumă, mai în serios, toți erați convinși că întorși acasă veți deveni *de vrais grands-hommes*[3]. Nu era o iluzie! Atunci nu era o iluzie... Vă îndreptățeau s-o credeți succesele voastre la examene, prestigiul printre camarazii străini de acolo, stima profesorilor... În colonia romînească de tineri veniți numai să-și cheltuiască banii, erați o excepție... Și eu eram mîndră de voi. Ce-ați devenit?... La ce ți-au folosit studiile tale, Asan? Doctoratul tău și teza laureată, Radule? Talentul tău de scriitor, Mihai?... *Je répète toujours la même chose,* fiindcă în fiecare zi vă trădați pe voi înșivă. Cînd ați plecat la drum, vă fluturau înainte speranțele... Cîte proiecte! Le mai țineți minte? Acum tîrîți în urmă regrete... Care e activitatea voastră dintr-o zi? Vegetați. Criticați, zeflemisiți... După aia vă culcați cu cugetul împăcat, ca s-o luați a doua zi dacapo. Dar vremea curge și vă lasă în urmă. Ridică la suprafață feluriți demagogi a la Bădărău ori Take Ionescu. Permite unui Iorga (de unde a mai apărut și acesta?!...) îi permite să scrie, ce scrie...

— Ce scrie, mă rog? se miră Bombonel Asan.

— Ostenește-te și citește. Ne îngroapă de vii. Ne cîntă prohodul! În martie a instigat și ați văzut rezultatul... Scandalul innomabil din Piața Teatrului... Acum instigă pe altă linie. Fiindcă nu se pot numi decît instigație permanentă, toate invențiile trecute la rubrica intitulată „Chestia țărănească". Se vede că n-ați deschis nici o dată *son canard:* fițuica lui de agitație, unde ne prohodește de două ori pe săptămînă?

---

[1] Ah! Timpuri fericite de odinioară!
[2] Erau timpuri fericite, acelea!...
[3] ...adevărat oameni mari.

— Găsim ceva mai bun de făcut cu timpul! declară disprețuitor doctorul Radu Strigolnița.

— Cunoaștem! Vă surmenați toți ca Bombonel. Eu însă, uite, îmi aflu timp că citesc și balivernele acestui domn Iorga, ca și cele ale lui Vasile Kogălniceanu, ca și cele ale lui Stere... Chestie țărănească? De unde au scos o chestie țărănească?

— Poate că există, de vreme ce se vorbește despre ea... făcu tot Bombonel Asan cu îndoială.

— Cine vorbește? Un individ ca Iorga; alți indivizi ca Haret, ca Stere și ca Mortun... Și ce vorbesc? Toate fantasmagoriile imaginabile și inimaginabile, pentru a specula o stare de spirit. Dați-mi voie?

Paula Gorjan se desfăcu din telurile fotoliului și păși repede spre biroul cu ușa deschisă în lături, unde se afla biblioteca masivă de nuc, care cuprindea alte cărți, severe și savante, în locul basmelor contesei de Ségur ce-au pasionat odinioară fetița slăbuță și sentimentală, de pension. Picioarele foarte mici, în pantofi cu tocurile foarte înalte, păreau că abia susțin printr-un miracol trupul diform, închingat în armătura corsetului. Dar în ciuda obezității, mersul era sprinten și mișcările vioaie.

Din treacăt, Paula Gorjan zîmbi vag celorlalte două femei, abandonate la nimicurile lor de fãpturi incapabile să se ridice pînă la nivelul marilor probleme care o frămîntau.

— Dați-mi voie! reluă, întorcîndu-se cu o carte legată în scoarțe elastice de piele. Am aci un roman puțin cunoscut al lui Balzac, cu o prefață-dedicație încă mai puțin cunoscută. *Les paysans*[1]. Vreți să vă citesc prefața?

— Nu, nu!... protestară toți în cor, în afară de Dimitrie Petreanu.

— Cum, nu, nu? ridică ochii Paula Gorjan, surprinsă de această rebeliune. Cum, nu, nu?

---

[1] Țăranii.

— Nu, nu! Fiindcă ne-ai mai citit-o o dată, acum doi ani... glăsui Bombonel Asan în numele tuturor. Cunoaştem...

Paula Gorjan închise cartea puţin cam contrariată:

— Bine atunci, vă scutesc de o nouă lectură. Uitasem... Dar puteţi pretinde că opiniile lui Balzac, din această prefaţă, nu exprimă destul de clar pentru noi pericolul pe care îl reprezintă ţărănimea? Au să ne devore... Şi noi avem datoria să ne apărăm... Îmi daţi sau nu dreptate?

— Pînă la un punct... rosti agale Bombonel Asan, schimbîndu-şi cu un suspin poziţia răsturnată, de pe-un braţ al fotoliului, pe celălalt. Pînă la un punct, Paulino!...

— Cum pînă la un punct? Ce vrei să spui? Între acest domn Iorga şi Balzac, între Stere şi Balzac, pretinzi că profesorul Iorga are dreptate?

Bombonel Asan privea cu ochii duşi la noaptea de afară, prin fereastra deschisă, pe unde năvălea o adiere mai răcoroasă după zăpuşeala de peste zi.

Cînd toţi au crezut că a părăsit bătălia inegală, îngînă tîrziu, cu obişnuita-i lenevie în glas:

— Ai un La Bruyère în bibliotecă?

— Bineînţeles că am.

— În acest caz să-l lăsăm pe La Bruyère să-i răspundă lui Balzac...

— Aş dori să asist şi la minunea aceasta! se arată curioasă Paula Gorjan, părăsind din nou fotoliul şi alergînd agil să caute în bibliotecă volumul.

L-a adus şi a aşteptat surîzînd ironic. Bombonel Asan a răsucit cartea pe-o parte şi pe alta, admirînd legătura:

— Superbă ediţie!... Ce an? 1696. Paris. Michallet... Bravo! Te invidiez...

— Încetează şi rezervă-ţi admiraţia pe altă dată!

— Puţină răbdare. Aşa... Pasagiul meu e mai scurt

decît cel pe care ni l-ai citit tu acum doi ani: *„L'on voit certains animaux farouches*[1]*...*"

Cunosc! întrerupse Paula Gorjan, în care înviase vanitatea de glorioasă sorbonardă. Celebrul paragraf din *„De l'homme"... certains animaux farouches, des mâles et des femelles*[2]*...*

— Întocmai! Permite-mi să urmez: *„...et des femelles, répandus par la campagne, noirs, livides et tout brulés du soleil, attachés à la terre qu'ils fouillent et qu'ils remuent avec une opiniâtreté invincibile; ils ont comme une vois articulée, et, quand ils se lèvent sur leurs pieds, ils montrent une face humaine, et en effet ils sont des hommes; ils se retirent la nuit dans des tanières où ils vivent de pain noir, d'eau et de racines; ils epargnent aux autres hommes la peine de semer, de labourer et recueillir pour vivre, et meritent ainsi de ne pas manquer de ce pain qu'ils ont semé..." Quoi*[3]*?* Mi se pare că și aceasta e o față a chestiei țărănești!...

— Ți se pare? se frămîntă pe loc Paula Gorjan clocotind de mînie. Dacă ți se pare de ce nu te înscrii la socialiști? De ce nu-ți împarți pămîntul la țărani, să faci un falanster? Pune-ți lavalieră roșie încaltea, ca odorul tău, Cocîrț!

— Cocîrț are o lavalieră roșie? întrebă surprins Bombonel Asan, fără să se ostenească a întoarce ochii

---

[1] „Se văd anume animale sperioase..."

[2] „Despre om"... anume animale sperioase, masculi și femele

[3] „... și femeie, răspîndiți pe lanuri, negri, livizi și arși de soare, nedeslipiți de glia pe care o scurmă și o răscolesc cu înverșunare fără de istov; s-ar zice că au un soi de glas articulat, iar cînd se înalță în picioare, că arată un chip oarecum omenesc, și într-adevăr chiar și sînt oameni. Noaptea se trag în vizuinele lor unde-și potolesc lihneala cu lipie neagră, cu apă și rădăcini; dînșii cruță pe ceilalți oameni de osteneala să are, să semene și să secere pentru a-și trăi traiul, încît merită și ei de asișderea să nu fie lipsiți de pîinea pe care o seamănă" Ei?

şi a verifica faptul. N-am observat! E în acest caz o cravată de prost gust...

— Nu încerca să scapi prin tangentă! îl ţinu din scurt Paula Gorjan. Răspunde la întrebările mele. De ce nu eşti consecvent, dacă admiţi tabloul demagog al lui La Bruyère?

— Iată-l şi pe La Bruyère demagog! hohoti Bombonel Asan săltîndu-şi pîntecul. Dar, dragă Paulino, discutăm aci păreri... Părerile altora. Tu ai invocat un text. Eu ţi-am opus altul... Aceasta nu angajează pe nimeni, cu nimic... Discutăm între oameni inteligenţi, nu între nişte fanatici care iau de sfîntă litera tipărită... Din partea mea n-am nici o opinie!... Adică le am pe toate. Toate reprezintă un punct de vedere valabil...

Paula Gorjan trosni de cîteva ori evantaiul, închizînd şi deschizînd lamele de fildeş cu o vehementă nestăpînire de sine:

— Aşa ai fi răspuns oare acum douăzeci de ani? N-ai nici o opinie! Adică le ai pe toate!... Uitaţi-vă ce-aţi ajuns... Nici tu, Dimitrie, n-ai nici o opinie? Nu m-ar mai surprinde!...

Dascălul de agronomie vorbi, cu bărbia osoasă sprijinită în mîna străvezie de bolnav:

— Îmi pare că eu am... N-am evoluat. E una însă care nu cred că poate să vă fie pe plac.

Zîmbea, convins de zădărnicia celor ce avea să spună.

— S-aud, totuşi... îl îndemnă Paula Gorjan plimbînd fără voie ochii de la fostul ei grenadir, la tabloul din perete.

— Mai întîi, nu înţeleg de ce aţi invocat textele unor scriitori francezi? Vorbiţi despre o chestie ţărănească, de aci, romînească, şi vă folosiţi de citate din Balzac şi din La Bruyère... Pe urmă, vorbiţi ca stăpîni de pămînt, fără să aveţi nici o legătură cu pămîntul, în afară de venitul pe care-l servesc arendaşii sau vechilii. Deci în necunoştinţă de cauză.

— Pardon! căpătă glas Dincă Stoiculescu. Eu mă duc în fiecare an la ţară.

— Cît timp?

— O zi, două... Chiar cîte-o săptămînă.

— În plimbare, aşadar!... Cu ocazia acestor plimbări, ai deprins vreodată să deosebeşti un lan de grîu, de unul de secară sau de orz?

Dincă Stoiculescu îşi pipăi meditativ nasul violaceu şi clătină din cap.

— Ca să fiu sincer, nu prea! Însă aceasta e treaba logofătului... Şi e specialitatea ta, profesor de agronomie.

— E, de sigur, părerea voastră, a tuturor. Pe Paulina, n-o întreb. Ştiu că nu calcă nici o dată la ţară... Dar ceilalţi? Poate pretinde vreunul dintre voi, că e în stare să deosebească grîul de secară, măcar cînd ajunge în spic?...

— Ascultă, iubite Petreanule! protestă glumind Bombonel Asan. Ai de gînd să ne supui la un examen? În cazul acesta ne trînteşti pe toţi. Na! Ţi-o declar... Nu-s capabil să fac deosebirea între grîu şi orz, orz şi secară... Ce mare crimă e aceasta? Şi ce-ai demonstrat cu aceasta?

— Cred că e o crimă. Şi cred că am demonstrat, ceea ce era de demonstrat... Vă aflaţi aci cu toţii mari proprietari de pămînturi, şi nimeni nu ştie din ce recoltă aduc venituri aceste moşii. Nu e o anomalie?... O anomalie care explică şi chestia ţărănească, discutată de voi cu argumente din Balzac şi din La Bruyère, în loc să fie discutată cu argumente din experienţă. E o anomalie care explică şi trecerea automată a latifundiilor în alte mîini, cu tot atît de automata lor fărîmiţare, care nu va să întîrzie să vină. Pămîntul în mîna celor care-l lucrează.

— Teorii! îşi pierdu iarăşi răbdarea Paula Gorjan.

— Nu teorii, dragă Paulino!... Realitatea cea mai nediscutabilă şi mai brutală. Cu altă metodă de gospodărie şi cu alţi stăpîni, de altă mentalitate, măcar trei-

zeci de ani de-acum înainte, pentru voi nu s-ar pune chestia țărănească așa de acută ca acum. Nu mă puteți acuza că văd conflictul acesta numai cu o mentalitate unilaterală de clasă. Am fost țăran și formal nu mai sînt; dar tot țăran am rămas de fapt. Căci cunosc și simt viața, nevoile, suferința lui, din experiență proprie, nu din citatele voastre, apelînd la La Bruyère... Deși viața țăranului nostru nu se deosebește poate prea mult de cea a animalului cu chip de om, zugrăvită de La Bruyère pe la o mie șase sute optzeci-nouăzeci. Iar fiindcă îi cunosc și pe unii și pe alții, și pe stăpîni și pe țărani, rămînînd în părerea că unica soluție a „chestiei țărănești" va fi cîndva, inevitabil, pămîntul în mîna celor care-l lucrează... Cîndva, repet! Nu mîine... cîndva, cînd toate se vor rezolva peste capetele voastre.

— Cum? își vîntură Paula Gorjan lamele evantaiului de fildeș. Prin violență?

Dimitrie Petreanu strînse din umeri, cu un zîmbet pal pe buzele pale:

— Probabil! Nu sînt în măsură a răspunde căci sînt dascăl de agronomie, nu specialist în problemele sociale și istorice... Ca dascăl de agronomie, și ca economist, vă pot răspunde însă deocamdată altceva. Instinctul de conservare ar trebui pentru moment să vă dicteze măcar o soluție provizorie, un expedient, care să nu precipite acele violențe ce-o irită pe Paulina numai la gîndul lor.

— Nu mă irită! protestă Paulina Gorjan, stăpînindu-și agitarea lamelor de fildeș. Poftim, continuă...

— N-am ce continua! Aproape am terminat... Expedientul momentan, din punctul de vedere al instinctului vostru de conservare, ar fi o altfel de gospodărie agricolă... Nu bazată numai pe munca țăranilor, pe vitele țăranilor, pe flămînzirea și pe istovirea lor... O contribuție și a stăpînitorilor de pămînturi, măcar pentru a ameliora munca robilor care fertilizează pămîntul. Mașini, cultură sistematică, investiții, renovări...

— Ca Laurenţiu Sarandă, triumfă Paula Gorjan. Să meargă la ruină sigură, ca Laurenţiu Sarandă? Aceasta ne-o doreşti?

— Nu vă doresc nimic alt, decît prevedere. Dacă moşiile ar fi lucrate metodic, pentru proprietari venitul s-ar întrei pe puţin; iar munca ţăranilor ar fi altfel valorificată, şi pentru dînşii, şi pentru stăpînii moşiilor. Aţi avea conştiinţa ceva mai împăcată. V-aţi bucura de-un efect tonic, să nu suferiţi de spleen şi de putrezirea pe picioare: putred de bogat şi de şedere, cum spune ţăranul, care ştie şi el ceva! Aceasta deocamdată, ca expedient, ca amînare... Căci soluţia cea mare şi adevărată, irevocabilă, e în altă parte... N-are să vă cruţe şi să vă ierte, mai devreme ori mai tîrziu...

Paula Gorjan îşi urmărea însă ideea sa:

— Observ că treci foarte repede peste cazul lui Laurenţiu Sarandă... La Vlaşca sînt vecină cu o moşie a lui. Lucrurile mergeau aşa şi aşa, pînă ce şi-a lichidat pămîntul din Moldova. De-atunci s-a mutat cu experienţele să-şi lichideze şi moşiile de-aci. Ce-mi spun logofeţii despre agricultura aceasta sistematică, pe care mi-o înalţi în slavă, e un adevărat subiect de vodevil... Şi nostim e că rîd şi ţăranii... Uite, alt exemplu, dacă vrei să ne serveşti unul! La aceeaşi moşie din Vlaşca, mă învecinez şi cu un cumnat al tău. Moşia Tîrnauca. Acolo da, înţeleg gospodărie model. Nu cutează a ridica glas un lucrător. Nu se risipeşte un bob de grîu...

Dimitrie Petreanu îşi încruntă fruntea lucie şi pală. Nu-i era pe plac asemenea exemplu. Şi îi amintea alt sistem de plugărie, al lui Neagu Gorjan... Dar despre astfel de asemuiri, nu se putea pomeni sub acest acoperiş.

A capitulat, mai desăvîrşit pătruns de zădărnicia discuţiei:

— De altfel, recunosc... Mă tem că sufăr de-o necorigibilă deformaţie profesională. Ţin predici de dascăl...

— Cam... a confirmat cu o uşurare, Bombonel Asan. Ce Dumnezeu, nu găsiţi alt subiect mai pasionant? Pămînt, chestie ţărănească, agricultură sistematică... Parcă sîntem la cursuri serale de adulţi sau la adunările pe care le frecventează Cocirţ... Să ridicăm nivelul discuţiei, scumpilor!

Paula Gorjan a rămas un timp neclintită, cu evantaliul pavăză pe piept, purtînd privirea de la tabloul atîrnat în perete, la vechiul ei grenadir. Îi revenea slăbit, cu faţa osoasă şi buzele împietrite într-o cută amară. Dar cu aceeaşi încăpăţînare ţărănească. Înţelegea, presimţea cele ce se petrec în cugetul feciorului de pălmaş. A vrut să spună ceva şi a renunţat.

Îşi aminti datoriile de gazdă şi se pregătea să anunţe că aşteptarea a depăşit orice măsură, cînd afară a guiţat trompeta de la automobilul lui Jak Medoveanu.

— În sfîrşit!

Fiecare s-a mişcat împins de alt neastîmpăr. Paula Gorjan să afle ştirile senzaţionale. Bombonel Asan să treacă mai repede în sala cu masa întinsă. Mihai Tăut nerăbdător să vadă în ce fază se mai înfăţişează eroul pe care de mult îşi hotărîse să-l imortalizeze într-un roman.

Jak Medoveanu a apărut în prag, zvîrlind mănuşile cenuşii în panamaua ţinută de valet cu gura în sus. A rotit un salut general adunării şi cu paşi elastici de muşchetar, cambrat în costumul ajustat pe talie, a înaintat să sărute mîna amfitrioanei, apoi a celorlalte două doamne din salon.

Purta în acel an musteaţa tunsă, şi rotunjită englezeşte pe buze, după cum în alţi ani purtase musteaţă galică sau barbă a la Kruger, bărbiţă ca fostul principe de Galles sau pieptănătura principelui de Sagan, penultimul arbitru al eleganţei, înainte de a fi detronat de contele Boni de Castellane.

Nu se cunoştea că a străbătut o sută cincizeci de kilometri cu automobilul, în uragane de praf şi în hîrtoapele şoselei Sinaia-Bucureşti. Părea scos din

cutie. Şi s-a grăbit să destăinuie cheia misterului sub formă de mustrare adresată domnişoarei Gorjan:

— *Ma petite*, am să-ţi fac o surpriză într-o zi, cînd lipseşti de acasă... Am să aduc eu oameni să-ţi instaleze telefon. Se poate să trăieşti fără telefon?... Sîntem unde? în Kamerun? în Madagascar? să nu profităm de puţinul bun pe care ni-l oferă civilizaţia, aci, la ultima extremă a civilizaţiei?

Vorbea răsucind morişcă panglica lată a monoclului şi ţinînd bărbia în sus, ca să privească la convivi printre pleoapele închise pe jumătate.

— Şi ce raport este între întîrzierea ta şi lipsa telefonului? întrebă Paula Gorjan.

— Te anunţam de acasă, să afli că am sosit şi că întîrzii încă o jumătate de oră. Un duş; alt costum!... Vă anunţam şi-mi ceream iertare, pe care sînt silit să o cer acum...

Cu latul palmei dus la piept, Jak Medoveanu se înclină spre doamnele de la care implora iertare.

În costumul subţire, văratec, de culoarea penei de cocor, părea mai tînăr decît toţi şi radia într-adevăr o mai vie tinereţe decît toţi.

A adăogat, surîzînd:

— Pe urmă, să fi avut telefon, *ma petite*, ai fi aflat cu o jumătate de oră înainte, o ştire senzaţională care cred că te interesează *terriblement*... Ştii pe cine am adus în automobil dela Sinaia?... Pe Nicu şi pe Mişu...

— Nicu Filipescu şi Mişu Cantacuzino? repetă cu neîncredere Paula Gorjan.

— Nicu Filipescu şi Mişu Cantacuzino, fiul şi succesorul Nababului. M-am aşezat la volan, am pus şoferul alături şi i-am lăsat în fund să se descurce...

— *Alors, cette fois-ci, ça y est*[1]? se bucură Paula Gorjan, fiindcă o întîlnire între Nicu Filipescu şi feciorul lui Iorgu Cantacuzino, Nababul, însemna garanţia împăcării între cele două fracţiuni conservatoare.

---

[1] Atunci de data asta, s-a făcut?

— *Que non!* Deocamdată, *ça n'y est pas* [1]. Mi se pare însă că avem toate şansele, *que cela y soit* [2].

— Dar spune! Explică-te!

Jak Medoveanu a privit galant spre celelalte două doamne din salon:

— Sînt sigur că nu toată lumea de aci e tot aşa de nerăbdătoare să afle cancanuri politice... Nu este aşa, Magda? Nu, doamnă Petreanu?

Paula Gorjan făcu un gest din evantai, care se putea traduce: „Cît despre ele!..." Dar invitatele i-au luat înainte dînd toată dezlegarea noului venit, cu protestările de circumstanţă:

— Mă rog...

— Vai!

— Mă rog... Vai! E tot ce vă interesează mai mult?... zîmbi Jak Medoveanu. Admir această capacitate de sacrificiu... Mai ales după toate discuţiile pe care nu mă îndoiesc că le-aţi suportat. Dar fiindcă mi-aţi permis, am să rezum situaţia, pentru Paulina, în cîteva cuvinte... Deduc că toate merg bine, *chère Paulette,* mai ales după asalturile pe care mi le dau takiştii. De ce nu plec în străinătate ca în fiecare vară? De ce nu vreau să particip la tratativele cu Filala pentru petrol?... Mi-au oferit perspective de participare la concesii. Milioane, ascultaţi? Milioane!... Semnul cel mai evident că-i incomodez.

— Şi ce-are de a face una cu alta? interveni Paula Gorjan, prin a cărei gură se pronunţa aviditatea şi avariţia lui Neagu Gorjan. Il lăsai să marşeze.

— *Non, ma petite!* clătină din cap Jak Medoveanu. Aceasta, nici o dată!...

— Te opreşte onoarea?

— Nicidecum... *Cette petite chose qu'on appelle l'honneur* [3]*!* Cînd eşti cu noi, onoarea nu se pune în discuţie. E intangibilă... Aţi asistat la piesa lui

---

[1] Nu! Nu s-a făcut încă

[2] ...ca să se facă

[3] Acest fleac pe care îl numim onoare!

Robert de Flers și de Caillavet, jucată astă primăvară la Variétés, la Paris?... Blanche Toutain are o creație delicioasă. Există și un tip a cărui morală mi-o asum fără nici o mustrare de cuget, căci e a noastră... Recunoaște că orice ni se poate contesta, în afară de onoare... *Et alors, ça permet de faire beaucoup de petites choses vilaines : ne pas payer ses dettes, prendre les maîtresses de ses amis, manger l'argent de sa femme et là quitter après*[1]. Așa că nu onoarea aceasta, a noastră m-a oprit. Ci altceva, *ma petite! J'ai tellement l'habitude de dépenser de l'argent, qu'à l'idée d'en gagner, ça m'embête*[2]... Sînt pe lume două categorii de oameni. Cei care au întotdeauna bani, fără să aibă avere. Și cei care au avere, dar n-au niciodată bani. Aleargă la cămătari, ipotechează, vînd, preschimbă polițe, împrumută într-o parte ca să plătească dobînzile din altă parte. Eu sînt predestinat să rămîn în categoria a doua și mă împac foarte bine cu această idee... Mi se pare că și prietenii de-aci, la fel. Ne aflăm în bună companie!... Mă pot mîndri cu elevi demni de filosofia mea!

Paula Gorjan a înălțat evantaliul închis, gata să-i admonesteze pe toți cu aceleași aspre sentințe.

Dar valetul a dat în lături ușa sufrageriei, vestind:

— Masa e servită!

Așteptîndu-și rîndul în urma celor mai mari și mai importanți, Cocîrț Asan prinse brațul lui Adrian întrebîndu-l în șoaptă:

— L-ai văzut? L-ai auzit? I-ai văzut și i-ai auzit pe toți? Te-ai lămurit?

— Da!... mărturisi cu însuflețire Adrian.

— Parcă dincolo de această casă, dincolo de acest

---

[1] Și aceasta îți permite să faci multe lucruri urîte: să nu-ți plătești datoriile, să iei iubitele prietenilor, să toci banii soției și apoi s-o părăsești

[2] ...micuța mea! M-am obișnuit așa de mult să cheltuiesc banii încît ideea de a-i cîștiga mă plictisește.

București și de toată panorama Expoziției Jubilare, nici n-ar mai exista țara cea adevărată... Milioanele de robi, care îi hrănesc pe toți... Eu la aceasta mă gîndeam, cînd îi ascultam vorbind... Îi vedeam pe ceilalți, pe cei care-i hrănesc, căzînd răpuși de trudă, gemînd și zvîrcolindu-se prin somn... pipăindu-și rănile harapnicelor de vechili... Ah! Să am eu măcar pe sfert talentul trîntorului Tăut cum le-aș mai zugrăvi toate!...

Adrian se hotărî imediat să le zugrăvească el pe toate.

14

A doua zi, înainte de ora trenului, Dimitrie Petreanu a trecut pentru ultima dată la Expoziție, în pavilionul agriculturii.

Afară ploua mărunt, muced, monoton.

Pavilionul era gol. Cartea-i zăcea pe micul ei catafalc, sub cununa de spice uscate, ca un copil mort într-o capelă de țintirim. A cutreierat încă o dată sălile și l-a alungat pustiul.

A rămas, în urmă, numai paznicul cu mustăți uriașe, călcînd majestuos, după chipul și asemănarea generalului Jack Lahovary. Număra pașii — soț, fără soț — de la o ușă la alta. Se căznea să-și păstreze echilibrul pe marginea preșului întins, nesfîrșită dîră de sînge printre snopii aliniați în front, strujenii fenomen și florile de fîneață îmbălsămate cu rădăcinile întregi în ierbare.

Din cînd în cînd, se oprea la dulapul cu larve conservate în spirt și la vitrinile cu gîngănii prinse în ac: *Dușmanii cîmpurilor noastre*. Înfipte sub capacele de sticlă, aliniate după spițe de neamuri și misterioase clasificări, gîzele arătau ca juvaierele bătute în nestemate dintr-un geam de bijutier: podoabe de topaz și boabe de mărgean tăiate de-un migălos și neîntrecut

faur. Arătau ca sclipitoarele stirpe ale stăpînitorilor de pămînturi din salonul Paulinei Gorjan; dușmane și ele, într-alt fel, ale „cîmpurilor noastre".

Paznicul căsca, își netezea caierul mustăților lungi și se minuna încă o dată în sine, în lipsa unui tovarăș:

— Nu s-ar crede, dom'le! Coropișniță, înțeleg. Rîmă, mai zic... Dar mîndrețea aia de gîzulie s-o faci ac de cravată, nu alta!... Cum să strice, dom'le? Cum s-aducă prăpăd, dom'le?... Să vezi și să nu crezi!...

Cartea întîia

MANE, TECHEL, FARES

Capitolul I

ZAPODIA

I

Adrian s-a deşteptat cu un tresăr, smuls din somnul scurt, dar afund, neîntors.

Il purtase visul pe alte tărîmuri, iar cînd a revenit de la ele cu ochii deschişi, nu se dezmeticea unde se află. Apoi a zîmbit prin întuneric, într-o destindere de nemărginită fericire.

Zapodia! Cerdacul de la Zapodia.

Luna pogorîse de cealaltă parte a casei. Spre răsărit cerul albastru pălea: abia o mijire verzuie şi rece, de altă planetă. Noaptea dura încă. Stelele sclipeau umede, misterioase, înalte. Le regăsea şi pe ele, aşa cum au fost de anul trecut.

A încercat să le citească pe harta boltită, după numele lor, ţărănesc. Carul mare şi Carul mic; Fecioara şi Balaurul; Hora şi Ciobanul cu oile; Scorpia şi Jghiabul; Cloşca şi Scaunul lui Dumnezeu...

Se minuna în ce tainiţă a cugetului s-au păstrat neatinse toate aceste numiri vechi, învăţate de la baci şi moşnegi, cînd un cocoş a dat glas răguşit, aproape, vestind ceasul dinaintea zorilor; pe urmă altul şi încă unul, departe. la o margine adormită

de sat. Și ca la tot atîtea semnale de trîmbiță, îndată au prins a învia vuietele deșteptărilor repezi de vară, care n-adastă soarele.

Sub streșini au piuit cristalin rîndunelele în cuiburi, au scîrțîit ușile la odăile argaților, a nechezat subțire un mînz. Pe urmă, ciutura fîntînii și sunetul plin al pașilor apăsați de opincă, scrîșnind pe pămîntul jilav de rouă.

Larma deșteptărilor de la Zapodia. Altă fericire regăsită după un an...

Cu mîinile împreunate sub ceafă și cu pledul întins pînă la bărbie, Adrian se muncea să-și lămurească anume ce foarte însemnată grijă l-a smuls din vis, tresărind. A, da! Iazul, volocul... Auzise de cu seară porunca împărțită argaților și a adormit cu hotărîrea să se afle înaintea lor, la malul cu sălcii și stuf. Era ca o datorie închinată amintirilor de copil. Aceasta făcea de trei zile, din ceasul cînd trăsura l-a descărcat la scară împreună cu sora mai mică Smăndița, să împlinească la număr „jivalania" de la Zapodia.

A cutreierat în trei zile fiecare cotlon; a pus la probă pe ascuns scrînciobul, alt scrînciob, nou, pregătit pentru alte generații de plodturi; a mers să-și găsească moșnegii isnoavelor din alte vacanțe, teslari, rotari, vizitii și ciobani cu unsuroasele cămeșoaie spălate în zăr; a căutat tovarăși de joacă, feciori de plugari.

Numai pe dînșii nu i-a aflat.

Pentru aceștia trecuse vremea zburdărilor. Roboteau la îndatorințele lor de argăție și de ajutoare părintești; la tamazlîcurile de vite, la prașilă, la plivit și la coasă. Îi simțea depărtați, schimbați, înstrăinați într-un an.

Dar n-avea cînd să-l împresoare mîhniri, Zapodia nu era locul mîhnirilor.

După săptămîna trăită la București, în turburi și urîte îndoieli și ispite, aici lepădase în fieștece zi o

coajă uscată; pînă ce i-a rămas iarăşi numai neastîmpărul proaspăt şi viu din ochi, nesaţiul bucuriei de viaţă, nevinovate desfătări aşteptîndu-l la orişice pas. O întoarcere la copilăria abia părăsită şi încă nu deplin încheiată.

Acasă, la şcoala părintească de lîngă Tîrgul Călimanului, înainte de a lua drumul Zapodiei, cele cîteva nopţi i-au fost veşnic chinuite de visuri hîde şi stranii. Îndeosebi unul se înverşuna să-l deştepte c-un strigăt de spaimă.

Acelaşi vis şi întotdeauna într-acelaşi chip început şi sfîrşit.

Se făcea la tobogganul Expoziţiei Jubiliare. El stătea jos, pe o bancă: moş Toader Gliga de-o parte, de cealaltă parte un domn foarte cunoscut, fără să ştie de unde-l cunoaşte; un domn cu pălărie de pai văpsit negru.

Stăteau şi priveau tustrei, înveselindu-se la zvîrcolirile mucaliţilor care lunecau avan pe săniuşul luciu de lemn, săltau berbeceşte la fiecare nod şi clempăneau din cap caraghios la hopuri.

— Caterino, mă du' şi io să-ncerc!... se adresa domnul cu pălăria de pai negru, unei persoane nevăzute. Pe parola mea că mă du', Caterino!

Moş Toader Gliga rîdea, împingîndu-şi ceaunaşul pălăriei de pîslă c-o sfîrlă.

— Aman mai vin boierii la vale, conaşu Andrian! Unu după altu, unu după altu... Buf! Şi altul la rînd!... Ca la moară, măi tată, măi!

Adrian se întorcea întotdeauna să-i spună cu indignare că nu-s boieri. Nişte mahalagii dedîndu-se la plăcerile lor vulgare, de Moşi. Şi întotdeauna, în aceeaşi clipă, moşneagul îi slujea acelaşi răspuns: „Nu-s, conaşu Andrian? Ia-n te uită mata mai bine, şi mai zi că nu-s boieri!... Îmi pare mia că nu lipsesc nici boierii noştri!..."

Privea, iar arătarea din vis era într-adevăr de-un comic nespus.

Pe toboggan, la vale, veneau săltînd şi clempănind berbeceşte, toate rubedeniile din neamul său, Cumpătă, şi toată boierimea subţire, cunoscută în scurta-i şedere la Bucureşti. Iordache Cumpătă şi Smaranda Cumpătă cu toiegelul ei de abanos şi pelerinuţa cu zale de mărgele negre, Ada Cojan şi Toto Sarandà, Paulina Gorjan ferecată în corset şi Jack Medoveanu cu monoclul în ochi, Bombonel Asan, Strigolniţa, Tăut şi Dincă Stoiculescu; toţi se prăvăleau, săltau, se ciocneau, se îmbulzeau, se răsuceau zvîrliţi la nodurile săniuşului de lemn, intrau în sforul curgerii la vale şi toţi păstrau o gravitate solemnă în această joacă absurdă, nepotrivită cu vîrsta şi cu demnitatea lor, care făcea spectacolul încă mai caraghios. Şi întotdeauna, atunci, nu-şi mai putea stăpîni rîsul.

Izbucnea în hohot cu lacrimi în ochi. Era o răzbunare a tuturor umilinţelor şi a inferiorităţii la care îl osîndeau anii.

Aşadar aceştia se dovedeau a fi dumnealor şi cu aceasta se îndeletniceau? Ii surprindea în sfîrşit în adevărata lumină. Iar hohotul lui creştea, creştea, să-i spargă coşul pieptului, pînă cînd, deodată, toţi întorceau spre el altă faţă, plină de înfricoşare.

Toţi aveau capete de morţi; găvane negre în ţestele albe de os, dinţi clănţănind în rînjet sinistru.

Toţi: Iordache Cumpătă şi Smaranda Cumpătă, Toto Sarandà şi Ada Cojan, Jack Medoveanu şi Paulina Gorjan, Strigolniţa, Tăut, Stoiculescu, şiraguri de schelete, convoi de schelete îmbrîncindu-se în iureş la vale.

Iar domnul de alături, cu pălărie de pai vopsit negru, nu mai striga: „Mă du' şi io, Caterino!" fiindcă nu mai era el. Era acum Cocîrţ Asan, cu lavaliera roşie la gît, scuturîndu-l de braţ şi răcnindu-i în ureche: „Ha-ha! Priveşte la dînşii. Ce-ţi spuneam eu? Are dreptate moşneagul! Se duc cu

toții la vale!... Unul după altul... La rînd, ca la moară!..."

Hohotul rîsului se preschimba în strigăt de spaimă. Același vis, sfîrșit în același gemăt.

În cea din urmă dimineață de la dînșii, de-acasă, tot așa s-a trezit din somn într-un scîncet. La căpătîi se afla Dimitrie Petreanu, cercetîndu-l cu ochi mirați și îmblînziți. I-a pus mîna pe frunte, i-a ferit părul în lături, semn de neobișnuită la el înduioșare. S-a întors către Olga Petreanu, înțelegîndu-se din privire, fără cuvinte: „E ceea ce credeam eu. Puțină febră. Și nădușeală. E leoarcă de apă..."

Întrebarea a fost numai de formă.

— Ce e cu tine, Adriene?

— Știu eu?...

— Se vede că visezi urît în fiecare noapte, fiindcă în fiecare noapte gemi. S-ar putea să aflu și eu ce fel de visuri?

Adrian n-ar fi mărturisit pentru nimic în lume. Îi părea visul prea absurd și copilăros. Să se trezească din somn, gemînd înfricoșat de-un vis, ca la cinci ani? A îngăimat un răspuns oarecare. Se înăbușea; poate a răcit, poate are friguri...

Iar părinții, după o scurtă consfătuire, i-au hotărît plecarea. Își păstrau explicația lor. O săptămînă de București ajunge pentru a turbura mintea unui băietandru la răscruce de vîrste. Poate și simțurile. La aceasta nu s-au gîndit. Se apropie o vreme cînd la îngrijorările părintești pentru copil, se adaugă altele. Zapodia, cu hoinăreala în aer liber, e izvorul tuturor tămăduirilor.

Și Zapodia încă o dată s-a dovedit a fi izvorul tămăduirilor.

Visul cel hîd s-a șters cu totul. I-au luat altele locul. Visuri purtîndu-l lin pe line limanuri, care nu sînt decît prelungirea vieții obștești de-aici.

Aseară, și-a îndeplinit încă o dorință. Și-a întocmit culcușul afară, pe divanul din cerdac, cu învoirea bu-

niței. In toată jivalania casei e necurmată gîlceava pentru acest divan. Mai dorm și alții afară, pe terasele și în balconul de la clădirea cea nouă, cu două caturi, rezervată numai oaspeților și tinereții.

Dar e altceva.

Acolo toți se hîrjonesc, povestesc, își pregătesc unul altuia renghiuri, nu se ogoiesc pînă tîrziu. Printr-un fel de tradiție însă, divanul din cerdacul așezării vechi, bătrînești și scunde, e un loc privilegiat și pus la mare preț; cu toate că salteaua e tare, mănăstirească, și cu toate că nu-i chip de hîrjoană și gălăgie, fiindcă îndată răsună prin fereastra deschisă glasul Smarandei Cumpătă, poruncind scurt, tăcere și somn.

Chiar țigara fumată în găoacea palmei e cu primejdie.

Din ietac străbate dojana:

— Hm! Nici nu ți-a picat bine cașul de la gură și-ai început cu ciuciuletele?... Haide-hai!... Măcar ai obraz și nu-mi zvîrli fumu-n casă...

Acel „măcar" dovedește însă o mînie silită, prefăcută. Smaranda Cumpătă știe că toate năravurile își au vremea lor, cînd par nețărmurite fericiri, numai fiindcă se lovesc de oprelişti. Și tot din asemenea pricină se face a închide ochii, dacă nepoții și feciorii mai mici, întrecîndu-se cu gluma, îi vămuiesc cutiile cu tutun bectimis.

Vrea doar să se știe că a băgat de seamă, că prea bine îl cunoaște pe vinovat și că-l iartă.

Adrian a răsucit încetișor o țigară din asemenea bectemis vămuit.

S-a tras la o parte să scapere și a început ziua, înainte de zori, fără nici o mustrare de cuget, păcătuind de două ori: întîi fiindcă fuma, pe urmă fiindcă fuma tutun căpătat pe căi nelegiuite.

Din lăuntrul ietacului, o tusă grea de înțelesuri i-a trimis știrea că a fost simțit și iertat.

După ultimul fum, a dat fuga la fîntînă cu toate sculele de spălat puse din vreme la îndemînă, pentru

o toaletă pospăită la ceas de noapte. Își făcuse chibzuială că așa va scăpa de iscoada altor ochi, ocolind feredeul cu lighene și dușuri ingenios meșteruite de către unul din feciorii Cumpătă cu oarecare îndemînări de născocitor.

Un argățel s-a alăturat din umbră, aplecînd el ciutura să-i toarne apa în cupa palmelor.

— Da de dimineață te-ai mai trezit mata, coane Adrian ! își rosti băietanul mirarea.

— Precum se vede, Gheorghiță.

— Numai c-o pornești și mata la iaz, la pește...

Adrian s-a înecat cu apa gargarisită și a stupit-o jos, tușind.

— Cum și eu ? Adică au de gînd să mai vină și alții ? Ai cam simțit tu așa ceva ?...

Gheorghiță își trase în sine științele sale :

— N-am vrut să spun asta... Nu vezi mata că toți dorm duși, în odăile de sus ?

Îndoiala lui Adrian nu se risipea însă cu atît.

Întrebă stăruind în bănuială :

— Moș Gliga pe unde-i ?

— Apoi cine să-l știe pe unde umblă moșneagu ? Să chiamă că boierul l-o mai ușurat cu slujba. O venit rîndul nostru, celor mai în putere... Poftim prosopu !...

Adrian își ștergea fața răcorită, cu ochii mereu spre ferestrele și balconul casei cu două caturi.

Acolo se afla toată amenințarea. Se temea să nu fi prins cumva și alții de veste, încît pescuitul de la iaz s-adune prea multă larmă și liotă. Îndeobște nu fugea de puzderia verilor mai mari și mai mici, mai depărtați și mai de-aproape. Într-această mișuneală de tinerețã gălăgioasă și fără de grijă era farmecul Zapodiei. Dar pentru cel dintîi drum al său din acel an, la iaz, ar fi vrut să fie singur, închipuindu-și un romantic pelerinaj pe urmele pașilor de copil. Și din acea pricină întrebase înadins despre Toader Gliga.

Cu bătrînul de mînă, plecase el întîia oară la cinci ani „să prindă“ raci, știuci, lini, ochene și crapi ;

adică să privească la alții cum prind. Iar de-atunci, moș Toader Gliga trecea prin mîna lui bătătorită tot alte mînușițe mai tinere și fierbinți de copil, purtînd alte generații proaspete din neamul Cumpătă la aceleași desfătări care intrau nelipsit în ritualul vacanțelor de la Zapodia.

— Zici că nu știi nimic, pe unde-o fi moș Toader Gliga? mai întrebă o dată Adrian înbumbiindu-și bluza de vară, în coloarea borangicului.

— A fi sforăind în cel fîn, în pod, la grajd ori în vreo iesle... îl liniști Gheorghiță, simțind parcă încotro băteau întrebările. N-ave mata grijă!... Ii ciolan bătrîn, se mișcă greu...

Adrian își pipăi în buzunar tabacherea „Suvenir de la Expoziția Jubiliară", umplută cu tutun bectemis, suvenir de la Smaranda Cumpătă. Își pipăi scăpărătoarea și fitilul. Toate erau la locul lor, în bună orînduială.

Lungi pasul spre poartă, pe aleia cu plopi tineri și subțiri, sădiți prin grija părintelui său, dascălul primenirilor de gospodărie plugărească.

Un cîine se apropie nesimțit, atingîndu-i mîna cu botul.

— Tu ești, Colțun, măi bătrînule?

Colțun, bătrînul, încuviință dînd bucuros din ciotul cozii retezate: „Eu, și-mi pare bine că te văd iar pe la noi."

— Atunci, hai! Ia-o înainte...

Cîinele s-a supus. Știa drumul.

2

Adrian știa locul.

S-a așezat la țărmul iazului, aproape de moară, pe-un trunchi de răchită răsturnat strană. Fără să-și dea seama, a sprijinit un cot pe genunchi și bărbia în palmă, într-o poză lamartiniană, visătoare, cu la-

cul la picioare, cu lumina trandafirie a răsăritului în obraz. Soarele întîrzia după deal. Dar cerul era într-acolo văpaie.

O pîclă moale, străvezie, se desfăcea de pe ape limpezind ochiuri lucii de sidef, de argint, de mărgean, pînă ce s-au unit toate într-o singură uriaşă oglindă, fără tremur de unde. Neclintire de-o clipă. Odată cu snopul razelor insulitate pe cer, din stuful celuilalt ţărm, dintre sălciile întunecate de papură, s-a ivit o raţă sălbatică urmată de pui, o pereche de cufundari întrecîndu-se în tumbe. Şi vîslirea lor graţioasă a început să brăzdeze preluciul oglinzii cu trene de dungi încreţite.

Au zburat cei dintîi pescăruşi; au zvîcnit cei dintîi peşti după gîze, spărgînd apa în aşchii luminoase de stropi.

De pe dealul din faţă, dealul Coşerelor, coborau în procesiune cîrduri de gîşte şi de raţe, cu bobocii după ele, poticnindu-se-n grabă spre paradisul lacustru, într-o cumplită gălăgie de gîlgîieli şi măcăituri. Adrian a socotit această privelişte prozaică şi această fanfară stridentă o profanare: orătănii de curte venind să turbure o sacră armonie a firii.

Pe urmă, a îndepărtat gîndul ca o netrebnică reminescenţă a lecturilor. Aici toate se împlineau într-un tot. Nu era nimeni, nimic, să poată destrăma păienjenişul de feerie. Feeria de la Zapodia.

Nici Colţun, zăvodul bătrîn şi insensibil la frumuseţea dimineţii pe lac, nici el care speria broaştele din iarba înrourată mînîndu-le spre baltă, nu era străin şi nepotrivit în acest loc. Broaştele săreau cu icniri de piatră zvîrlită-n bulboane. Răsăreau apoi ţinîndu-se cu labele de suprafaţa undei ca pe-un trapez şi privindu-l cu ochi neclintiţi, aurii.

Un îndemn nebiruit al copilului din alţi ani l a făcut să plece şi să caute un bulgăr, să-ncerce a nimeri ca atunci. N-a izbutit. Au împroşcat stropi în ierbă, s-au lărgit cercuri din ce în ce mai depărtate şi

mai line — dar broasca îl privea cu aceeași ochi neclintiți, legănată pe trapezul său în balansul măruntelor valuri.

Adrian s-a ridicat în picioare, a căutat altă piatră, a ochit și încă o dată a dat greș. Aceasta nu și-o ierta! Și uitînd măreția răsăritului pe lac, s-a pomenit culegînd bulgăr după bulgăr și încăpățînîndu-se să recîștige îndemînarea de neîntrecut ochitor. Svîrr! A nimerit în sfîrșit... Broasca s-a întors cu burta albă în sus. Svîrrr! Alta! Svîrrr... Încă una...

În focul vînătoarei n-a auzit zvon de glasuri pe poteca dinspre curte. Astfel l-a surprins un neplăcut alai cu piatra în mînă.

— Iaca-i bun!... a cuvîntat apropiindu-se moș Toader Gliga înveselit foarte. Se cheamă că mata n-ai prăpădit vremea, conașu Andrian... S-ar căde să le punem aieste trei bucăți la traistă și să le dăm lui Franț, mașinistru, să le frigă la țiglă, că numai el mănîncă spurcăciuni, bată-l nemțăria lui să-l bată!

Toader Gliga rîdea, netezindu-și cu dosul palmei ghimpii musteților tușinate.

Harnicul și iscusitul ochitor găsea mai puțină pricină de veselie.

A lăsat piatra să-i cadă moale, în troscotul jilav. Nu-i era atît de moșneag, cît de alaiul adus cu el. Și nu atît de sora mai mică Smăndița și vărul Dodel, un bunduc de șase ani neîmpliniți, cît de domnișoara Irinel Măgură, elevă în clasa a cincea de pension, rubedenie îndepărtată în crengăturile genealogiei Cumpătă, aproape o străină, venită întiia oară la Zapodia.

În trei zile nu-și vorbiseră treizeci de cuvinte. Se ținea în rezervă, poate din sfială, poate din mîndrie, încă neaclimatizată la lipsa de ceremonie și de etichetă a jivalaniei. Iar acum îl prindea trăgînd la tir în broscoi!

Dodel Stamate, pui de om dolofan și bucălat, înălță sfîrcul nasului să-și rostească entuziasmul cu un sadic dispreț pentru tragicul situației:

— Phii, bădie Adrian! Mata le-ai dat gata pe toate trii?... Halal!

Cele trei victime se legănau cu pîntecul rotund în sus, navigînd ca trei cadavre de naufragiaţi spre ţărm. Adrian blestemă tot neamul broştesc. Ca să restabilească distanţa între el şi un mucos de şase ani, a scos tabacherea suvenir de la Expoziţia Jubiliară şi a început să răsucească foiţa.

Admiraţia lui Dodel mergea crescînd:

— Acum fumezi şi mata? Phii! Ia să văd eu dacă poţi scăpăra!

Adrian scăpără cu o gravitate de preot care aprinde căţuia pentru a oficia în altar şi mulţumi cerului că fitilul a luat foc de la prima scînteie.

Restaurat sufleteşte de această izbîndă, întrebă eliberînd doi şerpi albăstrii de fum pe nări:

— Ai venit să vezi iazul, duduie Irinel?

Inainte de a căpăta răspuns, a izbucnit în aerul sonor al dimineţii tot exclamaţia lui Dodel, exprimînd o exaltare ajunsă la superlativ:

— Phii! Scoţi şi fum pe nas! Da ştii mata că eşti un fumător grozav?... Smăndiţo, iote că bădia Adrian scoate şi fum pe nas!...

Sora lui Adrian, Smăndiţa, fată cu ochii negri şi lucioşi ca ochii Smarandei Cumpătă, l-a smuncit de mînă cu un precoce instinct de femeie:

— Linişteşte-te odată, Dodel! Nu te amesteca în vorba celor mai mari...

— Da ce, eu nu-s mare?

— Mai bine hai să ochim şi noi broaşte. Acolo să mi te văd cît eşti de mare!

Devorat de ambiţie, Dodel a prins să culeagă pietroaiele din mîl şi din troscot. Astfel, duduia Irinel a căpătat răgaz să răspundă.

— Uite cum s-a întîmplat, domnule Adrian... Am aflat aseară că vin oamenii de la curte cu volocul şi am complotat cu moş Toader... Imaginează-ţi că eu n-am văzut niciodată iaz de-aproape.

Subțire și năltuță, palidă în rochia de cașmir a uniformei, părea la început o făptură adormită, fără frumusețe, cu părul cinepiu și cu ochii de un căprui spălăcit. Adrian observă însă irizate fire de aur în castaniul decolorat și în toată figura, ceva nelămurit, încă lipsit de contur, ca un obrăzar opac de humă, gata să se desfacă și să lase la lumină alt chip, ascuns, într-alt fel gingaș și seducător.

Copila s-a așezat pe trunchiul de salcie, potrivindu-și pe genunchi fustele negre și scurte. O clipă a mijit dedesubt un colț de dantelă.

Adrian a privit în altă parte, spre lac.

I-a ajutat moș Gliga să iasă din tăcerea stingherită:

— Mai zi mata că n-am adus-o bine, conașu Andrian? Nu ne-o simțit nimeni. Am zgîriet cu unghia în geam și le-am dat zor. Cunoști mata cumu-i regula!... Dumnealor se tot moșmoleau, parcă se pregăteau să meargă la horă. Eu de colo: Hai, că ne-o luat-o înainte conașu Andrian!

— Va să zică știai că am plecat înainte?

— Că mare lucru s-o știu! Ți-am văzut eu toate pregătirile matale. He-hei, zic, acuma nu mai are nevoie de moșneag; l-o lepădat la spate! Se duce fluierînd... Numai bagă mata de seamă, că se ridică alții care nu cunosc drumul și au alții nevoie de călăuză și de paza moșului... Asta-i legea Zapodiei!... De-o prubă, duducuța Irinel. Cică n-o văzut în viața dumisale iaz și nu știe cum se prinde pește cu volocul... Apoi dacă se poate una ca asta?

— Ai făcut foarte bine!... încuviință Adrian, privind de la înălțime, cu oarecare compătimire, la copila de tîrg de pe trunchiul sălciei, care n-a văzut încă iaz și n-a asistat la nici o expediție pescărească. Dacă știam...

S-a așezat alături de Irinel, urmînd cu însuflețire exagerată:

— Dacă știam, duduie Irinel, poate că am fi complotat împreună...

— Vorbeşti sincer? întrebă copila. Moş Toader Gliga mi-a dat această idee... Mie însă nu-mi place să mă bag în sufletul nimănui.

Răsucea o egretă de trestie între degete. Nu-l privea în ochi. Părea foarte tristă şi fără curaj de viaţă, în rochiţa neagră, ca o uniformă de orfelină.

Adrian a proclamat cu hotărîre, încă o lege a Zapodiei:

— Aici, la noi, nu se poate spune despre nimeni că se bagă în sufletul altuia. Nu sîntem numai rude. Altceva mai mult... O mare prietenie, fără mofturi şi fără protocol... Intr-o zi ne vine pofta să facem o ceată şi să plecăm într-o parte... Mîine se fac şi se desfac alte cete... Nu încape nici o pizmuire, nici supărare... Pot spune că aici e patria libertăţii.

— Ştiu... vorbi încet duduia Irinel Măgură, dezmierdîndu-şi singură obrazul cu spicul de stuf, ca şi cum ar fi căutat aşa să spulbere învelişul mincinos de humă. Am observat aceasta de cînd am venit. Dar îmi mai trebuieşte timp pînă să mă învăţ cu felul acesta de viaţă... Sînt o posacă şi-o botoasă!

— Ce idee! protestă Adrian, uitîndu-se tot cu mai multă luare-aminte la ochii şi la obrazul duduiei Irinel Măgură.

— Nu-i o idee. Ştiu eu ce spun. Mă cunosc bine... Vezi mata, eu trăiesc singură numai cu mama. Şi poate ai aflat. Trăim greu, cu multe necazuri... Mama e paralizată... Tata, înainte de a muri, a pierdut sfoara lui de pămînt... Ne-a lăsat ca vai de noi... M-a trimis mama de două ori, în două vacanţe, să mă duc la ţară, la un frate al dumisale, unchiul Stroie Bîrlădeanu, care are o moşie la noi, în judeţul Călimanului.

— Am auzit de moşie. Tăcuta...

— Da, Tăcuta îi spune şi bine îi spune... O tăcere, de-ţi piuie pustiul în urechi. Unchiul Stroie e un om ursuz, trăieşte pe altă lume. Numai cu hîrţoage vechi şi cu documente. Şi-o sărăcie, o paragină, de mă apuca plînsul de urît... Stăteam în faţă, la o masă

lungă, într-un fel de sufragerie unde noaptea făceau curse guzganii, și unchiul Stroie nu schimba o vorbă... Uita că mai este cineva cu el... E un om foarte curios. Foarte distrat... Aici am intrat într-o lume, pe care nici nu mi-am imaginat-o vreodată... Mi se pare mereu că nu merit dragostea și bunătatea pe care mi-o arată toți...

— Aceasta să nu te îngrijoreze! o asigură Adrian. Peste o săptămînă ai să faci parte și mata din jivalania noastră... Uite, ia exemplu de la sora mea și de la Dodel...

Pe țărmul iazului, Smăndița, în rochița de creton cu flori roșii și Dodel în hăinuțele de doc proaspăt spălate și călcate, se întreceau în bombardamentul cu pietre, înverșunați să extermine neamul batracian. Smăndița arunca bulgărul înălțînd mîna peste cap, femeiește. Dodel ochea încruntat, mușcîndu-și limba între dinți, înainta un pas și sburătăcea piatra viteaz, bărbătește.

Dar amîndoi cu același jalnic insucces.

Singurul efect netăgăduit deocamdată stătea înscris în împroșcările de mîl pe rochița fetiței și pe straiele băiatului. Nu în van, două spălătorese abia pridideau vara la curtea de la Zapodia, primenind fără istov garderoba jivalaniei.

Moș Toader Gliga, care se făcuse nevăzut cu argații la moară pentru anumite pregătiri, vesti de departe:

— De-amu, gata!...

Argații veneau cu volocul în spate, răsucit sul. Își schimbaseră cămeși de cînepă, lepădaseră opincile, suflecaseră ițarii pe pulpele goale, musculoase și arămii.

„Aista-i Iacob! — își spuse cu bucurie Adrian. Și aista, Grigore a lui Vasile Urdă."

Nu se știrbise nimic din rînduiala veche. Mai venea în urmă și Neculai Moraru, cu o fată necunoscută.

Ca să vădească oamenilor de la Zapodia că nu le-a uitat nici cele mai mărunte ale lor necazuri și zurbe, Adrian întrebă zîmbind:

— Ei, bade Neculai, ai ajuns la pace cu Neculai celălalt, de pe deal?

Era o aluzie la dihonia dintre Neculai Moraru și Neculai Coșăraru, doi cumnați aduși de la Prigorenii Iașilor în slujbă boierească și căzuți de cinci ani la vrajbă și dezbin.

Morarul, cu palmele înfipte în chimir, și-a scuturat pletele negre, țîșnind prin strunga dintelui știrb un stupit de scîrbire:

— Pace de asta să aibă numai dușmanii matale!

S-a uitat în deal la coșere, apoi peste umăr, la spate, spre moara dintre sălcii, ca la două redute de unde se pîndeau doi vrăjmași fără îndurare.

— Acolo-s scorpiile! își lămuri el gîndul. Din partea noastră, a bărbaților, am fi ajuns noi la pace, că n-avem a împărți capătu lumii. Dară, vezi mata, asta s-ar întîmpla într-o clipală de ochi, dacă n-ar fi gura muierilor. Ele ne-asmuță și ne-mpung!... Iară bărbatul ca boul, pleacă grumazul la giug și trage încotro îl mînă împunsătura...

— Atunci nu te potrivi la gura femeii... rosti Adrian cu importanță.

— Ușor ți-i matale a vorbi!... Iaca fata asta, Dochița... Ia spune tu!

Fata se uită într-o parte, rîzînd, rușinoasă:

— Ce să spun eu, bădiță Neculai?... Mă miară că după ce vorbești așa de gura muierilor, aștepți să-ți deie dreptate tot o gură fumeiască!...

— Inghite gălușca, Neculai! se înveseli moș Toader Gliga. A dracului iazmă de fată! Bine-o învîrtit-o... Se cunoaște că-i soră cu nevestele voastre, care vă mînă cu gura la crișcare pe viață și pe moarte...

Adrian își schimba ochii cînd la argații care desfăceau volocul, cînd la fata cu o garofiță roșie de cîmp prinsă la ureche, în cununa părului. Era frumoasă coz, cu obrazul rumen dogorit de soare, cu genele lungi și cu ochii verzi în care sclipea un neastîmpăr de rîs.

Văzînd că de la dînsa nu află nădejde de ajutor, Neculai Moraru își ușură el păsul:

— Spuneam de fata asta... Soră bună cu Măriuca me; soră bună cu Safta lui Neculai din deal. Vine dînsa acu două zile, de la Prigoreni, să-și vadă cimotiile. Trage la noi. Bine... Ne bucurăm ș-o îmbrățișăm. Întrebăm noi de una, de alta, din satu pe care l-am lăsat. Într-o vreme, zice ea: Mă duc o țîră și la lelița Safta... Măriuca, numa ce se-ncruntă: Biiinee!... Bine de-acela, să ferească Dumnezeu!... Fata se face a nu-nțelege. Pornește ea la deal. Acolo o așteaptă altă bucurie... O întîmpină leliță-sa Safta cu măturoiul și c-o gură de răsună valea: Fă-napoi la tîlharii cu care te-ai dat și să nu-mi calci pragul, scîrnăvie! Așa i-o spus: scîrnăvie!... Uită-te și mata, conașu Adrian, dacă asta-i fată să-i spui scîrnăvie!

Scîrnăvia chicotea cu palma la gură, schimbînd pe loc picioarele desculțe însă curate și fin strujite, ca fusul, cum nu era de-așteptat la o fată de țară.

— Mă rog, și de la ce-a pornit toată gîlceava?... a întrebat Adrian, înlăturînd așa obligația de a se da cu părerea asupra scîrnăviei de la Prigoreni.

— De la ce? De la pămînt, de la ce alt?... De la șaptizăci de prăjini de pămînt, care-au rămas în judecată, acolo la Prigoreni. Pămînt de-al lor, părintesc.

— Apoi dacă-i treaba de la pămînt, gata-i! rosti verdictul moș Toader Gliga. Războiul ista nu cunoaște pace!

— Adevărat a fi, dară pentru alții, nu pentru noi. N-avem aici simbrie și tain? Nu-s tăte pe mîna noastră; eu aicea, la moară, Neculai celalt, la coșare?... Nu slujim noi cu credință și nu ne-o făgăduit conu Iordache (numai să-l ție Dumnezeu!), c-are să ne lege de pămîntul Zapodiei cu două fălci de veci?... Muierile, nu și nu! Că-i dreptul lor... Parc-au să ducă pămîntu cu dînsele, în mormînt... Le-am spus: Hai să împlinim cu blăstămatele cele de prăjini, zestrea fetei iștia... La iarnă se liberează Ion de la oaste și după Crăciun ne-o ajuta Domnul să jucăm și să

chiuim la nuntă, răbuînind căciula în troiene!... Ţi-ai găsit cu cine să te-nţelegi!

Adrian luă ştiinţă despre aceste alte amănunte din hronica Zapodiei.

Aşadar fata străină de la Prigoreni e logodnica după care oftează fratele lui Simion Vătavul, Ion, ordonanţa de la Bucureşti a domnului Tiberiu Asan?... Lumea i s-a părut deodată foarte mică. Un cerc care se strînge.

Pe Ion îl cunoştea foarte bine, din vacanţele de acum trei şi patru ani. Îl cunoştea şi-i era drag. Venise de la Prigoreni să argăţească aici, înainte de-a intra la oştire. Iar domnul colonel Tiberiu Asan e fratele lui Bombonel Asan, unchiul lui Cocîrţ. Îl mustră cugetul că a lăsat să treacă atîta timp fără să scrie un rînd noului prieten din Bucureşti.

Ar putea să-i zugrăvească viaţa de la Zapodia, ca un preludiu al romanului pe care îl va aşterne pe hîrtie el cîndva, mai fidel legămintelor decît Mihai Tăut. Chiar astăzi are să-i scrie, hotărît!

Tăcerea atentă din jurul său îl aduse la realitate, de la asemenea hotărîri cu puţini sorţi de-ndeplinire. Cine mai avea timp la Zapodia să scrie răvaşe?

Iacob intrase cu volocul în apă pînă la brîu; aproape de mal, celălalt argat călca arar în mîlul chiftit.

Moş Toader Gliga, cu traistele goale în mînă, picîia dintr-o ţigară noduroasă răsucită în hîrtie de jurnal. Duduia Irinel, Smănduţa şi Dodel, asistau cu încordare ca la o operaţie misterioasă, comentînd în şoaptă şi înaintînd pe ţărm, pas cu pas cu Grigore a lui Vasile Urdă, ca într-un cor de tragedie antică. Colţun, zăvodul bătrîn, părea şi el molipsit de această concentrare a tuturor. Nu mai alunga broaşte şi nu mai scormonea cu botul în muşuroaiele de cîrtiţă. Se zgrepţănase pe trunchiul de salcie şi supraveghea de la distanţă desfăşurarea evenimentelor.

S-a mişcat din loc, numai cînd în volocul tras pe iarbă, au început a se zvîrcoli cu sclipiri argintii

peştii scoşi din adîncuri. S-a apropiat, dar privea cu mai puţină mirare decît Smăndiţa şi Dodel, care se înghesuiau călcînd cu sandalele pe plasa udă şi-n-mîlită, căznindu-se să prindă cu mîna un peştişor, scăpîndu-l şi dînd un chiot de mare spaimă, cînd un rac li se acăţa cu cleştele de încălţări.

— Aista ce-i, moş Toader?

— Da, aista? se întreceau cu întrebările.

Moş Toader Gliga dădea răspuns, împărţind peştii după soiuri şi mărimi în traiste, mai lepădînd ciurucurile în alta, pentru borşul pescarilor:

— Acela vrei mata să-l cunoşti? Apoi crap, ce să fie?... Asta cu gura de balaur, ştiucă... He-hei! Mare lucru cînd a spinteca-o Mihalache bucatariu, să nu găsească într-însa un căuş de chitici. Iaca şi-un lin, care nu mai are păreche rasol, c-oleacă de unt fierbinte turnat pe deasupra... Păcătoşii iştia turtiţi îs plătici; şi iştialalţi cosaci... Mai mult oase decît carne pe dînşii... Da de ochiana asta, ce spuneţi? Ia-n uitaţi-vă cum face pîrdalnica gură mititică de domnişoară!... Acela, întrebi mata? Acela-i chişcar... Şărpe în toată legea...

— Văd că de raci nu te temi, moş Toader. Cum de nu te muşcă?

— Am eu o înţelegere cu dînşii, duduie Smăndiţo. Am să ţi-o spun eu matale altă dată, cînd om avea vreme.

— Şi peştele celălalt, de ce-l zvîrli înapoi?

— Să mai crească, conaşu Dodel. E-un crăpuştean de te miri ce şi mai nimică. Îi vine şi lui rîndu la iarnă, cînd l-om prinde în produfuri.

— Cum adică, în produfuri? voi să afle neapărat Smăndiţa, rotunjind ochii negri, în care trecuse cu un salt peste-o generaţie, vioiciunea neastîmpărată a Smarandei Cumpătă.

— Iaca bine... Iarna facem copci în ghiaţă; atunci să vezi mata crapi cit porcanii de graşi şi chiloşi.

— Aşa, cam ca Dodel?...

Dodel lungi buzele ofensat de comparaţie şi pregăti o cruntă răzbunare, apropiindu-se cu un rac ţinut de ceafă, gata să-l atîrne în coadele Smândiţei împletite cu funtă roşie pe spate. Racul şi-a încordat arcul, i-a lunecat din strînsoare şi l-a apucat cu foarfeca de deget.

Prilej de răcnete şi chiu:

— Moş Toader, scapă-mă de el că-mi taie degetul!... Moş Toader, vină mai repede, ce stai?

Dodel ţopăia vînturînd mîna cu racul încleştat de nădejde, împiedecîndu-se în voloc şi implorînd ajutor cu lacrimi în ochi.

Moş Toader lepădă traistele jos şi se apropie fără grabă, zîmbind:

— Cum s-ar zice: moş Toader, ie-l de pe mine că-l omor?...

A desfăcut cleştele cu mîna lui bătătorită şi s-a prefăcut a se uita cu mare îngrijorare la semnele rămase pe degetul copilului:

— Mă tem că pe-aicea are să-ţi iasă matale maţele, conaşu Dodel.

— Nu vreu... Nu se poate! scîncea Dodel, uitîndu-se cu spaimă la deget şi suflînd în el să-şi răcorească usturimea.

— Apoi, dacă-i sta liniştit măcar un chicuşor pe răchita de colo, să ne laşi la treburile noastre, poate că de data asta nu ţi-or ieşi!... .

— Iaca mă duc să stau liniştit... Da juri că nu păţesc nimica?...

— Jur-jur! Numai nu te clinti pîn-ce nu te-i chema eu...

Dodel s-a retras în strana de răchită, cu degetul înălţat în aer. Toader Gliga s-a întors la datoriile sale, rîzînd în barbă şi trăgînd cu coada ochiului spre Adrian:

— Mi se pare că mai cunosc eu pe cineva, care tot aşa se văicăra şi amarnic se mai temea să nu-i iasă maţele, fiindcă l-o chişcat un rac mustecios de deget...

Să tot fie cam vreo zece ani de-atuncea, conaşu Andrian, hai, ce zici mata?...

Ciudat. Adrian în loc să simtă umilinţă pentru asemenea amintiri, a zîmbit cu deosebită plăcere.

Simţea altceva în acelaşi timp.

O tîrzie mustrare fiindcă în forfota Expoziţiei Jubiliare, la Bucureşti, se lepădase cu netrebnic ifos şi dispreţ de acest moşneag al Zapodiei. Dacă nu s-ar fi aflat martori de faţă, s-ar apropia să-i cuprindă mîna aspră, plină de mîl şi de solzi, ca într-o cerere de iertare. Palma care-i ţinuse de atîtea ori strîns, pumnul mic de copil!

Moşneagul Zapodiei, nebănuind astfel de mustrări ale cugetului, încercă traistele într-o cîntăreală de mînă şi se arătă nemulţumit, pentru alte pricini:

— Mai tragem o dată, că altfel nu-i chip. Ne ia coniţa Smaranda pe goană!... Scurt!... Ce-ajunge asta la atîtea guri?... Numa din partea copchiilor sînt vreo optsprizăce la masă...

— Dar bine ne mai ştii numărul! constată Adrian.

— Că pe mata nici nu te-am pus la număr... Nici pe duduiţa Irinel. Cum s-ar spune, de-amu aţi trecut pîrleazul copchilăriei, dincolo...

Adrian ocoli privirea domnişoarei Irinel Măgură. Cu batista şi-a şters delicat degetele mirosind a peşte, a pămînt şi a ierburi de baltă, deoarece nici el nu rezistase ispitei să încurce treaba la umplutul traistelor.

Fata cea străină, de la Prigoreni, şopoti ceva cu moş Toader Gliga.

S-a dat după un dîmb şi a apărut numai în cămaşă, încinsă cu o cureluşă subţire la mijloc. Apucă voiniceşte capătul voloculul şi intră în apă luînd locul lui Iacob.

— Şi asta-i una!... vorbi argatul scos din funcţie, cinchindu-se la pămînt în rufele lui ude şi muncindu-se să aprindă luleaua. Multe ţi-i dat să vezi în viaţă, dacă trăieşti...

— Apoi după ce-i muri, nici că-i mai avea de ce să te miri !... făcu filozofic Toader Gliga. Las-o să vedem ce mare scofală are să dreagă !... Zice că-s fete de morar și că acolo, la Prigoreni, tot pe apă și-or făcut vacul... Numai ține-te gata, să sari și s-o scoți, cînd a bîldîcăi într-o bulboană ș-o începe să chirăiască.

Fata de la Prigoreni, Dochița, nu se arăta a avea nevoie de vreun ajutor. Intrase la adînc pînă la sîni și mînuia volocul cu mare agerime, rîzînd cu dinții albi în soare.

— E ceva foarte frumos ! rosti duduia Irinel. Admir acest curaj la o fată.

— Apoi asta nu-i fată. Aista-i diavol curat, duduiță !... se amestecă moș Gliga în vorbă. Halal de Ion, c-o știut el pe ce-și puie ochii !... Poți să-ți fumezi luleaua în tihnă, Iacobe ; n-ai pentru cine sări în știoalnă.

Al doilea voloc a fost mai cu spor.

Dochița a folosit clipa de mirare și de grabă, cînd toți au tăbărît asupra plasei întinsă pe iarbă și a intrat din nou, singură, la adînc. Din cîteva zvîcniri de înot a ajuns departe, spre inima iazului.

Cei de pe țărm au uitat volocul, întorcîndu-se să privească.

— Își scoate și cămeșa de pe dînsa ! exclamă în cumplită uimeală, Toader Gliga. V-am spus eu că-i dracu gol ? Iaca, amu chiar îi gol !

Fata înota în picioare, călcînd apa și sumecîndu-și cămașa. O făcu ghem și o înnodă cu curelușa de-un braț, apoi porni spre partea cea mai întunecată și mai afundă a iazului.. Stropii sclipeau mărgele de argint cu soare. Brațele spintecau apa cu mișcări ritmice și agale. Un cufundar îi ținea tovărășie, ivindu-se în tumbe, cînd de-o parte, cînd de alta.

Pe urmă, fata schimbă înotul numai pe-o coastă și se apropie de oblu, către un cot ascuns al iazului, după perdeaua de papură și stuf.

— La asta ce spui, Neculai ? întrebă cu nevinovăție vicleană moș Toader Gliga. Ți-o plăcut ?...

Moraru ţîşni un stupit prin scocul dintelui ştirb:
— Eu oi spune ce-oi spune! Să văd ce spune Măriuca, de colo...
Din sprinceană, arătase spre moară, unde priveghea marele tartor al judecăţilor.
Dochiţa a răsărit în scurtă vreme, de după sălcii, îmbrăcată cu veşmintele lăsate la adăpost. Se uita spăşită în pămînt şi îşi prindea mai bine în cununa părului, la ureche, garofiţa roşie de cîmp pe care n-o pierduse.
— Bădiţă Neculai, rosti, să nu mă pîrăşti care cumva leliţei Măriuca!...
— Asta rămîne de văzut...
— N-o pîrî, bade Neculai! îi luă apărarea Irinel Măgură. A înotat aşa de frumos! În definitiv, ce-a făcut rău?
Morarul căută din ochi un loc mai potrivit unde să-şi săgeteze stupitul.
După ce l-a lepădat, clătină din cap oţărît:
— Numeşti mata asta frumos, duduiţă? Să se dezbrace la chele ca în raiul lui Dumnezeu?... De ce ai făcut asta, împieliţato?
Fata de la Prigoreni, tot smerită cu ochii genaţi în pămînt, zvîrli păcatul pe Iacob. El era marele vinovat.
— Dacă mi-o spus omu ista c-am să beu giumate de iaz, dintr-o duşcă! Am vrut să-i arăt eu, că n-am de ce a mă teme de apă...
— Apoi, ne-ai arătat tare frumos! încuviinţă Neculai, silindu-se să-şi astupe cu palma rîsul în dintele ştirb. Hai, curăţă locul de aicea, că m-ai făcut de ruşine la boieri şi la gospodarii iştia.
— Da nu mă spui?
Dochiţa s-a răsucit într-un picior şi a pornit înainte la moară.
Argaţii au cules traistele şi au mers şi dînşii să-şi schimbe cămeşi uscate. Moş Toader Gliga a apucat în fiecare mînă cîte un pumn de copil: Smândiţa de

o parte, Dodel de cealaltă, amîndoi purtînd pe îmbrăcăminte stelele de mîl ale expediţiei lacustre.

Colţun, zăvodul bătrîn, păşea alături cu limba spînzurată de-un cot, fiindcă începuse a se întări soarele.

— Cunosc eu alt drum... O potecă printre trestii. Vrei să mergi cu mine, domnişoară Irinel? a întrebat în şoaptă rugătoare şi complice, Adrian.

Domnişoara Irinel Măgură a zîmbit.

— Merg... Dar înainte de asta, să-ţi propun ceva. După cite am înţeles eu, în legea Zapodiei şi a jivaniei, nu-i permis să mă tratezi cu atîta ceremonie... „Domnişoară Irinel! Duduie Irinel!..." Spune-mi pe nume.

— Bine... aprobă Adrian, fericit peste seamă. Am s-o fac la cea dintîi ocazie... Cărarea e pe-aici...

Poteca ocolea pe celălalt ţărm al iazului, pe sub dealul coşerelor, apoi se afunda în desişul de papură şi stuf, ca să iasă în marginea satului, sub clinul unde se înălţa curtea cu şiragul de plopi şi nenumăratele-i acareturi.

Era o cărare şerpuită, puţin umblată, întreruptă pe-alocuri de sforile subţiri ale izvoarelor şi de fîntînițe gîlgîind lîngă sălcii vechi şi scorburoase.

Amîndoi păşeau încet, ferind săbiile late de papură care se uneau la loc în urma lor, cu scurte fîşîiri.

O adiere molatică înfiora pămătuful trestiilor. Zburau libelule în zigzaguri năuce; bîzîiau bondari pîntecoşi şi mii de gîze mărunte. Neaşteptat zbucnea o pitulice şi soţul ei după dînsa. Pe urmă, se lăsau legănate pe un spic de stuf, privindu-i cu ochişori negri ca gămăliile de bold.

Zidul verde şi foşnitor îi împresura, astupîndu-le zarea. Domnişoara Irinel Măgură era cuprinsă de-o sumă de temeri, pe care se ruşina să le mărturisească. Dacă le iese în cale un şarpe? Dacă se rătăcesc?...

Adrian nu cunoştea asemenea întrebări.

S-au oprit la un pîrîiaş mai lat, fără punte, cu malul de muşchi gras şi de iarbă deasă, scurtă, ca gazonul tuns al peluzelor.

— Acum ce ne facem? a întrebat din ochi domnişoara Irinel Măgură. Ne-ntoarcem îndărăt?

Adrian a sărit cu o voltă de gimnasticant pe celălalt ţărm. Apoi, înfigîndu-se în cilcîie, cu un picior pe marginea brazdei de pămînt, a întins palma:

— Dă-mi mîna, mata...

— Mă tem... N-am să pot... Dacă...

— Dă-mi mîna... Irinel! Irinel, te prind eu!

Copila a întins mîna, făcîndu-şi vînt cu ochii închişi. Cînd i-a deschis, era de cealaltă parte, aproape de pieptul desfăcut în bluza de culoarea borangicului. Desfăcut, gata s-o cuprindă dac-ar fi fost nevoie.

Dar n-a fost.

Irinel a izbucnit în rîs uimită de propria ei vitejie şi rîsul a scuturat ultima pojghiţă de humă, care-i ascundea adevărata ei faţă, de-o gingaşă, străvezie lumină.

Trecîndu-şi degetele subţiri pe tîmple să-şi netezească şuviţele răscolite de păr, a murmurat amintindu-şi o taină, numai a lor.

— Mulţumesc, Adrian... Ce tare şi curajos eşti, Adrian!...

3

La umbră, în pridvorul lat, perdeluit pe părţi de viţă sălbatică, Smaranda Cumpătă îşi pregătea tot tabietul cafelei de după masă.

Dăduse foc spirtului, apropiase cutia de tutun bectemis.

Cînd a ridicat capacul, s-a juruit ca întotdeauna, s-o pună pe viitor sub cheie într-un sertar, la adăpost. Prea mulţi muşterii se întreceau cu şaga! Are s-o facă asta de mîine, adică de luni. Pe ziua de azi, mai închide ochii. Turnînd caimacul în ceşcuţa cît un degetar, a ascuţit auzul spre-o anume părere de glasuri şi de chicote subţiri. Tot nu se liniştise jivalania măruntă, trimisă la osînda somnului de amiază! I-a

culcat pe toți în sufrageria lungă și răcoroasă, a dat muștele afară, a tras perdelele, i-a amenințat cu pedepse înfricoșate.

Parcă pentru jivalania de la Zapodia, s-ar învrednici cineva să născocească o pedeapsă mai grozavă decît somnul obligatoriu din toiul zilei!

Aceasta o înțelege prea bine Smaranda Cumpătă. Dar ca să-și facă datoria, își înăsprește vocea și trimite ascuțita amenințare spre ferestrele temniței:

— Haide, haide, dimonilor!... Unul dacă se mai viermănoșește, vă iau pe toți la zor. Scurt!

Toiegelul de abanos nu-i lîngă dînsa, să bată toc-toc! în pardosea. Îl caută cu ochii. Unde-o fi?

Ajunge însă bătaia cuvîntului:

— Scurt!

Părerea de glasuri și de chicote s-a potolit.

S-a întins iarăși tăcerea nefirească și adormită din nămiezile de sărbătoare. Cei mari s-au risipit ca în orice duminică. Jorj a plecat de-aseară cu docarul la Piatra, la vreo întîlnire cu prietenii și vreo petrecanie cu joc de cărți. Iordache Cumpătă, tot la Piatra, îndată ce s-a sfîrșit sfînta slujbă de la biserică, pentru cele din urmă pregătiri bănești în vederea secerișului care începe mîine. Un brec cu băieți și fetele mai răsărite a pornit la livada cu prisacă de la Cracău si de la scăldătoarea de acolo. Tot în acea parte vor fi luat-o și cei cinci feciori și nepoți, care înainte încă de-a isprăvi ultima îmbucătură, strigau de zor să le pună argații șeaua pe cai.

În soarele învîlvorat, ograda e pustie fără dînșii, măturată și cu iarba rondurilor tunsă, cu hărăbăliile trase sub șopron, cu ușile droșcăriilor și grajdurilor închise, cu zăvozii încolăciți lîngă fîntînă, pe pămîntul mai reavăn de sub jgheaburi. Păunii dorm în nucul de deasupra cu falnicele cozi pleoștite. Moțăie și cocostîrcul într-un picior, pe coperișul de stuf de la odăile slugilor. Toropite, nu mai clintesc nici frunzele de plop.

Numai unul din nepoţi, Zache Stamate, fratele lui Dodel, se necăjeşte cu o bicicletă, căzînd şi ridicîndu-se, izbindu-se-n pomi şi acăţîndu-se disperat c-o mînă de zaplazul grădinii. Pentru aceste exerciţii şi răbufneli a renunţat la plimbarea cu brecul. Chestie de ambiţie şi de onoare. A pus rămăşag că pînă în seară va deveni cel mai desăvîrşit biciclist.

Nu simte arşiţa, nu-şi şterge şiroaiele de nădușeală, nu-i pasă de vînătăile şi cucuiele adăugate la număr după fiecare buşai.

E în cea mai crîncenă luptă cu legile gravitaţiei şi ale echilibrului.

O clipă crede că le-a biruit. Roata dinainte ţine calea dreaptă. Zache pedalează vîrtos, e gata să dea un chiot de triumf şi în aceeaşi clipă ghidonul se răsuceşte razna pe-o coastă. După ce-a icnit, cînd se ridică în patru labe ţinînd de coarne recalcitranta bestie de metal, caută cu ochii numai spre terasa de la casa cea nouă, sus, unde Irinel Măgură scrie la măsuţa de pai împletit. L-a văzut? Nu?

Irinel Măgură nu dă nici un semn că a luat act de existenţa lui şi de nefericitele-i avarii. A renunţat şi dînsa la plimbarea cu brecul. Dar din alte pricini. Doar într-o asemenea ogoire a larmei din fieştece zi, mai poate scrie acasă mamei ţintuită în scaunul de paralitică.

Smaranda Cumpătă goleşte cafeaua cu sorbituri tacticoase, întîrziindu-şi privirea la copila aproape străină pe care s-a milostivit s-o aducă la viaţă.

Îi trec prin cuget felurite hotărîri.

Are s-o cheme mîine pe Iza, fata lui Lipa Peisăh crîşmarul de la ratuş, croitoreasă cu învăţătură de tîrg, şi-i va porunci să tragă la maşină vreo două rochiţe de vară, subţiri şi mai vesele la coloare. Nu se poate împăca ea cu uniforma neagră şi urîtă, ca un mohorît zăbranic de doliu. Pe urmă, va trimite tot mîine o căruţă cu bunuri de ţară, păsări, caş, ouă şi unt, sărmanei rămasă la Tîrgul Călimanului, în că-

sulia de vădană scăpătată. Poate că şi grija banilor de şcoală, la toamnă, s-ar cuveni s-o poarte tot ea...

De aici, gîndul s-a întors la griji mai apropiate. E singura zi a săptămînii şi în acea zi, singurul ceas de tihnă deplină, cînd le poate prăfira toate prin minte, cum prăfiră mătăniile de chilimbar pe deget.

Ochii mărunţi şi pătrunzători s-au îndreptat cu nădejde spre lanurile de griu, care pornesc în faţă, din dealul coşerelor şi se întind cu unduioase tălăzuiri de aur pînă în zare. Alături, la stînga şoselei albă de praf, tot pe atîta întindere, se desfăşoară lanurile de păpuşoi, de-un verde umed şi gras. S-a îndurat cerul cu an bun, orinduind sorocul ploilor la vreme, cumpănind ca în gromovnic săptămînile uscate pentru praşilă şi plivit. O sumă de socoteli încurcate se puteau în sfîrşit limpezi. De la gineri veştile erau tot aşa de îmbucurătoare; în Suceava, la Săveşti, la Stamate, pornesc secerişul de Miercuri; la Mădeiu, la cealaltă fată, Ana Popazu, încep tot mîine ori cel mai tîrziu Miercuri; în jos, în Vlaşca, la Tîrnauca Voicu a împînzit lanurile de zece zile şi se pregăteşte de treier. I-a dat ştire c-o trimite pe Ada cu fetiţa, ca să aibă mînă liberă la lucru, fiindcă în toiul muncilor e cuprins ca de-o patimă, nu mai cunoaşte stă pînire la vorbă şi mînă îndelaolaltă din urmă, oameni şi vite, cu harapnicul. Pentru toţi anul s-arată binecuvîntat, în afară de Dimitrie Petreanu, care dă altora învăţătură de plugărie şi acum seceră pe a altora moşie, adică pe a statului şi a şcolii.

Smaranda Cumpătă a oftat împunsă de un ghimpe. Cu această încăpăţînare nu se împăca. De două ori a făcut sfat cu Iordache şi de două ori s-au înţeles să-i încredinţeze zestrea Olgăi, asigurată în pămîntul Zapodiei, ca să se despartă de şcoală şi să ia o moşie în posesie. Iar el de două ori s-a zburlit, parcă l-ar fi îndemnat la cine ştie ce mişălnică faptă. Se vede că şi învăţătura prea multă strică mintea cea mai sănătoasă. Împinge omul la legăminte deşarte!

Bătrînica se opri din prăfiratul mătăniilor. Înălţă iarăşi urechea. Părărea de glasuri şi chiote subţiri înviase din nou după perdelele sufrageriei. Şi ca un făcut, n-are toiagul la dînsa. Să-l mînuiască ea cum se cuvine, de trei ori în duşumea: Scurt! Nu mai vîşcîie nime!

S-a ridicat cu pas uşor şi mărunt, pornind la faţa locului, să afle din care pricină anume nu se mai aciuiază demonii. A întredeschis uşa cu mîna tot aşa de uşoară.

Jivalania cea măruntă se cocoţase pe divanuri şi sofale, privind ca într-un amfiteatru spre mijlocul unei arene. Iar în mijlocul arenei, Smăndiţa Petreanu, numai în pantalonaşi şi cămeşuţă, cum fusese pregătită pentru culcare chip s-o cruţe zăpuşeala, mînuia ea toiagul de abanos, punînd la rezon un jivălănist nevăzut:

— Scurt! Nu mi te bosumfla, că nu merg la mine sclifoseli şi nacafele!... Aşează-te frumuşel la masă şi să-mi goleşti farfuria, scurt!... Şi dumneata de colo, cu capul cît o baniţă, vrei haine noi? hai? Nu-ţi mai plac cele vechi? hai?

— Aista-i Dodel! îl recunoscu un glas piţigăiat din primul rang al amfiteatrului.

— Ba tu eşti! protestă Dodel, întovărăşind contestarea verbală cu o talpă desculţă, aplicată în spinarea celui ce cutezase asemenea infame insinuări. Tu ai capul cît o baniţă!

—... vrei haine noi? urmă Smărăndiţa neturburată de conflictele iscate între spectatori. Te-aş întreba mai întîi, în ce hal mi-ai venit mătăluţă alaltăieri de la iaz? Răspunde, scurt! Ai fost la iaz sau te-ai viermănoşit în treuca porcilor? Băiete-băieţele, am să-ţi calc eu haine pe spinare cu toiegelul, scurt!

Cînd a spus „scurt!" — Smăndiţa s-a oprit să-şi tragă suflarea şi mînată de cine ştie ce obscur presentiment, a îndreptat ochii spre uşa de la antret. Scurt! a scăpat toiegelul din mînă şi scurt a zbu-

ghit-o în pat, închizînd ochii ca să îndepărteze grozavia ce va să vie.

Cu aceleaşi salturi de broască în baltă, s-a lăţit toată jivalania cu obrajii în perne şi cultuce. Astfel, nimeni n-a putut zări cutele mărunte care încreţeau obrazul bunicuţei a început de rîs.

Smaranda Cumpătă a tuşit ca să alunge din glas tremurul hohotului lăuntric, apoi a poruncit mînioasă la culme:

— Jupîneasă Smăndiţo, ia fă-te mătăluţă-ncoace!

Fetiţa se încleştase cu fruntea în saltea, nădăjduind poate să sape o groapă în care să se cufunde pînă de cealaltă parte a pămîntului, la antipod.

— N-auzi ?... Ia mişcă scurt, să nu te ridic eu de-o aripă !

Smăndiţa n-a avut încotro. A coborît din pat foarte puţin eroică, în costumul foarte sumar.

— Ridică bastonul de jos!

Copila l-a ridicat şi l-a întins, păstrînd o distanţă prudentă.

— Întoarce fundul!....

— Bunito, să vezi mata căăă...

— Întoarce, îţi spun. Scurt!

Smăndiţa s-a întors cu partea ruşinoasă, închizînd ochii şi strîmbîndu-se dinainte de durere. Toiegelul a vîjîit în aer, dar la o adică a atins-o aşa ca o alintare. A înţeles îndată, că aceasta înseamnă un pact între ea şi bunita; un pact pe care nu trebuia să-l trădeze. S-a prefăcut deci a se zvîrcoli de durere, ţinîndu-se cu amîndouă palmele de partea care de data asta n-a tras prea cruntă ispaşă pentru cap.

— Acum sărută mîna şi cere iertare. Scurt! Şi pînă ce nu vin eu să vă deştept, nu se viermănoşeşte nici unul! Auzitu-m-aţi?

Toiegelul s-a depărtat ciocănind mărunt, de-a lungul cerdacului, pînă în pridvorul perdeluit cu viţă.

— Eu mă scăp!... a şoptit confidenţial Dodel, mărturisind fără nici o demnitate că l-au răzbit efectele emoţiei.

— Şi ce ne spui nouă? Poftim afară!
— Nu pot.. Mă tem să nu mă croiască şi pe mine...
— Atunci, scapă-te aici, dacă-ţi dă mîna!

4

Numărînd boabele mătăniilor între degete, Smaranda Cumpătă încerca să lege din nou firul gîndurilor.

În straiul alb de olandă, cu părul tot aşa de alb, despărţit la mijloc în cărare, puţină la trup şi măruntă la stat; ar fi arătat poate şi ea ca un copil travestit şi grimat, dacă puzderia creţurilor n-ar zbîrci obrazul ca un măr iernatic şi dacă în ochii ei negri n-ar stărui o ceaţă de griji şi amărăciuni, de îndată ce rămîne singură cu sine. Se cugeta că, acum, feciorii trecuţi de vîrsta copilăriei îi aduc mai grele necazuri şi îndoieli, decît atunci cînd erau numai nişte gîngănii neastîmpărate, asemeni nepoţilor şi nepoatelor din sufragerie.

La învăţătură, în afară de doi sau trei, n-au făgăduit şi nu făgăduiesc a face mare ispravă. De pămînt nu se prea dovedeau prinşi. Unul pe cale să-şi ia doctoratul la Bucureşti, Alexandru; altul întîrziind prin străinătăţi, la o Academie de ştiinţi comerciale, Costin; încolo ce să se-aleagă de cei care tot schimbau şcolile şi prăpădeau anii? Erau isteţi la minte, mucaliţi la vorbă, arătoşi la chip; însă nu se-mpăcau în ruptul capului cu ştiinţa de carte temeinică. Nădejdea întreagă şi-o lăsau pe moşie. Ca şi cum după ce-or închide ochii ea şi Iordăchel, pămîntul Zapodiei ar putea să îndestuleze atîtea guri! Acum, cu munca şi chiverniseala lor bătrînească şi încă abia o înnădesc cu socotelile de la o toamnă la alta... Privirea ageră, dar îmblînzită de speranţe. s-a îndreptat iarăşi recunoscătoare spre belşugul din acel an al lanurilor, pe urmă spre şoprul harabalelor şi spre magazia unel-

telor gata pregătite pentru începutul secerişului de-a doua zi.

Un vătav a ieşit în uşă, la odăile lor, a pus palma paravan ochilor şi s-a uitat cam lung, în zare spre munţi, la spatele curţii. A intrat înapoi...

Soarele ardea parcă mai tare. Zăvozii au schimbat locul după umbră. Numai Zache se îndărătnicea în luptă cu legile echilibrului, răbufnindu-se la pămînt, şchiopătînd cîţiva paşi ca să încalce bicicleta din goană şi să se repeadă cu mai vîrtos avînt, cînd într-un gard, cînd într-un trunchiu de plop.

Smaranda Cumpătă a întors capul de la această cazną vrednică de alt sfîrşit. Sus, de pe terasa casei pentru tineret şi musafiri, Irinel Măgură dispăruse înlăuntru. La dînsa se gîndea sau la altceva?

De astăzi dimineaţă, mereu i se pare c-a lăsat un lucru neisprăvit; o zgîndăre o nemulţumire, o nelinişte, un nelămurit simţămînt ca atunci cînd îşi da socoteală că nu şi-a îndeplinit o datorie pe deplin. Mătăniile se despart şi se unesc mai repede pe firul de mătase neagră, cu sunetul lor mat, urmînd neastîmpărul degetelor. Argatul s-a ivit încă o dată în uşă. S-a uitat spre munţi, a clătinat din cap şi s-a tras la răcoarea odăilor lipite cu lut. Ce-o fi găsit oare de privit într-acolo?

Era gata să se ridice şi să facă înconjurul cerdacului, pentru a cerceta şi ea minunăţia la care se holbează Simion Vătavul, cînd deodată îşi lămuri de unde vine nemulţumirea stăruitoare. Aceasta a fost...

In fiecare dimineaţă de duminică, după cum unii oameni bulucesc la cancelarie pentru răfuieli, îndată ce s-a încheiat sfînta slujbă la biserică, tot aşa femeile se îndreaptă către o cămăruie a sa, care e un fel de chilie duhovnicească a spovăduirilor. Acolo orînduieşte ea judecăţi şi împăcări, ascultă păsuri mărunte şi alină cîte-un necaz cu povaţa şi cînd s-arată neapărată nevoe; cu fapta; împarte leacuri la plodurile bolnave, dintr-un dulăpior cu prafuri şi şipuri de la spiţărie, dar mai ales cu doftoriile pre-

gătite de mîna ei după învățături mai vechi din bătrîni.

Acolo a venit și fata de la Prigoreni, Dochița, sora celor două aspide, a morăriței și a Saftei de la coșere, să-i ceară îndreptare. Păsul i s-a părut mai mult o închipuire de minte ușurică.

O adusese la Zapodia nădejdea că Ion are să capete o permisie de la oaste și că se vor vedea pentru a pune la cale casă nouă, de cum se liberează la iarnă... (Prea bine!) Ion a trimis însă răvaș lui fratesău, Simion, că nu-i rost de permisie. (Mai puțin bine!...) L-a luat doamna colonel Asan Tiberiu la băi, ca să-i stea la poruncă și să-i păzească doi căței care nici nu pot trăi fără dînsul. (Se-nțelege: mofturile coconetului din București, fără alte griji!...) Așa că drumul fetei din Prigoreni a fost de haram. Acum Dochița întreba ce să facă?... Între două surori căzute în vrajbă și dușmănie, nu poate trăi. (Trebuie să le șmotrească ea odată și pe aceste găi ascuțite la plisc. Scurt!...) Acasă n-o așteaptă nimeni: a rămas orfană de părinți. (Păcat: vrednici și cuminți gospodari. În șapte ani n-a avut a se plînge o singură dată de dînșii...) Doar să se tocmească la o curte. Boierul de la Prigoreni o chemase de două ori: îi făgăduia simbrie bună, îmbrăcăminte, vaca și juncanii de zestre trecuți fără plată în imaș boieresc. (Ce voia mai bun?...) Mintea n-o ajuta să hotărască singură! Ce-are să spună Ion?... Fără părinți, cu surorile în zîzanie, aștepta de la coana Smărăndița cuvînt și povață.

Ea i-a dat cuvînt și povață, fără să cugete prea mult, ca pentru asemenea neînsemnată întrebare:

— Tocmește-te, Dochițo, dară nu te lega cu anul. Tocmește-te cu luna, pînă s-o întoarce Ion al tău... Pe urmă om mai vedea noi ce-i de făcut!

Și a trecut apoi la alte păsuri, ale altora, cu mai grele dezlegări.

De-atunci o tot scormonește nemulțumirea. Îi pierise din gînd că boierul de la Prigoreni e domnul Si-

dor Leibovici, agricultor și cerealist. Iar acum nu-i venea la îndemînă s-o știe slugărind un asemenea stăpîn; nu pentru ifosele lui de mare domn preumblat pe la Viena; ci fiindcă... ci fiindcă...

Poate că s-ar fi cuvenit s-o oprească aici, la curte, unde niciodată o slugă nu rămîne fără rosturi la treabă. Era curățică, pare ascuțită la pricepere; la iarnă o cunună cu Ion și-i înlesnește pe amîndoi să-și înjghebe o gospodărie, ca atîția alții, oploșiți de prin alte locuri mai vitrege.

Un pui de mîță, mic și vărgat, se prelingea pe lîngă părete, aventurat din culcușul bucătăriilor. Explora întîia oară cerdacul, fiindcă abia făcuse ochi de-o săptămînă. A ridicat botișorul și a mirosit rochia de olandă a stăpînei. A încercat să se joace cu negrul canaf al mătăniilor.

Smaranda Cumpătă s-a aplecat să-i dezmierde spinarea moale cu degetele. Blănița a scos la atingere un sunet uscat, electric, ca părul trecut prin pieptenele de baga. Pisicul nici n-are încă nume. Trebuie să-i găsească un nume.

Dar Smaranda Cumpătă a îndepărtat aceste gînduri care mai puteau aștepta.

A ridicat mătăniile pe masă. Masa s-a clătinat și din paharul plin a sărit un strop pe tăvița turcească, de alamă, cu încrustări de smalț. Apa s-a uscat îndată, ca picătura evaporată pe-o cărămidă încinsă. E într-adevăr din cale-afară de cald. O zăpușeală de cuptor... Vai de secerătorii de mîine!

Pisicul, văzînd că nu-i rost de joacă și de alintare, a pornit mai departe să cerceteze alte domenii necunoscute. Smaranda Cumpătă s-a cufundat în grijile și hotărîrile sale. Va urma deci, să trimită un răspuns la morar și s-o oprească pe Dochița a mai pleca mîine în zori, precum vestise. Astfel îi cădea spinul care o supără urît de azi dimineață. Și cum nu-i era în fire să amîne o hotărîre luată, i-a făcut semn să se apropie, lui Simion Vătavul, care a treia oară răsărise în ușă.

— Dar ce tot vezi tu într-acolo, Simioane?
— Mă. tem că vine urgie, coniță...
N-a isprăvit bine vorba și în depărtări a bubuit un tunet surd, prelung, ca din adînc de pămînt. Jumătatea de cer din față, către răsărit, era însă limpede și învîlvorată de arșița după-amiezii.
Smaranda Cumpătă s-a ridicat repede și a făcut ocolul cerdacului.
Intr-acea parte nori de păcură astupau zarea, mîncaseră munții, se opinteau să dumice soarele. Intr-o clipită l-au ajuns, au tras pănură neagră și joasă, au slobozit scăpăr de fulgere și alt muget, scurt, detunat aproape, în creștetul cerului.
Lumina s-a preschimbat vînătă, sepulcrală, sleită. Frunzele plopilor au prins a se frămînta într-un înfiorat vaier. Un stol de hulubi a zburat săgeată, de-a dreptul la căsuța lor înălțată pe stîlpi.
Iar ușile de la argați, de la bucătării, de la grajduri s-au deschis de perete, lăsînd pretutindeni să se ivească o slugă cu ochi îngrijorați de balaurii negri.
Nu mai era vorba de Dochița, fata de la Prigoreni, pe care va s-o întoarcă din cale.
Ca un comandir de corabie în preceasul furtunii, Smaranda Cumpătă a început a împărți scurte porunci argățimii strunindu-i pe toți la posturile lor.
Slujnicile alergau să închidă ferestrele vraiște, mînau păsările în cotețe, culegeau rufele întinse pe frînghii. Rîndașii pregăteau ciubere și putini pentru apa de ploaie. Din fiecare cotlon, unde se aciuiaseră în sfînta zi a odihnei, sărea altul în straiele albe de sărbătoare, îndemnîndu-se cu mare grabă și larmă de glasuri, împiedecîndu-se de bicicleta lui Zache, care singur în dezlănțuirea elementelor își continua neturburat exercițiile de viitor neîntrecut velocipedist.
Acum cerul întreg era colcot de smoală cu o unică peșteră de senin pe unde pătrundea o lucire bolnavă, lugubră, de astru mort.
Un vînt smuncit a smuls hîrtiile de pe masa terasei unde-a scris Irinel Măgură, a desfăcut dranițe

zburătoare din streşini şi a cules de undeva, de pe vreun pervaz de fereastră, o pereche de pantalonaşi dantelaţi de fetiţă; înălţîndu-le ca tot atîtea smeie peste vîrful plopilor şi împroşcîndu-le vijelios, în vîrtejuri de nisip şi gunoaie, spre iazul din vale cu apa plumburie, cu stuful şi papura zvîrcolindu-se în şuier.

De-a lungul şoselei, un stîlp de pulbere albă gonea cu o iuţeală fantastică.

Fuioare negre şi piezişe de ploaie înaintau dinspre apus, despărţind munţii de cealaltă parte a lumii; dar păreau a se opri în acelaşi loc, la o graniţă de unde n-aveau învoire să treacă.

Aici nu stropea picătură.

Se zvîrcoleau norii şi vîntul într-o încleştare încordată; frînte şi albăstrui însuliţări de trăsnete spintecau înflăcărat şi brusc catapeteazma tăriilor; tunete necurmate cutremurau pereţii, zîngăneau geamuri, trosneau cu prăvăliri de stînci rostogolite în hăuri. Urgia însă nu-şi afla descărcare. Ropotul de apă întîrzia... La ferestrele sufrageriei s-au iţit capete de copii, zburlite şi înspăimîntate; s-au tras înapoi după perdele, cînd a fulgerat altă văpaie fosforică.

Pe urmă şi vîntul a stat. Nu s-a mai clintit frunză. Plopii au încremenit în tăcere de panică.

— S-arată bucluc, Simioane, pentru săcerea de mîine!... a mormăit Toader Gliga, potrivind un ciubăr, în dreptul ulucului. N-are să fie chip!...

Simion Vătavul a înălţat obrazul cu trăsături teşite şi cu mustăţi rare de nogai, scormonind din ochi ameninţările văzduhului, cuprins de altă teamă:

— Asta n-ar fi nimica, moş Toadere. S-amînă treaba cu două-trei zile, şi gata! Pagubă-n ciuperci!... Mi-i să nu ne-ncerce o blăstămată de piatră! O topenie, ca acu cinci ani...

— Taci şi tu, nu mai meni! îl mustră moşneagul făcînd repede trei cruci, ca şi cum spusele lui Simion Vătavul asmuţau nesăbuit mînia duhurilor rele.

Bate-te peste gură! Să ne ferească Domnul, că-i vai și amar de toată munculița îngropată în pămînt.

Ca un răspuns, au început a tîngui și clopotele de la biserică. Cereau îndurare în primejdie, pe două glasuri: unul rar și profund, altul mărunt, cu sunete subțiri, tilincăind grăbit ca o talancă de turmă.

— Cam tîrziu și-a adus aminte de datorie, dascălul Chiriac...

— Taman mă gîndeam și eu! încuviință Simion. Îmi pare bine că i-a luat înainte conița Smaranda...

Intr-adevăr, stăpîna intrase în casă după ce-a încheiat cu poruncile și aprindea lumînări de Paști, sub candela roșie. A îngenuncheat pe pragul cu pernița al mătăniilor și împreunînd palmele, murmură rugăciunea pentru cruțarea cîmpurilor de grindină și puhoaie. Copiii au pătruns pe ușă nechemați, s-au strecurat unul cîte unul în vîrful degetelor desculțe și s-au așternut în genunchi pe covor, în aceeași rugă pe care n-au învățat-o de la nimeni. In cămeșuici și pantaloni, așa cum i-au deșteptat trăsnetele și tunetele din somn, ciufuliți la cap și strînși unul în altul de spaimă, nu mai păstrau nimic din neastîmpărul jivalaniei. Bătrîna nici nu-i simțise venind, atît le-a fost pasul de ușor și deodată cucernic, în nevinovata credință că și glasul lor va afla ascultare la Cel Atotputernic de sus. Era și aceasta altă lege a Zapodiei.

Afară, pisicul mic și vărgat se cocoțase pe-un stîlp și mieuna slab, necutezînd să coboare.

Iar Zache, în culmea fericirii, pedala și nu-i venea să creadă. Ca după o vrajă rea, biruită, toate obstacolele i se fereau în lături din cale. A ocolit fîntîna; a ajuns pînă la poartă pe șoseaua prunduită; a făcut înapoi fără să-și dea seamă cum s-a întîmplat minunea; a scris opturi cu roțile în jurul arcurilor de sîrmă și potourilor de pe terenul de crochet; a pornit praștie spre grajdurile din fund și atunci l-a lovit un bulgăraș rece pe ceafă. A vrut să întoarcă ochii peste umăr pentru a se dumiri cine era invidiosul cu ase-

menea glumă proastă, dar nechibzuita mişcare l-a poticnit hîiş la pămînt.

Cînd s-a ridicat de jos, îl împresuraseră răpăiturile grindinei.

Cădeau bilele de gheaţă cît nuca înălbind ograda, bombardînd acoperişul de tablă de la casa cea nouă, izbind năbuşit în şindrila de la casa cea veche şi bătrînească, troznind oblic în pereţi, în cerdacuri, terase şi geamuri : sfîrtecînd frunzele copacilor şi pisînd florile grădiniţei din faţă, potopind totul într-un ropot de gloanţe şi mitralii fără strop de apă.

— Văleu ! Ce-i asta ? a strigat Zache buimac, rotind întîia oară privirea la cataclismul pregătit de-o jumătate de ceas în neştirea sa. Văleu, ce-i asta ?...

A înşfăcat bicicleta de ghidon şi s-a năpustit pe scările pridvorului. A lepădat-o rezemată de-un perete, alergînd din odaie pustie în odaie pustie pînă ce-a ajuns în ietacul buniţei ; îngenunchind tot în neştire la spatele celorlalţi, alături de Irinel Măgură, adusă şi ea la acelaşi instinct. A prins să facă repede cruci şi să-şi petreacă prin minte crîmpeie din toate rugăciunile cunoscute.

Duruitul sonor de afară străbătea aici surd şi parcă mai sinistru, întretăiat de zăngănitul ferestrelor sparte şi de răbufnirea uşilor smulse din clanţă.

Smaranda Cumpătă s-a ridicat strîngîndu-şi o clipă fruntea şi tîmplele în palmă ; s-a întors, a privit fără mirare şi cu deznădăjduită blîndeţe la jivalania căzută zadarnic în genunchi, a păşit printre copii, rezemîndu-se cu mîna de-un creştet ori de-un umăr plecat şi a cules din treacăt şalul pentru făptura ei mică, gîrbovită şi răpusă dintr-o dată.

Aşa, înfăşurată în giulgiul negru de lînă, zgribulită şi cu mersul împleticit, a ieşit afară să măsoare cu ochii săi dezlănţuirea urgiei.

In cerdac, prundişul alb se sfărîma sub talpă cu scrîşneli de sticlă. Se lăsase frig aspru, gheţos. De jur împrejur se întindeau nămeţi de toiul iernii, în

amestec cu frunze şi crengi rupte, cu flori zdrumicate, hîrburi de geam şi aşchii de şindrilă.

Dincolo de vale, spre celălalt deal, al coşarelor, de unde începeau lanurile şi unde s-a uitat mai întîi, nu se zăreau ostrovi de cîmp după perdeaua deasă a grindinei. Bătrîna a gemut încetişor, închizînd ochii şi sprijinindu-se cu amîndouă mîinile de cerdac.

O luminau fulgerele şi trăsnetele în faţă, îi smulgea vîntul şalul de lînă, o loveau gloanţele reci; dar nu le simţea aceste. Acolo era sfîrşitul, în lanurile bîntuite de prăpăd.

Pe urmă, au izbit-o în obraz şi picături late de ploaie.

Alte zăgazuri s-au rupt din văzduh; altă cataractă a potopit. Boabele de grindină s-au rărit, răzleţe; au făcut loc tălăzuirilor de apă. Şi îndată, cu gîlgîiri de zăpor, frunzele şi crengile rupte, hîrburile şi merele rostogolite din livada de la spatele casei, au început a curge spre fundul ogrăzii, la vale, în jghiaburi covăţite la clipeală, în turburi iezături clocotind cu bulbuci. Argaţii alergau de colo-colo, sub glugile de saci, în apa pînă-n genunchi, căutînd mereu la stăpîna din cerdac şi aşteptînd poruncile de cuviinţă, care să le afle un rost în vînzoleala lor aprigă dar fără spor.

Stăpîna însă nu-i vedea, albă ca varul, în straiul alb şi ud de ploaie, cu şalul căzut pe umeri.

A tresărit numai cînd din şoseaua mare a cotit pe drumul curţii, o trăsură în galop de copite.

— Aista-i boierul!... a grăit un argat scăzînd glasul. Vai de sufletul său!...

Iar toţi s-au înşirat lîngă scări, cu frunţile plecate în gugiurile ude de sac, parcă asupra lor apăsa vina năpastei de sus.

Trăsura a cîrmit în faţa pridvorului. Iordache Cumpătă a coborît pămîntiu la obraz şi în capul treptelor s-a întors să cerceteze ograda, pe care o lăsase cu patru ceasuri înainte, în tihna şi orînduiala de duminică, măturată şi dereticată pînă la cel mai dosit

cotlon. Devastarea i-a adîncit brazda dintre sprîncenele sure.

A descleștat gura numai pentru trei cuvinte, rostite într-o oftare grea ca un muget·

— Șeaua pe Zarif.

— Șaua pe Zarif!... a trecut porunca din om în om, spre grajduri. Șaua pe Zarif, pentru boier!...

Argații își trimeteau unul altuia glasul, clătinînd din cap și împărtășindu-și gîndul din ochi. La vîrsta sa, cu glezna zdrelită de plumb turcesc în războiul de la 77, Iordache Cumpătă arar se mai înălța de cîtiva ani în șea. Își făcea drumurile pe cîmp într-un docăraș potrivit pe arcuri tari, ca să poată răzbi fără primejdie prin șanțuri, viroage sau ponoare. Însă toți pricepeau că pentru a măsura jalea de la un hotar al Zapodiei la celălalt, nu era vreme de obișnuitul docar.

Iordache Cumpătă nu se îndura să intre în casă și să-și schimbe un strai de cîmp și de ploaie.

Rămăsese încleștat cu tălpile în cerdacul nămețit de grindină, purtîndu-și privirea de la haosul și năruirea din ogradă, la lanurile nevăzute de peste celălalt deal.

Pe unde venise cu trăsura, ogoarele oamenilor erau hăcuite de piatră, cu păpușoaiele ferfenițite, cînepa trîntită palancă la pămînt și melițată pe loc. Lăsase în urmă un sfert de moșie, din întîmplare parte dată la oameni în socoteala învoielilor; parte păstrată miriște veche și pîrloagă în acel an, pentru odihna și pășunea oilor. Deci într-acolo grindina n-a avut ce vătăma; tot prăpădul era înainte, pe cele trei sferturi de lanuri din față.

Acolo nu-l răbda inima s-ajungă mai grabnic.

Își trecu mîna pe ochi și pe frunte. S-a dat cîțiva pași îndărăt. A călcat pe șalul Smarandei Cumpătă și numai atunci a băgat de seamă că tovarășa-i din ceasurile de durere și deznădejde se află lîngă el, neclintită, în bătaia ploii.

A ridicat șalul de jos și i l-a pus în spatele scuturat de fiori, împingînd-o încetișor de umeri spre intrarea

casei. Bătrînica s-a lăsat dusă. N-a întrebat unde pleacă. Nici de ce pleacă.

Nu era cea dintîi cumpănă pe care le-o trimetea cerul.

Cînd Zarif a fost la scară, înșeuat, ploaia se oprise ca un scoc inchis la poruncă și cîteva raze au împuns norii desfășurînd o ireală arcadă de curcubeu. Arborii despuiați și crengile zvîrlite în băltoace, apăreau astfel de-o mai lugubră pustiire sub străvezia și irizata panglică din înălțimile ogoite. Zburau și porumbeii ieșiți din căsulia lor, ca după adevăratul potop din Biblie.

Iordache Cumpătă a coborît scările. Apucînd frîul in mînă, nu-și putea desprinde privirea de la pisicul cel vărgat, mort acum, adus de apă și rostogolit cu pîntecul în sus, umflat și tăvălit de noroi. O ață subțire de sînge se prelingea pe botișorul cu dinții mărunți, albi, rînjiți spre curcubeul cerului.

— Să-l puneți în pămînt...

Argaților nu le venea să priceapă.

— Să puneți țărînă peste el...

Slugile au dat semn de supunere, tot fără să înțeleagă însă asemenea grijă pentru un hoit de mîț, cînd altă obidă îi strîngea boierului inima și îi înverzise obrazul.

Toader Gliga s-a îndepărtat să îngroape pisicul sfîrșit din viață înainte de a fi căpătat pe lume un nume. Iordache Cumpătă a dat pinteni calului, tăind calea dreaptă, pe lîngă iaz, prin stuful și papura brăcuite de vîrtejuri.

Pe altă cale, pe șosea, tot dintr-acolo, venea în galop Neculai Coșararul, pe-un cal de herghelie neînșeuat.

Strigă din poartă:

— Unde-i boierul, bre? Unde-i conița, bre?

— Ce s-o mai tîmplat, Neculai, omule? au dat buzna argații împresurîndu-l.

Neculai Coșararul a sărit ținîndu-se de coama calului și s-a proptit pe picioarele lui crăcănate. Gîfîia și

își lepăda apa de pe musteți, cu amîndouă mîinile, storcîndu-le ca după feredeu.

Se lăsă pe spate și scutură și apa din plete, fiindcă încălecase cum l-a apucat vremea, cu capul gol :

— Ce să se-ntîmple, bre ? S-o întîmplat minune !... Vestea asta o aduc eu, bre !... Pînă la coșăre, urgie și chisăliță !... De-acolo în sus, cum ai fi tras un hotar, bre !... N-o bătut un grăunte de gheață, măcar de sămînță să spuneți, bre... Una ca asta n-am văzut eu de zilele mele !... Hotar, na ! Cum ai fi tras hotar, să nu s-atingă de lan boieresc !... Bre !

Printre gîfîituri, Neculai Coșararul trăgea pe pămînt hotar cu talpa, ca să arate în ce parte grindina a făcut chisăliță și în ce parte a cruțat lanurile boierești, bre ! Pe urmă aruncă priviri semețe argățimei, luîndu-și asupra sa o parte din meritul acestei minuni ; după cum mai înainte slugile puseseră fruntea în jos la sosirea stăpînului, deși nu asupra lor apăsa vina năpraznei cerești.

— Bre, da hotar, bre !... Un spic boieresc să zici că-i vatamat ! N-am văzut de zilele mele, bre !... stăruia într-una, zvîrlind din mîini și săltîndu-se pe picioarele scurte și crăcănate, care-au făcut morărița din vale să-l poreclească în pomenirile ei „Cracanatul de la coșăre", pentru a răzbuna porecla cealaltă, scornită de Safta : „Știrbul de la moară".

— Atunci, hai sus, la conița, frate Neculai !... Și pregătește-ți gitița pentr-o cinste cu rachiu boieresc, după asemenea știre de necrezut...

Toți clefăiau bucuroși cu opincile late în nămol, călcînd peste hîrburi și crengi, peste prundișul de grindină, peste mere și flori cărate de puhoaie. Din pămînt se înălța un abur ușor și o plăcută boare de țărnă udă și răcorită.

— Da' pe ogoarele omenești, cum stă treaba, bre ?... a întrebat Neculai.

Bucuria s-a șters de pe chipuri și larma glăsuirilor a pierit.

Cîţiva au rămas în urmă.
Ii mistuia şi pe dînşii nerăbdarea amară să vadă cu ochii lor ogoarele hrepcuite de piatră, măcar că argaţii se ştiau întrucîtva mai la adăpostul nevoilor, de simbria şi tainul slujbei.

5

A doua zi dimineaţa, soarele strălucea cu o lumină nevinovată, blîndă şi aurie.
Iordache Cumpătă se pregătea de drum. Împrăştiase poruncă învoiţilor prin vătăjei, că secerişul s-a amînat pînă ce s-or zvînta lanurile. Pe dînsul îl scotea însă din casă o scrisoare cu mărci şi peceţi străine, pe care o mai citea încă o dată în pridvor, aşteptînd să tragă gabrioleta la scară.
Era o scrisoare destul de năstruşnică. Octav Udrea, singurul urmaş al unui fost prieten şi vecin de hotar, după zece ani de lipsă în Franţa, se pomenise apucat de dorul ţării. De la moartea bătrînului Lupu Udrea nu mai călcase graniţa. Părăsise două trupuri de moşii, Malurile şi Stănişoara, în jacul avocaţilor şi arendaşilor; încheia şi prelungea contractele prin procură; tot prin asemenea procură se auzise că ar fi izbîndit într-o vreme un împrumut la Creditul rural — şi nu după mult, ieşise zvon că misiţii căutau un muşteriu cu preţ de pomană după ce mijlociseră vînzarea unor trupuri răzleţe de pămînt, una cu alta peste cinci sute de fălci.
Vînzarea moşiilor întregi nu s-a mai făcut. Intr-o bună măsură el a împiedicat-o.
A pus mîna pe pană şi a aşternut cîteva rînduri înstrăinatului, povăţuindu-l să nu se lase despoiat cu inima atît de uşoară.
Il cunoştea deosebit de alţi tineri care-şi petreceau viaţa şi îşi prăduiau avutul la Paris, după datina statornicită de vreo jumătate de veac. Isprăvise studii

înalte; își aflase oarecare rosturi în lumea cărturărească de acolo; se căsnicise cu o fată de neam vechi, din noblețea bretonă, fostă colegă și prietenă a Adei, la pensionul din Franța unde-și încheiau amîndouă învățătura prin o mie nouă sute. Și tocmai pe temeiul acestor legăminte, vlăstarul lui Lupu Udrea cuteza acum să-l roage a se abate într-o zi din drum, pe la curtea părintească din Stănișoara.

Își aducea întîia oară soața străină în țară. Mai venea și întovărășit de un cumnat, căpitan de oaste colonială, trimis în concediu de sănătate după expediții prin Africa și prin Asia, ce-au stîrnit vîlvă în gazetele pariziene și chiar la tribuna ședințelor din Palatul Bourbon. Cu asemenea companie, îi venea greu să pășească într-o casă încăpută de zece ani pe mîini venetice și în paza unui arendaș pe care nu l-a văzut niciodată la chip, deși tot acela cumpărase și trupurile răzlețe de pămînt și se oferise a cumpăra amîndouă moșiile, cu plata în cinci ani. Numai ochii unui gospodar vechi și încercat ca Iordache Cumpătă, puteau să pună cuvenita orînduială pentru primirea unor oaspeți născuți și crescuți într-un castel apusean, cu stemă de comite de pe vremea Anei de Bretania, fiica lui Francisc al doilea.

Acestea le scria Octav Udrea, iar în plic se mai afla alăturată și o epistolă a prietenei străine către Ada.

— Mai cere și asta ceva... vorbi Smaranda Cumpătă, strîngînd buzele și răsucind bănuitoare cartonul cu muchia poleită și cu blazonul gravat în relief la un colț.

— Lasă, frate, și tu! îi luă apărarea necunoscutei, Iordache Cumpătă. Ce poate să ceară? O fi trimițînd semne de bucurie Adei, c-o vede după șase ani.

— Ușor le mai împaci dumneata pe toate. Ce poate să ceară?... Iaca, găsește, cum a aflat să ceară feciorul lui sărmanul Lupache Udrea. Frumos, n-am ce zice! Își părăsește casa și agoniseala părintească, așteaptă ciștiurile moșiilor de-a gata, ne trimite de Anul Nou și de Paști cîte o carte poștală cu poze; iar

cînd e vorba la o adică, te scoate pe dumneata logofăt boieresc, să mergi şi să-i pregăteşti ietacurile!... Dac-ar fi după mine, aş pune scrisoarea la buzunar şi mi-aş căuta de alte treburi. Scurt!

Iordache Cumpătă zîmbea blajin, privind-o din înălţimea sa în creştet:

— Aşa fac şi eu, Smărăndiţo! Pun scrisoarea la buzunar şi-mi caut de treburi...

— Cunosc.

— ...Trec pe la Damian să văd cum a scăpat din urgia de ieri. Şi la întoarcere, mă abat din drum şi pe la Stănişoara. Nu se prăpădeşte lumea pentru un ocol de-o jumătate de ceas.

— Se-nţelege. Jumătate de ceas pentru unul, jumătate pentru altul... Aş vrea să ştiu cine-o mişcat măcar degetul cel mic, cînd te-ai aflat şi dumneata la amar şi la strîmtoare?... Bunăoară ieri, dacă nu se milostivea Dumnezeu să ne cruţe, de la domnişorul Udrea de la Paris aveam noi oare de aşteptat ajutor?... Hai? Ori poate că de la fratele dumitale, boierul Damian!... Hai? Nu m-ar mira s-o aud.

Bătrînica vîntura cartonul cu stema de comite între degete, înverşunată pe el fără pricină. Iordache Cumpătă o povăţui, zîmbind cu aceeaşi blîndeţe:

— Ci mai lasă, frate, scrisoarea Adei, c-ai s-o ferfeleşti mai rău ca biletele de vite pe care le poartă romînii în chimir. Pune-o într-un plic şi trimite-o chiar acum cu un om călare la gară, să nu se-ncrucişeze cu Ada pe drum, la venirea ei încoace. Asta-i una... A doua-i, nu mai tot pomeni, frate, de pacostea de ieri, că mi se oţărăşte şi acum inima... De ce-am scăpat, nici nu-ţi poţi închipui, macar pe departe!...

— Tot mai rămînea o nădejde... făcu Smaranda Cumpătă, iscodindu-l în ochi cu agerime. Asigurarea!

— Hm! Asigurarea?... Este şi cu asta o poveste... Chipul bătrînului se posomorîse.

Smaranda Cumpătă a înţeles că povestea însemna fără îndoială încă o ispravă a băiatului mai mare, Jorj. Îşi amintea acum că la termenul ratelor, lui i-au

fost încredințați banii să-i ducă la Piatra. Mare lucru să nu le fi găsit altă întrebuințare, după un vechi nărav al său. Poate că din această pricină, nici nu se încumetase să se mai întoarcă acasă de alaltăieri seara.

Așadar, fără îndurarea Celui-de-sus, i-ar fi bîntuit o pierzanie mai desăvîrșită decît o bănuia ea cînd se frămînta în cerdac, în bătaia grindinii și a ploii. A oftat și n-a mai suflat cuvînt. Asemenea surprize îi pregăteau feciorii de îndată ce se ridicau din vîrsta copilăriei.

Privi cu mai multă alinare la jivalania măruntă din ogradă.

Toți se aflau în păr, risipiți la jocurile lor încă nevinovate, pînă cînd și aceia vor otrăvi sufletul părinților cu altfel de joacă a vieții mai încărcată de nesăbuite amaruri.

Argații au tras numai un pospai cu grebla și măturoaiele de nuiele, așteptînd să se zbicească pămîntul deplin. Pretutindeni se păstrau urmele năpraznei: geamuri sparte, ramuri spînzurînd în tulpina pomilor cu răni jupoiate în coajă, zdrențuite și albe, flori amestecate cu moloz, fructele verzi îngropate în mîl, pene de păsări, așchii de șindrilă, paie, ostrețe și împletituri de papură. Toate învălmășite și movilite sub garduri, în ochiuri de băltoace, în opusturile înfundate de lutul puhoaielor. Abia după o săptămînă de robot zi la zi, aceste pecingini urîte aveau să se șteargă, lăsînd iarăși fața netedă a curții din totdeauna.

Dar pînă atunci, soarele dimineții strălucea pe-un cer de cleștar; slugile forfoteau la grajduri, la fîntîni și ocoale; jivalania își reluase îndeletnicirile de vacanță cu o mai aprigă frenezie, ca să cîștige timpul pierdut. Dodel Stamate se necăjea să pocnească dintr-o puhă de cînepă. Un pîlc de copile în rochii pestrițe, cu Smândița în frunte, pusese stăpînire pe crochet. Altă ceată dădea tîrcoale teslăriei, de unde ve-

neau sunete de ciocan și hîrîituri de ferăstrău. Se auzea și scrînciobul scîrțîind. De la grajduri, din șuri, de la droșcării, răsărea un cap de dimon și străbătea un chicot.

Numai Zache iarăși nu izbutea cu nici un chip s-alerge iarăși pe două roți. Dezlegase ieri un mister și acum îi pierduse din nou cheia. Încăleca, se opintea gheboșat pe ghidon și se prăvălea icnind la pămînt.

Văru-său, Niculiță Popazu, elev în clasa întîia de liceu și proprietarul bicicletei pusă la cazne, făcea haz la fiecare răbufneală, țupăind în tricoul vărgat și pantalonii bufanți de mare campion al pedalei. Mîndru peste poate de acest costum, comandat de la Paris de Ana Popazu după cataloagele galeriilor „La Samaritaine" și abia sosit de trei zile cu poșta; se simțea încă mai în drept să-și ridă de un biet debutant, fără nici o aptitudine de ciclist, fără respectivul costum și fără caschetă de mătase.

— Nu așa, Zache, puiule!... Ce te-ncleștezi de ghidon parc-ai apucat un buhai de coarne?... Ia-o ușoor-ușuurel... Uf! Îți spun eu că nici pînă la sfîrșitul vacanței, n-ai să faci vreo scofală. Nu-i de tine... Hi-hi-hi! Am numărat treizeci și trei de bușale pînă acuma!...

Zache se stropșea furios și plin de noroi:

— Dacă-ți jur c-am mers ieri!... Am mers pînă la poartă și înapoi... Am făcut și opturi împrejurul sîrmelor de crochet. Pe ce am mai scump, îți jur!... Na! Pe bunița, îți jur... Așteaptă o leacă, să vezi!...

Fugea ținînd bicicleta de coarne, se avînta călare din goană și cu un zdrîngăt de fiare se prăbușea în prundiș.

— Am văzut! izbucnea în hohote Niculiță Popazu. Bine ți-o spus bunița: Zache Bușichistul! Din bușaie în bușaie o duci...

— Măi, dacă-ți jur! De la poartă pîn-aici, de două ori am făcut turul, fără nici un bușai. Dracu să știe ce are bicicleta ta azi! Așteaptă să vezi!...

Zache Bușiclistul se năruia aiurea, în ciuda jurămintelor care nu aflau la nimeni nici o crezare.

Gabrioleta a tras la scară. Iordache Cumpătă s-a întors spre Adrian :

— Nu mergi cu mine, copile ?

Adrian a lăsat pe banca din cerdac numărul din *Je sais tout* [1] unde isprăvise „La Véridique et dramatique histoire du pope Gapon" [2] și acum memoriza necrologul lui Henric Ibsen, cu titlurile pieselor care-l impresionau numai prin sonoritatea lor, fără să le cunoască încă : *Peer Gynt, Casa păpușilor, Strigoii, Femeia mării*... Inainte de a răspunde, a îndreptat privirea la Irinel Măgură.

Ochii calzi i-au dictat răspunsul :

— Nu pot, bunelule... Voiam... Să vezi mata...

— Bine-bine !... a zîmbit bătrînul. Ce să mai văd ? c-am văzut...

---

[1] Știu tot — revistă ilustrată franceză foarte răspîndită pe vremea aceea.

[2] Adevărata și dramatica poveste a popii Gapon.

Capitolul II

STĂPÎNI ŞI IOBAGI

1

Gabrioleta înainta pe un drum moale, de ţărnă, printre ogoarele oamenilor.

Iordache Cumpătă poruncise înadins lui Toader Gliga să părăsească şoseaua cea mare, pentru a cerceta mai de aproape prăpădul.

Se răsucea pe spătarul scund. Se înălţa în picioare sprijinit de umărul vizitiului, să se uite peste păpuşoiştele sîrcuite ca nişte urîte plantaţii de haragi golaşi, peste haldanii de cînepă, cutropiţi palancă ; peste petecurile de fasole, de hrişcă, de in — toată hrana şi nădejdea de iarnă a unei case ţărăneşti, cu ploduri şi vite în de-a valma, spulberate într-un sfert de ceas.

Cînd se ivea cîte-un gospodar cu obrazul negru ca pămîntul, dădea cuvînt de oprire.

Cerca să le-ntărească sufletul. Dar fără izbîndă. Omul glăsuia într-un fel de sfîrşeală.

Pe măsură ce-i asculta şi le vorbea, se aşeza în el o hotărîre care-l muncise toată noaptea. Iar ca să nu-l mai muncească, găsi de cuviinţă să se lege cu făgăduială de cel dintîi zăpodean ce-i va mai ieşi în cale.

Astfel îşi tăie puntea, ca să nu mai dea cumva înapoi.

— Opreşte ! Aista nu-i Tudose ?

— Dînsul, boierule! se minună Toader Gliga, proptind dîrlogii căluţilor. Tudose... Adivărat că nici nu-i de cunoscut!...

Omul stătea pe-o movilă de hotar, răpus, cu obrajii în palmele mînjite de ţărnă. Era din firea lui lăudăros la gură şi iute la gîlceavă, însă vrednic romîn la treabă. Inimos şi spornic.

Acum abia s-a mişcat, tîrîndu-şi opincile încărcate de hlisă ca prea grele ghiulele de plumb.

A scos pălăria a lehamite:

— Săru' dreapta, coane Iordache.

— Bună ziua, Tudose.

— Zi bună ca asta, să nu apuce nici neam de neamu vrăjmaşilor, coane! Ia-n te uită mata...

— M-am uitat şi mă uit, Tudose. Am văzut toată pustiirea încă de ieri.

— Am văzut-o şi noi de ieri, coane Iordache. Pe urmă, tot nu ne-a venit a crede şi am mai ieşit şi azi, ca să ne dăm seama cu ochii noştri de pedeapsa lui Dumnezeu.

— S-o găsi poate un leac şi pentru asta!... Că pe nedrept v-o pedepsit Dumnezeu, dacă socoţi că-i pedeapsă şi că de-acolo vine... vorbi Iordache Cumpătă, pregătind să-şi uşureze sufletul de hotărîrea sa.

Gospodarul clătină din cap şi purtă ochii sleiţi la pămînturile tocate de grindină:

— Apoi la tot ce se vede, un singur leac ne rămîne. Să ne aşezăm la pămînt şi să pierim, coane Iordache!... Noi şi cu vitele împreună. Tot una ni-i de-acu...

Stăpînul Zapodiei îl întrerupse cu o dojană:

— Nu aşa, Tudose... De cînd mă ştiţi voi, aşternutu-s-au mulţi la pămînt să piară de foame prin părţile locului?

— Ce-i drept, îi drept, coane Iordache! Aşa ceva nu s-a prea pomenit...

— Atunci, dacă ţi-am vorbit de leac, înseamnă că mi-am făcut şi eu socotelile mele. Să veniţi mîine la biserică.

— Că-i zi lucrătoare mine, coane !

— Lucrătoare, nelucrătoare, aşa rînduit cu părintele Teofan o slujbă de mulţumită Domnului, fiindcă măcar pe mine m-o ferit de cumpănă...

— Asta chiar c-o fost curată minune, coane Iordache. O mers veste şi prin vecinătăţi...

— Tocmai !... Iară cum minunea s-a întîmplat de data asta numai pentru mine, şi nu pentru toată lumea, avem să-i căutăm o leacă de îndreptare. Atît cît stă în puterile noastre, omeneşti...

Tudose s-a mai luminat un pic la faţă. S-a apropiat şi rezemîndu-şi palma scorţoasă de aripa gabrioletei, a cutezat să întrebe lungind gîtul ca un însetat spre şipotul de apă vie :

— Adică ce vrei mata pentru ca să spui, coane Iordache ?

— Ce-ai cam înţeles şi tu, Tudose, vreau să spun... Dacă nu mă înşel, astă-toamnă v-am chemat să vă rînduiesc pămînturi în Rădiul lui Cumpătă...

— Bun gînd, coane ! oftă gospodarul.

— Bun gînd... Însă voi aţi fost atuncea cei care v-aţi ţinut scai de mine, să vă las tot aici.

— De... gemu omul cu obidă, simţind că şipotul se depărtează de la buzele arse. Ce să zic ?... Chiar eu stăruiam cu gura mare, că nu şi nu ! Parcă-mi luase Dumnezeu minţile...

— Aha !...

— Spuneam că să ne fie locurile mai pe-aproape de sat, lîngă pustiile noastre de pămînturi, care s-or tot împărţit şi-mpărţit de la şaizaci şi patru încoace, de s-or subţiat şi-or rămas cîte o curelușă de fiecare om... Însă mata ştii, coane Iordache, de ce mă tot rocoşam eu cu gura ast-toamnă !... Am cerut-o ca să ne rămînă ogoarele la îndemînă pentru muieri şi copchii, vreme ce partea bărbătească face boierescul. Dară de cerut, noi am cerut-o ! Ar fi păcat de la Dumnezeu să cîrtim... Mata parcă ne îndemnai dinadins cu

binele, iară noi ?... noi ne-am pus singuri ştreangul de gît...

— Şi-acum tot eu să slobod ştreangul, Tudose? Hai ?... întrebă Iordache Cumpătă, micşorînd ochii a început de blajină zîmbire.

Omul lungi iarăşi gîtul şi gura arsă, întorcînd întrebarea încotro îl mînau nădejdile:

— Mata, care se chiamă că te-ai bucurat de minune, îi fi ştiind mai bine decît ticăloşii de noi cum se fac minunile, coane Iordache.

— Fără să mă-ncumet a face minune, iacă, Tudose, ia ce m-am tot socotit... vorbi stăpînul Zapodiei, netezindu-şi barba şi parcă sfiindu-se să-şi spună neted gîndul. Lanul acela de la Rădiul lui Cumpătă... Hai? Cum ţi se pare?... Buni păpuşoi anu-ista!

— Straşnici, coane! Că doară mai săptămîna trecută i-am sfîrşit noi de muşuroit... Nu se zăreşte omu călare, coane Iordache.

— Lanul acela m-am hotărît să-l despart în două. Vă fac jumătate parte obştească. Fără nici o plată. Fără alte învoieli; fiindcă grindina de ieri m-a cruţat cu lanuri de şase ori pe-atîta. Ca să nu mai aveţi de ce v-aşterne la pămînt, să pieriţi, cînd eu m-am bucurat...

— Coane Iordache! Ce-mi aud urechile, coane Iordache?... zbucni omul, răsuflînd adînc să soarbă pînă la fund şipotul care-i dădea din nou viaţă. Pentru una ca asta are să vă cadă toată poporimea în genunchi şi are să vă sărute picioarele.

— Hai, lasă acuma... Nu mai sărutaţi picioarele şi nu mai cădeţi în genunchi, că nu-s sfîntu Ilie cel cu trăsnetele şi grindinile. Mîne la biserică!...

— Şi pot eu oare s-o spun asta la oameni, coane Iordache?

— Spune-o! De altminteri am să vă vestesc mîne pe toţi, după sfînta slujbă... Hai! Dă bici, Toadere!... Hăisa, bre, unde-apuci? Hăisa, la Dărmăneşti!...

Gospodarul a rămas în mijlocul drumului de țărnă. Și-a făcut cruce și deodată a dat glas celorlalți oameni, afundați în ogoare, unde se trudeau să ridice fasolele și să dezgroape din mîluri și surpare vrejii de bostan.

— Măi oameni buni !... Ia veniți încoa, măi oameni buni !...

Răcnea trîntind pălăria la pămînt, ca vorniceii la nuntă :

— Măi oameni buni !... Uliuliu, mamă, ce-are să vă spună vouă Tudose, sireacul !

Pătimind de păcatul lăudăroșeniei, Tudose sireacul, își și potrivise la clipeală în minte o poveste adusă în așa fel încît s-arate că la hotărîrea boierului cuvîntul și stăruințele sale au cîntărit deosebit de greu în cumpănă.

— Uiuiu, mamă ! Ia faceți roată, măi !...

Din popușoaie, din cînepiști și din ovăzuri, oamenii cu nevestele și copiii după dînșii, năvăleau spăimîntați în credința că Tudose a lui Ion Vasile Găluşcă și-a pierdut mințile din supărare și năduf.

Pe capra gabrioletei, Toader Gliga a lăsat hățurile în voie și s-a sucit să împărtășească stăpînului o părere :

— Coane Iordache, ce-ar fi oare să trimiți mata cîțiva popușoi de-aiștea, beliți de chiatră, la Ispoziția din București ?

— Ce vorbești tu, măi zăbăucule ?

— Zău, coane !... Ca să aibă o probă și boierul cel cu fuioarele de musteți și cu bumbii de aur. Am văzut eu felurimi de feluri de probe, da mă tem că proba asta-i lipsește...

Iordache Cumpătă îl privi mai atent :

— Ascultă, Toadere ! Mi se pare mie că ai luat-o cam de dimineață cu ciocanele de rachiu, pe la Lipa Peisăh ?

— Da unde se află, boierule ! Pot să pun nafură-n gură, c-am plecat pe inima goală...

— Hm...

Copitele cailor țăcăneau mărunt pe pămîntul moale. Toader Gliga, urcat pe capră numai din întîmplare, în locul vizitiilor plecați cu alte trăsuri, nu se îndură să piardă acest prilej rar de a cere stăpînului răspuns la nedumeririle sale:

— Coane Iordache, mă tot frămîntă mintea cu pîrdalnica ceea de Ispozițiie!... Cică o venit ordin la primărie să meargă oamenii din fieștecare sat, îndată ce s-or isprăvi muncile, încolo, mai spre toamnă... Apoi ce să vadă oamenii acolo?... Blăstămății nemțăști, cîte le mai dă lor prin cap.

— Bine... Blăstămății nemțești or să vadă!... încuviință Iordache Cumpătă cu gîndurile în altă parte. Ce te doare pe tine?

— Vezi mata că vorbesc oamenii... Au venit și alții, de pe-aiurea, să ne-ntrebe. Pe mine și pe Simion; care-am fost și-am văzut... Spun dînșii că toată bogăția țării acolo se vîntură. Și mai spun că măria sa regele ar fi bolnav de moarte și-ar fi legat jurămînt cu vlădicii, să împartă pămînt norodului, dacă îl ajută bunul Dumnezeu și scapă, așa cum te-ai îndurat mata de jalea și de năduful oamenilor, cînd te-ai văzut apărat și ocolit de urgie... .

Iordache Cumpătă zîmbi a mirare:

— Dară de unde le știi pe toate, Toadere?

— Prind și eu cu urechea, boierule. Mai de la unul, mai de la altul... Cum îi gura lumii. De cînd cu Ispoziția ceea, umblă ca melița gura asta a lumii. Cică măria sa ar fi spus boierilor și sfetnicilor săi: „Foarte frumoasă-i Ispozîția voastră! Mi-o plăcut... Acum să mai facem și altă ispravă mai bună. Să-mpărțim pămînt și la nevolnicii care n-au și țipă după el... Da nu o giucărie! Împărțală mare, de nădejde, ca pe vremea lui Vodă Alisandru Ion Cuza..." Așa cică le-o spus. Apoi asta n-ar fi rău!

— Bine, Toadere! Dacă regele se bucură și de aprobarea ta, treaba-i ca și făcută. Atîta aștepta și de asta nu v-a făcut pîn-acum împărțeala pămînturilor.

— Nu mă lua mata în batjocură, coane Iordache, că nu o dată prin gura păcătosului grăieşte adevărul.

— Hm!... Ii fi avînd şi tu dreptate!

— He-hei!... Dacă dreptatea ar grăi prin gura noastră, bine-ar fi şi nu ne-am mai plînge de dînsa! vorbi Toader Gliga, răsucindu-se către stăpîn să adaoge după un timp. Sau măcar dacă ne-am bucura tot de oameni, cu inima pe care o ai mata, coane Iordache, să le mai oblojească rana, cînd se obrinteşte...

Stăpînul făcu un semn din mînă:

— Lasă asta, Toadere!

— De ce să las?

— Fiindcă asta nu tămăduieşte mai nimica din păsurile voastre. Picătură de apă, în iazul Zapodiei!... Şi poate la mine, nu-i nici cine ştie ce bunătate a inimii. Poate-i numai o slăbiciune a firii.

Unchiaşul clătină din cap a împotrivire şi vru să mai spună ceva, dar stăpînul îi reteză glasul:

— Lasă, am spus, Toadere!... Pînă una alta, dă bici cailor, că ne-apucă amiaza!

Toader Gliga a dat bici şi caii s-au întins la trap printre lanurile Dărmăneştilor mai puţin vătămate de grindină. Iordache Cumpătă a prins a se suci şi a se ridica din nou în picioare, bucuros de cele ce-i vedeau ochii. Era şi aceasta moşie părintească, partea fratelui mai mare, Damian. Chibzui paguba şi o găsi neînsemnată. Se linişti pe perna gabrioletei, privind înainte, spre munţii albaştri unde nu aburea fulguire de nor deasupra Ceahlăului.

Işi simţea acum cugetul împăcat, după vestirea lăsată în seama lui Tudose. Şi se gîndea să ascundă această faptă fratelui său, care n-ar fi încuviinţat-o cu nici un chip. Altă fire, alte judecăţi... Nu-i de mirare că se văd atît de rar şi că întîlnirile lor se petrec într-o răceală străină.

Damian Cumpătă învăţase carte peste graniţă, mai pleca şi acum în fiecare an la băi tot peste hotare; el nu-şi îngăduise asemenea lux. De altfel nici nu-i

ispitise învăţătura şi străinătatea. De la şaisprezece ani a fost mereu mîna dreaptă a lui Bogdan Cumpătă, rămas la datoriile plugăreşti. Iar cînd bătrînul a închis ochii, tot el a îngrijit şi de moşia fratelui cărturar, trimiţîndu-i banii şi socotelile la Paris şi la Berlin, pînă ce s-a întors în ţară.

Bună răsplată îl mai aştepta la această întoarcere!

Din prag, Damian şi-a luat mezinul la rost pentru însurătoare. Un Cumpătă legîndu-se pe viaţă cu o fată de răzăş, sărăcit şi fudul; aceasta întrecea toate nebuniile. Ba încă o fată furată de la părinţi! După patruzeci de ani trecuţi, încă nu i-o ierta. Nu-i ierta nici puzderia de copii... Doisprezece! Numai ţăranii se prăsesc aşa, umplînd casa, tinda, cuptorul, prispa şi cotruţele cu atîtea ploduri. Nu putea să-i slujească exemplul său? Nevastă de obîrşie curat boierească. Zestre cu care a împlinit hotarul moşiei, alipindu-i alt pămînt tot aşa de întins. Doi copii, cum scrie la carte: un băiat şi-o fată, ca să nu se răşluiască moştenirea în douăsprezece părţi cît să n-ajungă pe-o unghie.

Spre asemenea frate mergea Iordache Cumpătă, fără deosebită tragere de inimă. Şi ca să îndepărteze gîndurile neplăcute, îşi iscodi acum el vizitiul cu o întrebare mai veselă, după ce mai adineauri îi retezase vorba:

— Ce mai este cu Ispozîţia ta, Toadere? Nu mi-ai spus ce anume ţi-a plăcut ţie mai straşnic acolo?

— Dă, coane Iordache... Care mi-o plăcut, nu le-am cam înţeles. Iară pe care le-am înţeles cu mintea mea proastă, nu pot zice că mi-or plăcut din cale-afară.

— Măă-ăi! se miră stăpînul. Dar ştii că te-ai făcut pretenţios, de cînd ai ieşit din bîrlogul tău.

— Nu m-am făcut cum zici mata, coane... Vorbesc şi eu ca un prost ce m-o făcut mama. Numa că una pot s-o spun! Mare lucru, coane Iordache, să nu iasă din toată istoria asta un drac!...

— Ce drac poate să iasă?

— Mai ştiu eu, coane? Asta nu-i de la mine... Umblă vorba... Am auzit eu şi pe la oamenii de la Tîrnauca... O aud şi de pe la oamenii din cele sate, peaproape... Cum am cumpărat-o aşa o vînd.

Gabrioleta a dat în şoseaua mare, pe urmă a apucat dreapta, spre curţile înalte şi albe de la Dărmăneşti.

2

Intîlnirea fraţilor a decurs după tipicul nestrămutat de patruzeci de ani.

In bibliotecă, Damian l-a întins mîna uscată, fără să se ridice din scaun.

— Un moment. Numai să termin şi sînt al tău.

S-a întors apoi pe fotoliul cu şurub la cei doi administratori, care aşteptau lîngă uşă, în picioare.

Primea raportul stricăciunilor şi dădea ordine.

Administratorii stăteau smirnă; răspundeau scurt, ostăşeşte. Nu cutezau să-şi arate vreo părere dacă nu li se cerea; nu cutezau nici să zîmbească, nici să păşească mai aproape pe covorul vişiniu.

Unul, cel mai în vîrstă, cu strai de şiac şi ciubote de iuft, era o cunoştinţă veche pentru Iordache Cumpătă. Pe lîngă el îşi făcuse ucenicia de logofăt, atunci cînd stăpînul Zapodiei gospodărea amîndouă moşiile în lipsa fratelui plecat prin străinătăţi. Celălalt, tînăr, în tunică de „piele de drac" cafenie şi cu cizmele galbene, intrase numai de trei ani în slujbă; agronom cu studii şi cu recomandaţia lui Dimitrie Petreanu. In deosebi lui i se adresau întrebările şi ordinele. Se vădea că administratorul vechi a coborît în grad şi în consideraţie.

Iordache Cumpătă luase loc într-un fotoliu de piele, adînc şi moale, care l-a cuprins plăcut după hurducările gabrioletei.

Asculta, abţinîndu-se şi el să zîmbească ori să-şi rostească păreriie. A înţeles că Damian abia atunci

sosise de la Piatra și că n-a avut curiozitatea să treacă pe cîmp, pentru a afla cu ochii săi în ce măsură l-a cruțat pustiirea de ieri. Îi ajungea un raport. A mai înțeles că frate-său angajase pentru munci ruteni și huțuli din Bucovina, găsindu-se ca întotdeauna pe picior de război cu jumătate de sat.

— Aceasta-i ! încheie Damian, mușcîndu-și într-un tic neschimbat de patruzeci de ani, mustața subțire și albă acum. Ajutorul de grădinar, afară !... Cum se numește ? Costache ? Îi puneți acestui Costache la socoteală geamurile sparte de la seră, îl răfuiți pînă la un ban și să nu-l mai văd în ochi. Puteți pleca !

Cristache Fătu, administratorul cel vechi, se codi în ușă, îndreptînd ochii spre stăpînul de la Zapodia și cerîndu-i ajutor :

— Sînt niște oameni... V-așteaptă de azi dimineață, coane Damian, și ar îndrăzni să vă roage pentru niște năcazuri ale lor...

— Nu vreau să văd nici un om. Am isprăvit !...

— Întrebați-l, rogu-vă și pe conu Iordache... stărui bătrînul, cerînd încă o dată din ochii bulbucați și albaștri ajutor de la boierul cu inima mai blajină. În partea dinspre hotarul Zapodiei, unde-s ogoarele lor, praf și pulbere s-o ales... Bocesc muierile ca la prohod, coane Damian.

— Aceasta-i adevărat ! interveni Iordache Cumpătă. Îi amenință foametea cea mai înfricoșată...

Prinzînd curaj, Cristache Fătu se acăță de asemenea ajutor :

— Foamea, cum prea bine spune conu Iordache. Foamea și deznădejdea !... Pentru care lucru au venit să vă roage să-i învoiți și pe dînșii la săcere și la treier, cu orice preț iți binevoi dumneavoastră.

Damian înălță fața osoasă, cu nasul ascuțit și ochii cenușii, prefăcîndu-se a fi cuprins de mare uimire :

— Cum asta ?... Vin să mă roage ? Mi se pare că astă-primăvară, eu trimeteam vorbă să-i cheme și ei nu se lăsau aduși.

— Conu Iordache poate să vă spună...

— Nu-i vorba de ce poate să spună conu Iordache. Am isprăvit! Să nu văd picior de om străin în curte...

Administratorii concediați au lipit încetișor ușa.

Damian s-a întors în șurubul scaunului spre fratele musafir, întrebîndu-l fără mare interes:

— Cum ai scăpat ieri?

— Mulțumesc Domnului!... În afară de stricăciuni la livadă și la curte, am fost apărat de pagubă. Pe ogoarele oamenilor însă e o jale nemaipomenită. Pe Zapodia, ca și pe Dărmănești.

— Știu. Mi s-a făcut raportul... vorbi cu indiferență Damian, despăturind banda ziarului francez *Le Temps* de pe birou. Acestea sînt riscurile agriculturii.

— Pe noi ne-a ferit soarta de riscuri, de data asta. Puiem spune că pe-amîndoi ne-a luat Dumnezeu sub aripă.

Damian Cumpătă a surîs mușcător sub musteața subțire:

— Pînă la Dumnezeu erau alți sfinți mai pe aproape. Societățile de asigurare... Cît ești asigurat?

Stăpînul Zapodiei acoperi isprava feciorului mai mare, Jorj, cu un răspuns în doi peri;

— Hm... Nu prea mult.

— Eram sigur. Ca întotdeauna! urmă a surîde cu aceeași ințepătoare ironie, Damian Cumpătă. Mie însă îmi era egal dacă mă bătea ori nu grindina. Pot afirma chiar că față de evaluările aranjate cu agenții și față de ratele pe care le plătesc, o grindină ar fi însemnat o afacere bună. Mă dispensa de bătaie de cap. Încasam și plecam în străinătate.

Iordache Cumpătă nu-și mai afla astîmpăr în brațele fotoliului, scandalizat de asemenea nelegiuite calcule.

— Cum, frate?... Cum poți spune așa ceva?

— Foarte simplu. Recolta e medioeră, pe două sute cincizeci de fălci în special. Tocmai cele pe care contam mai mult. Două lanuri s-au hupit în ultimele săp-

tămîni. Grîu de calitate inferioară. Asigurarea mi l-ar fi plătit pe calitatea estimată... Deci matematic, nu eram în pierdere.

— Cum frate? Apoi să-mi dea mie asigurarea de zece ori cît face o recoltă şi nu m-ar mulţumi. Pentru grindină, foc şi asigurare, ari de trei ori, boroneşti, sameni; stai din zori pînă-n noapte cu ochii la cer?... Să nu simţi bucuria roadei pe care-ai muncit-o? Să n-o vezi cărată în hambare?... Aceasta nu pot s-o înţeleg.

— Multe nu poţi tu să înţelegi, Iordache! recunoscu Damian, zvîrlindu-şi ochii pe titlurile gazetei franceze. De ce să reluăm o discuţie inutilă? Tu vezi agricultura într-un fel; eu altfel. E regretabil că n-a avut nici o influenţă asupra ideilor tale, un ginere ca Dimitrie Petreanu. Agricultura a încetat a mai fi o rutină; e o ştiinţă. I-ai citit cartea?

Întrebînd, privise la geamul bibliotecii cu tomuri savante, unde sa afla şi pentru cărţile de plugărie un raft. N-a aşteptat răspunsul. L-a pronunţat tot el:

— N-ai avut curiozitatea! Sînt sigur.

— Ba m-am uitat la una şi la alta, cînd mi-a adus Dimitrie cartea. Or fi ele bune ştiinţi acolo, însă calul bătrîn nu se învaţă la umblet. Greu să mai schimb cele ce-am apucat.

— Eu cum le-am schimbat? Le-am schimbat de patruzeci de ani, de cînd am luat frînele în mînă. Cartea ginerelui tău a venit numai să-mi confirme metodele de cultură şi de economie agricolă, pe care eu le-am introdus de mult. Pe realităţi, nu pe fantezii, ca nenorocitul de Laurenţiu Sarandă. Aş dori chiar să-ţi mai văd ginerele pe aci. De ce mă ocoleşte?... Are întotdeauna prilej să constate pe moşia mea, rezultatele fericite ale teoriilor sale. N-ar putea decît să-l încînte...

Iordache Cumpătă vorbi apăsat:

— Într-un fel, da! Şi într-un fel, nu!

— E rîndul meu să nu pricep...

— După cît îmi cunosc eu ginerele, de-un lucru nu mă-ndoiesc, fără să-i fi citit cartea. În acele ştiinţi ale sale, nu se poate să lipsească omenia.

— Ce-i aia omenie? întrebă Damian, bănuind unde băteau aluziile fratelui cu idei înapoiate. Înţeleg prin omenie, raporturi corecte cu oamenii care-mi lucrează pămîntul. Să nu permit logofeţilor să-i înşele la măsurătoare. Să plătesc la timp. Să nu rămîn dator nimănui şi să nu speculez o situaţie, cum fac arendaşii ridicaţi din vechili ori din negustori de mărunţişuri şi de măsline deprinşi să fure la cîntar sau de la măsurătoare. Aceasta numesc eu omenie!... Dar mai înţeleg să rămîn stăpîn pe moşie la mine. Să nu mă joace ţăranii cum vor şi cum te joacă pe tine!.. Iar ca să nu mă joace, introduc maşini, aduc braţe străine. Mă dispensez de dînşii! Îmi place să mă consider în dreptul meu să pun eu condiţii, să nu-mi impună ţăranii.

— Ce condiţii pot să impună, frate? Vai de sufletul lor!

— Tu vorbeşti? Cu slăbiciunea ta scandaloasă ai stricat şi preţurile învoielilor în vremea din urmă. Mă agasează să tot aud: La conu Iordache-i aşa!... Conu Iordache pe dincolo!... Ţineam chiar să-ţi spun... Nu-mi faci un serviciu! Nu-ţi faci nici ţie! Cel căruia i-ai dat, mai cere. Se înnădeşte. Te socoate obligat să-i tot dai la infinit... Şi să mai zici că eşti senator de colegiul I, ales ca să aperi drepturile marei proprietăţi!... Bagă de seamă! — sfîrşi schimbînd tonul admonestării în glumă şi ameninţîndu-l cu degetul uscat — bagă de seamă, data viitoare nu te mai votez! Şi deplasez o dată cu mine, încă vreo zece voturi...

Apoi, îşi aminti:

— Ai ceva a-mi comunica?

— Nimic deosebit. Nu m-a lăsat inima, să nu trec şi să nu văd cîmpul. Se pare că nu era nevoie. A fost cine să-ţi facă raportul...

— Evident! Nu plătesc administratori ca să-i trezesc eu din somn şi să-mi ruinez ultimii ani din viaţă,

logofețind pe propria mea moșie. Cît am fost tînăr, nu m-am dat în lături... Acum mă economisesc. Comand și priveghez ca ordinele să fie executate... Vrei să faci cîțiva pași? Mi s-a vorbit despre oarecare stricăciuni în grădină, la seră...

În picioare, deși de aceeași măsură, Damian părea mai înalt decît fratele său, fiindcă era mai îngust în spate și mai slăbănog. Îl țineau țeapăn reumatismul încheieturilor și podagra, în afară de firea-i bățoasă. Călca sprijinit în baston de cireș cu vîrful de fier; iar această infirmitate îi pricinuia o suferință ascunsă, ca o injustă scădere a ființei sale asprite, neînduplecată și mîndră.

Îndată ce s-a mișcat, a apărut de sub birou un cățel de salon, sărind și zurnăindu-și clopoțelul prins în zgarda cu nasturi mărunți, nichelați. A trecut pe lîngă mosafir fără să-i dea nici o atenție.

Era un dispreț reciproc.

Iordache Cumpătă nu putea suferi javrele fandosite care își însușesc ceva din aroganța stăpînilor. El se înconjura numai de dulăi lăboși și flocoși, de stînă. Se afla și aci, un răspicat hotar între Dărmănești și Zapodia.

Afară, se mai dovedeau altele.

Casa înaltă, cu peron de mozaic și cu stîlpi de marmură vînătă, n-ar fi suportat nici o comparație cu așezările Zapodiei.

Cînd s-au înmulțit copiii și nepoții, deschizînd vad necurmatului alai de oaspeți, Iordache Cumpătă a pus și el meșterii să mai ridice o clădire cu două caturi, balcoane, terase și un cucurig, alături de tupilatele chilii părintești.

Dar locuința cea nouă crescuse fără nici o trufie, așa cum au croit-o zidari și dulgheri lipsiți de rafinate gusturi, cu singura frumusețe în perdelele de trandafiri acățători, de viță și de iederă; în priveliștea desfăcută larg peste culmi, pînă în negura zărilor.

Ograda cu acaretele s-a lățit de asemenea treptat, fără nici o premeditată simetrie: o aripă de grajd înă-

dită la trupul vechi; un hambar acoperit cu tablă de zinc, lîngă şurile streşănite cu stuf ori şindrilă.

Toate sub ochii stăpînului, ca să le poată cuprinde din pridvor.

Aici, acaretele se ascundeau la spatele casei, în despărţire de zid şi de gard viu. În faţă erau numai arbuşti ornamentali; pomi întinşi pe spalier de o parte şi de alta a potecilor bătute cu nisip roşcat. Pomi torturaţi, răsuciţi, retezaţi, ca să închipuiască în aliniere geometrică braţe de sfeşnic, cuburi, piramide şi conuri. Argaţii erau număraţi şi invizibili. Nu mişuna nici o sămînţă de jivalanie.

Poate din această pricină toate-i păreau lui Iordache Cumpătă reci şi neînsufleţite.

— Cu hodoroaga asta ai venit? întrebă Damian, arătînd dispreţuitor cu bastonul spre gabrioleta plină de noroi şi spre Toader Gliga, care pîcîia din ţigară pe capră. Într-o zi are să se sfarme pe drum şi ai să umpli şanţurile de arcuri, mutelci şi şuruburi...

Iordache Cumpătă a răspuns cam scos din răbdări:

— Dac-o fi să se întîmple aşa, am să pun surugiul să le culeagă într-o haraba şi-am să le trimit la caretaş, să-mi întocmească gabrioletă nouă, din fier vechi. Ce să fac altceva? Nu pot să umblu pe drumuri de cîmp, în cupea cu roţi de gumă...

Aceasta era pentru cupeaua lăcuită şi pentru vizitiul în livrea, fără de care Damian nu ieşea în rarele sale preumblări pe moşie, o dată la două săptămîni.

Fratele cu apucături subţiri şi trufaşe, nu se lăsă mai prejos:

— Cred că Jorj al tău nu spune tot astfel. L-am zărit ieri la Piatra. Speriase oraşul cu panerul nou-nouţ şi cu armăsarul său de rasă Orloff...

— Asta-i a tinereţii! îl scuză părintele, măcar că în sine păstra alte judecăţi. Toţi am făcut la fel.

— Toţi? Exagerezi.

— Mai mult sau mai puţin, frate.

Damian Cumpătă se opri, întorcînd o privire încărcată de subînțelesuri. El nu se însurase cu o fată de 16 ani, furată de la niște răzăși calici și fudui. Deci nu putea să fie prenumărat printre cei care au trecut prin nebuniile tinereților. Il scuti de alte comentarii. Păși mai departe, sacadat, înfingînd cuiul bastonului în nisipul roșiatic și mușcîndu-și mustața subțire, de cîte ori observa altă rană necicatrizată în arbuștii răstigniți pe spalier.

Mergeau alături și nu păreau frați. Damian cu profilul tăios, rigid în haina cam demodată dar dichisită ca pentru o plimbare pe stradă, cu nod de mătasă la gulerul înalt și scrobit, cu mănuși cenușii pe degete și ghete fine de șevro. Iordache Cumpătă în surtuc negru de lustrin, purta o cravată de lînă împletită, la gulerul răsfrînt și jos, o panama veche umbrindu-i obrazul larg, ars de soare și bătut de vînturi.

— A fost un fenomen foarte ciudat! spuse Damian examinînd mai amănunțit spalierii aleilor. După cum mi s-a raportat, a căzut piatra numai în porțiuni izolate. Parcă s-ar fi jucat cineva aruncînd bulgări cu mîna: un pumn ici, unul dincolo.

— Se-ntîmplă... Asta-i de cîte ori ai noroc să te-ajungă numai o coadă de nor! se dădu cu părerea Iordache Cumpătă, frămîntat de alte întrebări. Cum poți, frate, cum poți schingiui așa niște copaci? Mă tot uit la dînșii și nu mă pot deprinde...

Damian nu găsi de cuviință să răspundă la asemenea reflecții ridicole.

Cu vîrful cuiului clătina o crenguță scăpată din legăturile de sîrmă, ridica o floare ofilită, strivea o rîmă care-și zvîrcolea jumătățile vii.

S-a oprit mai îndelung la seră, să cerceteze geamurile sparte și să le numere. Căzuseră și acolo cîțiva pumni răzleți de grindină. O pagubă de nimic. Dar nu înțelegea să-i ierte ajutorului de grădinar, că n-a tras repede învelitoarea de stuf precum îi era datoria.

Amîndoi au intrat plecîndu-şi grumajii prea înalţi. pentru pragul prea scund.

Grădinarul, austriac roşcovan, pitic la statură, cu favoriţii pieptănaţi rotund după exemplul împăratului său de departe, Frantz Iosef, a răsărit ca un gnom de după poliţele cu oale de flori.

Scuturîndu-şi degetele de mraniţa grasă, s-a înfăţişat să prezinte şi el raportul.

Nu se întîmplase nimic grav. N-au fost atinse florile rare, de preţ, orhidee şi plantele de salon. Pentru rondurile de afară, pregăteşte răsaduri proaspete. Ferestrele vor fi inlocuite în douăzeci şi patru de ore. A plecat o brişcă la Piatra, cu măsurătorile cuvenite, s-aducă geamuri şi chit.

— Doresc să ştiu exact cum s-au petrecut lucrurile, Herman? întrebă Damian cu ochii la căţelul favorit, care-şi făcea nevoile fără pudoare, la rădăcina unei lămîi. Bock, ticălosule, nu ţi-e ruşine?

Herman privea şi el îngăduitor la javra stăpînului, aşteptîndu-l să termine. Ştia că e singura făptură pe lume, cruţată de severitatea lui Damian Cumpătă.

Cînd socoti că atenţia boierului nu mai e preocupată aiurea, îşi completă raportul:

— Tumneafoastră cunoaşteţi. Eu am avut permis pentru Piatra... Custache rămas de serviciu. *Sehr* bun *und* cuminte om, Custache.

— Bine. Treci peste asta.

— Foarte bun şi harnic om, Custache. *Aber* nenorocire la el a făcut să lipsească. O jumătate de ceas. Poate *nur ein Viertel Uhr*[1]... Atunci s-o întîmplat *unverhofft*[2], uragan şi nenorocire. Are nevastă foarte bolnavă, şi are copil mic *sehr, sehr krank*[3]... Poate s-a dus să le vadă. Aceasta este toată fina. Permit a ruga să-l iertaţi.

— Nu ştiam că te-ai făcut avocat, Herman! vorbi

[1] numai un sfert de oră.
[2] brusc.
[3] foarte, foarte bolnav.

Damian Cumpătă cu glasul uscat. Eu te-am angajat grădinar. Rămîi grădinar!

— Vă roc, lumneavoastră...

— Să nu mă rogi nimic. Cum am hotărît, așa rămîne! Aci trebuiește un exemplu. Vei căuta alt ajutor. Ai mînă liberă s-alegi.

Iordache Cumpătă simțea că se înăbușă. Îl apăsa căldura umedă, mirosul greu de flori, de mușchi și de pămînt dospit. Îl apăsa mai ales asprimea neîndurată a fratelui său, care-și răsfăța o potaie și nu afla iertare pentru un om.

A scos ceasul din buzunar și s-a arătat deodată foarte grăbit.

— Apoi te las cu bine, Damian! Mai am și alte drumuri de făcut.

Damian îi întinse mîna slăbănoagă:

— Cele cuvenite cumnatei... Poate vrei să-ți trimit pe Herman cu o lădiță de răsaduri? Zici că ți-a devastat toată grădina.

Iordache Cumpătă s-a uitat la florile exotice și alambicate, gelatinoase, cu vrejuri prea fragile pentru straturile de la Zapodia.

— Mulțumesc. Nu-i nevoie... Cunoști tu... Noi am rămas la florile de țară și de mînăstire... Acelea mai înfrățesc și singure din rădăcina lor...

— Cum vrei! zîmbi glacial Damian Cumpătă. Numai să nu te audă ginerele...

Stăpînul Zapodiei a răsuflat afară din toți plămînii, trecîndu-și basmaua pe frunte.

S-a urcat în gabrioletă și a poruncit oțărît:

— Mînă, Toadere, să ieșim mai repede de-aicea. Țală, bre, la Stănișoara!

În marginea satului, un pîlc de oameni le aținea calea.

— Oprește, Toadere... Ce-i cu voi?

Gospodarii au strîns îndată cercul, cu frunțile descoperite și plecate în pămînt. Se îndemnau unul pe altul, să ia cuvîntul.

— Ce să fie, coane Iordache? tuşi un moşneag deşirat, cu palma făcut găvan la gură. Ce ştii şi mata, asta este... Ne perpeleşte conu Damian de vii, ca scobaii pe jaratec, să ne fie iertat a o spune. Ne-o pedepsit ieri urgia lui Dumnezeu... Acuma ne mai pedepseşte şi urgia dumisale.

— Şi ce pot să fac eu, Năstase?

— Puteţi multe, coane. Că-n mîna dumneavoastră-i puterea.

— Anume?

— Anume... dă!

Moşneagul căta la spate, aşteptînd alte glasuri de sprijin. În roata de Dărmăneşteni care împresurau gabrioleta, Iordache Cumpătă recunoştea pe nume aproape toţi gospodarii mai vîrstnici. Cu unii a lucrat; alţii au crescut sub ochii săi.

Printre dînşii, se împingea să-şi facă loc din coate, un om cumplit de pieptos, scurt şi lat în spate, cu sumanul rupt şi cu fruntea încreţită într-o amarnică încordare. Îl cunoştea şi pe acesta. Om mărginit la minte, pricepînd greu şi întotdeauna pe dos; dar gata să găsească întotdeauna dreptate de partea celui care cuvîntă.

— Aici erai şi tu, Dănilă? întrebă nestăpînindu-şi surîsul.

— Se putea să lipsesc tocma eu, coane Iordache? se miră de întrebare Dănilă Cuţui, săltîndu-şi sumanul petecit pe umăr.

— Se-nţelege. Nu poţi lipsi, ca marţie din post, Dănilă!... Ia spuneţi, oameni buni, ce vreţi de la mine? Mai repegior, fiindcă am întîrziat de la alte treburi.

Gospodarii au căutat iarăşi unul în ochii altuia, îndemnîndu-se.

— Zi tu, Gligore!...

— Ba lasă să spună tot moş Nastasă, că el o lucrat la conu Iordache în alte vremuri şi pe dînsu-l cunoaşte boierul.

— Bine, frate! îşi pierdu răbdarea Iordache Cum-

pătă. Mult aveţi voi să vă mai tîrguiţi?... Mă ţineţi locului din drum...

Moşneagul Năstase îşi luă inima în dinţi:

— Coane Iordache, scapă-ne de la peire, că ne-o ajuns ceasul de-apoi... învoieşte-ne, coane, la săcere, la strîns, la treier... La ce crezi mata...

— Cum pot s-o fac?... Am Zăpodenii mei...

— Ne-om împăca noi cu dînşii, coane Iordache. Nu ne lăsa...

— Bine, măi oameni ai lui Dumnezeu! Nu pricepeţi că mi-am împînzit lanurile cu lucrătorii mei?... Poimîne încep... Fiecare îşi are porţia lui, hotărîtă şi arvonită cu învoieli vechi... Ce vreţi voi? Să mă dau peste cap?

— Nu-i vorba de asta, coane Iordache.

— Dară de care alta?

— Adică, tot cam de asta într-un fel. Unde-s braţe mai multe, se isprăveşte treaba mai degrabă... Nu ne lăsaţi, coane Iordache. Ogoarele noastre-s una cu pămîntul... Fînul, de bine ce l-am căpiţit l-or tot dus puhoaiele în Cracău... Se-ncrîncenă carnea pe noi, cînd ne gîndim, coane Iordache, ce ne aşteaptă la iarnă, pe noi şi gitele noastre...

Iordache Cumpătă îşi urma în minte socotelile sale. Privi la chipurile întinse cu încordare să-i soarbă cuvîntul, cum mai văzuse tot aşa buzele arse ale lui Tudose, din Zapodia.

Oftă şi hotărî:

— În sfîrşit... Să vedem ce-i de făcut. Veniţi mîine dimineaţă.

— Cu neveste şi copii venim, coane. Să ne tocmim robi, coane Iordache!...

— Să veniţi fără neveste şi fără ploduri. Alegeţi cîţiva dintre voi, mai cu scaun la cap, să nu vă bage pe toţi în robie... Uite, pe Dănilă de-o pildă...

Oamenii au prins a rîde, văzînd că boierul glumeşte. Semn bun.

— Apoi, fără el, nici că se poate, coane Iordache.

— Mai căutați cîțiva isteți ca el. să vă vîndă robî... Asta-i! Acuma, dă bici Toadere! Țală, bre, unde apuci? Țală, la Stănișoara!...

Gospodarii cu pălăriile în mînă, îl petreceau din urmă cu urările:

— Să trăiți, coane Iordache!... Dumnezeu să v-ajute, coane Iordache!...

Dănilă Cuțui, tot săltîndu-și sumanul roșcat și petecit, dintr-un umăr, comenta evenimentul după priceperea sa:

— Mi-o spus: de-acu post și rugăciune, Dănilă! Apoi are dreptate. Ce poate să facă?... Zice că-i sătul pînă peste cap de noi. Apoi cum să nu fie sătul? După ce că n-avem ce mînca, ne mai și tîrguim! Apoi are dreptate, conu Iordache. Are să puie mîne dimineață zăpodenii lui, să ne ieie pe fugă... De ce să n-o facă? Și cică să mă prindă rob... Apoi chiar că s-o-ntors vremea robiei!

— Mai tacă-ți gura, bre Dănilă, că toate le-ai priceput anapoda. N-ai auzit, măi, că ne-nvoiește? Zi bodaproste!... Ne scoate de la pieire!

— Apoi cum să nu ne-nvoiască? schimbă îndată de părere Dănilă Cuțui. S-o săturat pînă peste cap de zapodenii lui!... Să mai intre și dînșii la pieire. Are dreptate, conu Iordache!

3

— Ș-aicea o fost mînia lui Dumnezeu... vorbi Toader Gliga, întorcîndu-și obrazul bărbos spre boier. Parcă-i făcut, coane... Tot ogoarele țărănești le-o ales...

Iordache Cumpătă n-a mai dat nici un răspuns la ispitirile slugii de pe capră.

Privea însă împrejur, cu aceeași strîngere de inimă.

Moșia era străină, bucatele cîmpului erau pentru un arendaș pripășit de scurtă vreme, grindina spîr-

cuise ogoarele unor oameni pe care îi cunoştea prea puţin sau nu-i cunoştea de loc. Mînia lui Dumnezeu, cum o numise Toader Gliga, nu lovise astfel în nimeni apropiat: frate, prieten, ţăran crescut şi trăit sub oblăduirea sa. Totuşi jalnica privelişte îi îndurera sufletul de lucrător om al cîmpului şi brazdelor ca orice nedreaptă zădărnicire a trudei plugăreşti.

Curtea de la Stănişoara se ivea încă departe, pe-o coastă de deal. Livada revărsată pînă în sălciile şi loziile pîrîului cu sticliri de argint în prunduri, acaretele fără împrejmuiri; satul cu bordeie de lut, calice şi slute, sub acoperişuri negre de paie.

Altă dată bătea drumul cu drag. Îl aştepta un prieten al tinereţii, Lupu Udrea, vestitul Lupache, mare vînător şi neîntrecut meşter în scornirea prilejurilor de ziafet.

Împuşca un mistreţ, îl blagoslovea un an de pomină pentru grîu, boteza ori cununa în sat, îi cădea la vreme de seară un drumeţ necunoscut, iarna, fără curaj să înfrunte mai departe viforul şi troienele: îndată se întindeau mesele, sunau tacîmurile de argint, zdupăia pivnicerul pe scările beciului, să desfunde balercile de Cotnar şi Uricani. Aceste înclinări spre ospeţe nu-l împiedicau însă să-şi gospodărească avutul cu ascuţită agerime; să-şi întocmească o herghelie de rasă celebră în tot ţinutul.

Pe atunci, deci, satul n-avea înfăţişarea ticăloasă de-acuma, cu bordeie de lut scufundate în pămînt şi mîhnire.

Roţile au sfîrîit pe-un drumeag năpădit de troscot. Nu se mai cunoşteau urmele grindinei. Norul năprasnic trecuse aiurea.

Dar n-ar mai fi fost nevoie de nici o grindină, pentru a desăvîrşi paragina. Casa albă în bătaia soarelui, arăta îndeaproape ziduri surite de ploi, cu tencuiala dezghiocată şi cu tabla acoperişului ruginită, cu ferestrele mici, pătrate, zăbrelite de grătii ca obloanele unei temniţe.

Doi stîlpi de piatră se păstrau în picioare, acolo unde a fost odată poarta.

Bălării, urzici şi cucută cît statul omului; bozi şi frunze late de brustur, cătină şi movili de zgură, cu tinichele şi fiare vechi lepădate de slugi care nu s-au ostenit să le arunce mai departe. Cîteva schelete de maşini pe jumătate îngropate în pămînt, fantastice rămăşite ruginite ale intenţiilor de occidentalizare care l-au muncit pe Lupache Udrea către sfîrşitul vieţii; cînd văduv şi ursuz, fugind de casă, îşi petrecea feciorul la şcoalele din Paris. La căpătîiul lor, un plop uscat îşi înălţa spre cer trunchiul cojit, beţele albe şi negrele cuiburi de corbi.

Privelişte de nepăsare şi părăsire, amintind curtea Ilovenilor de la Piscul Voievodesei. Tot astfel, acel Boldur Iloveanu din satul de baştină al Smarandei, se lepădase de vatra şi moşia părintească pentru a pribegi în străine locuri. Ce vor fi aflînd toţi acolo? se întreba Iordache Cumpătă. Paris! Paris! Cînd rostesc numele, buzele tuturor se îndulcesc unse cu miere.

Gabrioleta a tras la scară. Nu s-a dat în lături nici o perdea la fereastră; nici o uşă nu s-a trîntit s-apară în prag Lupache Udrea cu barba vîlvoi, bătînd din palme la slugi şi întîmpinîndu-l cu aprige răcnete de bucurie:

— Cine ţi-a dat în bobi, măi frate Iordache? Taman acuma îmi venea mie mirosul curcanului de la cuptor şi mă gîndeam cum să mă lupt eu singur cu el, măi frate Iordache!... Ilenuţo! Ieşi din ietac, soro! Vasile, Ioane, Trifane, ia săriţi să deshămaţi telegarii!... Măi frate Iordache, ia vino-n braţele mele, măi frate Iordache!...

Perdelele au rămas neclintite. Uşa închisă. Glasul suna numai în amintire, dintr-o lume de dincolo, unde de mult s-au călătorit şi Lupache Udrea cu barba sa de haiduc, şi Ilenuţa Udrea, cu trupul ei subţire, aerian, abia atingînd pămîntul în plutire lină, uşure, neauzită.

O babă în cămaşă de cînepă nespălată de-o lună, a lăsat cîrdul de gîşte lîngă hambarul hîit pe stîlpi. S-a apropiat cu nuiaua în mînă. La întrebare a bolborosit cuvinte neînţelese, scurmînd cu vîrful băţului în ţărînă. Avea privirea pierită, pielea tărcată de pecingini vinete şi hîde, jupoiate pe-alocuri pînă la carne vie.

— Lăsaţi-o în plata Domnului, coane... vorbi Toader Gliga. De la dînsa n-aflăm noi nimica... Nu vezi mata că-i betejită la minte de leprică?

— De ce, bre?

— De lepričă, boierule! Chelagroasă, cum s-ar zice, coane Iordache...

Pelagroasa rîdea prosteşte, scărpinîndu-şi cu palma îndoită rănile vii ale mînei, cînd de fusta aspră şi roasă pîn'la urzeală, cînd de cămaşa murdară. De sub barizul căzut pe ochi, scăpau smocuri de păr sure şi năclăite.

Iordache Cumpătă a întors privirea încrîncenată. A coborît, fără să se depărteze de gabrioletă.

— Iaca altu... se bucură Toader Gliga. Numai că nici aista nu pare să fie el mai hîtru...

Venea un moşneag îndoit de şale, cu pălărie odată verde, cu ilic decolorat — rămăşiţă dintr-o ţinută de vizitiu odinioară.

— Moşule, unde-i Nolică Gaşpar?

— Ha? Nu-nţăleg, să iertaţi...

— Mă tem că-i surd, coane Iordache. N-aude...

— Te-ntreb unde-i jupînul de-aicea? Gaşparul vostru? răcni Iordache Cumpătă din toate puterile.

— Aha! Boierul. Unde-i boierul?

Moşneagul se scărpină în cap, pe la ceafă, împingîndu-şi pe frunte pălăria ponosită.

— Apoi cine să ştie unde-i boierul! Poate-i încolo, la cîmp, iertaţi... Poate că nu-i acolo...

— Ce oameni, frate! se văietă Iordache Cumpătă. Ce casă, frate, ce oameni!...

— Aicea toţi îs într-o doagă, coane... îndrăzni să cuvînte şi Toader Gliga.

Apoi, uitîndu-se mai stăruitor la moşneagul surd şi grebănos:

— Mă tem să nu hie aista Farcaş, surugiul lui bietu conu Lupache... Chiar dînsu-n picioare! Te cruceşte şi mata, stăpîne, ce-ajunge omu dacă nu-l culege moartea la vreme...

Farcaş, fostul surugiu, muta ochii de la unul la altul, cu silinţa chinuită a surzilor să prindă un cuvînt, întrebînd mereu:

— Ha?... Ha?... Că n-aud, să iertaţi...

Nu mai recunoştea boierul de la Zapodia, deşi îl purtase de zeci de ori în caleaşca sprintenă cu patru cai înaintaşi, cînd se întreţeseau cu necurmare drumurile între Stănişoara şi curţile vecine.

— Ha? Că n-aud, mă rog...

— Şi mai iaca alta, coane!...

Toader Gliga arătă cu biciuşca spre o fată care lipăia la goană, cu picioarele goale, în cămeşoi larg, neîncins, tot de cînepă sură. Fata se opri gîfîind şi n-aşteptă întrebare. Se plecă să sărute mîna, aplecîndu-şi ceafa slabă cu o şuviţă de păr împletit subţire, ca o codiţă de şoarec.

— Săru'mîna, coane Iordache, şi bine-aţi venit...

— Da de unde mă cunoşti tu, copilă? o cercetă cu uimire boierul de la Zapodia.

— Cum să nu vă cunosc, că doar îs fată de-a lui A ecu Faraon care-a lucrat şi la mata pe Zapodia, mai anţărţ, coane Iordache!... Îl căutaţi pe domnu Nolică? Îi la cîmp... Da nu-i cine ştie ce departe... Trag eu fuguţa să-l chem!

Vorbea repede, dînd mărunt din mîini şi privind îndrăzneaţă la boier, cu ochii vioi şi luminaţi de un scăpăr inteligent, plin de fineţe şi umor, care contrasta cu sumara-i îmbrăcăminte, săracă, mohorîtă, zdrenţoasă.

— S-o chem mai întîi pe coniţa... Ştii mata, coana noastră, jupîneasa Zina a lui domnu Nolică. Aşa-i spune toată lumea acuma: coniţa...

Rîzînd, părea că-şi cere iertare în numele tuturor pentru această cădere a obiceiurilor, fiindcă domnu Nolică Gaşpar şi soaţa sa ţinuseră în orîndă cîrciumă şi ratoş la drumul mare, înainte de a lua în arendă moşii.

— O chem îndată, coane Iordache, să vă deschidă uşile şi să vă poftească în casă. Moş Toader, fă mneata la grajd şi dă un braţ de trifoi uscat cailor...

Iordache Cumpătă o asculta zîmbind cu plăcere, cucerit de isteţimea fetiţei.

— Şi unde-i jupîneasa Zîna, coana voastră ?

— Un'să fie ?... înălţă fata lui Alecu Faraon din sprincenele încondeiete, a hlizire cu anume subînţelesuri. Unde au stat dumnealor toate cucoanele de la curtea asta în zi de vară, acolo-i şi coana noastră. Îi în ghioşcu din livadă, cu puii ei. Are cinci la număr. cîte degete la o mînă...

Toader Gliga nu-şi mai stăpîni minunarea ·

— Elei, coane Iordache !... Are să fie şi asta o hăituşcă de fată !... Ce-i mai trage din clanţă, parcă se bat calicii la gura ei, nu alta...

— Da de ce să nu-i trag, moş Toadere ? se ascuţi fata la glas. Acu-i trag, pîn'ce n-oi ajunge să muţăsc şi să surzăsc, ca oamenii iştia...

Baba pelagroasă şi moşneagul surd stăteau la o parte, alături, neclintiţi şi atenţi, scoşi din viaţă înainte de moarte.

— Eu m-am dus !... rosti copila, răsucindu-se în călcîile desculţe şi zbughind-o la fugă.

Iordache Cumpătă cunoştea drumul chioşcului, fiindcă nu o dată acolo se întindeau taifasurile lui Lupache Udrea. S-a îndreptat agale, scormonind cu ochi de gospodar îndurerat năruirile.

Merii erau sălbătăciţi, scorburoşi şi ciungi. Din nucii de altădată, supravieţuiau doară cîţiva, răzleţi şi despoiaţi de crengi. Tufişurile de zmeură, de pomuşoară şi de agrişe se înăbuşeau în urzici. Pe aici le ieşea înainte să-i primească Ilenuţa Udrea, în zile de

vară ca aceasta, cînd se întîmpla să lipsească Lupache, la hergheliile sale sau la arie.

Venea în rochia-i lungă, încinsă întotdeauna cu același lănțug subțire de argint; în anii dintîi singură, mai apoi sprijinindu-și palma îngustă pe creștetul copilului cu bucle bălane.

Aci era banca unde femeile rămîneau să tăinuiască amîndouă, ea și Smaranda, cît timp bărbații se trăgeau la umbră să dezbată treburile lor plugărești. Se afla un tei rotat; nu mai este. Se afla o bancă de mesteacăn alb; nu mai este.

Dincoace era pajiștea unde se risipeau copiii de la Zapodia, aduși în docare și pe capra trăsurii. Acum l-au izbit, de departe, glasuri chicotite și mînioase, de harță.

Cei cinci prunci ai arendașului se jucau cu larmă aprigă și bătăioasă, spărgînd liniștea măreață și melancolică a livezii, unde se simțeau dînșii stăpîni. Răsunau chemări zborșite, ca într-o adevărată bătătură de cîrciumă și de ratoș la drumul mare. În iarba înspicată fluturau cămăși colorate de cit, umflate ca niște balonașe de gumă la spate, sub pacheștele prinse cruciș.

Iar pe poteca Ilenuței Udrea, s-a ivit cu mare grabă madam Zîna Gașpar, cucoana de-acum, călcînd legănat și controlîndu-și bumbii de la bluza roșie, strînsă să plesnească pe sînii lăptoși. O apucase vremea cu picioarele goale în papuci tîrșiți, nepieptănată și nespălată pe pleoapele fără gene. Își ceru iertare că se înfățișează domnului senator în asemenea hal, care-i dezmințea cu totul numele de Zînă a basmelor, poftindu-l în casă la o dulceață și la un pahar de apă rece.

— Mulțumesc. Aștept aici...

— Cum e posibil așa ceva? protestă conița Zîna cu aprindere, într-o gesticulație patetică și imprudentă care a făcut să sară bumbii bluzei din cheotori, gata, gata să dea drumul la revărsarea sînilor. Dom-

nule senator, dumneavoastră cunoaşteţi apa noastră... E o apă fără pereche în lume... Nu gustaţi întîia oară din izvoarele de la Stănişoara. N-aţi refuzat pe alţii, de ce să mă refuzaţi pe mine?

Cu privirea irezistibil hipnotizată de picioarele goale în papuci, umflate, de-un alb bolnav şi brăzdat de vinişoare albastre, Iordache Cumpătă se gîndea că numai apa izvoarelor din Stănişoara va fi rămas aşa cum a fost.

— Vă rog să poftiţi!... stăruia madam Gaşpar.

Ca să nu ofenseze bunele intenţii ospitalitare, s-a lăsat convins pe jumătate:

— Fie... Dar dacă e cu putinţă, trimite-mi dumneata paharul cu apă aici.

— Preferaţi dulceaţă de chitru? Avem şi un şerbet de portocale extra...

— La voia dumitale.

— Atunci chitru, domnule senator. E o raritate şi pot să zic că-i o specialitate a casei. Îi place lui Nolică. Are să vă placă şi dumneavoastră. Vă garantez c-aveţi s-o lăudaţi şi la alţii.... Scuzaţi că vă las un moment singur.

Rămas singur şi păşind pe sub pomii sălbătăciţi, Iordache Cumpătă recunoaşte că într-adevăr din asemenea livadă, gazda nu-i putea oferi dulceţurile Ilenuţei Udrea de-odinioară, din roadele locului. Îl îmbiase cu fructe de prăvălie, din vechea ei meserie. Şi-l îmbiase ca o negustoriţă care-şi laudă marfa: avem şi ceva extra!... pot să vă garantez!... Era fără îndoială fată crescută după tejghea, dăscălită din pruncie să nu lase răgaz de gîndire muşteriilor.

Aceştia luau treptat locul foştilor stăpîni ai moşiilor nevrednici, înstrăinaţi sau risipelnici din ţara Moldovei, socotind pămîntul, braţele, munca, gloata satelor numai ca o marfă trecătoare prin mîinile lor, cumpărată cît se poate mai ieftin şi speculată pentru cît mai vîrtos cîştig. Iar ca întotdeauna, cu neplăcere, cugetu-i făcea o asemuire între aceşti străini trecători prin

breasla plugăriei şi între moşierii de aceeaşi obîrşie cu el, ginerele Voicu şi fratele Damian, chivernisindu-şi rosturile cîmpului cam tot aşa de neînduplecat.

Iordache Cumpătă se rezemase cu mîna de scoarţa unui nuc negru şi mort. Coaja s-a desfăcut în felie lungă, dînd la lumină o mişuneală de larve urîte, gîze cu multe picioare, ouă gălbii şi capsule vătuite de omizi. Scîrbit, le-a acoperit potrivind coaja ca un capac. Il mînau gîndurile la alte asemuiri, care l-au mai încercat privind în pavilionul de la Expoziţia Jubiliară, vitrinele cu astfel de gîngănii şi viermi, cînd l-a trezit din întrebări o slujnicuţă cu tava de dulceaţă şi paharul brumat de apă.

I s-a părut că pe aceasta o recunoaşte.

— Nu-i fi fiind şi tu cumva fată de-a lui Alecu Faraon ?

— Ba cum să nu fiu, săru'dreapta, coane Iordache?! Am lucrat antărţ cu tătuca la săcere, pe Zapodia.

— Mărgărita te chiamă ? Hai ?

— Mărgărita, coane Iordache! se bucură slujnicuţa că n-a fost uitată... C-apu-ai şi rîs mata atuncea de noi. L-ai întrebat pe tătuca de ce-o venit c-o droaie de şăpte fete după dînsul, ca gîştile cele şăpte, potcovite, din cîntec...

— Mi-aduc aminte!... zîmbi stăpînul Zapodiei.

— Aşa umbla tătuca, cu şăpte gîşte potcovite după el. Da nu ca să ne mărite... Să ne cîştigăm din vară hrana gurii pentru iarnă... Acu, nu mai este chip să ne mişcăm de aicea. Ne-o înscris pe toate domnu Nolică la condica lui — şi gata-i! Ne leagă din iarnă, pentru vară...

Slujnicuţa ar mai fi vrut să adaoge ceva, însă pe potecă s-a arătat arendaşul. Domnul Nolică Gaşpar sosea însoţit de un tovarăş mai june, frate sau rudă cu madam Zîna, după ochii spălăciţi şi pleoapele fără gene.

Arendaşul şi-a scos pălăria de doc, a cuibărit-o subsuoară şi s-a ploconit adînc :

— Vă salut cu respect, coane Iordache.

Se ploconea și saluta cu respect, dar vorbea cu oarecare sumețire încrezută în el. Spre deosebire de tovarășul său și de madam Zîna, era pîrlit, de soare, zdravăn legat la trup fără buhăveala osînzii, purtînd pecetea îndeletnicirilor plugărești.

După ce și-a prezintat cumnatul, contabil și ajutor, a îndrăznit să întrebe:

— Ce întîmplare fericită vă aduce pe la noi, coane Iordache?

— O scrisoare, meștere Gașpar... vorbi stăpînul Zapodiei, căutîndu-se în buzunarul hainei de lustrin.

— Este vreo pîră? Vreo cercetare? se neliniști arendașul, azvîrlind o privire îngrijorată cumnatului contabil. Nu-mi vine să cred. La noi totu-i cinstit. Stă scris în condică. Spune tu, Picule!

— Oricînd putem prezenta condicile. Sîntem în cea mai perfectă regulă, domnule senator.

Contabilul, cu obrazul buhăit ca înțepat de viespi în jurul ochilor, a strecurat apoi printre buze o bănuială:

— Pîră nu poate să fie decît de la domnul învățător...

— Așa mi se pare și mie... încuviință Nolică Gașpar. Avem un învățător nou și cam tinerel, de-ai lui domnu Spiru Haret. Și-o pus în cap să reformeze lumea, vrea să facă bancă populară, asmuță oamenii și-i scoate din minți. Dumneavoastră cunoașteți, coane Iordache!... De altfel se spune că are să-l mute la toamnă. Nu-i place nici lui conu Damian, fratele dumneavoastră, să aibă instigatori prin vecinătăți.

Iordache Cumpătă îi lăsase să vorbească, ascuțind urechea Cînd au isprăvit, le-a risipit spaima:

— N-am nici o pîră, meștere Gașpar. Și n-am nici căderea să fac vreo cercetare, chiar dacă te-i fi simțind dumneata cu musca pe căciulă, după cum îmi pare. E vorba despre altceva. Domnul Octav Udrea îmi scrie că se întoarce în țară.

— Atuncea cunosc... răsuflă Nolică Gaspar. O asemenea scrisoare am primit şi eu.
— Ai luat vreo măsură ?
— Ce măsură să iau, coane Iordache ?
— Să grijeşti şi să aeriseşti odăile... Să pregăteşti o primire cum se cuvine.
Arendaşul a cutezat să surîdă, a mai multe ştiutor :
— Coane Iordache, în fiecare an primesc eu cîte-o scrisoare la fel. Asta de trei ani. Înaintea mea, Ionică Spînu, celălalt arendaş, a primit şi dînsul vreme de şapte ani. Domnul Octav Udrea scrie, pe urmă se răzgîndeşte.
— Înţeleg că n-ai dat nici o urmare !
— Fac cele ce-au făcut şi cei dinainte de-a veni eu pe Stănişoara, coane Iordache. Judecaţi şi dumneavoastră. Ce să caute domnul Udrea în ţară ? N-are locuri mai plăcute în străinătate ? Am aflat de la avocatul şi procuristul dumisale, domnul Tăchiţă Nedelcovici, că s-a căsătorit în Franţa cu o cucoană de neam mare, care are şi un castel. Să-l stăpînească sănătos si să fie fericit ! Din partea noastră n-are supărări. Trimit cîştiul la termen. Cînd se poate, îl trimit şi cu o jumătate de an înainte.
— Aş dori să văd încăperile sale ! îi tăie cuvîntul Iordache Cumpătă.
— Eu nici nu ştiu despre ce încăperi este vorba...
— Încăperile rezervate prin contract ! începu să-şi piardă răbdarea stăpînul Zapodiei.
— Încăperile rezervate prin contract ?... Coane Iordache, eu am moştenit o situaţie de la Ionică Spînu. Am luat în primire locuinţa cu toate acaretele de la domnul Tăchiţă Nedelcovici. Conu Octav vine de departe. N-a fost de zece, ori de doisprezece ani în ţară. Noi trăim aicea zi de zi... Toate lucrurile dumisale sînt clădite în două odăi, aşa cum le-am primit de la Ionică Spînu. Le-am păzit-şi le păzesc ca ochii din cap. Nimeni nu umblă la ele, nimeni nu fură... Încolo ce pot eu să fac ?... Am nevastă şi cinci copii. Am un cumnat pe care-l vedeţi şi altul care lipseşte, după

parale, la tîrg. Amîndoi au soţii. Eu sînt deprins cu strîmtoarea şi cu nevoia; am crescut la ţară, am dormit şi pe prispă... Nevasta şi cumnaţii sînt tîrgoveţi. Unde să trăiască? Sîntem şi noi oameni.

— Aşadar, aţi pus stăpînire pe toată casa? Te rog să mă conduci, ca să-mi dau singur seama.

— Poftiţi. Văd că vă supăraţi şi vă asigur că n-aveţi pentru ce. Eu am luat în primire situaţia de la Ionică Spînu şi ocup odăile pe care le-a ocupat şi el. Toate, cu autorizaţia domnului Nedelcovici.

— Alt tîlhar.

— E procuristul şi avocatul lui conu Octav. Nu l-am ales eu... Picule, fugi înainte şi caută cheile.

— Şi dacă-s la Matache? întrebă Picu, privindu-l cu o clipire scurtă din coada ochiului.

Arendaşul respinse această portiţă de scăpare:

— Nu-s la nici un Matache! Ştii unde se găsesc... N-avem ce-ascunde...

Cînd uşa a fost deschisă, Iordache Cumpătă s-a tras un pas înapoi. Il izbise mirosul de mucegai şi de umezeală.

Nolică Gaşpar şi cumnatul său Picu au dat perdelele mucede în lături. S-a arătat în soarele crud al amiezii tot ce era legat de viaţa lui Lupache şi Ilenuţei Udrea.

Canapele şi jîlţuri cocoţate pînă-n tavan, oglinzi cu apa împîclită, arme de vînătoare coclite şi mîncate de rugină, dulapuri cu serviciuri de porţelan, covoare şi şaluri putrede, portretele din alt veac scorojite şi cu văpseaua plesnită; toate sub scamă de mucegai, sub colb de-un deget, între pereţi cu şuroaie verzi. Molii speriate de lumină zburau în fîlfîiri moi. Prin crăpăturile duşumelelor se înălţau ciuperci cu tichiile alburii.

— Închide, jupîne! a poruncit Iordache Cumpătă. Cum v-a răbdat inima să lăsaţi ticăloşia asta?

— Coane Iordache, noi aşa am primit situaţia de la Spînu, aşa o predăm. Avem şi inventar. Nu lipseşte nimic.

Stăpînul Zapodiei grăi cu asprime:

— Isprăveşte odată cu inventarul şi cu situaţia pe care-ai primit-o!... Te-ntreb ce faci cînd ţi-o veni stăpînul moşiei aici? Şi nu vine singur.

Nolică Gaşpar stătu o clipă pe gînduri. Se uită spre madama Zîna care aştepta pe terasa de lespezi, îmbrăcată în rochie de tîrg, înconjurată de pruncii schimbaţi şi dînşii în straiele cele mai arătoase. Iordache Cumpătă se uită şi el la toţi, pe rînd.

— Ei, poţi să-mi răspunzi? a întrebat, privind posomorît şi mai stăruitor la arendaş. Aştept!...

— Avem să-ncercăm, coane Iordache. Golim odăile şi le reparăm. Mut familia mea undeva, în acaretele slugilor. Facem tot ce se poate. Numai că aceasta cere timp. Măcar o lună, o lună jumătate. Dumneavoastră cunoaşteţi că ne aflăm în toiul muncilor Mîne începe săcerea. Din săcerea mea, plătesc cîştiul lui conu Octav...

— Ajunge!

Coniţa Zîna îşi scoase pruncii să-i prezinte boierului de la Zapodia. Nimerise un ceas nepotrivit. Iordache Cumpătă observă că şi fetiţa lui Alecu Faraon îşi primenise cămeşoiul urît de cînepă, cu o cămaşă de in şi o fustiţă de lînă neagră.

— Dă-te la o parte, fa! îi strigă Nolică Gaşpar. Ce te bagi în sufletul boierului?

— Las-o! vorbi Cumpătă, zîmbind mai înseninat, fiindcă ochii lui se opriseră pe-un chip mai aproape de sufletul său. În cinstea cui te-ai făcut tu aşa de frumoasă?

— Parcă mata nu ştii, coane Iordache!... Mi-aş fi pus eu şi ciuboţăle cu potcoave de alamă, da n-am. Că tătuca, numai cu ciuboţăle pentru cele şapte fete, nu-i înscris el în condica lui domnu Nolică...

— Vezi şi mata, domnule senator, cu ce obrăznicături ne scoatem noi duhul aicea!... interveni Nolică Gaşpar, cercînd să întoarcă în glumă vorbele fetei. Le oploşeşti pe lîngă casă, numai de milă, ca să nu moară de foame... Lor le arde de ciuboţele.

— Ajunge!
Arendaşul s-a retras cu o prefăcută supuşenie lîngă conița Zina împresurată de prunci. N-o nimerise nici el.

4

De-a lungul satului, Iordache Cumpătă se răsucea mereu în gabrioletă pe spata joasă, pentru a cerceta altfel de surpări şi paragine.
Bordeiele se înşiruiau în desăvîrşita lor mizerie, cu ferestre de-o palmă, sub streşini de paie şi strujeni. Copii, cu picioarele subțiri şi cu burțile umflate în cămăşi pămîntii, se bălăceau în apa verzuie a şanțurilor. Lătrau cîni jigăriți, fantomatici. Privea după gabrioletă cîte-o femeie cu părul smuls şi cu ochii rătăciți, cu pielea tărcată de aceleaşi pecingini cojite. În pămînt se scufunda şi biserica zidită de străbunul lui Lupache Udrea, spătarul Alexe Zece ani au fost destui pentru a preface un sat în pulbere.
Dincolo de poarta jităriei, în cîmp, s-au încrucişat cu un şir de cară. Încărcătură de trifoi şi lucernă. Cărăuşii s-au tras lîngă şanț, scoțînd pălăriile cu smerenie.
— Stai, bre! Ian dă glas lui Alecu Faraon, să facă-ncoa!
Alecu Faraon s-a înfățişat, plecîndu-se de spinare să cuprindă şi să sărute dreapta boierului. Pe mînele sale şi pe pieptul desfăcut din cămaşă, se zăreau nelipsitele pete spuzite şi făinoase.
Păreau acum un semn al satului, după cum vitele poartă un cifru cu fier înroşit.
— De unde-i luțarna asta, Faraoane?... întrebă Iordache Cumpătă, măcar că-l chemase cu alt gînd.
— De la Malurile, coane!... Acolo are domnu Nolică două lanuri de luțărnă şi trifoi, de cînd o desfundat imaşurile, ca să ne frigă pe noi cu hrana gitelor.
— Şi vitele voastre ce fac?

— Rabdă și mugesc, coane Iordache. Pîn' s-or învăța și dînsele, ca măgarul țiganului. Că noi ne-am învățat.

Stăpînul Zapodiei clătină din cap:

— V-ați învățat, dară cam prost v-ați învățat... Stă scrisă învățătura pe mînele tale...

— Ce putem face alta, coane Iordache? întrebă Faraon, răsucind mînele și cercînd parcă să citească o dezlegare în scîrbavnicele pecingini. Aiasta-i soarta noastră, de-amu!... Ne dă gata *pilagra*, da-o-ar boala în cel care ne hrănește cu popușoi aprinși... Are domnu Nolică și cumnatul său, domnu Picu, o condică. Acolo ne însemnă iarna cînd ne răzbește foamea. Pe urmă ne scrie țidulă și ne trimite la hambar să căpătăm popușoii pe care n-o vrut să-i mai cumpere nimeni, de buni ce-s!... Învățătura asta stă scrisă pe mînele noastre, cum bine ai zis mata, coane Iordache.

— Ce oameni, frate, ce oameni! se minună Iordache Cumpătă. Măcar v-ați arătat la un doctor?

— S-or dus unii și alții, care la Chiatra, care la Roznov... Da de haram le-o mai fost să bată drumul.

— Cum, bre, cum de haram? Că-l știu cărturar tînăr și de ispravă pe doctorul Năzdrăvanu de la Roznov.

— De ispravă îi de ispravă el, coane Iordache, după cît n-o cerut un franc de parale și nici c-o vrut să primească ou și găină de la muieri... recunoscu Alecu Faraon. Iară că-i tînăr se vede el că-i tînăr după poveție cu adivărat nazdravane pe care le-o dat

— Care povețe năzdrăvane? V-o fi luminat și el la minte, cu învățături din cărțile sale.

Aici Faraon făcu din cap a scîrbire de așa învățături:

— Taman că din cărți și de pe ceia lume le-o vorbit oamenilor... Cică să nu s-atingă nimeni fără decît numa de popușoi prima-ntăi, teferi și uscați toacă... Apoi l-aș fuga să ne deie el, domnu doftor cel tînăr și

năzdrăvan, aşa popuşoi, că noi nu i-am mai văzut în ochi de doi ani, batîr la spiţărie...

— Mai lasă şi tu, Faraoane! Pentru nunţi şi cumătrii cum scoateţi bumaşca din piatră-sacă?

— Zău, coane Iordache, pacat s-o spui tuma mata, care ne cunoşti în ce huzur crăpăm de bine! se îndureră amar Faraon, de asemenea nedrepte prepusuri. Cine mai face pe la noi nunţi şi cumătrii?... Trăim ca pagînii, boierule, ca marele codrului... Fără lege şi fără binecuvîntarea altarului. Asta se vede că n-o scrie în cărţile lui domnu doftor Năzdravanu, că iar mă întorc la spusele sale. Uşoru-i a ne lua la zor: Hrăniţi-vă numai cu popuşoi într-ales, măi prăpădiţilor şi netoţilor, dacă vreţi să nu-nfundaţi balamucul şi bolniţele!..

— Şi n-are dreptate? întrebă Iordache Cumpătă, cu ochii la mîinile supoiate de pelagră.

— Dacă are, cu ce ne-agiutară dreptatea asta, coane?... Ar face el mai bine, domnu doftor cel tînăr, să pună-ntr-o zi gabja pe condicile lui domnu Nolică al nostru şi să le facă vînt în pustiul de foc. Atuncea aş zice şi eu că-i adevărat doftoru Năzdrăvanu!... Ş-atuncea să se mire şi dînsul, dacă nu ne-om tămădui noi fără alt leac, pînă-ntr-un an!

— După cum văd, ai tu ce ai cu condicile lui Nolică Gaşpar!

— Ştiu eu, coane Iordache, de ce am un of pe dînsele. Acolo, în condici şi nu aiurea, ni-i mormîntu nostru... Eu, vezi şi mata, coane! Sămnu lepricii pe mînă şi pe chiept... Nevasta la fel... Acu, de noi nu-i cine ştie ce pagubă. Sapa şi lopata!... Dară ne stîrpeşte şi-n sămînta noastră, coane Iordache. În copchii...

— Ţi s-a îmbolnăvit şi vreo fată? se mîhni boierul de la Zapodia.

— Încă nu, da nu-i mult pîn'departe!... Ca să-mi scap măcar două din ele de la ce le-aşteaptă, le-am tocmit slugi mai-mai de pomană la curte. De bine de rău, se hrănesc din gunoaiele care rămîn de la masa

lui domnu Nolică Gaşpar, a gaşperiţei sale şi puilor lor. Aşa am ajuns, şi pentru astă bucurie ne-o cununat acu douăzeci şi cinci de ani boierul Lupache Udrea...

Iordache Cumpătă îşi scotoci punga:

— Ascultă, Faraoane. Tocmai pentru una din aceste fete te chemasem eu din drum. Ţi-am văzut-o la curte.

— Mărgărita, coane?

— Nu. Alta mai mărunţică.

— Atuncea-i Frăsına. Una aprigă la plisc şi iute, varga lui Dumnezeu! o ponegri gospodarul în semn de dragoste. Aceia-i mezina, şi măcar că-i drojdie, le-o pus capac la toate!

— Am cam văzut eu...

Alecu Faraon se îngrijoră:

— Coane Iordache, te-a supărat cumva, păcatele mele, după cît e de zănatecă! N-o lua mata în nume de rău. Copchil, dă!...

— Să ştii că m-o supărat... zîmbi Iordache Cumpătă. Pentru ca să-mi treacă supărarea, ţine-aici o rublă şi cumpără-i o pereche de ciuboţele cu potcoave de alamă.

— Săru'dreapta, coane Iordache, şi iartă-mă mata că nu mă dumiresc nici în ruptul capului, cum vine asta?...

— Nu mă-ntreba! Fă ce-ţi spun eu...

Apoi, Iordache Cumpătă privi în altă parte, netezindu-şi barba scurtă şi lată, ca întotdeauna cînd lua o hotărîre de om slab la inimă:

— Şi mai ascultă încă, Faraoane! Trimite altă fată, din cele şapte gîşte potcovite ale tale. Trimite-o la moară, la iaz, c-un ţuhal... Am să poruncesc lui Neculai să vă-nfrupte c-oleacă de tain din uiumul morii, ca să-i fie pe placul doftorului de la Roznov... S-or plăti ele fetele, la iarnă, cu torsul ori cu ţăsutul la curte. Hai, Toadere! Dă bici! Ţală, bre, acasă!...

După drumul ocolit şi colindul prin vecinătăţile cu

atît de neguroase semne ale vremii, Iordache Cumpătă se uită cu drag şi înduioşare la Zapodia sa, cum se apropia în bătaia soarelui.

— Tot la Zapodia noastră-i mai bine, coane Iordache, după pacostea de ieri, faţă de cîte mai vezi şi mai auzi pe-aiurea... întoarse Toader Gliga faţa bărboasă către boier.

Acesta nu i-a răspuns. Poate că nici n-a auzit. Îl cuprindeau grijile sale.

Dinspre iaz, veneau spre casă, păşind alături, Adrian şi Irinel Măgură. Zache îşi strămutase cîmpul de exerciţii ciclistice pe medeanul de lîngă şosea, la adăpost de ochii şi de hazul jivalaniei.

— Boierule!... făcu Toader Gliga. Cîtă muncă o mai cheltuit conaşu Zache de trii zile cu blăstămăţia asta nemţească, putea să care-n spate o piatră de moară pîn'la Roznov şi-napoi...

Zache se ridicase din ţărnă scuturîndu-şi genunchii şi încerca să se ţină după gabrioletă, în speranţa că bicicleta se va lăsa ademenită, poate, de exemplu vehiculului cu tracţiune animală. După o singură pedalare, a tras însă de-a dreptul la şanţ şi s-a poticnit într-o movilă de pieriş.

În ogradă, lîngă fîntînă, un argat spăla panerul lui Jorj. Aşadar se întorsese fiul risipitor de la Piatra!... Ca şi altă dată, Iordache Cumpătă se gîndi iarăşi să amîne răfuiala, pe care o hotărîse cu toată energia ieri şi astăzi dimineaţă.

La uruitul roţilor pe prund, s-a ivit în pridvor Smăndiţa Petreanu, plină ca un pui de hornar de zeama cireşelor negre, pe nas, pe obraz, pe degete.

Cu o legitimă mîndrie în glas, anunţă foarte aferată:

— Bunelule, facem dulceţi!

Altă nepoată, mai mică, o ajunse din urmă:

— Faţem„duţeţi, bunelule!

Şi în sfîrşit, o ultimă gîgîlice de-o şchioapă, încă mai unsă şi abia dăruită cu un aproximativ har al vorbirii:

— Bu'eu'ie, fa'em du'iată! Bu'eu'ie!

— Bine-bine! Faceţi mereu!... le binecuvîntă bu-

nicul, zîmbind și ferindu-și mîinile de atingerea buzelor mînjite cu cerneală.

— A venit și tataia... mai vesti Smăndița.

— Cum, frate? A venit și Dimitrie?

Smaranda Cumpătă lămuri din ușă:

— Cu un ceas în urma ta a picat... A întrebat ieri primăria la telefon, a aflat despre toate cîte s-au întîmplat aici și tot nu-i era a crede că ne-o crutat Domnul. S-a urcat în trăsură să se convingă cu ochii săi. A mai cărăbănit și o cutie de răsaduri pentru grădină.

— De una ca asta nici nu mă-ndoiam! vorbi Iordache Cumpătă, gata să pomenească despre răsadurile din sera lui Herman, oferite de frate-său Damian.

Își stăpîni însă cuvîntul pe buze, fiindcă asemenea pomeniri zgîndăreau îndeobște mai vechi racile dintre Zapodia și Dărmănești, cu ale lor două lumi atît de deosebite.

Întrebă:

— Și unde-i Dimitrie? Se odihnește în casă?

— Așa îl cunoști? E în livadă, să-și vadă altoiurile, cum le-a mai hultuit înc-odată grindina...

— Ce om, frate, ce om! Să-și lase el treburile pentru atîta și să bată cale de două poște!

— Că dumneata nu ți le-ai lăsat, treburile, pentru alții care nu ți-s așa de-aproape de inimă! Nu te mai mira! Scurt! Te-așteaptă mîncarea de două ceasuri... Și te mai așteaptă asta!

Din buzunarul straiului de olandă, bătrînica scoase altă scrisoare cu mărci și peceți străine:

— Poftim! I s-o mai fi năzărit să mai dorească altceva nou odraslei lui sărmanul Lupache!

— Poate s-o fi răzgîndit! se bucură Cumpătă, desfăcînd plicul.

Altădată îl mustra pe înstrăinat că nu mai vine în țară. Acum l-ar fi dorit să rămînă acolo, cunoscînd ce-l așteaptă la casa părintească.

De la primele șire însă, se încruntă zbîrnîind cartonul cu stemă între degete.

— Ce oameni, frate! Ce oameni suciţi!... Se vede că nici prin închipuire nu-i trece la ce mare bucurie grăbeste!

— Care va să zică, am presimţit eu? Mai doreşte altceva?

— Lasă, frate, că nu mai doreşte nimica! Scrie că sosesc cu toţii în zece-douăsprezece zile... Nu se mai abat nici prin Şviţera, nici pe la Bucureşti. Asta spune. Unde să vină? Unde să stea?... E-o ticăloşie la Stănişoara, frate, o mişălie şi-o surpare, încît ar mai muri a doua oară bietul Lupache, dacă s-ar trezi din morţi, să vadă cu ochii săi ce i-a ajuns casa şi satul... Unde să stea, frate? Cum să stea?

— Foarte bine! rosti neîndurată Smaranda Cumpătă. Cum şi-a aşternut, aşa va dormi. Scurt!

Bătrînul îşi necăjea barba, gînditor şi amărît:

— Nu mai vorbi, frate, că păcătuieşti înaintea lui Dumnezeu!... Gîndeşte la Lupache şi la Ilenuţa. Pentru amintirea lor nu se cade să vorbeşti aşa... Mai gîndeşte că omul nu bate străinătăţile ca alţii, numai ca să benchetuiască şi să părăduiască o avere moştenită de-a gata... Are şi el rosturile lui acolo...

— Să le aibă sănătos! Cu rostu-n două luntri, nu-l prea văd eu ajungînd departe!

Iordache Cumpătă îşi urmă firul său, cu o deosebită prudenţă:

— Ce-ar fi oare, frate, să le găsim un loc la noi, pînă ce isprăvesc meşterii o feţuială la Stănişoara?

— Cum ai spus? se-ntărîtă Smaranda Cumpătă, înălţîndu-se în vîrful degetelor. Mai zi o dată, rogu-te!... Ce-a ajuns casa noastră? Descălicătoare! Încaltea să punem la poartă o tablă de hotel: *„Aici, la hanul lui Cumpătă!"*

Zîmbind în barbă, Iordache Cumpătă pregăti altă mişcare strategică, sigur că nu va da greş de astă dată.

— N-am spus nimic, Smarandă... M-a luat vorba pe dinainte... Am eu o scoteală mai bună. Da, da! Mai nimerit aşa... Trimit un răspuns lui Damian... Tot stă singur ca un huhurez în căsoiul lui... Zoie-i la băi. El

pleacă la băi. Feciorul şi fata nu dau pe la Dărmăneşti cu lunile... Chiar are să-i facă plăcere, frate! Uite-acuma, pe dată-i şi trimit răspuns!

Smaranda Cumpătă nu se aştepta la o asemenea întorsătură.

Pe dată a luat şi ea o hotărîre, punctîndu-şi cuvintele cu loviturile toiegelului de abanos în duşumeaua pridvorului:

— A, nu! Dacă-i pe-aşa, nici la noi nu cade omul din drum la casă pustie. Slăbeşte-mă cu boierul Damian al dumitale! M-oi învrednici eu să scot din pămînt două-trei odăi... Dau etacul Elvirei de sus. Mut pe Alexandru într-o odaie cu Costin. Schimb băieţii Mariei în etacul Anei. Pun saltelele în cucurig... Scurt!... Să tot poftească!... Unde-a mers mia, merge şi suta!

— Nu se poate, frate!... se lăsa acum greu Iordache Cumpătă, înţelegînd că a cîştigat partida.

— Cum nu se poate?

— Dai! Muţi! Scoţi! Pui!... La o adică, de ce atîta zăhăială, frate? Unde să mai încapă, că stau ca sardelele! La Damian e loc larg: are încăperi pentru treizeci de musafiri.

— Numai că nu-i calcă nimeni pragul şi cîntă bufniţa în încăperile dumisale! Nu-mi tot scoate mie ochii cu palatul şi salcîmii lui Damian... Are loc pentru treizeci de musafiri! Ce mare scofală-i cu asta? Unde-s musafirii? Aş vrea să-i văd...

— Ei, iartă-l, frate! Lasă-l... zîmbi Iordache Cumpătă, uitîndu-se de sus în creştetul bătrînicii.

— Ţi l-am iertat. Cît despre băietul lui Lupache, cum am hotărît eu, aşa rămîne. Scurt! Pînă luni ne vine şi Ada... A fost colegă de şcoală, a fost prietenă cu nevasta lui Octav. Căpitanul, comitele cela franţuz ce Dumnezeu mai este, le scotea de la şcoală şi le preumbla prin Paris. Are să se mai ia cu dînşii, după viaţa pe care o duce nefericita de ea la Tîrnauca. Chiar s-au potrivit lucrurile de minune!

— Bine, frate, dacă zici tu...

— Te cred, că dacă zic eu! Tot mie-mi cade datoria să le descurc. Da-ar fi pe-a dumitale, am lăsa frumușel oamenii să plece de la ușa noastră și să stîrcească la poarta străinilor, hai? Slavă Domnului, încă n-am ajuns la asta! Nu ne-o mers pomina că sîntem niște frige-linte, ca anume mari boieri pe care-i știu eu.

Cu palma lată la gură, Iordache Cumpătă continua a zîmbi, gîndindu-se că se află în clipa aceasta un anume mare boier la Dărmănești, care amarnic s-o fi mirînd el de ce sughite din senin.

— Uite-l și pe Dimitrie!

La glasul Smarandei, bătrînul s-a întors să-și întîmpine ginerile cu toată bucuria.

Dar întreaga lumină i s-a mohorît în ochii albaștri și blajini, cînd l-a văzut venind către el, mai palid și mai slab încă în straiele albe de vară.

5

Pînă-n trei zile secerătorii au împînzit lanurile de grîu.

Iar curtea de la Zapodia a intrat într-un spasm și o încordare, un vuiet și-o vînzolire, ca un lagăr din spatele cîmpurilor de bătălie.

Cu un ceas înainte de a se-ngîna zorile, glasul stăpînului detuna în pridvor, înăsprit și tăios. Părea cuprins de mînie fără să aibă de ce. Însă sfîrcul cuvîntului îi alunga pe toți mai vajnic din urmă, la împărțitele lor datorii.

Argații foiau prin întuneric, cu felinare, la ocoale și grajduri. Vătavii porneau călări scăpați ca din praștie. Hărăbălile duruiau în clempănit de leuci și dîrdîit de loitre, năpustindu-se-n iureș pe poartă. La fierărie scrîșnea cu vaier strident roata de piatră a ascuțătoarei.

— Haide, măi; că ne-apucă ziua pe loc! îndemna glasul din pridvor. Să-nhame pe Polcan la docaraş!... Ce staţi, măi? Ce staţi?

Nu stătea nimeni.

Nu întîrzia multă vreme nici Iordache Cumpătă în cerdac. Polcan, telegarul bătrîn şi blînd ca o oaie, îl purta în trap ţăcănit spre cîmpul unde se desfăşurau operaţiile.

De trei ori pe zi, la cele două prînzuri şi la ceasul cinci, Pintilie, bucătarul lucrătorilor înconjurat de ajutoare, mesteca mămăligi uriaşe cu două melesteie cît ciomegile bouarilor, răsucite cruciş de doi oameni care împingeau ca la vîrtej; răsturna din ceaunul imens un adevărat munte bolit ca o cupolă şi fumegînd ca un vulcan; împărţea tainurile cu o sfoară şi-le clădea în coveţi acoperite cu pînzătură groasă de cînepă, să se păstreze fierbinţi în aburi. Alătura putinele cu boţuri de brînză, cazanele cu borş, ciuberele cu murături; slobozea o căruţă pe poartă şi alta îşi aştepta rîndul.

Jivalania cea măruntă intrase cu totul în pasiunea regimului alimentar furnizat de ceaunul şi cazanele acestui prestigios Pintilie.

Strîmba din nas la cafeaua cu lapte servită în ceşti de porţelan şi la cozonacul de dimineaţă. Dădea tîrcoale la bucătăria oamenilor, schimbînd farfuriile cu străchini, să capete bulzuri de brînză şi cuburi de mămăligă trecută printr-o singură sită. Poftea numai la castraveţi groşi cît mîna şi la borş de oaie, spre cel mai desăvîrşit dispreţ şi spre indignarea lui Mihalache, celălalt bucătar, boieresc, care-şi vedea rafinatele produse culinare căzute din rang.

Alt contingent al jivalaniei, mai săltat, se căţăra în căruţe, conspira cu argaţii pentru a pune mîna pe-un cal de herghelie şi o şea, se mistuia ca să nu mai dea pe-acasă pînă-n tăria nopţii. Feciorii cei din urmă ai neamului Cumpătă, Culai, Ionuţ şi Manole, întîrziaţi prin diferite şcoli fără să-şi afle chemarea, se găseau în adevăratul lor element. Cu îndatoriri hotărîte, nu se mişcau de pe lanuri, priveghind în de-avalma cu vă-

tavii şi logofeţii. Iorgu îşi părăsise docarul lăcuit şi nichelat, armăsarul Orloff, straiele de tîrg. Călare, cutreierea lanurile, uitînd să se mai bărbierească şi să-şi răsucească mustaţa în bandajul elastic de mătase, prins după urechi, precum cerea moda. În şea, voinic şi spătos, dogorît de soare, se asemăna deplin acum cu Iordache Cumpătă cel din tinereţe.

Ochii tuturor căutau la fieştecare ceas spre cer cu îngrijorare. Cerul însă rămînea limpede, cu luciri jucăuşe de secetă.

În toiul acestor încordate vînzoleli s-a întîmplat pentru Zache biciclistul a doua oară minunea.

Fără nici o speranţă, într-o doară, cercase să alerge după o haraba cu mămăligă şi puţini cu mîncare. Se-ncleştase de ghidon şi ochea prudent un tăpşan care să-l primească pe aşternut mai moale, la inevitabilul buşai.

Vîrtejul de colb din urma căruţei îl absorbi însă ca o ventuză, roata de dinainte nu se mai răsuci în zigzag ; înainta în linie dreaptă şi nu mai trăgea la şanţ.

— Io-te că merge ! răcni frate-său Dodel, cuprins de un entuziasm nebun. Phii !... Ian uitaţi-vă ce grozav mai merge !...

Entuziasmul lui Dodel se pierdu în deşert. Nu era nimeni să-l împărtăşească, după cum nu era nimeni să vadă minunea lui Zache biciclistul.

În norul alb goni de-a lungul şoselei, coborî valea, urcă dealul coşerelor ; cînd harabaua a cotit peste şanţ, pe şleaul de cară, în virtutea inerţiei el a trecut săgeată înainte, spărgînd pînza de pulbere, tîrînd după bicicletă o eşarfă mai subţire de colb, pedalînd frenetic spre ţinutul Călimanului, în teama că la întîia oprire ori la întîiul viraj, să nu se curme cumva minunea.

— Phii !... urla Dodel în pustiu. Zache a pornit-o la Căliman ! Smăndiţo, vino să-l vezi pe Zache cum merge ! Grozăvia grozăviilor cum se mai duce !...

Smăndiţa avea alte îndeletniciri mai serioase şi încărcate de mai grele răspunderi.

Într-o bucătărie improvizată sub cerul liber, înconjurată de puzderia jivălăniştilor şi jivălănistelor, pre-

gătea în legea ei mămăligă și tăia pentru oameni, concurînd atribuțiunile lui Pintilie.

Era în același timp Pintilie și mai era și bunița. Fosăia ca bucătarul, cînd tăia mămăliga cu sfoară în meridiane și bătea în pămînt cu melesteul șterpelit de la bucătăria cealaltă, a lui Mihalache, în chip de toiegelul Smarandei Cumpătă, mustrîndu-se și răspunzînd singură :

— Iar ai întîrziat cu udătura oamenilor, Pintilie? Ia dă-ncoace să gust din brînză!... Hm!... Ai pus sare-n brînză ori brînză-n sare? Sarace, sarace! Ocna asta o trimiți tu la oameni, să nu-și mai potolească setea nici cu toată apa din iaz?

Schimbînd glasul, ștergîndu-și sudoarea imaginară de pe frunte cu mîneca imaginarului cămeșoi și clătinîndu-se pe loc ca Pintilie cel tălpos, răspundea lat:

— Coniță, apoi numai sarea face mîncarea spornică... Altminteri, nu-i mai satură Dumnezeu nici c-o ocă de udătură de cap, după cît îs de sparți, coniță!

— Ți-oi da eu ocnă, să n-o poți duce-n spate! Ce-i aicea, la Nolică Gașpar de la Stănișoara și la alții ca dînsul, să hrănești oamenii cu scrumbie împuțită, cu masline putrede și brînză cu viermi, chip că-s mai spornice?... Hai?

— Coniță...

— Scurt. Și-alungă jivalania care nu te lasă să-ți vezi de treabă!

— Apoi eu le tot spun, coniță Smarandă. Parcă-nțeleg? Aicea-si fac veacul, de-ai crede mata că-i Ispoziția ceea de la București, despre care povestește Toader și Simion... Nu știu ce-or fi găsind de văzut!...

— Pune mîna pe melesteu, dacă nu-nțeleg de vorbă... Scurt!

— Că și melesteul mi-l mistuise mai adineauri conașul Dodel. Zice că să bată mingea cu dînsul...

— Domnișorule Dodel, ia poftim mai aproape să bat eu mingea pe spinarea mătăluță! Întoarce-te cu expoziția încoace...

— Buniță, să vezi mata... Numai Smăndița-i de vină... Ea m-o învățat!... se subția glasul după diapazonul lui Dodel.

— Ea te-o învățat, hai?... Mai ești și pîrîtor, bufțacule!

— Buniță...

— Scurt! Nici o buniță. Mai plecați undeva, în livadă ori în grădină, și nu vă mai viermănoșiți aicea să-ncurcați lumea de la treburi. Hai! Pașol!

Inchipuitul dialog al Smăndiței nu era departe de adevăr. Lagărul de la Zapodia nu cunoștea ogoire pînă ce se lăsa noaptea deplin, cînd muncitori, vite, cărăuși, argați, stăpîni și copii cădeau cu toții în somn de plumb.

Iar a doua zi, departe, în cîmp, secerătorii îndoiți de mijloc pe lanuri, cu obrajii încinși de înfricoșata arșiță a soarelui, cu palmele împunse de acul spicelor și de pălămida, culcau la pămînt alte și alte tarlale de grîu, risipiți într-o nemărginită împestrițare de cămăși albe, de broboade, marame și casînci, de brîuri roșii și chimire. In urma lor se aliniau snopii și clăile pe miriștea ghimpoasă. Inaintea lor se întindeau holdele unduind talazuri aurii sub cerul înalt, pînă la Rădiul lui Cumpătă, unde trăgeau hotar porumbiștile de un verde umed și gras.

Pe cît de grăbită era forfota de la curte, pe drumuri, la ocoale, grajduri și adăpători, pe atît de stăpînită, de calmă și sigură era înaintarea secerătorilor.

Nu se arăta nevoie de nici un glas să îndemne, de nici o amenințare. Vătavii și logofeții umblau cu harapnicul încolăcit pe umăr și subsuoară, înnodat sub coasta dreaptă, fiindcă așa era datina slujbei lor în partea locului. Rară și fără pereche datină! Nu-l întrebuințau însă decît pentru a pișca vitele dejugate, care se depărtau din zona șoselei să calce în lan.

Și nu răcneau decît la harabagii înfipți în picioare pe crucea oiștii, proptiți în hățuri, zorind la rîndul lor telegarii cu alte mai răgușite strigăte și mai crîncene sudălmi.

Iordache Cumpătă cobora din docaraşul uşor. Calul sur pe vremuri şi acum albit de bătrîneţe, Polcan, trecea şanţul în urma sa cu mare băgare de seamă să nu încurce dîrlogii, se ţinea de stăpîn ca un cîine, oprindu-se şi pornind, de cîte ori se oprea şi pornea stăpînul.

Secerătorul se înălţa din mijlocul răzbit de durere, îşi ştergea năduşeala cu dosul palmei şi, prinzîndu-şi arcul secerei pe umăr, trăgea cu ochiul spre docaraşul lui Polcan.

Acolo, într-o lădiţă, se afla tainul de mahorcă pe care Iordache Cumpătă ţinea să-l împartă sub văzul său, tot dintr-o rară şi fără pereche datină.

— Hai ! Ce mai aştepţi ! Fă-le vînt !

Omul apuca o duzină de pacuri turtite şi pietroase ; striga pe nume vecinii mai apropiaţi să le culeagă în palme din zbor ; îşi deşerta porţia în beşica de bou şi beşica de bou o ticluia în chimirul cu bumbi de alamă. Spunea apoi a treia oară bodaproste şi se frîngea din nou de şale, prinzînd mănunchiul de spice şi retezînd paiul cu o ritmică, cu o scurtă crănţănire a tăiuşului zimţat şi curb ca un crai-nou. Erau scumpi la vorbă. Chiar femeilor şi fetelor le amuţise glasul.

Iordache Cumpătă freca un spic în palmă. Încerca bobul în pîrgă cu unghia. Sălta grăuntele în mînă şi le dădea drumul în buzunarul surtucului de lustrin.

Trecea mai departe, cu Polcan şi docăraşul cu tutun după el...

În lanul cuprins de Dărmăneşteni, lucrul mergea mai anevoie, fiindcă gospodarii au venit cu droaia de copii în căruţe. Dar nu se arăta grabă. Era lanul de grîu de sămînţă, lăsat mai domol să-l pătrundă soarele, strîns în deosebi dimineaţa pe rouă şi-n căldura mai jilavă a amurgului, cînd nu se scutură spicul.

Dărmăneştenii au durat o adevărată tabără de emigranţi ; colibe de crengi, umbrare de răchită, pripoane viţelor şi culcuş pruncilor de leagăn. Cînd începea a scînci unul, femeile se îndemnau :

— Fugi, fă Marghioală, c-aista-i al tău, după glas.

— Ba o mai orăcăi ș-a tău, că eu mai amu l-am hrănit !...

Al Marghioalei ori al celeilalte, pruncul înfășat și legat în covată ca o mică mumie egipteană în sarcofag se alegea cu tainul său de lapte fie și de la o mamă de împrumut, căci gospodina înșelată de auz nu mai făcea drumul înapoi s-o trimită pe cea de drept. Scotea ea sînul și astupa gura flămîndului.

Plodurile mai răsărite, pentru a se afla în treabă, tăbîrceau ulcioarele cu apă din șipotele de sub deal. La izvor apa era rece ca sloiul de gheață. Ajungea încropită și numai pe jumătate, după atîta călătorie prin vîlvoarea lui Cuptor.

Altă dată, un flăcăiaș cerca să mînuiască el secerea, cîtă vreme maică-sa ogoia fătul din scutec.

— Nu așa, măi gînganie, nu așa ! îl prindea Iordache Cumpătă asupra faptului. Dă-ncoa secerea să-ți arăt eu !...

Băiețașul privea cu o încordare gravă, minunîndu-se de-un boier care știe să secere. Apuca și el secerea și iar o scrîntea.

— Stai, frate, nu te repezi ! zîmbea bătrînul Cumpătă. Ia-o mai încet, că secerea-i treabă de socoteală și de răbdare...

De aceeași părere se dovedea și Dănilă Cuțui.

— Coane Iordache, atîta amar de griu nu-l mai isprăvim noi nici într-o lună, coane !...

— L-om mai isprăvi și-n zece zile, bre Dănilă, să nu ne prindă schimbarea luminei.

— Apoi să-nțelege ! Cum să nu-l isprăvim ? Cînd ne-om pune noi, îl dăm gata și-n trei zile...

Săltîndu-și grumazul cumplit de lat în cămașa flendurită, părea gata să se opintească și să dea gata lanul întreg cu umărul.

— Pînă-n trei zile, am sfîrșit, coane ! Numai să poruncești mata...

— Ce tot vorbeşti tu, măi omule? În trei zile, nici şase sate nu dovedesc cîtă muncă-i aicea!

— Aşa zic şi eu, coane Iordache. Nici cu maşinăriile lui conu Damian, celea care vîntură din arichi de parcă dau să zboare, nici cu ele nu s-a tîmpla minunea pe care-o ceri mata, coane.

— Vezi-ţi de treabă, Dănilă, că nu cer nici o minune.

— Apoi să-nţelege că nu-i de cerut minune!... Ce-ţi mai trebuie matale minune, că doar ai tăt grîul pămîntului aicea pe moşia Zapodiei, de-a mirare a fi!...

Iordache Cumpătă îl lăsa în plata Domnului să sporovăiască şi să se minuneze în neştire. Cutreiera cu Polcan după dînsul, printre snopi şi clăi, pînă la locul ales pentru arie, unde Tudose, neîntrecut meşter în clăditul stogurilor şi girezilor, făcea cuvenitele pregătiri.

Asfinţitul învăpăia norii de colb în urma căruţelor, punea cunună însuliţată de raze deasupra Ceahlăului şi munţilor vineţi din zare.

Sfirîiau lăcustele, ţirîiau greierii, zumzăiau subţire miliarde de gîze mărunte. Zburau stoluri de grauri şi fugea un vătui alungat din culcuşul risipit de secerători.

Păşind alături de Irinel Măgură, pe poteca şerpuită între şanţul şoselei şi lan, Adrian se pleca să culeagă o floare violetă, un vrej de rochiţa-rîndunelei, o cicoare albastră gata să se-nchidă. Căuta una asortată cu rochia cea nouă a tovarăşei sale şi toate se potriveau, căci zefirul mătăsos descoperit de Smaranda Cumpătă în rezerva sipetelor purta dungi subţiri de toate colorile ca bomboanele englezeşti.

Din cînd în cînd, Irinel Măgură se oprea cu ochii închişi, prinzîndu-i braţul cu mîna să se sprijine.

— Nu ştiu ce e cu mine, vara aceasta, Adrian!... Îmi joacă lumina şi nu mai văd nimic înainte...

— Te-ai uitat, desigur, în soare. Cunosc şi eu!... Îţi rămîne în ochi ca o salbă de aur care tremură, sclipeşte, palpită scîntei ori încotro priveşti...

— Poate aceasta să fie... Însă mi se întîmplă și în casă cîteodată, cu perdelele trase... Uită-te, te rog. Nu cumva mi-s ochii roșii?...

Adrian folosea prilejul ca să-și adîncească privirea în ochii cu fine irizații aurii, de chilimbar, ca ochii de leopard.

Surîdea.

Erau chiar cei mai limpezi și mai luminoși de pe lume. Ar fi vrut s-o exprime aceasta într-un madrigal, dar nu îndrăznea și nici nu intrau madrigalele în legea Zapodiei.

— Vezi ceva?... întreba Irinel Măgură.

— Da... Văd cerul, un nouraș mic, mă văd pe mine ca printr-un binoclu întors...

— Nu ești serios.

— Vrei neapărat să fiu serios? Poftim!

Adrian își întorcea o mutră posomorîtă, solemnă, călcînd grav ca un stîrc în balta cu broaște.

Irinel pufnea în rîs ușor:

— Parcă ești Ghi, acum.

— Mersi. Atunci mai bine rămîn neserios... se hotăra Adrian, reluîndu-și înfățișarea și mersul dintotdeauna.

Ghi, adică Ghiță Sadea, era fratele lui Dodel și Zache Stamate, mai poreclit de jivalanie: Mutul, Ghiță Berbecul și Georgică Brontozaurul.

Aceste multiple și contradictorii epitete ilustrau numai în parte firea posacă, fudulă fără nici un motiv, disprețuitoare și impermiabilă la ridicol, a vlăjganului care rămînea repetent cîte doi ani în fiecare clasă, se păstra la o parte de gălăgia și nebuniile jivalaniei de toate gradele, remarcîndu-se printr-o muțenie ce îngheța apele și prin deosebita grijă acordată frizurei și luxului veșmintelor. Ostilă prin instinct, jivalania, cu frații Stamate în frunte, îl repudia ca pe o apariție monstruoasă în ordia sa.

Era deci explicabilă alarma lui Adrian să nu fie asemănat nici în glumă cu astfel de văr, exemplar

unic între ceilalţi fraţi Stamate, opt la număr, zurbagii, stropşiţi şi simpatici, simpli la fire şi fără fandoseli, mîncăi de pomină şi tartorii unor isprăvi celebre în analele Zapodiei şi ale Săveştilor, moşia părintească din ţinutul Sucevei.

După un timp de tăcere, cînd a isprăvit de înnodat la încheietura mînei brăţara de rochiţa-rîndunelei, Irinel Măgură întrebă :

— Cînd vrei să mergem odată şi noi printre secerători în toiul lucrului ?

— Cam greu, Irinel. Nu-i place bunicului.

— Cum nu-i place ! Toată ziua e pe cîmp. Şi Jorj, şi Culai, şi Ionuţ, şi Manole...

— E altceva. Toţi sînt acolo cu un rost... Chiar cei care se acaţă în hărăbăli îşi inventează un rost.

— Şi dacă-i cerem voie ?

— Are să admită, fiindcă nu poate spune niciodată nu, ca să nu strice inima nimănui. Nici a noastră, a jivalanıei. nici a altora. Marea lui „slăbiciune", cum zice, ca să-şi ascundă bunătatea cu un fel de ruşine... Dar de data asta, ţi-o spun eu, că ar admite numai în silă şi că i s-ar strica inima, lui... Nu-i place să asistăm ca la un spectacol, cînd alţii muncesc. Mai ales la seceră... La treier da ! E altfel de lucru, cu zarvă, fum, fluierături, batoză, vînturători...

— Nu prea văd deosebirea...

— Pentru bunicul există ! El o vede. Nu-i place cînd îl vede pe moş Damian ieşind la plimbare în cupeu, pe vremea secerei şi a semănatului. Nu-i place nici să privim cînd mănîncă oamenii. Poate că are dreptate. Pentru dînsul toate acestea înseamnă ceva religios... nu ştiu cum să-ţi spun... ca o oficiere a unui cult pe care nu vrea să-l turbure şi să-l bagatelizeze...

Intinzînd braţul spre depărtările topite în pîcla amurgului, Adrian urmă cu emfatică însufleţire :

— Poate că are dreptate... Gîndeşte-te, Irinel, că dincolo de dealul acesta şi de alt deal, pe alte şesuri,

pe alte lanuri, cît e țara de întinsă, alți secerători, mii și sute de mii, oficiază același cult... Mi se pare că văd așa trei sferturi din țară... Țărani cu porturi deosebite, cu dialecte deosebite... Toți fac acum un singur om, îndoit de mijloc, retezînd cu aceeași mișcare mănunchiul de spice.

— Ce curioasă imaginație ai, Adrian!... Ar trebui să le scrii odată acestea. Să le zugrăvești...

— Poate că am s-o fac! făgădui Adrian, gîndindu-se la încurajările profesorilor de compoziție și de desen, care-i profețeau un viitor de poet sau de pictor, într-ales; gîndindu-se și la hotărîrea pe care o luase în casa domnișoarei Paula Gorjan din București, după ce-l ascultase vorbind pe Cocîrț Asan.

Apoi, adăugă, lepădîndu-se de acest prieten de cîteva ceasuri, cu veșnica lui nestatornicie:

— Poate că aș face-o, dacă aș avea pentru cine...

— Cum, dacă ai avea pentru cine?... Eu nu însemn nimic? Nu merit măcar atît?...

Dincolo de cuvinte, ochii cu fire de aur îl mustrau atît de dulce, încît Adrian nu se mai îndoi o clipă că pentru dînșii, pentru ochii cei mai luminoși de pe lume, va scrie cea mai luminoasă carte și va zugrăvi cel mai luminos tablou

Capitolul III

OCHII OCCIDENTULUI

I

Oaspeţii de la Paris au picat în răstimpul dintre clădit şi începutul treierului.

Vreme prielnică, de răgaz, cînd stăpînii mai răsuflau şi muncitorii se aflau risipiţi la datorii mai mărunte, sau pe la ogoarele lor, înainte de a trece cu altă incordare prin alt zăpor.

La sosirea telegramei, jivalania a părăsit bucătăriile sub cerul liber şi expediţiile în rustice hărăbăli. Cuprinsă de emoţie, s-a consacrat preparativelor pentru a primi, cu toate onorurile şi fără abateri de la protocol, nişte musafiri cum n-au mai călcat încă pragul Zapodiei ; vlăstare de nobilime apuseană, cu stemă de comite şi castel de pe timpul Anei de Bretania.

In zadar, Ada venită cu fetiţa de la Tirnauca încercase să împrăştie asemenea superstiţioase închipuiri. Pretindea că prietena-i şi fratele său căpitanul de oaste colonială sint oameni ca toată lumea. Ii ştia crescuţi în orînduieli sobre de viaţă, fiindcă în republica Franţei, pentru mulţi, un castel şi un titlu de nobleţe cu vechime de patru ori cinci sute de ani, nu înseamnă neapărat şi tabieturi trufaşe, de ifose şi huzur. Nu-i scutea de lupta din greu pentru viaţă ;

nu-i împiedica să ajungă mari savanţi, mari scriitori, exploratori, oameni de folos şi altora.

Aceste asigurări n-au găsit nici o crezare. Au fost date pe socoteala unei delicate dorinţi de a nu tulbura prea adînc obşteştile legiuiri ale Zapodiei.

Jivălăniştii mai înaintaţi cu învăţătura au prins să frunzărească dicţionare istorice, atlasuri şi colecţii de reviste franceze ilustrate din preajma anilor 1896—1900 de mult brăcuite în pod şi în etajera rucurigului, căutînd amănunte asupra misiunii Marchand în Congo şi în alte păduratice ţinuturi din Africa ecuatorială.

Discutau cu aprindere despre Brazza şi Brazaville, Stanley şi Zanzibar, Loango şi Kakamoeka, Ubangui, Kimbedy şi Makabendibou, nume cu sonorităţi misterioase, răsunînd straniu între pereţii de la Zapodia deprinşi cu alte patronime indigene: Colţun, Gliga, Polcan, Urdă, Cracău şi baba Riţa Lingurăreasa. Un jivălănist mai iscodaci a descoperit într-o prăfuită dare de seamă că tînărul locotenent pe atunci Yann-Guy-François-Hervé de Kergolay din suita căpitanului Marchand era strănepotul unui faimos navigator, Ives-Joseph de Kérguélen-Trémarec, care a debarcat întîia oară din corăbiile sale cu pînză în arhipelaguri necunoscute din mările australe, le-a anexat Franţei şi-i poartă pînă azi numele în atlasuri. Altul s-a aşternut să studieze de-a-fira-n păr istoria şi geografia Bretaniei, folclorul şi legendele, stropşindu-şi limba cu vocabule aspre ca ţăndările de granit.

Jivălănistele şi-au scos la aer şi la vînt rochiţele de gală, pentru a întîmpina decent o doamnă mare ca Anne-Marie-Thérèse-Noémi Udrea, născută de Kergolay-Trémarec.

Numai Ghi Stamate zis Ghiţă Sadea, Mutul, Ghiţă Berbecul şi Georgică Brontozaurul, asista imperturbabil la aceste agitate pregătiri. El era sigur pe sine, sigur pe cărarea sa pomădată şi pe dunga pantalonilor atît de ascuţit presată cu fierul pe muchie, încît ar

fi putut țâia feliile de mămăligă mai abitir ca sfoara lui Pintilie, după cum insinua șopotind printre uși Smăndița în complicitate cu ceilalți frați Stamate, care se lepădau de așa consîngean.

— In ce limbă ai să le vorbești tu, Ghi, că nu știi o boabă de franțuzească ?... întrebă Manole, mezinul feciorilor Cumpătă, mehenghi, mucalit și de altfel tot atît de nefamiliarizat cu idiomul lui Voltaire, etern corigent la limba franceză. In ce limbă ai să-i dai gata și să-i faci pilaf, Ghițișor, puiule ?

Ghiță Sadea răspundea mut, cu o singură, elocventă și superbă uitătură, de-a coasta, sucindu-și gîtul lung de bronctozaur în gulerul tare ca un staif. Il privea personal !...

Problema mai frămînta și pe alții.

Dacă fetele crescute cu guvernantă ori prin aristocratice pensioane nu se îngrijorau de așa ceva, bucuroase să-și dovedească accentul parizian ; fracțiunea bărbătească a jivalaniei minore, redusă la programele lingvistice din licee, știa că are s-o codălgească de-a mai marea jalea în conversația cu domnul căpitan conte Yann-Guy-François-Hervé de Kergolay-Trémarec.

Cel puțin Manole Cumpătă, cu darul său actoricesc, aflase o soluție pe care o repeta îngroșîndu-și vocea ca să-i dea o răgușală de foburg. Recita pe de rost inscripția din caietul foițelor de țigară Job : *„Tout cahier de Papier à cigarettes ne portant pas le mot Job et ma signature ainsi faite, Jean Bardoux, n'est pas de ma fabrication. Les Fumeurs doivent tenir compte de cette particularité, afin d'éviter toute méprise !"* [1]

— Cu asta n-am nici o grijă ! își făcea singur curaj Manole. Pot să merg și la Paris... Le spun că vorbesc dialect, *afin d'éviter toute méprise !...*

[1] Orice pachețel de foiță de țigară care nu are imprimat cuvintul Job și semnătura mea, Jean Bardoux nu este făcut de mine Fumătorii trebuie să țină seama de această particularitate pentru a evita orice confuzie.

Smaranda Cumpătă își îndeplinise planul întocmai. Eliberase etacul Elvirei; mutase pe Alexandru, studentul medicinist, într-o odaie cu studentul de la Academia comercială din Belgia, Costin; schimbase băieții Mariei Stamate în etacul Anei Popazu; pusese saltele și în cucurig — dereticase, văruise și primenise scoarțe de zestre în cele trei încăperi pregătite pentru străini. Lăsase pe Ada și pe fata cea mai mică, Elvira, să adauge ele nimicurile femeiești după gusturile moderne, care-i depășeau priceperea.

Nici dînsa nu cunoștea o boabă din limba saloanelor, fiind crescută pe vremea lui Cuza Vodă numai cu învățătura maicilor de la Agapia, ca o fiică de răzăș căzut in nevoi și lipsuri, ce se aflase.

Dar n-o neliniștеau asemenea îndoieli.

Le rămînea străinilor să se dea după păr și să-nvețe graiul lui Toader Gliga, dacă li s-o arăta pe plac. Scurt!...

Avea un bun tovarăș de neștiință. Pe Iordache Cumpătă, mărginit la aceeași școală puțină și neisprăvită, din vremea tot a lui Vodă Cuza, cînd fusese chemat de bătrînul Bogdan să robească alături cu logofeții la cîmp, pentru a îngădui fratelui Damian să bată străinătățile. Aceste socoteli odată încheiate, și-a văzut în tihnă de cămări și dulcețuri, fiindcă acelea n-așteaptă.

Octav Udrea cu soața și cumnatul au coborît astfel din tren, în zi de duminică.

După orînduiala primirii, la gară i-a întîmpinat doar Ada ca o mai veche a lor cunoștință și Manole, ca un mai îndemînatec supraveghetor la descărcatul bagajelor si strămutarea valizelor în trăsuri. Ceea ce n-a împiedicat un adaos neprevăzut de escortă. Niculiță Popazu, pe bicicletă, în costumul de la Samaritaine și Zache, într-un costum mixt, jumătate de călăreț, jumătate de marinar dar pedalînd pe o altă splendidă velocipedă nouă-nouță, marca „Gladiator", trimisă

de Iancu Stamate din Iaşi, de-ndată ce-a aflat că al patrulea-i fecior a biruit perfidele legi ale echilibrului pe două roţi.

Cu o nemăsurată slăbiciune la dorinţele copiilor, Iancu Stamate i-ar fi expediat fără îndoială şi respectiva uniformă a corporaţiei cicliste, dacă Zache, renunţînd la orice amor-propriu, ar fi mărturisit în scrisoare că în decursul exerciţiilor de iniţiere a epuizat toată garderoba de vară, cu genunchii şi coatele spintecate-n cele o mie şi una de buşaluri.

Cît trenul a întîrziat în gară, cei doi biciclişti s-au ascuns la adăpost, pîndind din dosul galbenei cabine de lemn, unde o mînă de catran cu indexul întins arăta într-o direcţie inscripţia „Bărbaţi" şi altă mînă de catran cu alt index întins arăta în direcţia opusă „Femei".

Se iţeau amîndoi după parfumata baricadă de ambele sexe Bărbaţi-Femei, sprijiniţi în ghidon, gata să se arunce în şea la momentul oportun.

Iar la apariţia străinilor, nu şi-au putut stăpîni deziluzia:

— Măi Zache, dacă şi-aiştea-s parizieni, apoi atunci Ghiţă Sadea, cînd îl face el pe frumosul, poate să spună că-i supra-ultra-parizian !...

— Taci tu, c-or fi aşa, numai fiindcă-s după atîta amar de drum !... le. căută Zache o circumstanţă atenuantă, lipsită însă cu totul de convingere.

În vremea aceasta, Manole zorea cu buletinele de bagaje în mînă :

— *Oui-oui !... Si-si !...* Daţi toate recipisele la bădia, *afin d'éviter toute méprise !*

Căpitanul Yann-Guy-François-Hervé, conte de Kergolay-Trémarec, om descurcăreţ şi prudent de felul său, după încercata-i carieră de călător de-a lungul şi de-a curmezişul oceanelor şi continentelor, ţinea să controleze personal numărul diferitelor lăzi şi cutii. Manole nu-i permitea, smulgîndu-i ţidulele din mînă :

— Pardon ! *Laissez-laissez !...* Aicea avem regulele noastre !... *Vous...* în sfîrşit... *On...* Da-la : *on !... On,* adică *ils... ils doivent tenir compte de cette particularité, afin d'éviter toute méprise !...*

Lupta fiind inegală şi pe-un teritoriu sub drapel străin, căpitanul de oaste colonială a abandonat orice veleitate de control direct, zîmbind şi minunîndu-se de-ce tinerelul acesta, de altfel chipeş, fercheş şi isteţ îi trage mereu cu una şi bună : *„afin d'éviter toute méprise"*.

L-a lămurit Ada, înviorată din tristeţea ei pasivă şi absentă ; iar atunci zîmbetul ofiţerului colonial s-a descărcat în hohot deschis de rîs.

Nu i se întîmpla întîia oară să aibă a se înţelege cu oameni strîmtoraţi la un vocabular de-o sută de cuvinte.

Savurînd dinainte plăcerea şi surprizele acestui exerciţiu întrerupt într-un an de concediu european, căpitanul Kergolay îşi netezea vesel mustaţa lungă, castanie, înclinată în jos pe buze ; urmărind de la distanţă transportul bagajelor, cum era deprins să privească baloturile cu cituri colorate şi cu mărgele purtate in echilibru pe cap de curierii negri în pădurile Congoului sau de *culii* galbeni, în Indochina, Cochinchina şi Anam.

De statură mijlocie, slăbănog, cu faţa uscată şi pieliţa de coloarea aramei cu vagi reflexe verzui de cocleală, rămăşiţă poate a bolilor tropicale de ficat şi de sînge, nu arăta într-adevăr de fel ca un distins parizian şi nici ca un conte cu blazon secular, după cum şi-l imaginase jivalania. În straiele ponosite de voiaj, lungi şi largi, cu un laibăr pînă-n călcîie descheiat la toţi nasturii, cu bastonul de bambus subsuoară, semăna a orice banal călător din Moldo-Valahia. Poate chiar un anonim călător din clasa treia.

Tot aşa, Anne-Marie-Thérèse-Noémi Udrea, născută de Kérgolay-Trémarec, în pardesiul cenuşiu, cu voaleta cenuşie şi în pantofi cu tocuri joase, era departe

de a corespunde închipuirii şi pozelor din jurnalele de modă. Iar mai prejos de amîndoi, Octav Udrea, cu ochelarii prinşi după ureche, cu bărbiţa gălbuie şi cu şapca vărgată de stofă scoţiană, punea capac tuturor deziluziilor, de la întîia vedere.

Fără îndoială că mai tîrziu, urmau a se vădi nuanţele unor subtile deosebiri lăuntrice, dincolo de portul straielor şi trăsul chipurilor. Dar acum ?... Manole se simţea în măsură să-şi grimeze el în faţa oglinzii un tip de parizian, mai parizian decît aceşti parizieni în carne şi oase.

Isprăvindu-şi cu succes şi promptitudine datoria de pristav al bagajelor, a dat semnalul de plecare. Vizitiii, Ilie Hodorariu şi Vasile Uscatu, măreţi în ilicul de dimie cu gaetane negre şi căptuşală roşie, au fluturat mînecele albe, largi şi înflorate ale cămăşilor, sfîrcuind lin văzduhul cu şfichiul de cravaşă. Armăsarii au jucat pe loc, s-au încordat în zăbalele nichelate, au sforăit pe nări şi s-au întins la drum, dansînd. Nu degeaba erau îndopaţi cu ovăz şi otavă, în grajdul de la Zapodia ; păstraţi numai pentru zile mari !

Îndată, în urma trăsurilor, s-au avîntat cei doi bicicliştii din escorta neprevăzută în program, înghiţind praful cu eroism şi zvîcnind pe lîngă roţi cu teribile efecte de ghinion şi de echilibristică, menite să înmărmurească străinii şi să bage caii în boale.

Ada, cu o fantomă de zîmbet pe buze, încerca să scuze prietenei aceste copilăreşti exhibiţii, vestind că o mai aşteaptă şi altele.

— Dar e foarte natural şi foarte drăguţ din partea lor... protestă Anne-Marie. Mi-a povestit Octav de-o sută de ori despre acest paradis al copiilor de-aici. Şi înaintea lui nu-mi povesteai şi tu de altfel, cînd te prindea dorul de ţară ?...

— O ! E atît de mult de atunci !... făcu Ada mişcînd degetele înmănuşate, într-un gest de lîncedă descurajare. S-ar spune că toate s-au petrecut în altă viaţă.

Prietena își dezveli ochii verzi de sub voaleta cenușie și o cercetă mai atent, răsucindu-se în perna capitonată a trăsurii. O găsea schimbată, cu glasul stins, ostenită parcă; ea care fusese cea mai nebunatecă tovarășă de clasă în pensionul de la Paris. Își păstră însă întrebările pentru mai tîrziu.

Deocamdată se mărgini s-o întrebe despre fetiță, Anne-Marie, Mariana, botezată cu acest nume în amintirea neștersei lor prietenii.

Prin mijlocirea interpretului Octav Udrea, în cealaltă trăsură din urmă, Manole Cumpătă dădea explicații căpitanului Kérgolay, asupra grindinei care a devastat cîmpurile de au o înfățișare atît de dezolată, asigurîndu-l însă — *afin d'éviter toute méprise* — că-l așteaptă alte priveliști mult mai plăcute. Lăuda anticipat iazul, livada de la Cracău, biserica în stilul lui Ștefan cel Mare ctitorită de cel dintîi Cumpătă și alte particularități, de care străinii, *fumeurs ou non-fumeurs, doivent tenir compte.*

Într-adevăr, la cotitura șoselei, curtea de la Zapodia a apărut după aleea de plopi, albă și primitoare, cu perdelele de viță sălbatecă, de iederă și de trandafiri înfloriți, scăldate toate într-o lumină de soare mediteranian.

Cîțiva țărani în straie curate de duminecă, lîngă fetele în catrințe vărgate și cămăși cu fluturi, au dat ziua bună cu o cuviință plină de majestate.

— Dar e minunat!... exclamă căpitanul. E de-un pitoresc extraordinar pentru Europa...

— Așa-s costumele romînești... îl informă cu bunăvoință de ghid Manole Cumpătă. Și nu-s cumpărate. Sînt *de leurs fabrication, ainsi faites*, cu mînele lor!

Jivalania, cu toate că se pregătise și ea în ținută festivă, s-a ferit a da buzna cu vulgar alai în capul scărilor.

Debarcarea s-a petrecut astfel în chipul cel mai firesc.

Iordache și Smaranda Cumpătă și-au primit musafirii cu acea ospitalitate bătrînească din țara Moldovei, care n-avea nevoie de prea multe cuvinte în nici o limbă.

Mai încurcat părea feciorul lui Lupache Udrea, cerîndu-și mereu iertare că din pricina sa au devenit oarecum invitați fără voie și încredințînd gazdele că, într-o săptămînă cel mult, va face el ordine la Stănișoara.

Smaranda Cumpătă îl asculta cu ochii micșorați, scormonindu-i făptura stîngace și firavă, bărbița gălbuie, ochelarii cu arcuri după ureche.

Aceasta devenise odorul unic la părinți, al Ilenuței și al lui Lupache Udrea ? Hm ! Se aștepta la altă pramatie.

Deși nu exista nici o înrudire de nici un fel, îl situă de îndată în aceeași familie cu ginerele-i Dimitrie Petreanu. Oameni cu viața săpată de învățătură și cărți. În lumea în care trăiesc, acestea nu-s arme de luptă. Și dacă se bizuie cumva pe ele — păguboase și șubrede arme se mai dovedesc a fi !

Ca atare, îl lăsă să isprăvească, fără să-l întrerupă, toate scuzele și proiectele sale de pe altă lume.

Apoi, bătînd cu toiegelul de abanos în pardoseа, îl chemă la simțul realității :

— Foarte bune, toate cîte le spui, Octave ! Mîine voi da poruncă să înhame caii la o trăsură ; ai să te duci, ai să vezi... Și ai să mai vorbești după aceea. Te povățuiesc însă să nu-ți iei cu tine nevasta și cumnatul deocamdată.

— De ce, mamă Smărăndiță ?

— Ai să înțelegi de ce. Scurt !...

Oaspeții au trecut în odăile lor ; au experimentat instalațiile de duș întocmite de Ionuț, penultimul dintre feciorii Cumpătă, care șchiopătase la învățătura liceului dar se arăta iscusit discipol al lui Edison ; au apărut mai tîrziu, călăuziți de Ada și de Elvira, să cunoască locurile și jivalanța. În decursul complicate-

lor prezentări, cu atîtea nume și chipuri greu de reținut, Ghiță — Ghi — Georgică — Mutul — Berbecul — Sadea, a pășit solemn ca un duce la o recepție de Curte imperială, s-a inclinat și a rostit suav:

— Bine ați venitără pă la noi!

Fiindcă Manole și cîțiva jivălăniști mai mărunți au pufnit în chicote, căpitanul Yann de Kergolay a întrebat foarte intrigat:

— *Qu'est-ce qu'il dit? Mais qu'est-ce qu'il dit donc*[1]*?*

Era greu de explicat prin ce bizar proces mintal, Ghiță Sadea își imaginase că poate înlocui limba lui Voltaire cu o muntenească de periferie bucureșteană; mai ales că în viața sa nu călcase în capitală și nu se știa deci nici cum s-a muntenizat subit, așa cum se mai muntenizase cu vreo lună înainte Adrian în capitala festivităților jubiliare. Sigur însă pe acest infailibil sabir, Georgică Bronctozaurul privi dezgustat la înveselirea fără nici un rost a jivalaniei.

O denunță cu milă căpitanului Kergolay.

— D-aia rîde! Fiindcă e secături...

— Oții, mă! a strigat jivalania în cor, instantaneu muntenizată și ea.

— Iartă-i, Doamne, că nu știe ce fac! îi deplînse Ghiță — Ghi — Georgică Sadea.

Zise și se răsuci în călcîie, depărtîndu-se cu pași rari de cocostîrc, care nu clinteau cu un milimetru de la verticală dunga măiastră a pantalonilor.

2

După asemenea hître și memorabile episoade, străinii au intrat neașteptat de repede și deplin în vadul vieții de la Zapodia.

Ei nu aflau nimic de rîs și de ocară în obiceiurile bătrîne ale pămîntului.

[1] Ce zice? Ce tot zice?

Dimpotrivă.

Anne-Marie a găsit încîntătoare albeaţa şi răcoarea odăilor cu scoarţe învîrstate şi mobile grele de steiar, talere şi oale smălţuite pe poliţe, năframe şi icoane luminate de molateca pîlpîire a candelei, într-un ungher de mistică penumbră, ca sfinţii şi madonele capelelor bretone. Yann a schiţat harta satului cu împrejmuirile pe capacul unei cutii de tutun, şi-a întipărit-o definitiv în minte; iar înainte de a prinde alţii de veste, purcedea dimineaţa la drum, singur, cu băţul de trestie subsuoară şi cu droaia de cîini după el.

Cum de-i îmblînzise pe toţi, făcîndu-i prieteni supuşi, nimeni nu s-a dumerit niciodată. Căci în afară de moşneagul Colţun şi de cîţiva căţelandri cu dinţi încă de lapte, se prenumărau în curtea de la Zapodia destui zăvozi zburliţi la coamă şi aprigi la colţ, rînjind cu înverşunare de cerberi la orice apropiere străină. Chiar jivalania nu ducea casă bună cu unii pe jumătate sălbateci.

Căpitanul Kergolay îi domesticise într-o clipă, ca vrăjitorii de şerpi.

În straiele albe, coloniale, cu panamaua plecată pe ochi în chip de cască a tropicelor, în două dimineţi a isprăvit de cutreierat iazul, satul, livada cu zăvoiul de la Cracău, grădinile lipovenilor de la Jideşti, dumbrava cu mesteacăni subţiri din marginea hotarului, urmat pretutindeni de această armie de dulăi, care-şi părăsea cu o inexplicabilă grabă culcuşul şi cu o ticăloasă nepăsare datorită de paznici neclintiţi la post. Ceilalţi cîini, ai satului, se trăgeau cuminţi şi fără glas după zaplazuri.

Străinul se făcea a cere un cărbune pentru pipă unei gospodine, o stacană de apă alteia, intra în încăperile cu pămîntul humuit şi cu mănunchiuri de busuioc sub grindă, întreba şi căpăta răspunsuri.

Prin ce mijloace izbutea a se înţelege? era alt mister.

Cei doi juni cărturari dintre feciorii Cumpătă, studentul medicinist Alexandru şi doctorantul în ştiinţe

comerciale din Belgia, au încercat în dimineața dintîi să-l întovărășească. Tot astfel, Adrian, după ce se așternuse să usuce ca Milcovul dintr-o sorbire tomuri și descripții de călătorie, mitologii budiste și brahmane, Mahabarata și alte năzdrăvănii, pentru a face față cu cinste unei conversații savante.

Yann de Kergolay și-a cerut iertare. Ținea să exploreze singur locurile, după un nărav care nu suferea abatere.

Binevoitoarele călăuze s-au retras încă mai nedumerite.

Mihalache, bucătarul „de sus", ciupit de vărsat, slăninos și cu miinile scurte ca aripile de pinguin, în șorț alb, umflat pe pîntec, intrase în mare dîrdoră. Era rîndul său să-și dovedească măiestria și să uluiască asemenea mosafiri occidentali cu bucate plutind în sosuri complicate, sălăți dulci și dulciuri picante, torturi ornamentale ca tipsiile maure și aperitive înșirate în batalioane pe farfurii. Plita și cuptorul duduiau sub permanentă presiune.

O hecatombă de pui decapitați se zvîrcoleau în zori împroșcînd cu jerbe de sînge nisipul din jurul bucătăriei.

Alergau slujnicele la grădină după păstăi culese pe rouă, argații la iaz să tragă cu volocul; foiau ajutoarele bătînd albușul de ou și spuma de frișcă, învîrtind la frigări, mestecînd la maioneze, pisînd zahăr, curățind nuci și cărînd bulgări de gheață.

Căpitanul s-a arătat curios să guste din mîncările lui Pintilie, i-au plăcut foarte și s-a dedat la boțuri de mămăligă cu brînză perpelite pe cărbune, la borșuri și alte alimente indigene, spre triumful entuziast al jivalariei. Pentru care ofensă și nemeritată dizgrație, Mihalache s-a îmbătat cumplit, deșertînd pe gît sticla de Jamaică destinată savarinelor și rezerva de Maderă pentru rafinatele-i sosuri.

Străinii se încorporau astfel vieții adînci de la Zapodia, nu celei de convențional protocol adoptată în silă de hatîrul unor trecători oaspeți. Poate fiindcă și în

patria lor, peninsula armoricană, s-au născut din acea lume celtică, străveche, de obîrşie ţărănească, deosebită întru totul de spuma uşurică a nobleţei curtene, cu pergamente de la regii Franţei, venită mai tîrziu şi rămasă fără rădăcini. Poate fiindcă făceau şi dînşii parte dintr-un fel de răzăşie legată de datini rurale, confundată cu simplitatea şi statornicia unui neam bătrîn, bântuit de furtuni, aşa cum l-a zugrăvit Renan în amintirile de tinereţe şi în cel de-al doilea şi-al treilea verset din cadenţata sa rugăciune pe treptele Acropolei. Acestea încerca să şi le limpezească într-o seară căpitanul Kérgolay, în balconul cu trandafiri acăţători, jucînd rituala partidă de şah cu Octav Udrea.

Întreba şi nu căpăta răspuns. Mişca o piesă de fildeş şi adversarul se apăra anapoda.

Fiul lui Lupache Udrea bătuse a doua oară calea la Stănişoara. Se întorsese mai neguros, cu amintiri răscolite din adîncuri moarte, cu mustrări înviate din cenuşa morţilor.

Găsise criptele surpate, casa-n paragină, chioşcul copilăriei invadat de odraslele domnului Nolică Gaşpar şi ale Zînei sale, gaşperiţa, cum o numeau oamenii din sat. Găsise mobile mucede, oglinzi împăclite, şaluri pe care le-a ştiut în amintire înfăşurînd umerii gingaşi ai unei melancolice umbre şi care acum s-au destrămat putrede, lăsîndu-i zdrenţe fărîmicioase în mînă.

Iar din tot ce-nsemnase o chinuire cu neputinţă de împărtăşit altora, stăruia ciudat de absurd, o impresie mai obsedantă decît a mormintelor scufundate, a zidurilor prelinse de ploi şi a oglinzilor din care venea către dînsul într-o ceaţă şi într-un fantastic zbor de molii propria-i imagine, lugubră ca un spectru. Florile de portolac! Pe dînsele, îndeosebi, pe aceste flori prăfuite, sterpe şi fără parfum, se fixase ochiul şi emoţia.

Acolo se juca în nămiezile fierbinţi de vară, cînd perdelele erau trase la geam şi dinlăuntru sunau acor-

durile de clavir. Explora pe atunci cu un pai galeriile viespilor; risipea conuri de țărînă măruntă înălțate de gîze; se scutura cu spaimă de-o furnică roșie care-l fugea pe brațul gol. Melodia clavirului făcea parte din moleșeala zilei de vară, din bucuria de a trăi a puiului de om, din gîngureala unor senzații nelămurite. Rupea o floare și se cățăra de-a bușile pe scări, s o ducă trofeu umbrei care cînta la pian în salonul cu perdelele trase. O pierdea pe drum și nu-și mai urmărea gîndul...

Atîtea și atîtea s-au întîmplat de atunci! Copilăria i-a fost străbătută de alte evenimente și fericiri mai vrednice să-i rămînă în minte. Pomul de Crăciun, poney-ul cu breton pe frunte, soldații de plumb, trăsurica galbenă cu roțile roșii, copiii veniți de la Zapodia să-l poarte cu dînșii într-un iureș năvalnic de joacă; o sută, o mie de amintiri... De ce stăruia numai aceasta? Cu rădăcinile înfipte în nisip, în prundișul arid, între lespezi tocite, prin ce miracol florile acelea de portolac au supraviețuit, ca în ele să-și regăsească suvenirul cel dintîi, de la începutul începuturilor?

Toate s-au năruit, s-au dus, s-au șters.

Vrejurile fragile și gelatinoase au rezistat strivirilor de talpă străină, roților, păsărilor și nepăsării; durau așa cum au fost; plante deserzice, tiritoare, prăsite din cine știe ce sămînță căzută, prosperînd acolo unde se măcinase chiar piatra, unde chiar stejarii se surpau în putregai.

Cît timp arendașul îi cerea dezlegări pentru a zori reparația încăperilor, ochii lui nu s-au desprins de la pastilele galbene, roșii, portocalii, spuzite de colb. Tot ce-i spunea acel Nolică Gașpar n-avea nici un interes. Acum, cînd îi vorbea Yann, aceeași mizeră lepră vegetală îi stătea înainte. Tot ce-i spunea el n-avea nici un interes. Universul se reducea la o singură, absurdă, obsesie.

Cu dosul mîinii a răsturnat pionii. A închis capacul cutiei peste dînșii. Pe urmă, a părut hipnotizat de

pătratele albe și negre în care vedea poate răsărind; ca în magiile fachirilor, tot blestmata iarbă tîrîtoare.

Yann se rezemase pe speteaza scaunului de pai, cu palmele împreunate sub ceafă.

Mutîndu-și pipa dintr-un colț al gurii în celălalt, îl privea întrebător.

— Ce se întîmplă cu tine, Octav ? E a treia oară în două zile, cînd nu poți duce la sfîrșit o partidă de șah...

Octav Udrea și-a scos ochelarii.

Fără lentilele ovale, ochii clipeau în gol; aveau ceva dezarmat și nesigur, ca privirea lichidă de copil nou născut care nu se oprește pe nici un contur. Simțea însă asupră-i ceilalți ochi, disecîndu-l și așteptînd.

Vorbi cu un surîs vlăguit pe buze :

— Se întîmplă, Yann, exact ceea ce meritam să mi se întîmple... Nu trebuia să mă întorc aici !...

— Adică vrei să spui, că trebuia să te întorci mai demult ?

— Poate...

— Fără îndoială ! îl asigura căpitanul Kergolay, învăluindu-se într-un nor de fum slobozit din craterul pipei. Sigur! Nu poate.

— Mă surprinde că mi-o spui tocmai tu, care ai cutreierat lumea și nu-ți găsești astîmpăr de un an, fiindcă de un an ești condamnat să stai pe loc.

Yann de Kergolay părea că s-așteptase la asemenea mirare și că-i avea răspunsul pregătit.

A replicat de îndată :

— Uiți o singură nuanță... Oriunde m-am aflat, la antipozi, de cealaltă parte a ecuatorului, sub tropice, oriunde, mă ținea legat un fir invizibil. Comunicam cu Bretania mea printr-un fir invizibil. Tu ai rupt firul. Sudura se reface cu un proces dureros... Dar se reface. Faptul că de cînd ne aflăm aci ești așa cum te văd e cea mai indiscutabilă dovadă.

— Vorbești ca din cărți... zîmbi, tot în silă, Udrea. Abstracțiuni... Pornești de la premize baresiene. Dez-

rădăcinări și alte foarte frumoase și geometrice principii, bune însă să rămînă în cărți...

— Vorbesc ca un breton, care am observat fenomenul pe soldații și pe marinarii bretoni. Ești de acord că sînt admirabili soldați și foarte curagioși mateloți ?

— Indiscutabil !

— Totuși, acești admirabili soldați, și foarte curagioși marinari, după un timp se topesc. Suferă fără să știe și fără să se știe de ce... Statistica noastră militară înregistrează cele mai uluitoare cazuri de oameni care mor de sfîrșeală, de-o suferință imprecisă, tocmai în contingentele de recruți bretoni. De aceea chiar li se aplică un regim special. Cînd încep a gogi, sînt trimiși la vatră, în concediu... Se refac și doar așa mai rezistă apoi pînă la eliberare... Deci nu vorbesc din cărți, dragă Octav ! Ci din viața trăită. Cărțile sînt pentru tine... Tu le scrii. Eu le trăiesc !

— Cît despre cărțile pe care le scriu !... se lepădă Octav Udrea.

— A !... Ceva nou... îți renegi cărțile ? În acest caz ești un ingrat !... Pentru toți specialiștii, sînt cele mai merituoase studii din ultimii zece ani, asupra sfinților locali, legendelor, capelelor, mitologiei și hagiografiei bretone. N-ai dreptul să le renegi. Deși...

— Deși ? Zi mai departe !... îl îndemnă Udrea, căutînd spre el cu ochii goi. De ce te-ai oprit ?

— Deși, pînă la un punct, înțeleg că te lasă nesatisfăcut... E logic și era fatal. Inevitabil !...

Octav Udrea și-a pus ochelarii, după ce i-a șters minuțios cu pielea de căprioară din tocul negru și plat.

Prin lentilele lor, conturul, coloarea și relieful lumii vizibile se reconstituiau treptat. Balconul cu ghirlănzi de trandafiri, căpitanul Kergolay în straiele de doc, aleea de plopi ; departe valea cu lucirile iazului în desișuri de papură și stuf ; și mai departe încă, dealul coșarelor cu platoul de miriști în spate, unde girezile de grîu se învîlvătau în reflexul jarului de amurg.

Se zăreau oameni și cară, întorcîndu-se spre sat în

nori diafani, purpurii de pulbere. O turmă înceată de vite. Docăraşul lui Iordache Cumpătă, mic ca o gînganie, pe-un drum negru de ţarină.

Ar fi vrut să rămînă pierdut în această aromită contemplare, fără gînd şi fără întrebări.

Dar căpitanul Kergolay îndreptă spre el pipa ca o ameninţătoare ţeavă de revolver, somîndu-l să răspundă :

— N-ai nimic de spus ?

Octav Udrea îşi ciugulea bărbiţa ruginie.

— Nimic sau prea multe...

— Să-ţi spun eu atunci, de ce era logic şi fatal, inevitabil să te nemulţumească aceste cărţi... Fiindcă pentru ele ai neglijat mitologia şi hagiografia din ţara ta, de aici ; care poate că măcar pentru tine, dacă nu pentru alţii, trebuie să fie tot atît de interesante... Numai aşa ai fi păstrat firul acela invizibil. N-am dreptate?

Pipa a rămas suspendată în aer, aşteptînd.

Udrea a răspuns după o şovăială :

— Nu cred... Tu uiţi că liceul l-am făcut la Louis Le Grand, că universitatea am făcut-o la Paris, că de la vîrsta de doisprezece ani, n-am mai călcat în România decît două luni pe vară ; iar că de peste zece ani, n-am mai călcat deloc... Ce cunosc eu din viaţa de-aici ? Ce ştiu eu din realităţile de-aici ? În afară de amintirile de copil, nimic. Absolut nimic...

— Dar confirmi exact ce-ţi spuneam eu ! se declară satisfăcut Yann, scoţîndu-l de sub ameninţarea pipei-revolver şi îndopînd-o cu o nouă provizie de tutun. In colonia voastră de la Paris, prin tine am cunoscut destule cazuri identice... Tot soiul de oameni, pătimind de aceeaşi boală. Mulţi, foarte inteligenţi, foarte cultivaţi, foarte subţiri la gust, foarte-foarte parizieni, însă minaţi de un imperceptibil dezechilibru interior, dacă-i urmăreşti mai atent... Expiază această definitivă abandonare a patriei voastre, de dragul patriei noastre.

— E o problemă mai veche în România... Tălmăcită şi răstălmăcită. Absenteismul se pare că e calul de bătaie al...

— Dă-mi voie! îl întrerupse Kergolay, înălţînd din nou ţeava pipei. Absenteismul reprezintă altă latură.. O întreagă categorie de romîni aţi dezertat de la datoria voastră socială şi patriotică de romîni... Firesc este ca într-un fel sau altul, mai devreme ori mai tîrziu, să trageţi consecinţele sociale şi politice ale acestei abdicări... Desigur şi cele economice. În discuţia noastră însă, despre altă expiere e vorba. Nu a unei clase, a unei categorii. Ci, acea personală, a individului, interioară, morală...

Octav Udrea zîmbi cu amărăciune, potrivindu-şi ochelarii pe nas, să privească mai încordat la chipul arămiu al cumnatului, care-l forfeca de-o jumătate de ceas cu atîta neîndurare.

— Te-ascult şi mă surprinzi din ce în ce mai mult, Yann!... vorbi tărăgănat. Ai aerul că-mi reproşezi tot ce-am făcut pînă acum, deşi n-am săvîrşit nici o crimă... Că m-am stabilit în Franţa, că m-am identificat cu Franţa, că am devenit cumnatul tău, că am scris cîteva studii de-o relativă şi de altfel ermetică probitate de specialist asupra Bretaniei tale... Ce Dumnezeu! Nu sînt singurul... L-ai cunoscut la noi în casă pe Vaschide. L-ai cunoscut pe Jean de Mitty...

— Perfect.

— Nu e admirabil că atît de complet s-au identificat cu spiritul Franţei ?

— Pentru Franţa, poate da. Pentru dînşii, hotărît, nu!

— De ce acest poate şi acest hotărît ?

— Fiindcă oricîtă valoare au contribuţiile lui Vaschide la şcoala psihologică franceză, la lucrările lui Binet şi Richet, acestea nu-l pot face fericit. Nu-l mulţumesc. L-ai văzut?... E torturat de-o anxietate. Îmi pare că aleargă ca o insectă dezorientată căreia i-ai rupt antenele... De altfel aminteşte-ţi paginile din romanului lui Binet-Valmer, citite de Jean astă-iarnă,

la ceaiul de la voi... Cum se intitula manuscrisul? Les Métèques, mi se pare... Vaschide, alias Costake Batchano din roman, e unul din personagiile cele mai simpatice... Evident! O copie fidelă a originalului. Savant plin de viitor, inteligenţă scăpărătoare, medic monden şi confesor al doamnelor nevrozate... Dar cel dintîi nevrozat el e!... Lui s-ar cuveni să-şi afle în primul rînd o terapeutică... Jean de Mitty, de asemenea... Alături cu Alfred Capus, ultimul bulevardier... Spirit, erudiţie, adnotatorul lui Stendhal, singurul adversar al lui Capus la bridge. Parizian sută la sută!... Am rămas stupefiat cînd am aflat că e un compatriot al tău, un Golfineanu, ori aşa ceva... Dar mi-am explicat atunci imediat crispaţia figurii, acea nelinişte, ca o panică interioară... Încă o dată firul rupt... Încă la unul, centrul de gravitate instabil, mobil, nesigur... Cei opreşte, cine-i opreşte să se întoarcă măcar trei-patru luni pe an în ţară, aci, acasă la dînşii?... Să-şi regăsească echilibrul şi să-şi primenească puterile, ca Anteu luînd contact cu pămîntul?... Nu e o legendă stupidă legenda lui Anteu...

— Pretindeai că nu vorbeşti din cărţi! încercă a zîmbi chinuit Octav Udrea.

Era chinuit zîmbetul, fiindcă îşi dădea socoteală de inegalitatea argumentelor în această discuţie, pe care o ocolea de două zile. Cuvintele lui Yann îi lămureau neted propriile sale gînduri şi întrebări. Silindu-se să-i reziste, lupta cu sine. Într-o tainiţă a cugetului, ştia însă că Yann are dreptate şi că într-adevăr tot ce i se întîmplă, lui şi altora, e o justă expiere.

Totuşi se înverşună, pueril, repetînd:

— Pretindeai că nu vorbeşti din cărţi!

— Legenda lui Anteu nu e o abstracţiune din cărţi... Cărţile au consemnat-o şi au interpretat-o. E însă o fabulă mitologică, un simbol plăsmuit de elini, de popor, pentru a concretiza o sumă de experienţe anonime... Într-un basm, afli mai mult adevăr decît într-o sută de cărţi...

Căpitanul Yann-Guy-François Hervé de Kergolay-Trémarec se ghemui în scaunul de paie cu picioarele sub el, după obiceiul oriental, mușcînd osul pipei în colțul gurii și privindu-l un timp în tăcere.

Urmă, cu glasul schimbat:

— Dragă Octav, îmi face impresia că fugi de tine însuți... Ai curajul și recunoaște realitatea așa cum e, aspră, dar nu ireparabilă... În locul tău aș căuta o soluție... Sînt sigur că există... Ce-ar fi să-ți împarți viața, pe viitor, între Paris-Bretania de-o parte și țara ta de cealaltă parte? Anne-Marie n-are să fie o piedică... Nu e nevoie să ți-o spun eu...

— Dar atunci înseamnă că-l condamni și pe Emil Racoviță, savantul și exploratorul care e compatriotul meu, dar aparține mai mult științei franceze?... întrerupse Octav Udrea.

— Mai întîi că nu-l condamn, cum nu te condamn nici pe tine! Caut să-mi explic... Emil Racoviță e un mare savant, evident, un mare explorator, evident! O personalitate... Dar de unde știi că se simte fericit în expatrierea lui? De unde știi că nu s-a resemnat la expatriere, dat fiind că pentru moment știința lui n-are căutare și orizont deschis aici, în patria sa? De unde știi că nu așteaptă primul semnal, pentru a se întoarce aici, acasă? Lăsîndu-l pe el și revenind la tine... Îmi dau seama deplin de starea ta sufletească... Am trăit-o. Nu te-ai întrebat oare de ce-am venit pe neașteptate în Europa, anul trecut? Concediu de boală!... Pînă la un punct... Crize hepatice? Pînă la un punct... A mai fost însă și altceva...

Pe obrazul pentru totdeauna pigmentat de soarele tropicelor și ecuatorului, trecu o umbră.

Ridicîndu-se din jilțul de paie, Yann a făcut cîțiva pași. S-a așezat pe balustrada balconului, legănîndu-și picioarele în pantofii albi, cu talpa de sfoară împletită.

— A mai fost și altceva... reluă. Ceea ce se întîmplă cu soldații și matelotii bretoni... M-am hotă-

rît să mă întorc într-un singur ceas, într-o noapte. Umblasem o săptămînă în pădurile din jurul ruinelor Khmere. Pădure tropicală, arbori giganți, liane, o vegetație ireală, mirosul de frunze fermentate, de humus saturat de umezeală ca un burete, amestec de putreziciune și de mirodenii... Plante care îți dau nălucirea că sînt animale, reptile sau insecte și fluturi care-ți par frunze sau flori. Și rumoarea aceea neîntreruptă a pădurii tropicale... Bîzîit de gîze, foșnet de aripi, ciripit de păsări, triluri, pași furișați, glasuri de fiare sălbatice... Ți le-am descris toate, nu o dată. Fac parte din viața mea. În genere occidentalii își imaginează pădurea tropicală și ecuatorială, numai ca o exuberanță de floră și de faună, înregistrată printr-un singur simț, văzul... E altceva, însă... Îți năvălește pădurea aceasta în tine prin alte simțuri... Auzul și mirosul... Fără necurmata clamoare și fără efluviile de flori, de frunze, de pămînt mustind în propria sa sevă, imaginația acelor codri e numai o searbădă și imperfectă oglindă a realității. Înaintam așadar, cu șase oameni sub comandă. De după zidul de arbori și liane, nu știam ce poate să apară peste o clipă. Un tigru, un leopard, un șarpe, un bizon sălbatec ori poate ruina unei minuni de arhitectură invadată de codru, cu temeliile rostogolite și trosnite de rădăcinile noduroase. Nici aceasta n-o poate imagina un occidental, care nu s-a mișcat din Europa sa... Impresia ruinilor strivite, copleșite, înghițite, învăluite de oceanul vegetal... Cornișe, capiteluri și colonade dantelate de piatră ; frontonuri și statui, elefanți și șarpele heptacefal, naja, dansatoarele sacre cu unghii lungi ; tot panteonul brahmanic abandonat de oameni care s-au stins o dată cu civilizația lor enigmatică ; rămășițele unei splendori despre care nimeni nu mai știe nimic precis — toate cuprinse de liane, asfixiate, înmormîntate în pădurea compactă unde mergi sute și sute de kilometri fără să dai de vreun luminiș, de-un sat lacustru pe piloți, de-o cabană de bambus... Grăbeam, fiindcă busola și harta ne încredințau că ne apropiem

de Lacul cel mare... Atunci ne-a surprins furtuna o dată cu noaptea. Ploaie torenţială, de tropice, cu fulgere violete care iluminează fantastic cataractele de apă, frunzele şi trunchiurile copacilor, funiile lianelor şi ferigele arborescente, ochii fiarelor pitulate în hăţişuri şi scorburi. Se lipiseră hainele albe şi subţiri de trup, şuroiau gîrlă, cînd deodată furtuna a stat şi ne-am pomenit într-un stol de licurici... Miliarde de scînteieri fosforice, un feeric dans de văpăi vii, care vin către tine, ţi se lipesc de obraz, de hainele ude, îţi aleargă pe trup, te orbesc, prefac pădurea într-o palpitare de luminiţi reci şi lichide... Exact, lichide! Ca fosforul ud şi ca flăcările jucăuşe de pe bălţile înmiasmate de metan... Ne-am oprit. Am ghemuit cortul într-un hăţiş deschis cu securile. Am adormit ca după un asemenea drum, unde fiecare pas însemnase o luptă pentru a sparge fortăreaţa vegetală. Am adormit şi cînd n-au trecut nici zece minute de somn, am tresărit ca scuturat de o mînă imperioasă... Criză hepatică? Ce înseamnă o criză hepatică, o durere fizică şi o prostaţie după durerea fizică, pe lîngă criza cealaltă?... A soldaţilor şi matrozilor bretoni... Despotic s-a înfipt în pupila ochiului, în amintire, cea mai cenuşie priveliştе... Altarele primitive şi barbare, dolmenii şi menhirii protoistorici de la Carnac şi Morbihan... Vînătul nostru castel de piatră grosolan cioplită, cu acoperişul de ardezie neagră; fîntîna cu colacul de granit unde se cunoaşte şanţul săpat de lanţ în mai bine de două sute de ani, cadranul solar într-o ţară unde nu bate soarele nici două ceasuri pe zi deplin... Judecă acum, unde mă aflam şi pentru ce mă tortura dorul!... De-o parte o lume fabuloasă... Ce ruini!... Ce temple!... Ce vegetaţie!... Ce faună!... Toate creaturile himerice, extraordinare, monstruoase şi divine din atlasurile zoologice ale copilăriei, din atlasurile geografice, unde întîia oară ţi-ai descifrat predestinarea carierei... Fluturi cît evantaiul... Flori cu potirul cărnos de colori extravagante, mirosul de vanilie, ghirlănzile albe, violete, albastre ori de roşul sîngelui... Stolul de licu-

rici... De cealaltă parte, un univers mohorît, cu munții negri tociți de vînturi, cu vegetația chircită și contorsionată de suflarea oceanului... Se poate oare un mai deplin contrast ? Am știut ce mă așteaptă dacă nu mă supun acestei chemări, dacă nu țin socoteală de acest avertisment, care m-a smuls noaptea din somn, ca o mînă, în mijlocul pădurii tropicale... Întoarcerea în garnizoană, la Penom-Penh ori la Saigon; absint, whisky și opium; fetele de doisprezece ani cu sînii împungînd sarongul de mătase, în sus ca și streșinele de pagode; soțiile acelea indigene și efemere, cumpărate cu un pumn de piaștri mexicani; abrutizarea totală, irevocabilă... Soarta altor o sută ca mine, bravi, inteligenți, clocotind de viață — scufundîndu-se totuși, fără nădejde de scăpare, în cimitirul de la Saigon și de la Hanoi, cimitire care nu te îngroapă căci moartea nu-i atît de teribilă; te țin pe picioare, cadavru tirîtor de la cafeneaua europeană la tavernele indigene, în fumătoriile chinezești de opium și în alte spelunci, unde se descompune carnea și spiritul după un secret al neantizării absolute, pe care numai Extremul Orient îl deține... Pentru aceasta, ca să fug de aceasta, nu pentru crizele hepatice care mai puteau aștepta, mi-am cerut telegrafic concediu și m-am întors așa de repede, pe nevestite... Cred că nu mai vrei și morala micei mele confesiuni!... Ia aminte însă, că nu-i o abstracție din cărți... Viață trăită!... Acum pot să mă întorc iarăși la explorările mele; căci după cum știi, se zbate în mine mai mult duhul unui explorator, decît al unui ofițer de armată colonială, trimis din Metropolă să țină sub teroarea armelor civilizate indigenii lipsiți deocamdată de aceste arme... Ard de nerăbdare să mă întorc acum, pentru a continua explorările începute, deși știu că după noi vor veni corbii, profitorii, ciocliii... Nu-mi face și tu mutra asta de cioclu!
— a încheiat Yann, sărind de pe balustrada balconului și scuturîndu-l cu amîndouă mîinile de umeri.

S-a tras cu un pas îndărăt și a bătut în capacul cutiei de șah, cu pipa, ca Smaranda Cumpătă cînd mînuiește toiegelul ei imperativ de abanos:
— *Scourt!* Privește în tine și ia o hotărîre... Dovedește măcar atîta energie, cît această brava și delicioasă bătrînică, amfitrioana noastră. *Scourt!*

3

Brava și delicioasa amfitrioană asimțise cu finul său instinct că în turbinca de poliglot a căpitanului de trupă colonială, a intrat și acest energic cuvînt printre atîtea alte vocabule din idiomurile africane și asiatice, malgașe și malaeze, graiul breton de-acasă și *pataouètul* algerian al celei dintîi garnizoane și al primului galon.
Exclama și el acum, retezat și imperativ:
— *Scourt!*
Nu mult mai tîrziu, Smarada Cumpătă, prinzîndu-l chiar asupra faptului, a încercat să-i dea o lecție de pronunție moldo-valahă, surizînd binevoitoare.
— Scurt! Nu *scourt!*
— Da-da. *Scourt!...*
— Scurt, căpitane!
— *Scourt-scourt!* repetă el surîzînd, tot atît de binevoitor și dîndu-i înainte tot precum apucase.
Căci fost și strălucit elev al Institutului de limbi orientale, pe lîngă școala-i ofițerească, Yann de Kergolay izbutea să se descurce fără tălmaci în orice ungher al planetei, cu un singur și iremediabil cusur. În cutare dialect polinezian vorbea cu accent arab, araba o vorbea cu accent chinez, anamita cu accent englezesc și engleza cu accent persan.
Încolo, după două săptămîni de practică directă pe teren și de compulzare a unei gramatici rudimentare, era în măsură să dreseze cu mijloace proprii un temeinic raport asupra moravurilor băștinașe, caracte-

rul aborigenilor, orînduiala și privilegiul castelor, sîmburele trecutelor, prezentelor și viitoarelor conflicte, pe tărîmul politic, social și religios. Memoriile și rapoartele sale făcuseră epocă, prin precizia informațiilor și intuiția fără de greș a pronosticurilor.

Nu-și pierduse vremea nici la Zapodia, măcar că n-avea de întocmit nici un raport.

Dar patima de a prospecta noroadele sub orice meridian era la el tot așa de tiranică și dezinteresată, ca patima altora pentru vînat, cai, alpinism sau studiul heraldicei.

Zăpodenii satului, văzîndu-l în fiecare zi cot la cot cu dînșii, l-au adoptat, împămîntenindu-l cu un nume și pronume mai potrivit onomasticii locale. Era, cînd căpitanul Kir Culai, cînd conu Iancu, franțozu...

Iar întru strîngerea raporturilor cordiale, gospodarii și gospodinele, țîncii cu durligele goale, foloseau în afară de lexicul indigen o sumă de foarte comice schime și gesticulări, sfîrșite mai întotdeauna în gîlgîiri de rîs și în exclamația admirativă:

— Mare tartor și neamțu ista de franțoz ! Tăte le știe și le pricepe !...

Pentru franțozul care toate le știa și le pricepea, nedumeririle cele mai anevoie de risipit îl așteptau însă tot de la Smaranda Cumpătă, brava și energica-i amfitrioană.

Îndeosebi, o scenă îl uimise.

Stăpîna Zapodiei, aflîndu-se într-o zi prin curtea păsărilor, la ceasul cînd o slujnică împroșca pumnii de codină și de grăunțe, s-a arătat pare-se deplin nemulțumită de anarhia și gălăgia în care se desfășura această banală operație domestică.

A poruncit mai întîi liniște, lovind în pămînt cu nedespărțitul său toiegel de abanos. Și firește, liniște s-a făcut. *Scourt !* Apoi a pus mîna în căușul de grăunțe și a stabilit o anume ordine ierarhică în dreptul orătăniilor la tain, chemînd pe rînd:

— Păuni !

Păunii, cu întreaga lor cimotie, printre care se prenumăra un rar exemplar alb, au înaintat să ciugulească boabele, afectînd o grație de maharajahi exilați. Găinile, curcile, gîștele și rațele din castele inferioare au rămas în espectativă, la o respectuoasă distanță.

Pe urmă:

— Găini!

S-au retras păunii rotindu-și glorioasa coadă cu o sută de ochi irizați, păunițele și puii cei cu penele sure încă fără nici o frumusețe; iar poziția a fost ocupată de găini în ordinea apelului.

Tot așa: Gîște! Tot așa: Curci! Pînă la ultima chemare, cînd a venit în sfîrșit și rîndul rațelor, lăsate la urmă ca mai nesățioase și zurbagii.

— V-ajunge! Plecați!

Toate s-au risipit în cea mai desăvîrșită liniște, pe batalioane disciplinate. Ce putea deduce de-aci căpitanul Kergolay? Oriunde a cutreierat el lumea și oricîte ciudățenii i-au înregistrat ochii, întîia oară i se-ntîmpla să vadă o gîscă știindu-se că-i gîscă; rața că-i rață; găina, găină.

Era o aptitudine specifică numai oviparelor domestice din Romînia? — se întrebase, nefiind lipsit de humor. Era o altă tradiție locală a Zapodiei?

Orătăniile plebee din sat se dovedeau însă incomparabil mai puțin evoluate.

Habar n-aveau din ce subclasificări zoologice fac parte. Cel mult aveau conștiința unei stări civile individuale.

Cocoșul de la casa lui Iacob Pelin se numea, astfel, Costică; gînsacul dascălului Chiriac, Ghiță; rățoiul leșesc al Ilisaftei Hăbășoaia, pe lîngă potlogul de la gît fabricat dintr-un galoș vechi rășluit de la Jivalania curții, mai căpătase și numele Neacșu Craiul; cele trei găini ale babei Oana, moșneaga lui Toader Gliga, răspundeau la desmerdatele chemări; Bogheta, Cucuieta și Porumba mamei!

Aceste denumiri începuse a le cunoaşte pe de rost căpitanul Yann de Kergolay, de cînd cutreiera moşia şi satul, poposind la pîrleazul unui zaplaz, distribuind plodurilor pitaci şi acadele vopsite din chiupurile de sticlă, de la ratoşul lui Lipa Peisăh, iscodind la taifas babe şi unchiaşi care moţăiau pe prispă în soare, scoşi la pensie din robia lor plugărească.

Vestea unor asemenea simandicoşi mosafiri a pus pe drumuri oarecare vecini îndeobşte mai scumpi la vedere.

Mai întîi, Damian Cumpătă.

Acesta s-a ivit într-o după-amiază, coborîndu-şi moaştele îmbălsămate din cupea, urmat de căţelul sfrijit cu zurgălău: Bock. Căţelul a tulit-o prudent înainte, cu sfîrcul cozii între picioare, auzind oarecare mîrîieli de dulăi proşti şi prost crescuţi.

Intr-adevăr, zăvozii flocoşi de stînă se mişcaseră a lene din cotloane, mai mult intrigaţi decît ostili, la apariţia acestei lighioane degenerate din neamul lor, ţupăind pe labe de paing şi zuruind din clopoţel.

Stăpînul lui Bock s-a instalat cu mare băgare de seamă în fotoliul cel mai moale din salonul caselor scunde; încheieturile ruginite de reumatism şi podagră au scîrţîit ca resorturile unui pendul secular. Damian Cumpătă îşi uitase însă de aceste proprii mizerii. Muşcîndu-şi musteaţa în zîmbet ironic se pregătea să asiste la cîteva episoade burleşti.

Ce putea alt să-i ofere o conversaţie între un autentic conte al Franţei şi Smaranda Cumpătă, spiţă de răzeşi, ignoranţi şi fuduli, cu învăţătura buchilor cîrpită la monahiile mînăstirii Agapia?

Aşteptările i-au fost amar înşelate.

Căpitanul Kergolay s-a mărginit să discute foarte politicos cîteva banalităţi de circumstanţă. Anne-Marie Udrea a ascultat prea distrată desuetele complimente, formulate în cel mai colbăit argou al bulevardelor pariziene din ultimii ani ai imperiului. In rochie fumurie, croşetînd un guler de dantelă pentru fetiţa

Adei, întorcea profilul acvilin şi ochii de-un verde adînc mereu spre Smaranda Cumpătă.

Amîndoi păreau mult mai atraşi de conversaţia gazdelor de la Zapodia, participau la preocupările lor şi înţelegeau aluziile lor la întîmplările locale, dovedeau faţă de noul venit o cuviincioasă dar absolută indiferenţă.

Treptat, Damian Cumpătă s-a pomenit întrebînd şi răspunzînd numai la întrebările lui Octav Udrea... Pe chipul alb, cretos, se adînceau două cute de caustic dispreţ. N-avea ce căuta aici !

După un ceas, a pus din nou în mişcare resortul articulaţiilor, s-a ridicat în redingota solemnă de vizite ca un ţapăn automat şi a pornit urmat de Bock, căţelul cu zurgălăi de alamă, care-i împărtăşea fără nici o rezervă decepţia. Pe asemenea aristocraţi, nu dădeau dînşii nici două parale !

La fereastră, căpitanul de Kergolav îi privea cum se urcă în cupea, netezindu-şi musteaţa lungă şi răsfirată în jos pe buze. Zîmbea în sine şi părea astfel a pătrunde îndestul de subtil şi alte situaţii, în afară de cele ce cad în competinţa unui explorator de trupă colonială.

Observase că toată vremea jivalania se făcuse nevăzută. Parcă intrase în pămînt, de unde a răsărit numai cînd cupeaua a trecut hotarul ogrăzii. Aceasta îi confirma judecata asupra omului uscăţiv, sarcastic şi glacial. Ştia că instinctul copiilor şi al animalelor nu dă greş ; cum poate, de instinctul său, s-ar mai fi îndoit încă.

Mai apoi, la distanţă de două zile, a intrat pe poartă în vîrtej de praf, Elena Casimir de la Vlădiţa.

Docarul englezesc cu roate înalte şi patru cai înaintaşi s-a oprit din trap întins cu o precizie de milimetru înaintea scărilor. Elena Casimir a zvîrlit hăţurile de piele galbenă în mîna vizitiului, a înfipt cravaşa în toc şi a sărit cu o zveltă sprinteneală, în fîlfîire de

voaluri subţiri, viorii. Strîngîndu-şi poalele rochiei a sărit treptele privdorului într-o clipă, iar în a doua clipă, uşi s-au trîntit, au izbucnit glasuri bucuros surprinse şi a trecut freamăt în ordia jivalaniei.

Era o vecină şi o rubedenie de alt soi, întru totul deosebit de Damian Cumpătă, cel uscat la trup şi congelat la suflet.

Soră cu Iancu Stamate, măritată de pe băncile pensionului cu Todiţă Casimir, văduvoi tomnatec şi posac, îşi trăise viaţa într-un iureş care nu se potolise nici acum. Tîrîndu-şi bărbatul de la Iaşi la Bucureşti şi de la Bucureşti la Nissa şi Monte-Carlo, nimeni, poate că nici ea — după cum spuneau gurile rele — n-a prins de veste nici că a devenit mama celor trei copii, două fete şi un băiat; nici cînd a zdruncinat temelia averii măcinată de ipoteci şi nici cînd au trecut anii.

Fetele au fost lăsate în grija călugăriţelor catolice de la Notre-Dame; băiatul în seama guvernantei.

Elena Casimir se alegea regina balurilor în acest timp; se păstra în curent cu ultimile şi cele mai spirituale romane franceze; consacra un ceas pe zi croitoreselor şi măcar alte două flirtului.

Moartea lui Todiţă Casimir, fulgerat de apoplexie, a întrerupt o suberbă reprezentaţie de amatori şi de binefacere la Iaşi, unde ea juca rolul Cleopatrei.

Tragedia s-a strămutat de pe scenă în sala de spectacol şi a fost consemnată cu o justificată emoţie în ziarele de acum şapte ani. Cleopatra, în costumul transparent ca pînza de păianjen, prăbuşindu-se pe pieptul cadavrului; Antoniu pierzîndu-şi casca de argint în graba de a da un zadarnic ajutor; tumult şi amestec de fracuri şi costume romane, de rochii cu trenă şi de scurte tunici egiptene, bastoane şi scuturi, lănci şi jobene, lacrimi spălînd în şuroaie fardul — act final neprevăzut de geniul lui Shakespeare.

O însemnată schimbare s-a petrecut în viata Elenei Casimir de îndată ce a îmbrăcat vălul de doliu.

A părăsit casa din Iaşi, plimbările la Bucureşti, vilegiatura de iarnă la Nissa; recepţiile, balurile, loja premierelor şi reprezentaţiile de binefacere. Nici avocaţii, nici Iancu Stamate care pătimea de boala vînzărilor şi cumpărărilor, n-au izbutit s-o convingă a înstrăina moşia grevată de datorii.

Işi pusese în gînd să-şi şteargă pe rînd ipotecile, gospodărindu-şi singură rămăşiţa avutului de la Vlădiţa.

Şi o făcea cu îndestulă agerime, fără a renunţa la lectura romanelor, la casa deschisă mosafirilor de predilecţie burlaci, la oarecare uşuratece şi vinovate plăceri. Schimbarea era vădită şi a fost pentru toţi surprinzătoare; nu însemnase însă şi o schimbare în adîncime, în felul ei de-a fi. Se reducea numai la o deplasare geografică, pe harta ţării. Abdicase de la deşertăciunile mondene din cele două capitale, de la Iaşi şi de la Bucureşti; se consola cu o tot atît de frenetică existenţă la curtea de la moşie, unde ştiau s-o regăsească vechii adoratori.

Inaltă şi plină la trup, purtînd toaletele cu o înnăscută eleganţă, sprintenă în ciuda formelor rotunde; cu părul masiv, lucios, greu de sevă, acoperindu-i pînă deasupra sprîncenelor fruntea joasă şi umbrindu-i ochii negri de-o umedă frumuseţe animală, — era una din acele femei pe lîngă care nimeni nu trece fără a se opri în loc şi a întoarce capul.

Din ochi, din corp, din mişcările unduioase, radia un irezistibil efluviu de voluptate. Iar ceea ce se întîmplă arar: se bucura şi de indulgenţa femeilor. Chiar rigida morală a Zapodiei păstra tăcere asupra vieţii de la Vlădiţa.

Vizitele erau discrete, dinainte anunţate, pentru a înlătura întîlniri neplăcute de amîndouă părţile.

Peste toate aceste rezerve şi iertări, Elena Casimir trecea senină, sigură pe dreptul său la traiul aşa cum îl înţelegea şi mai sigură încă pe darul de a cîştiga simpatiile tuturor, fără excepţie. Nu călcase la Zapo-

dia de un an, fiindcă o reţineau acasă alte companii, răspunzîndu-i la alte chemări... Dar cunoştea dinainte că o va întîmpina aceeaşi primire dintotdeauna.

Toată jivalania a dat buzna să-i iasă în cale, din ietacuri, din cerdacuri, din livezi, din grajduri şi poduri, toate privirile ţîncilor o învăluiau cu admiraţie; toate glasurile au fost pentru ea:

— A venit tanti Elena!

— Tansi Elena, sînt şi eu aisi...

— Tanti Elena...

Rîzînd cu întreaga dantură puternică şi albă, Elena Casimir se apăra de asalt:

— Pe rînd, că-mi sfîşiaţi voaleta... Şi nu-mi mai spuneţi tanti, că mă îmbătrîniţi!...

Pentru fiecare afla un cuvînt, o alintare; apuca o fetiţă de bărbie să-i privească în ochi, netezea părul de pe fruntea unui zburlit jivălănist:

— Tu care eşti?... Ce mare şi nostimă te-ai făcut!

— Aceasta-i Smăndiţa, nu?

— Şi tu, băiatul Anei?... Eşti Ana în picioare, puiule drag...

Neastîmpărul s-a transmis pînă la bucătărie.

Prima aghiotantă a burduhănosului Mihalache, baba Ţuca, dădea tîrcoale în jurul uşii, vîrîndu-şi nasul roşu şi lung în antret, nasul despre care Elena Casimir spunea că „ajunge cu un sfert de ceas înaintea restului, ca o iscoadă". Baba Ţuca, ignorînd aceste malițioase reflecţii asupra apendicelui său olfactiv, se bucură cu cea mai desăvîrşită nevinovăţie:

— Dac-o venit duca Elena, ştiu eu ce-i place dumisale...

Şi alergă de zor, cu nasul roşu şi lung, să-l plimbe la cămară, prin dulapuri deasupra chiselelor cu şerbeturi şi sticlelor cu lichior, la pivniţă şi îndărăt la bucătărie, pentru a pregăti ea ce ştia că-i place Elenei Casimir.

În acelaşi salon unde prezenţa lui Damian Cumpătă împrăştiase o răceală de gheţărie, acum răsu-

nau glasuri aprinse și clinchetiri de rîsete; jivalanin se afla în păr, jilțurile și sofalele erau neîncăpătoare, tanti Elena domina ea conversația mînuind grațios țigareta lungă și subțire de sidef, sorbind cu ochii întredeschiși și cu o impudică plăcere senzuală paharul de lichior aromat.

Smaranda Cumpătă o privea cu inexplicabilă îngăduință, protectoare și zîmbitoare, ca pe-o curioasă făptură de altă rasă, căzută din altă planetă în mijlocul lor. Cei doi străini, Yann de Kergolay și Anne-Marie, ca și Octav Udrea, n-au rezistat acestei contagioase animații.

Chiar Ada s-a dezmorțit din torpida-i melancolie.

Vorbind, Elena Casimir își oprea din cînd în cînd ochii negri și umezi asupra căpitanului de oaste colonială cu obrazul bronzat și trup musculos, călit în celebre expediții de explorator. Risipea fumul albastru cu mîna în care ținea țigareta lungă de sidef și o dată cu fumul, parcă încerca să alunge și un gînd ce se întorcea stăruitor.

Surîdea acestui gînd fără să-și dea seama. Cu vîrful limbii își umezea buzele roșii. Cu o mișcare delicată a degetului mic, își răsucea în sus genele lungi, dar prea negre.

L-a întrebat, scuturînd cenușa țigării în scrumiera pusă la îndemînă de un jivălănist: serviabil și atent, ca un paj:

— E adevărat tot ce scrie Claude Farrère despre viața colonială, în *Les Civilisés?*

— Pînă la un punct, doamnă. Un sîmbure de adevăr, înfășurat în multă și foarte ieftină literatură...

— Dar e o carte excelentă... Pasionantă!... A luat premiul Goncourt, anul trecut...

— Știu, zîmbi căpitanul Yann de Kergolay.

— Și aceasta nu-nseamnă nimic?

— Tocmai. Înseamnă că e un roman pe placul doamnelor. Dar roman! Literatură...

Elena Casimir a părut deziluzionată:

— Deduc că dispreţuieşti literatura, iubite domnule căpitan...

— Nicidecum... Însă literatura e una, şi realitatea e alta... Pe Claude Farrère îl cunosc foarte bine. Ne-am întîlnit acum trei sau patru ani chiar în Saigonul pe care îl descrie... Era într-o escală, cu escadra Extremului Orient... A rămas cîteva luni... Poate i-am servit şi eu de călăuză... Vorbesc deci în cunoştinţă de cauză... Vă pot asigura, doamnă, că viaţa din Saigon nu-i chiar aşa cum o zugrăveşte el... Sau mai exact: nu-i numai aşa...

— Păcat!... suspină Elena Casimir. Mă deprinsesem atît de bine cu ideea că toate sînt numai o fotografie a realităţii!... Mă crezi, iubite domnule căpitan? Pentru mine eroii lui Farrère, doctorul Raymond Mévil, inginerul Torral, le petit de Fierce locotenentul de marină, M-lee Sylva, Hélène Liseron există în carne şi oase... Îi văd... îi trăiesc... Ce delicios animal, ce femelă integrală, această Hélène Liseron!

— Posibil... încuviinţă cu rezervă Yann de Kergolay. Însă repet, doamnă! Viaţa de colonie nu e numai cea din Rue Catinat şi din Cholon, cartierul chinezesc cu fumătoriile de opium... Mai este şi altceva... Adevărata viaţă e în junglă, dincolo de bariera oraşelor infectate de tot ce-a adus civilizaţia occidentală în Orient, mai putred şi mai suspect...

— Ce sever eşti, domnule căpitan! exclamă visătoare Elena Casimir. Îmi imaginam altfel...

Apoi, alungîndu-şi iarăşi gîndul stăruitor, o dată cu fumul ţigării:

— L-ai cunoscut aşadar atît de bine pe Claude Farrère?... Trebuie să fie un om încîntător...

— Da... Puţin opium... Puţin haşiş... Puţin... În fine, de toate cîte puţin...

— O să mai vorbim o dată... Am să te rog să-mi povesteşti...

— La dispoziție, doamnă ! zîmbi căpitanul Yann de Kergolay, cu o însuflețire care i-a sunat neplăcut Adei. Oricînd, scumpă doamnă !

De dragul acestei povestiri ori pentru alte pricini, Elena Casimir a început să bată mai des calea Zapodiei.

Pantofii urcau treptele pridvorului în svîcniri repezi, ca doi porumbei alungîndu-se. Izbucneau întrebările și dorințele care nu găseau nici o împotrivire :

— Unde mergem astăzi ?... V-am adus cărțile... Cine mă însoțește pe cîmp ?... Ada ? Doamnă Udrea ?... Domnule căpitan ?... Am o poftă de viață, de aer, de vînt !...

Sărea pe perna înaltă a docarului englezesc înfășurată în mantaua de mătase subțire, prindea hățurile și făcea să șuiere vîrful cravașei. Într-o jumătate de oră, între miriștile de grîu, pe șoseaua albă, în vîrtejul de praf, docarul nu mai era decît un punct indistinct.

Sus, pe terasă, în scaunul lung de pînză, Ada lăsa să-i cadă cartea din mînă.

Acum îi părea rău că n-a mers și ea. Pe urmă, se întreba de ce n-o mai poate suferi oare pe Elena Casimir ?... Încerca să reia cartea. Rîndurile îi fugeau de sub ochi... Își chema deodată copila, cu glas neliniștit, parcă s-ar fi temut că o pierde sau parcă ar fi strigat-o într-ajutor :

— Marie-Anna, vino lîngă mine !... Stai aci, mai aproape, Mariana...

4

În livada din spatele casei se afla sufrageria de vară.

O alcătuire primitivă și rustică, de jaluzele încrucișate, căptușite cu vrejuri de bună-dimineața, regina-nopții și leguminoase acățătoare ; acoperită cu șindrilă, podită cu scînduri albe. Vîntul adie răcoros în

cele-mai zăpuşitoare amiezi. Seara răsfiră un parfum molatec de flori.

Acolo s-a fost întins ospăţul pentru aniversarea Elvirei Cumpănă, care împlinea douăzeci şi unu de ani. Pe lîngă mosafirii statornici ai casei, au ţinut să nu lipsească Elena Casimir cu fetele şi băiatul, Olga şi Dimitrie Petreanu, Ana Popazu şi Maria Stamate, cu un nou adaus de jivălănişti. După ce-au făcut onorurile cuvenite nenumăratelor maioneze, fripturi şi torturi, strudele şi îngheţate, la care Mihalache se întrecuse pe sine; după ce-au închinat întru sănătatea şi viitoarea fericire a celei din urmă din fiicele Cumpătă tineretul a început să dea semnificative ocoluri mai vrîstnicilor întîrziaţi la tabieturi şi taclale.

— Cum pricep, vreţi să ne scoateţi afară şi nimic alta, frate?... a întrebat Iordache Cumpătă din capul mesei.

— Dar cine îndrăzneşte să gîndească aşa ceva! se miră nevinovat Manole. Spuneam numai că acuşi răsare luna şi că din pridvor e o privelişte pe care n-a văzut-o niciodată încă domnul căpitan, la noi, la Zapodia... *Cette particularité*, a Zapodiei!...

— Hm...

Smaranda Cumpătă l-a luat mai din scurt:

— Mărturiseşte că v-o venit a zburda, măi băiele!

— Nu zic că nu-i şi asta... Unii mai dansează, alţii mai cîntă... Sală de dans mai bună ca aceasta, n-avem...

Afin d'éviter toute méprise — a schiţat un pas de vals şi a melodiat printre buze un tril muzical...

— Nu, *mon cap-taine?*

Întrebarea era adresată căpitanului Kergolay; dar ochii s-au întors şiret la Elena Casimir, cerînd din acea parte sprijin şi complice încuviinţare.

— Poftim-poftim! a înţeles Yann de Kergolay, luîndu-şi paharul gata de plecare. Am decampat. *Scourt!*

Dorința tineretului a fost astfel împlinită.

Convivii cu tabieturi și gust de taclale s-au strămutat în pridvorul casei bătrînești, despărțiți în două tabere, la două măsuțe rotunde. De-o parte stăpînii Zapodiei, cu cele trei fete care se socoteau trecute de vîrsta dansului și a cîntărilor: Maria, Ana și Olga. De altă parte: Dimitrie Petreanu, Octav Udrea și căpitanul Kergolay.

Slugile au transportat tăvile cu pahare și cești de cafea, sfeșnice și scrumiere.

În urmă, jivalania a tăbărît să dea grabnic ajutor, adică să încurce treaba la golitul pavilionului de dans; tăbîrcind scaune, desfăcînd masa lungă ca de praznic, presărînd dușumelele cu praf de talc și ceară trecută prin răzătoare. Îndată a bîzîit fonograful ventriloc.

Patru argați au cărat pianul din salon cu spinările. Ionuț, ca ingenios Edison al familiei ce se afla, a meșteruit lămpile pentru o „iluminație feerică".

Serata dansantă putea să înceapă.

— Tanti Elena! a implorat un jivălănist. Ce-așteptăm?...

Nici nu-i trecea prin închipuire că semnalul ar putea veni din altă parte.

Elena Casimir își căuta un partener pe măsura sa. Era greu să-l mai afle.

Dezertase.

În pridvorul perdeluit de viță, căpitanul Yann de Kergolay continua cu aprindere o dezbatere care-i stătea de mult pe suflet. Nu el o iscase. Pornise de la discuția încinsă între Octav Udrea și Dimitrie Petreanu.

Un timp a ascultat în tăcere, pufăind din pipa scurtă și silindu-se să se păstreze în afară de o spinoasă controversă, unde ca străin, ca oaspe și cumnat al stăpînului de la Stănișoara, n-avea cădere să-și spună neted cuvîntul.

Pe urmă nu l-a mai răbdat firea. Acum ținea piept cu străşnicie în deosebi la argumentele lui Octav, fă-

cîndu-şi din Dimitrie Petreanu un aliat, pentru ca mai apoi să întoarcă armele şi împotriva dascălului de agronomie.

Era vorba despre pămînt, stăpîni şi ţărani; despre unele semne ale vremii şi ale ţării.

— Recunosc — declară Octav Udrea ciugulindu-şi bărbiţa şi potrivindu-şi pe nas ochelarii de cărturar miop — recunosc că din partea mea am o vină. M-am înstrăinat, nu de ţară. De la funcţia mea de proprietar al pămîntului, cît această funcţie mai supravieţuieşte într-un fel ori altul, fie şi anacronic. Dar nu generaliza!... Cazul meu o fi el condamnabil ori nu, rămîne însă o excepţie...

— O excepţie generalizată... îl întrerupse Dimitrie Petreanu.

— Auzi? triumfă căpitanul Kergolay.

— Aud! Însă atît nu mă convinge...

Profesorul de agronomie împinse la o parte sfeşnicul cu luminarea în glob de sticlă. Astfel îi vedea faţa din plin.

Întrebă:

— Cifrele te convíng?

— Fără îndoială.

— Am să-ţi citez în acest caz, numai cîteva cifre. Îmi spuneai adineori că ţi se oferă o arendă îndoită de către un Fişer şi că stai la îndoială dacă să contractezi ori nu. Nu te-am întrebat care Fişer anume, fiindcă n-are importanţă. Nu e unul! E un trust de fraţi... Şi iată acum cifrele, care privesc exclusiv acest trust! În 1904 trustul Fişer ţinea în arendă aproape o sută patruzeci de mii de hectare; anul trecut aproape o sută şaizeci de mii; iar anul acesta, împreună cu păduri, cifra pămîntului exploatat se ridică la peste două sute cincizeci de mii de hectare... O singură familie!... Un sfert de milion de hectare din teritoriul ţării... Şi dacă o singură familie s-a putut întinde atît cu arendăşia, e lesne de dedus o cifră globală pentru ceilalţi arendaşi. Două treimi din pro-

prietățile marilor moșieri, ca dumneata și ca alții, au încăput astfel pe miinile unor exploatatori vremelnici. Încît nu ești o excepție cum crezi. Ci o excepție generalizată, cum am afirmat eu... Frații Fișer nu-s de vină. Sînt exploatatori care au învestit capitaluri în vederea beneficiilor; ca atare exploatează! Își îndeplinesc și ei, funcția lor... Dar proprietarii? Așteaptă termenul arenzilor și cînd pot, scomptează arenda pe doi-trei ani... Pe a cui socoteală?

— Aceasta e întrebarea cea mai mare, se frămîntă în scaun căpitanul Kergolay.

Octav Udrea nu află un răspuns.

Urmărind cu privirea un fluture de noapte care se zbătea în jurul globului luminat, încercă să abată discuția:

— In orice caz nu înțeleg de ce această pornire împotriva trusturilor? Un trust însemnează capital, metode de lucru moderne, o organizație și o disciplină.

— Perfect! Să lămuresc și această pornire... zîmbi cu buzele amare feciorul pălmașului de pe moșia lui Neagu Gorjan. Un trust arendășesc înseamnă într-adevăr o organizație modernă. Așa cum n-au fost în stare s-o imagineze nici cei mai nemilostivi și hrăpăreți proprietari de altădată. Nici s-o imagineze, nici s-o realizeze... Ce ciștiu plătește arendașul dumitale astăzi?

— Optzeci de mii pe an.

— Și cît oferă trustul Fișer?

— O sută cincizeci...

— Nu te surprinde de unde această generozitate?

— Agricultură rațională, capital la dispoziție, posibilitatea de a aștepta vînzarea recoltelor la prețul cel mai bun!... Un profesor de agronomie le cunoaște mai bine decît un profan ca mine.

— Așadar, îți închipuiești dumneata că eu, tocmai eu aș fi împotriva agriculturii raționale, a capitalului la dispoziție, a posibilităților de a aștepta vînzarea productelor la prețul cel mai ridicat?... Din toate.

acestea, nu există însă nimic la mijloc sau aproape nimic, făcînd excepția capitalului... Secretul trusturilor e altul, mai simplu și feroce... Lîngă moșia dumitale se mai află o moșie arendată vreunui Fișer ?

— Nu. Îmi pare că nu...

— Încă nu ! Dar dacă se grăbesc să-ți plătească o arendă îndoită de cît primești acum, faptul dovedește că mai au altele vecine în vedere... Au nevoie de-un nucleu... Cum au găsit unul de mult, la Botoșani, la Dorohoi, la Iași, Putna, Suceava și așa mai departe... Pe urmă, cînd vor încorpora o suprafața de douăzeci ori treizeci de mii de hectare, într-un singur bloc, te asigur că au să se arate dispuși chiar să tripleze arenda... Cîștigul cel mare tot lor le rămîne, fiindcă țăranii au să execute munca pe jumătate prețul de-acum. Acesta e singurul secret al trusturilor atît de prospere pentru moment... Proprietarii, oricît de lacomi, n-ar fi putut să realizeze un plan atît de diabolic organizat, care e specific capitalismului, nu feudalismului ! Chiar dacă l-ar fi imaginat... Feudalismul era brutal, barbar, feroce, inuman, dar cu posibilități limitate. Nu avea nici capitaluri de investit, nici raza de acțiune, nici desăvîrșita indiferență pentru secătuirea pămîntului stors de toată vlaga și pentru secătuirea brațelor stoarse tot așa, pînă la istovire... Căci un proprietar, oricum și oricît de avid, tot își mai menaja pămîntul, dintr-un instinct de conservare al proprietății. Și din același instinct de conservare, din aceleași interese egoiste, dar pe-un termen mai lung, își mai cruța și oamenii brațelor de muncă, nu de dragul oamenilor, ci așa cum își hrănește și își cruță vitele... Repet, nu din umanitate, ci din interes ! Dintr-un interes pe termen ceva mai îndepărtat, care mai lasă și puținel drept la viață muncitorilor, pălmașilor, exploataților...

— Atunci ești împotriva mijloacelor și metodelor moderne înaintate ? își repetă întrebarea Octav Udrea. Totuși ele reprezintă o etapă istorică și economică, să zicem un progres !...

— Nu la noi şi nu în agricultura noastră, şi nu în metoda arendăşiei de la noi, ca de altfel şi în metoda de exploatare agricolă a proprietarilor de la noi. Căci ce înseamnă sistemul capitalist? Înseamnă investiţii, utilaj, folosirea progreselor tehnice, folosirea ştiinţei; cu voie sau fără voie o educaţie şi o organizare metodică a muncii, fie ea şi în scopul cu totul interesat al rentabilităţii muncii. În agricultura de la noi, ce investiţii fac proprietarii sau arendaşii?... Băncile agricole le oferă capitaluri pentru altceva: să-şi cumpere case, să se plimbe în străinătate, să-şi ţină nasul cît mai sus: prestigiul şi ifosele sociale... Împrumuturi de consum, nu de producţie. Ţăranul e un proletar silit să se prezinte la muncă, tot el cu uneltele şi cu vitele de muncă. Adică, cel mai mizerabil şi mai exploatat proletar, cu toate riscurile exploatărilor capitaliste apăsînd pe umerii lui... El cu munca, el cu instrumentele, el cu inventarul, el cu riscurile meteorologice, el cu birul pentru secetă, el cu toate!... Iar trustul arendăşesc, excrescenţa capitalistă a metodei de exploatare adaptată după chipul şi asemănarea improvizaţiilor noastre, în loc să aducă măcar o etapă mai îndrăzneaţă în rutina agriculturii dintr-o ţară „eminamente agricolă", inventar, investiţii, prevederi, etetera, dimpotrivă se reazemă tot pe rutina proprietarilor, cu un avantaj în plus. Se conduce după interese imediate, trecătoare. E mai în largul său întru aceasta, decît chiar proprietarii separaţi... Cînd la distanţă de douăzeci, douăzeci şi cinci de kilometri, ţăranul dintr-un sat nu poate găsi nici pămînt de hrană pentru el, nici imaş pentru vite, atunci n-are încotro! Primeşte învoiala pe care i-o impune trustul, toate condiţiile, orice preţ... Şi rămîne să aleagă între aceasta şi între a muri de foame... Aşa că arenda dublă sau triplă, n-o plăteşte arendaşul, oricare ar fi el... O plăteşte ţăranul... Munca ţăranului. Învoielile lui cu arendaşul. Robia lui!...

— Cu alte cuvinte, la distanţă de trei mii de kilometri, fără să mişc un deget, am devenit cel mai ne-

trebnic exploatator al ţăranilor? întrebă cu neîncredere moştenitorul Stănişoarei.

— Faptele aşa stau.

— Dar e absurd. Monstruos!

— Faptele aşa stau. Contractul menţionează o suprafaţă de pămînt. Nu pomeneşte nimic despre oameni. În realitate n-ai arendat numai pămînt. Ai arendat oameni. Mai ales oameni! Îmi pare rău că adevărul mă sileşte să spun lucruri neplăcute.

Dascălul de agronomie a tuşit, ducînd batista la gură.

Încetişor, în vîrful picioarelor, de la cealaltă masă, Olga Petreanu s-a apropiat să-i pună un pardesiu pe umeri.

S-a retras tot aşa de nesimţit.

O clipă a durat liniştea nopţii, în care străbăteau cristaline acordurile pianului din pavilionul transformat în sală de dans.

Şi deodată, de după culmea rotundă de deal, a răsărit luna. Se înălţa plină, fantastică şi roşie ca un scut muiat în sînge. O punte de sînge s-a aşternut şi de-a curmezişul lacului. A zburat un liliac în fîlfîiri zvîcnite de aripi. A trecut un freamăt de zale prin frunza plopilor, pe rînd, de la unul la altul.

Căpitanul Kergolay s-a întins peste masă să sufle în lumînare. Cu braţele încucişate pe piept, cu pipa scurtă în colţul gurii, a rămas aşteptînd.

— Concluzia? a întrebat Octav Udrea, într-un tîrziu.

— Concluzii sînt nenumărate!... răspunse Dimitrie Petreanu. Din nefericire concluzii teoretice... Prea îndepărtate. Practice şi imediate nu văd nici una. Nici pentru ţărani, nici pentru dumneata. Eu m-am ruinat şi mi-am pierdut viaţa căutînd o concluzie, o soluţie, măcar o ameliorare pentru ţăranii obîrşiei mele. În lumea de-acum n-am găsit-o... Probabil că nu i-a sunat încă ceasul şi nu e în puterile mele — ale altora prea puţini cîţi gîndesc şi simt ca mine — să-l grăbim, ceasul acesta. Ştiu eu? Suferinţa mea n-are leac.

Nici a dumitale şi a celor puţini ca dumneata, din lumea dumitale... Căci nici dumneata, nici alţii ca dumneata, nu vă mai puteţi întoarce la pămînt să-i cereţi ce vă lipseşte...

— Atunci să vînd moşia ?

— Cui ?

— Ţăranilor.

— E prea tîrziu, ori prea devreme.

— ...M-am gîndit mult... urmă Octav Udrea, fără să ia aminte de semnificaţia întreruperii. Pentru mine a devenit un caz de conştiinţă... Acum o săptămînă şi ceva, am mai avut o asemenea discuţie cu Yann. Îţi aminteşti, Yann ?

— Oho ! Ce mi te-am executat ! exclamă căpitanul Kergolay cu un fel de mîrîit gutural, din pricina pipei pe care n-o descleşta din dinţi.

Octav Udrea se întoarse spre profesorul de agronomie :

— Cu adevărat ! M-a executat ca pe un neisprăvit la minte, vrednic să fie pus sub interdicţie. Discutam aceeaşi chestiune... Dar văzută dintr-un punct de vedere egoist, al meu, al intereselor mele, dacă se poate spune că sînt capabil să urmăresc un interes al meu, egoist. Mi-a pomenit legenda mitologică a lui Anteu... A invocat alte argumente...

— Şi n-au fost juste ? întrebă Yann.

— Cum sînt scandalos de lipsit de vanitate, recunosc că nu m-au lăsat indiferent. Au lucrat în mine. De atunci încă, îmi lămuream o soluţie... O hotărîre. Pe placul lui Yann.

— *Tiens-tiens !* mîrîi căpitanul din nou, printre pipă şi dantura albă în bătaia lunii.

— Mă hotărîsem să mă întorc în ţară pentru cîteva luni, în fiecare an. Să dau mai departe moşia în arendă şi să-mi rezerv numai casa părintească cu un mic hinterland. O soluţie egoistă, de ordin sentimental, pentru higiena şi terapeutica mea sufletească. Să-mi păstrez cîteva fibre de rădăcină în pămîntul de-aici.

— Bravo! Admirabil!... încuviință Yann, satisfăcut că nu vorbise în vînt.

— N-am sfîrșit! Așteaptă puțin, să sfîrșesc... Pe urmă, lucrurile mi s-au înfățișat în altfel. Sub unghiul acestui proces de conștiință... Mi-am dat seama de existența mizerabilă a țăranului din Stănișoara și Malurile, în comparație, în contrast cu existența acelorași țărani, așa cum mi-i amintesc din copilărie... Nu trăiau poate pe roze, fiindcă în fond orice proprietar de pămînt e prin natura lucrurilor mai mult sau mai puțin un exploatator al celor care-i lucrează pămîntul... Dar oricum, era altceva... Pe cînd astăzi?... Și atunci mi-am modificat hotărîrea. Mi s-a înfipt în cuget mai ferm, irevocabil, adineaori după cele ce mi-ai spus dumneata, domnule profesor, despre machiavelica politică a arendășiei. Nu mai arendez... Păstrez două sau trei sute de hectare. Nu rup legătura. Refac curtea, livada, grădina... Tot așa cum mi-am propus, vin cîteva luni pe an în țară... Împac deci și instinctul meu egoist de conservare, cum îl numești dumneata, și cum altfel poate că nici nu merită să fie numit, iar restul pămîntului îl vînd la țărani pe un preț omenos, minim, cu plata pe termen lung, în rate mici...

— O expropriere benevolă? întrebă Dimitrie Petreanu, cu o totală lipsă de entuziasm.

— Dacă vrei s-o numești astfel.

— Repet. E prea tîrziu, ori prea devreme...

— Pentru mine poate că e prea tîrziu. Dar pentru țărani?

— E prea tîrziu și pentru dînșii! Prea tîrziu, fiindcă fără să-i fi văzut vreodată, sînt sigur că muncitorii de pe moșia Stănișoara au pierdut chibzuiala unei gospodării plugărești, așa cum vor fi avut-o, de bine de rău, pe vremea altor condiții istorice și economice. E o regulă fără excepție, pe moșiile de astăzi, arendate sau nearendate... Sistemul în sine e bazat pe această metodică abrutizare a țăranului, pe ruinarea vitelor și a economiei țărănești, tocmai pentru ca muncitorul să rămînă la discreția învoielilor agricole,

așa cum le dictează interesele stăpînilor sau arendașilor de pămînt... Iar prea devreme e fiindcă altă învățătură în locul celei vechi n-au de unde să capete țăranii aceștia. Fără un sprijin, fără învățătură, fără utilaj, fără credit, nu mai au nici vlagă pentru a se ridica pe picioare proprii...

— Vezi lucrurile prea negru, iubite domnule profesor de agronomie !... zîmbi Octav Udrea, apăsîndu-și pe nas ochelarii cu rama de metal.

Zîmbetul voia să fie optimist, de ironică imputare, pentru un om care se înverșuna să zugrăvească faptele mai sumbre decît îi păreau lui că sînt în realitate.

Dar era numai un zîmbet dezorientat, jalnic și fără curaj.

— Prea negru ? Le văd prea negru ? protestă profesorul de agronomie pregătindu-se să-și dovedească afirmațiile poate cu alte date statistice și cifre...

Căpitanul de Kergolay însă nu-i lăsă timp. Scoțîndu-și pipa și îndreptînd țeava scurtă spre Octav Udrea, interveni :

— Permiteți-mi și mie... Sînt de acord cu domnul profesor ! Nu vede lucrurile prea negru... Țăranii romîni de la Stănișoara se prezintă exact cum i-a zugrăvit... Doborîți de-o îndoită mizerie... fizică și morală...

— De unde știi ? întrebă mirat Octav Udrea.

— Fiindcă i-am văzut...

— Nu pricep bine... Unde i-ai văzut ? Cum i-ai văzut ?

Căpitanul mărturisi :

— Foarte simplu... M-am dus de două ori la Stănișoara...

— Ai făcut tu asta, Yann ? se îndureră Octav Udrea. Te rugasem să aștepți... Să mergem împreună, cu Anne-Marie și cu tine, cînd reparațiile vor fi aproape terminate.

— Iartă-mă, dar am călcat consemnul !... Pot spune că întrucîtva am făcut-o fără intenție... M-am depărtat pe cîmp... Tu știi că trebuie să merg în fiecare zi,

măcar opt sau zece kilometri pe jos... Chestie de antrenament și de higienă... Fiecare cu higiena sa... M-am pomenit aproape de Stănișoara... Am întrebat un locuitor... Am mers mai departe... Am văzut satul, alți locuitori, curtea, gospodăriile țăranilor... Are dreptate domnul profesor !... Nu mai au nici vlagă pentru a se ridica pe picioare proprii... Mi-au amintit locuitorii din Laos. Ce admirabilă rasă, cu toate însușirile deformate, anulate de vitregiile istorice și economice!... De vitregiile istorice și economice mai vechi, la care noi, europenii, am adăugat în supliment toată ferocitatea regimului colonialist... Ți-am vorbit nu o dată despre acești indigeni din Laos... Au devenit bănuitori, ascunși, lipsiți de încredere în ei înșiși, istoviți, fiindcă au trecut mereu de sub o stăpînire sub alta... Nu mai sînt în stare să reacționeze... Trag ca bivolii în jug, cu ochii în pămînt la plantațiile de orez... Pînă cînd, poate într-o zi, într-un ultim spasm de deznădejde, vor găsi în ei ultima drojdie de energie să-și scuture jugul. Inevitabil, valabil și pentru țăranii de aici !... Popoarele nu se resemnează să moară... Pe acești indigeni din Laos mi i-au amintit țăranii din Stănișoara la...

Octav Udrea nu se putea deprinde însă cu gîndul că Yann i-a călcat consemnul. I se părea o trădare.

Repetă :

— Cum ai putut face aceasta, Yann ? Te rugasem atît de insistent !...

— Ce importanță mai are ? Peste trei săptămîni, sau o lună, ne-ai fi prezentat clădirea părintească, conacul unde ai copilărit, sub un aspect relativ ameliorat. Atît și nimic mai mult ! Satul nu-l puteai însă schimba. Nici locuitorii... Despre sat și locuitori e vorba... Rămîn de acord cu domnul profesor... Deocamdată nu mi-i imaginez cu atîta energie, ca să se mai ridice pe picioare proprii, să cumpere un pămînt, să lucreze metodic, să-l plătească... Vor încerca altceva, altfel, într-un acces de disperare, cum se întîmplă și în colonii, cînd îi ajunge cuțitul la os...

Cu tropăiri uşoare, Smăndiţa Petreanu a apărut în pridvor foarte animată, salutînd milităreşte cu palma la tîmplă :

— Domnule *cap-taine* sînteţi invitat la dans !...

Pronunţase cuvintele franţuzeşti corect, gramatical, rar, ca o mesageră dinainte dăscălită, care şi-a repetat pe drum de cîteva ori solia.

— Bun, bun ! zîmbi căpitanul Kergolay. Mai tîrziu...

— Sigur ?

— Sigur.

Pentru nimeni nu mai încăpea îndoială din partea cui venea mesajul. Se afla cineva, care-şi pierduse răbdarea aşteptînd un tovarăş de dans pe măsura sa.

Copila s-a întors rotind pe pulpele goale rochiţa scurtă şi înfoiată, de gală. A tropăit îndărăt spre pavilionul unde, pentru un timp, încetaseră acordurile de clavir.

Acum domnea numai liniştea profundă, misterioasă, a nopţii de vară, cu satul adormit sub lună, cu plopii neclintite colonade vegetale, cu lacul departe, scăldat în lumina de argint.

Căpitanul rămase gînditor, privind într-un zîmbet ciudat la luna ridicată de trei suliţi pe cer, la plopi şi la preluciul lacului. S-a scuturat de gîndul tenace şi insinuant, a golit paharul şi a întors de data aceasta armele spre Dimitrie Petreanu :

— Din tot ce spui dumneata şi găsesc foarte just, cu o idee nu mă împac. Ca profesor de agricultură, cum poţi afirma oare că ţăranul n-are cum şi de unde să capete o învăţătură nouă pentru breasla lui plugărească ? Mi se pare că tocmai aceasta e misiunea dumneavoastră, a profesorilor de agronomie... Iar dumneata eşti unul din cei mai glorioşi reprezentanţi... Mi-a vorbit Octav... Studii în reviste de specialitate de la noi, din Franţa, comunicări la congrese, un manual de nepreţuită valoare... Serveşti o cauză şi o credinţă pierdută ?

— Credința nu mi-am pierdut-o! zîmbi cu tristețe profesorul, trăgîndu-și pardesiul pe umeri și înăbușindu-și tusea de om bolnav. Însă cauza e în mare măsură pierdută deocamdată... Mă încăpățînez să mor la datorie, ca soldații dumneavoastră la post, într-un fort împresurat de concurenții englezi, să zicem... Așteaptă o minune, iar cum minunea nu vine să-i despresoare, rezistă pînă la ultimul cartuș și ultima picătură de sînge.

— Frumos spus! încuviință ostașul. Dar puțin cam vag...

— Să mă explic. Cauza e în mare măsură pierdută pentru breasla mea, fiindcă printr-o stranie realitate, nici proprietarii de pămînt, nici țăranii, nu cred și nu vor să se adapteze la o plugărie nouă, așa cum o propovăduim noi. Nu cred, nu vor și nu pot. Într-o țară agricolă e mai mult decît ciudat! E dramatic... Avem aci un caz tipic...

Profesorul a privit către masa din celălalt ungher al pridvorului, unde Iordache Cumpătă tăinuia cu stăpîna Zapodiei și cele trei fete mai mari.

— ...Un caz tipic! reluă. Pe socrul meu n-am izbutit să-l conving la această plugărie modernă, adaptată la condițiile timpului... Rar, îmi face unele concesii. Fără nici o încredere. De hatîrul meu... Iar țăranii? Ce pot să știe și să se priceapă, în ignoranța în care trăiesc?... Unii sînt storși, ca acei de pe Stănișoara și măcar de pe alte două-trei mii de moșii... Alții, chiar dacă trăiesc mai omenos, nu pot ieși din rutină. Orice sfat, orice învățătură venită de la un surtucar, li se pare suspectă... Bănuiesc în dosul poveței celei mai dezinteresate o intenție ascunsă... Ca locuitorii din Laosul dumitale, ca țăranii lui Tolstoi... Nu mai cred în nimic și în nimeni, fiindcă așa i-a deprins experiența atîtor stăpîniri străine și vitrege... Ca să-i poți converti la ceva nou, întru binele lor, ar trebui să întrebuințezi doar metoda lui Parmentier, șiretlicul acela ingenios, așa cum l-a aplicat el în Franța dumitale... Cunoști cazul?

— Nu...

— Merită să-l cunoşti. E amuzant ca o anecdotă... Am învăţat-o în juneţe, tocmai la Institutul Agronomic din patria dumitale. Profesorii mi-l dădeau de exemplu... Pe la 1760 ţăranii din Franţa nu trăiau cu mult mai bine decît ţăranii din Romînia. Şi nici nu erau dispuşi să primească o inovaţie... Parmentier lupta să introducă întîia oară cartofii în alimentaţie şi în cultură... Memorii, rapoarte, audienţe chiar pînă la Ludovic al XVI-lea... Dar nu numai ţăranii, ci chiar şi intelectualii de-atunci: medici, avocaţi, magistraţi, precum dovedesc documentele, refuzau să împămînteneascā acest aliment nou... Ca argument, între altele, un oarecare avocat Linguet se făcea forte să demonstreze că e destul să mănînci o săptămînă cartofi ca să capeţi lepră. Totuşi, Ludovic al XVI-lea, pentru a scăpa de plictiselile unui maniac, i-a dat în concesie un teren pe şesul Sablons, aproape de Neuilly, un fel de Sahara... Şi aici intervine ingeniosul şiretlic... În asemenea pustietate, planta a crescut şi a prosperat... Parmentier a obţinut de la rege o trupă care ziua făcea paza culturii. Ziua !... Noaptea trupa mobilizată se retrăgea... Vecinii dădeau năvală să prade cîmpul, după o judecată foarte simplă. Un product atît de bine păzit, din ordin regal, nu se poate să nu reprezinte o excepţională valoare !... Trucul a reuşit. Aşa s-a întins cultura cartofului în ţara dumitale şi pe urmă în toată Europa... Doar aşa s-ar izbuti şi în ţara mea o inovaţie în agricultură... Printr-o stratagemă, nu prin argumente, care fac apel la raţiuni. Dacă nici marii proprietari cu alt stadiu de cultură nu sînt capabili de aşa ceva, de ce ne-am mai mira de ţărani ? Boierimea s-a sinucis chiar înainte de a-i veni termenul să piară de moarte naturală...

— Nu toţi !... se împotrivi Octav Udrea.

— Aproape toţi. Te rog să faci o mică socoteală. La începutul veacului trecut, această boierime romînească de abia lua contact cu Occidentul. Era ceva atît de nou, încît la 1826, Dinicu Golescu se simţea

dator să scrie o cărticică despre aceste minunății ale Apusului, nemaivăzute și nemaipomenite. După cincizeci de ani, nu mai mult, Occidentul acesta a dat gata o clasă întreagă... Parisul, Coasta de Azur, bulevardele, echipaje, lux, moșiile vîndute, date în arendă, ipotecate... Toate praf, într-o jumătate de secol ! Cred că e un fenomen unic în toată istoria lumii...

Căpitanul Kergolay sări de data aceasta în ajutorul cumnatului :

— Dacă așa stau lucrurile, atunci avem de-a face mai mult cu victime decît cu vinovați.

— Cum adică ?

— Fenomenul nu e unic, și nici măcar așa de rar în istoria lumii... Am avut prilej să-l constat cu ochii mei la multe popoare cu o civilizație veche, respectabilă, dezechilibrată de îndată ce-au luat contactul cu Occidentul... Mă rog, cum au pierit pieile roșii ? N-au fost exterminate numai de trupele conchistadorilor și de ferocitatea aventurierilor spanioli... N-au rezistat unui alt ritm de viață ; n-au rezistat alcoolului... Cum nu rezistă indigenii din Pacific tuberculozei și sifilisului adus de europeni. Europenii s-au imunizat relativ. Victimile europene sucombă în proporție incomparabil redusă. În Tahiti, în Bora-Bora, insula faimoasei Riarahu a lui Pierre Loti, tuberculoza, necunoscută pînă la debarcarea europenilor, face ravagii. Într-un secol nu va mai rămîne nici un singur indigen dintr-o rasă splendidă... Unele popoare s-au și stins. Au dispărut definitiv, ca în Australia, în Tasmania, Noua Zeelandă. E cadoul pe care-l face deocamdată civilizația Europei și emisarii ei celorlalte continente ! Am ales un exemplu din domeniul patologiei, fiindcă e mai plastic... Aș mai avea altul, tot așa de curios. Mai caracteristic...

În jurul mesei se ivise Dodel Stamate. Își căuta de lucru, rezemîndu-se de-un spătar de scaun, jucîndu-se cu o chibritelniță, repezindu-se să ofere vorbitorilor un chibrit aprins.

Cînd căpitanul Kergolay a făcut o pauză, a întrebat foarte inocent :

— Mata nu dansezi în astă-seară ?

Cu toată limba stîlcită, Yann a înţeles despre ce e vorba, după cum a înţeles şi de unde-i venea a doua oară invitaţia.

— Mai tîrziu, *mon petit*, mai tîrziu !

— Sigur ?

— Sigur... Ce spuneam ? se întrebă căpitanul Kergolay, iarăşi cu gîndul aiurea. A, da ! Un fenomen mai caracteristic, pe care îl compar cu ravagiile aduse de tarele unei anumite civilizaţii transplantată într-un mediu mai puţin rezistent... Cînd au fost eliberaţi, măcar formal, din sclavaj negrii din cele două Americi, fireşte mare bucurie şi mare tam-tam... O parte din foştii robi au ţinut să se întoarcă în Africa lor natală. S-au întors... Iar primul cadou pe care l-au adus patriei de origină, în afară de alcoolism, de tuberculoză, de sifilis, eţetera a fost o mică insectă, un parazit, o căpuşă... *La chique. Sarcopsylla penetrans*... În Africa era absolut necunoscută. În America de Sud, de unde a venit, era mai mult sau mai puţin inofensivă În cîţiva ani a devenit un flagel african... Mi-a fost dat s-o simt în timpul misiunii Marchand. Cei mai buni porteuri, superbii negri din Laongo, voinici, înalţi şi musculoşi ca nişte cariatide ; nici nu-i văd altfel în timpul popasului, decît aşezaţi la pămînt, scormonindu-şi c-un spin tălpile şi degetele picioarelor pentru a expulza insectul parazit... Iar la zece indigeni, se numără măcar unul care a pierdut degetele de la picioare, dacă nu piciorul întreg, din pricina acestui cadou importat de fraţii eliberaţi...

— Urîtă comparaţie faci tu, dragă Yann, între civilizaţia continentului tău şi între un parazit ! vorbi Octav Udrea, schimbîndu-şi cotul pe masă şi sprijinindu-şi bărbiţa în palmă.

— Urîtă ? Nu ! Exactă... E vorba despre efectele acestei civilizaţii, care mi-e scumpă şi cu care sînt

identificat... Dar această identificare nu mă poate orbi ca să nu văd efectele ei, aiurea, într-un mediu cu alte condiţiuni de viaţă, cîtă vreme aceste condiţiuni de viaţă nu se transformă şi ele prin independenţa indigenilor, să-şi afle ei singuri o soluţie, o contopire între trecut şi prezent, între prezent şi viitor... Tot Orientul trece printr-o criză, din pricină că noi i-am impus alt ritm, în special alt ritm economic... 500 milioane de oameni în China, 400 de milioane în India ; aproape un miliard din populaţia globului astăzi pătimeşte şi va mai pătimi un deceniu, două, trei... Civilizaţii milenare trec printr-o criză latentă pînă ce se vor adapta la acest ritm, generaţii şi generaţii rămîn poate sacrificate... 'E preţul progresului !... Domnul profesor spunea că din contactul Romîniei cu Occidentul şi-a modificat condiţiile de viaţă o clasă, grăbindu-şi crizele, care acestea nu-s de creştere şi de adaptare. Ci de descompunere... Pentru cîţiva tineri cîţi s-au întors din occident, de la învăţătură, cu idei înaintate şi cu o nouă conştiinţă patriotică — la fel întrucîtva ca şi o minoritate a nobililor din Rusia — de-o sută de ori pe-atîţia căutau şi făceau altceva la Paris, la Viena, la Berlin... Căpătau pofta şi nevoia de venituri mai mari, pentru a imita luxul şi risipa claselor stăpînitoare din Occident. Şi în consecinţă, înăspreau mijloacele şi condiţiile de exploatare ale ţăranilor de pe moşii, ca să-şi procure asemenea resurse băneşti, cît mai lacome şi mai rapide. Nu este exact ?

— Exact !... încuviinţă Dimitrie Petreanu.

— Pînă să se ruineze, deocamdată agravau deci mizeria muncitorilor de pe moşii. Nerăbdarea şi aviditatea îi transforma în şi mai feroci exploatatori. Aşa că efectele acestui contact cu Occidentul nostru nu s-au răsfrînt numai asupra unei singure clase. Indirect le-au suportat şi le suportă, mai ales, cei care habar n-au că există undeva un Occident şi o civilizaţie occidentală. Aici, chiar aici în satul Zapodia, am observat însă şi alte efecte... Atît cît pot să vadă ochii mei, deprinşi să descifreze de la prima impresie unele amă-

nunte simptomatice... Domnul profesor are un fel de mistică a breslei sale. Crede că o agricultură rațională poate restabili un echilibru și o armonie de viață... Socială, economică și așa mai departe...

— Nu chiar așa, pardon! protestă profesorul. Mai sînt și altele...

— Povestea mi se pare și mie ceva mai complicată... Țara dumneavoastră își avea ceva din acest echilibru, așezat pe încetul, în decurs de secole; un echilibru organic, vital... După cît am înțeles de la țărani, prea bine n-au trăit nici în trecut... Dar prea bine n-au trăit nicăieri țăranii, în trecut... Nici în Franța noastră, nici aiurea... Poate chiar că sub regimul feudal, țăranii din Occident au suferit împilări mai grozave decît în țara dumneavoastră, unde n-a existat în acea vreme regim feudal în strictul înțeles al cuvîntului. Greșesc?

— De loc!

— Ai perfectă dreptate!

Aprobaseră într-un singur glas amîndoi cărturarii de obîrșie indigenă. Dascălul de agronomie chiar simți nevoia să precizeze, cu gîndul la citatul din La Bruyère pe care-l auzise invocat cîndva în salonul Paulinei Gorjan din București:

— Ai perfectă dreptate, fiindcă istoric așa este! Pe vremea cînd țăranii francezi din epoca Regelui-Soare trăiau așa cum îi zugrăvea La Bruyère, țăranii romîni, în cele două țărișoare ale noastre mai mult pastorale decît agricole, cu terenuri imense și disponibile, cu pășuni, cu fînețe, cu lunci și poiene, cunoșteau o viață mai puțin mizerabilă. Nu-și pierduseră încă toate drepturile asupra proprietății de pămînturi. In orice caz asupra folosinței acestor pămînturi... Aceasta mai durează încă în amintirea lor. De asta oftează după un trecut pierdut, în loc să năzuiască spre-un viitor! Nu-i un romantism, un mit, o nostalgie retrogradă... E amintirea unei realități, de la care au fost înlăturați de uzurpatori. Ar vrea să recupereze

ce-au pierdut, adică pămîntul sau măcar folosința de drept a acestui pămînt. Căci regimul feudal și economia feudală au început a se consolida la noi de nădejde, tocmai cînd în Occident se fărămițau treptat. Pe vremea cînd țăranul occidental începea să se elibereze și să obțină unele drepturi, pămînt, libertate, țăranul nostru, tot treptat, pierdea și drepturi și pămîntul și libertatea... Intra de-a-ndăratelea într-un circuit istoric și economic, care mergea înainte...

Căpitanul Kergolay a zîmbit satisfăcut că nici de astă dată și că nici aici, ochii săi nu l-au înșelat.

— Atunci pot urma. N-am greșit! Și dacă premiza nu e falsă, am toate șansele ca nici concluzia să nu fie prea departe de adevăr... Așadar, țăranii dumneavoastră au cunoscut vremuri mai bune... Relativ mai bune, ca să precizăm... Este și impresia mea, după cîte am auzit și am înțeles de la locuitori... In echilibrul economic al unei țări de păstori și de crescători de vite, țăranul își crease condiții de viață ajustate la aceste realități... Pe lîngă munca de vară, iarna făcea cărăușie. A venit calea ferată și i-a suprimat un izvor de existență. Femeia lucra lîna oilor și cînepa, inul... Au venit produsele industriei occidentale și i-au desființat mica industrie casnică. A căpătat grîul romînesc preț bun pe piața mondială... Proprietarul și arendașul a pus plugul în pășune și fîneață, transformîndu-le în teren agricol. Păstoritul și creșterea vitelor au trecut pe al doilea plan... In special, țăranul, el a fost scos de la o îndeletnicire a lui principală și relativ bănoasă. Deci toate au conspirat ca să suprime mijloacele de existență ale unui lucrător de pămînt, proletar agricol, redus numai la munca de vară, într-o țară unde iarna durează cîte patru și chiar cinci luni. O hibernare obligatorie... Cu toate poverile fiscale, triplate, încincite, înzecite, care nu-i acordă nici o păsuire. Execuție silită. Nu numai o clasă, boierimea latifundiară, se pulverizează... Efectele se resimt

și de jos în sus... *Et voila pourquoi votre fille est muette!*[1] a încheiat căpitanul Kergolay.

— Mi se pare că acum tu generalizezi! observă Octav Udrea.

— În ce sens?

— Nu toți țăranii o duc chiar atît de greu. Ai pomenit despre existența acestora de aci, din Zapodia. E penibilă pentru mine comparația. Dar aceștia de aici, nu poți pretinde că trăiesc ca țăranii de pe Stănișoara mea, bunăoară...

— Și aceasta ce dovedește? O oază aici, una dincolo...

Yann de Kergolay trăgea rotocoale pe fața de masă cu osul pipei, însemnînd ca pe-o hartă locul unei oaze aci, al alteia dincolo:

— Cîteva oaze într-un imens deșert!... Ce rezolvă aceasta? Ce-a rezolvat vreodată? Deșertul rămîne tot deșert... De altfel...

Gîndul însă nu l-a mai terminat.

Toți ochii s-au întors spre capătul cerdacului.

În lumina lunei, Elena Casimir se apropia ca într-o gravură alegorică a Nopții, cu prelunga trenă a rochiei de mătasă răsfirată în urmă-i și cu brațul încărcat de trandafiri.

Rîzînd, i-a oferit brațul:

— Căpitane, te mai cerem și noi! Măcar pentru cadril...

Yann de Kergolay a scuturat pipa, a înfipt-o în buzunarul hainei la piept și s-a înclinat lipind călcîiele într-o exagerată reverență orientală:

— La ordine, scumpă și frumoasă doamnă!

— Cam tîrziu, scumpe și urîcios căpitan!

Murmurul rîsului gîlgîia în coloana de ivoriu a gîtului, în pieptul larg decoltat, ca uruitul voluptuos, alintat, de hulub.

[1] Și iată de ce fiica dumneavoastră este mută.

La arie, în aogoarea înfricoşată, lucrătorii se vînzoleau, îmboldiţi de răcnetul vătavilor. De sus, de pe gireadă, snopii zburau năvalnic din furci pe batoză, de acolo alt rînd de mîini le făcea vînt în hapcă; măruntaiele de oţel şi de lemn dinlăuntrul treierătorii înfulicau lacom paiul şi spicul sdrumicîndu-le-n pîntec, şuiera cureaua lată cu luciri de negru balaur şi altele mai subţiri, pe roate înguste, în învîrtire nebună; duduia încins cazanul locomotivei; clocoteau aburii ţîşnind în chiot străpungător; curgea grîul galben-roşcat în neistovite şipote şi paiele în valuri pufoase; se clătina maşina, batoza, pămîntul, girezile, cerul, văzduhul... Oamenii cu mînecile suflecate pînă la umăr, descinşi de brîuri şi chimire, cu părul vîlvoi, mişunau în nouri de pleavă şi' de pulbere, negri de funingine, leoarcă de sudoare, răscopţi în creştet de soare, ridicînd unul la altul ochii sticloşi, rătăciţi, injectaţi de zăduf, de colb, de acele spicelor.

Era un vuiet de iad şi o încleştare, o fulgerare de furci şi-o încrucişare de ţăpoaie, o zdupăială smuncită de paşi şi năucire de glasuri, în care numai mersul lin al boilor de la săcăli şi de la clăile de paie cărate spre şire cu funia părea străin de-această frenetică zbatere a oamenilor şi maşinilor.

Tudose a lui Vasile Ion Găluşcă aburca opintit ţuhalul de patru baniţe în spate, încordîndu-şi grumazul îl prăvăla în haraba şi se scutura de şale, gata să-nşface altul.

O copilă alerga cu ulcioare de apă ţinute la umbră. Zăpodeni şi Dărmăneşteni — flăcăi cu braţul de criţă, fete şi neveste cu broboada pe ochi — roboteau într-o ăuire de stup. Franţ, maşinistul, răsucea grabnic şuruburi şi manivele, slobozea săgeţi albe de aburi. Ţiganul de ajutor îndopa gura cuptorului cu alte mormane de paie. Răcneau coşarii, răcneau cei de pe batoză, răcneau cărăuşii la boi şi vizitiii la cai, răcneau vătavii la toţi.

Iordache Cumpătă, cu docăraşul şi Polcan după el, se depărta spre coşare. Se întorcea de-a curmezişul miriştii peste un ceas. Lăsa palma întinsă să-i curgă dintre degete rîul grîului din şipotele batozei, din lăptocul vînturătorilor.

Era şi el cu obrazul, cu barba, cu genele ninse de pleavă, cu ochii înroşiţi de arşiţă şi colb.

Dar pieptu-i se lărgea să soarbă pulberea, înecăcioasă ca o băutură tare de viaţă. Şi tot astfel intra în toate piepturile, de zileri, de cărăuşi, de argaţi; în piepturile tuturor celor care-au tras brazdele, au purtat boroana, au pus grăunţele în pămînt, au căutat mereu cu ochii la cer aşteptînd ploaia şi soarele, au secerat spicul şi au legat snopii, i-au cărat şi i-au clădit în girezi.

Se încheia cu bine deplin încă un soroc plugăresc de-un an.

Grîul era al boierului, dar parcă îl simţeau puţin şi-a lor, măcar fiindcă l-au dus cu palma lor bătătorită de la grăuntele îngropat, pînă la celălalt grăunte nou, însutit. Îşi treceau şi dînşii la gura vînturătorilor palma aceasta grunzuroasă, crăpată, tăbăcită, s-o desmierde şuruitul boabelor pline şi grele, şuroit de aur fluid.

— Măi, tată, măi!... Halal şi slavă Celui-de-Sus, că nu ne-a fost de haram munculiţa. Măi, tată, măi!...

Se bucurau, deşi pîinea nu era pentru dînşii; ei care nu se înfruptau din pită nici zece zile într-un an. Fiindcă şi atunci cînd stăpînul se arăta mai omenos şi mai îndurător decît alţii cu dînşii, îi pîndeau alte îndatorinţi mai neîndurate; agenţii fiscului cu execuţiile silite, biruri în întîrziere, vămuirile stăpînirii şi ale slujbaşilor săi nărăviţi la tot soiul de sfeterisiri.

Acum le uitaseră pe toate.

Îi zoreau numai grijile şi răspunderile ceasului:

— Haide, măi! Daţi-i zor, că se-ntoarce boierul! Zor, că se lasă noaptea!...

Se înălța mugetul vătavilor și n-ar fi fost nevoie de nici un îndemn. Dar toți simțeau o ușurare să strige și să se audă strigînd, să acopere cu glas omenesc duruitul mașinilor. Grumazul se opintea sub saci grei ca plumbul, furcile și țăpoaiele se întreceau în repezi zvîcniri, vînzolirea se înlețea mai amarnic în pînza de pleavă și pulbere, sub cerul de foc — unde numai pasul încet al boilor și privirea lor umedă, blajină și placidă, părea că nu participă la nebunatecul, neogoitul, fantasticul colcot.

Astfel, dincolo de dezbaterile vane ale cărturarilor surtucari, de teorii și principii ; dincolo de dihonia dintre cîrmuitorii care conspirau să-l înalțe pe Tacke dintre cîrmuitorii rămași credincioși venerabilului Nabab, președinte de Consiliu ; dincolo de Expoziția Jubiliară cu pustiul pavilion agricol, unde se plimba căscînd de urît un paznic cu bumbi auriți și cu mustățile după chipul și asemănarea generalului Jack Lahovary ; dincolo de bariera tîrgurilor, de ziare, de iluminații cu lampioane, de strălucitul sezon balnear, de salonul domnișoarei Paula Gorjan, de abilele uneltiri ale lui Jack Medoveanu pentru fuziune, dincolo de expresurile care purtau la scaldele apusene stăpînii moșiilor arendate, ipotecate, vîndute — pămîntul și cerul încă o dată s-au îndurat. Curgea grîul spre hambare, spre gări, spre silozuri, spre porturi, într-un belșug de binecuvîntată țară, unde pîinea era cu prisos pentru toți, în afară de cei care au trudit mai deznădăjduit pentru dînsa, cu sudoare și gemăt și sînge.

— Auzi ? a întrebat Adrian.

Irinel Măgură s-a oprit s-asculte, ținîndu-și suflarea.

Departe de dînșii, departe, vuietul de la arie răzbătea ritmic și surd, neîntrerupt.

— Nu ți se pare că e o inimă a pămîntului care bate ?

— Ce curioasă imaginație ai tu !... s-a mirat ca și altă dată Irinel Măgură.

Dar fiindcă acum şi închipuirea ei îşi desfăcea aripile în zbor peste spaţii, a rămas locului să mai asculte, cu un zîmbet uitat pe buze, lucind în ochii dulci, luminoşi.

Gîndea şi dînsa acum, că dacă ar trece altă culme şi alta, şi încă una, dincolo de zare, oriunde, pe-un alt plai, auzul ar surprinde de la o altă arie, aceeaşi vie, şi caldă, şi ritmică, şi tainică bătaie de inimă multiplă a pămîntului.

Capitolul IV

GLAS DIN PAMINT

I

In luna lui august, ziua de cincisprezece, cînd călindarul răsăritean a rînduit pomenire şi hram pentru Adormirea Maicii Precista, fierbe în toi iarmarocul cel mare din Tîrgul Căliman, vestit în toată Moldova.

Tîrgul e aşezat la răscrucea plaiurilor de munte cu ţinuturile de dealuri şi şes; s-a mai potrivit a fi-şi la jumătatea drumului între Ţara veche de sus şi Ţara de jos, aşa cum cunoştea bătrîna împărţire Moldova sub voievozii din veac adormit.

Ziua n-a fost aleasă cu mai puţină chibzuială.

Către sfîrşit de vară, în miezul lui august, pîinea albă e strînsă de pe cîmp; vitele s-au împlinit la coaste în păşune grasă; mioarele şi berbecii turmelor s-au săltat pe sprinceană din ciurucuri; productul nou, treierat şi vînturat, alungă din hambare rezervele de anul trecut. Nici că se găsea deci un mai prielnic soroc pentru a rupe preţul grînelor, a primeni zestrea ocoalelor şi grajdurilor, pentru a înlesni să treacă bumaşca, împăturită cu sfinţenie, din chimirul gospodarului în punga soioasă de geambaşi şi samsari, de neguţători bărboşi, de marchidani, lipscani, curelari şi subţiri comersanţi de galanterie fină.

Încă de la începutul lunii, pe cîmpul vast dintre cărămizi și cimitir, răsar din pămînt bărăcile de șipci și de scînduri, corturile de pînză vînătă, pănărămile, circurile și menajeriile, bazarurile cu o mie de articole, scrîncioabe și roata norocului, furgoanele unde dorm comedianții, precare sălașuri de nomazi, palatul miragiilor și alte nenumărate minunății ce nu s-au mai pomenit de cînd lumea. Copiii din tîrg nu-și mai ostoiesc astîmpăr. Acolo își fac vacul din zori, iscodind corturile și hangarele, împrietenindu-se cu odraslele gimnasticanților, oferindu-se să aducă apă cu donița pentru Fatma, cea mai frumoasă odaliscă din haremul lui Abdul-Hamid, care-și spală cămășile de cit roșu în balie, cot la cot cu misterioasa Sirenă, jumătate pește și jumătate fecioară, pescuită din mările sudului.

Fatma, evadata din serai, are picioarele umflate ca butia și sînii ca două harbuzoaice putrezite în ploaie. Slobozind pe nări fumul tutunului de douăzeci de bani pacul, pare cu totul nepăsătoare la gîndul că în vreme ce dînsa asudă zolind rufele în clăbuci de săpun, ienicerii și eunucii haremului din Stambul cutreieră pămîntul s-o caute, fiindcă sultanul nu-și mai află somn de cînd i-a dispărut favorita.

Misterioasa Sirenă îmbucă păpușoi fierți sau ronțăie sîmburi de bostan, tocmindu-se cu lipovenii mai aprig și mai răgușit ca o precupeață, pentru un pitac de aramă. Astfel dovedește și ea aceeași lipsă de nostalgie pentru mările natale de azur, pentru tovarășele rămase să ademenească în nopți cu lună corăbierii, cu glasul lor de argint.

Dar acestea n-au vreo însemnătate deosebiă, deoarece la ora zece din zi, printr-o miraculoasă metamorfoză, Fatma, lăsîndu-și cămășile de cit întinse pe frînghie, își reia locul în baraca sa pe-o sofa de cultuce și șaluri turcești, înfășurată în văluri de gaz vaporos. Deoarece Sirena, cu buzele încă unse de gogoșile clocotite în oloi, își mișcă grațios coada solzoasă de fatală făptură a mărilor, în bazinul de sticlă cu apa verde, zăcută.

Amîndouă, prin acelaşi miracol cotidian şi-au pierdut darul graiului şi al înţelegerii romîneşti. După cum l-au pierdut tot aşa şi păianjenul cu cap de om, şi cea mai grasă femeie din lume, şi înotătorul din Tokio, şi generalul din Transvaal cu barba de trei metri, şi negrul antropofag din Zanzibar lustruit cu funingine, şi piticul bufon de la curtea Împăratului Chinei, care a căpătat învoire să călătorească tocmai din Pekin, peste mări şi ţări, numai şi numai ca nu cumva să lipsească de la iarmarocul din Tîrgul Căliman.

Toate se petrec în fiestece an respectînd o neştirbită datină, aşa precum s-au păstrat din alte vechi timpuri, cînd nu se iscase drumul de fier şi poposeau chervanele cu mărfuri de Lipsca şi de Liow. Cînd veneau neguţătorii din ţări străine să caute vacile moldoveneşti scunde la stat şi pline la uger, boii plăvani şi porumbi cu tărie de criţă în jug, caii sprinteni cu pietroasă copită de munte, oile la mare preţ dintr-o prăsilă a Carpaţilor acuma corcită şi stinsă.

La început, iarmarocul decurge slăbuţ, mărginit la tîrgul de mărunţişuri şi la bărăcile, la corturile, pănărămile şi minunăţiile pentru desfătarea gloatei şi a copiilor.

Cu două zile însă înainte de Sfînta Adormire, prind a se desfunda adînc satele din cinci ţinuturi, puhoind în necurmate convoaie de bejănie.

Din văgăuni şi ponoare, de sub colnice, de pe dealuri cu bisericile albe sticlind în soare, din toate aşezările înstărite ori calice, din bordeie de lut şi de sub poala dumbrăvilor, drumurile înguste de ţarnă se prefac într-un necurmat furnicar de norod. Toate revarsă în şoselele late tălăzuirea puzderiilor de căruţi, de cară, de hărăbăli, de nadişance, de brişti şi chibitce, contopindu-se într-o singură curgere cum se adună pîraiele subţiri în albia de fluviu.

Nevestele în strai de duminică, fete cu hurmuz la gît şi floarea de nalbă la ureche, flăcăi cu pană de păun la pălărie, unguroaice cu ştergarul îmbrobodit peste

cercul medieval al părului, ciobanii cu pălăria cît roata carului şi ciangăi cu pălării înalte ca potcapurile şi încinse cu găitan roşu, copii, moşnegi, babe cocirjate de spinare, soldaţi în permisie, călugări cu bărbile măturoi, jandarmi cu tunica albastră; toată suflarea pestriţă a satelor, înghesuită în cele mai fantastice vehicule, sgîlţiită în hurducările osiilor, înaintează în cicloane de colb spre o singură ţintă. Pe şosea, roată se învîrte lîngă roată, bucşă lîngă bucşă, leucă lîngă leucă; iar la fiecare răspîntie, din şleau mărginaş se adaogă alt stol de căruţe, încăpînd la matcă numai Domnul ştie prin ce minune, după pocnete de bici, blesteme şi cumplite sudălmi. Juncane legate cu funia de coarne în urma carului, mînzoci prinşi în căpestre lîngă hulube, cirezi de boi cu semne de boia în frunte, cîrduri de oi, cai de herghelie mînaţi cîte doisprezece de-a-ncălare, buhăreşi întărtîndu-se la-mpuns; această altă suflare a satelor şi cîmpurilor, tot într-acolo merge, în amestec de triste mugete însetate, de nechezări aprinse, de sforăieli şi plîngătoare behăituri.

Pe lîngă şanţ, alături de drum, o mătuşă cu tulpanul pe nasu-ascuţit, mînă cu nuiaua o vacă fantomatică numai pielea şi oasele, în nădejdea că va afla poate un muşteriu orb şi nebun să-i zvîrle pe ea o pungă de carboave.

Un docar de popă îşi face loc mai nerăbdător, cu nelipsitul mînz în urmă; părintele are halat de doc peste anteriu, preoteasa pălărie cu flori; în coada docarului, claie peste grămadă, călătoresc toţi pruncii sfinţiei sale, ţinîndu-se în braţe unul pe altul, înălţîndu-se în picioare să privească peste umeri la nesfîrşitul lanţ de căruţe, de oameni şi de vite, care în dîra de pulbere alcătuiesc ca un singur trup viu, mişcîndu-se în unduiri de reptilă.

În drum, adăpătorile au dat de fund, fîntînile au secat, copacii arată răni proaspete de secure, unde bejănarii au tăiat în pripă o pană ori o înnăditură la mădularele smintite ale carălor, la oişti, proţap, hulube şi leuci.

De la un asemenea epic exod, după o tot atît de neştirbită datină, fireşte că nu puteau lipsi stăpînii Zapodiei, necum ordia jivalaniei.

Bătrînii aveau întemeiate motive.

Iordache Cumpătă pipăia preţurile pentru grîul, orzul, secara şi ovăzul din hambare, ca să nu-l viclenească prea sfruntat samsarii grînarilor armeni si greci, de la Brăila şi Constanţa. Primenea oarecare cornute din turme şi oarecare cai din herghelie. Smaranda Cumpătă, cu o ascunsă rămăşiţă de avariţie a obîrşiei răzăşeşti, simţea neapărată nevoie să adune, pentru sipetele sale şi lădoaiele verzi de Braşov, alte şi alte suluri de zefir şi de cituri înflorite, de mătăsuri şi flanele, olandă şi americă; pînă ce la începutul verii următoare, patima de a agonisi se clătina biruită la sosirea jivalaniei, cînd chema pe Iza, fata lui Lipa Peisăh, să croiască, să însaiele şi să tragă la maşină, un complet echipament de vacanţă pentru armia de nepoţi şi nepoate, de mai depărtate ploduri ale rubedeniilor pierdute din răboj. Jorj punea la încercare telegarii de lux, aduşi de scapeţii din Păcurarii Iaşilor; docarele lăcuite ale caretaşilor vienezi şi bihuncile uşoare cu sfîrîite roţi de gumă.

Iarmarocul din Căliman mai însemna şi negreşit loc de întîlnire, pentru fetele măritate în Moldova şi ginerii prea legaţi de treburile cîmpului, fără răgaz să se abată prea des la Zapodia; Ana şi Neculai Popazu, Maria şi Iancu Stamate, care veneau cu toţii să găzduiască la Olga şi Dimitrie Petreanu, în neîndestulătoarele lor încăperi de la Şcoala de Agricultură. Odăile erau puţine la număr, dar se transformau în adevărate dormitoare cu paturi improvizate; şcoala era la cinci kilometri de tîrg, dar a afla o cameră liberă la vreun han ori hotel din oraş, la vreun cunoscut ori prieten, nici nu-i putea trece cuiva prin minte. Pretutindeni, în fiecare ogradă, se înghesuiau trăsuri, cară dejugate, căruţi şi docare cu hulubele ridicate în sus, foiau vizitii şi argaţi, nechezau cai priponiţi sub cerul liber; în fiecare casă de tîrgoveţ,

de slujbaş, de boieruaş, de negustor, de mahalagiu, tăbărîseră cimotiile de la ţară ori din oraşele vecine, fiindcă toţi aveau ceva de cumpărat, de vîndut, de schimbat, de văzut.

Aşadar, stăpînii Zapodiei se aflau mînaţi de binecuvîntate pricini să ia drumul Călimanului în ajun de Sfînta Adormire.

Mai presus de aceasta, jivalania intra însă într-o adevărată aţîţare. Vreme de-o săptămînă se învrăjbeau gîlcevi pentru viitoarele locuri din trăsuri, docare şi brec; pentru privilegiatul loc pe capră, lîngă vizitiu.

La potolirea zurbei, se aprindeau încă mai focoase conciliabule, întrucît priveşte folosirea cît mai ingenioasă a pitacilor de buzunar. Toţi soomptau o generozitate fabuloasă a bunicilor şi părinţilor. Toţi sperau o cădere de faliment a preţurilor la neguţătorii de biciuşti şi trîmbiţe, de cercuri şi mingi, păpuşi, ceasornice de tablă, bucătării în miniatură, de muzicuţi şi tobe, măşti de celuloid roz şi alte ispititoare şi absolut indispensabile produse ale manufacturii occidentale.

Adrian a înţeles că în distribuţia pusă la cale n-are nădejde să facă drumul alături cu Irinel Măgură, nici măcar în aceeaşi trăsură.

S-a consolat, îndeplinindu-şi un vis mai vechi, de copil. A renunţat la vehiculele boiereşti şi împreună cu alţi doi jivălănişti, mai săltaţi în vîrstă, au purces într-o căruţă acoperită cu coviltir, umplută cu fîn, ca jupîneşica Malca din peripeţiile lui Moş Nichifor Coţcarul.

Rolul lui Moş Nichifor îi căzuse lui Toader Gliga, tot aşa de bătrîn şi tot aşa de coţcar.

Peripeţiile n-au fost întru nimic mai sarbede decît în povestirea lui Creangă. Au poposit în dumbrăvi, la hanuri, la fîntîni sleite; au mîncat din legăturică şi au ajuns cu întîrziere la Căliman, ocolind pe drumeaguri mai lăturalnice, ca să nu înghită amar de colb în urgia pohodului de pe şoseaua cea mare. În tot

neastîmpărul și bucuria lui Adrian, se strecura o undă de jale. Irinel îl vestise că nu lua parte la desfătările și plănuitele isprăvi ale jivalaniei, fiindcă o chema altă datorie.

Trei zile ținea să rămînă închisă acasă, lîngă mama țintuită în scaunul de paralitică, pentru a căpăta dreptul să se întoarcă la Zapodia pînă la sfîrșitul vacanței, cu mai puțină mustrare de cuget.

În tîrgul Călimanului, rubedeniile din toate crengăturile se aflau prezente la apel.

Venise și Iancu Stamate, bărbat nalt și mustecios, cu părul tuns perie, aprins la față și mare mușteriu la ospețe, cu slăbiciune să încarce de jucării și nimicuri copiii săi și ai altora, să-i îndoape cu acadele, ciubuce, rahat-locum și alte colețuri ; om cu patimă pentru caii nărăvași, cu nălucă și beteșuguri ascunse, pe care îi cumpăra, îi muștruluia, îi schimba, îi vindea, îi răscumpăra cu prețul pe jumătate și cînd nu mai erau buni de nimic, îi mîna la galop pînă ce cădeau în șanț, ca să le vîndă măcar pielea. Nu lipsea nici celălalt ginere al boierilor de la Zapodia, Neculai Popazu, persoană scundă și îndesată ca un săculeț, cu nedespărțita-i țigaretă groasă de chilimbar în gură, pufnind bursucește pe nări, plimbînd asupra tuturor o privire de curcan înfoiat, povestind fără greș la orice prilej uimitoarele lucruri văzute și întîmplate la Lemberg, unde a călătorit el în tinerețe :

— Cînd am fost eu la Lemberg...

Sau :

— Ce-mi vorbiți voi ? La Lemberg, eram eu o dată...

Imediat ce-a făcut cunoștință cu oaspeții străini de la Zapodia, pe care Ana Popazu îi știa încă de la aniversarea Elvirei, n-a întîrziat să-l supună la un sever interogatoriu pe căpitanul conte Yann-Guy-François-Hervé de Kergolay-Trémarec, vestitul explorator. Fusese ori nu la Lemberg ? Nu ! Atunci zadarnic mai discutau !

Jivalania, cu provizia de capital social apreciabil consolidată de vărsămintele lui Iancu Stamate, a plecat în bandă să colinde iarmarocul, bazarurile și bărăcile menajeriilor jubilare — căci toate erau jubilare în acel an — să-și pună la încercare norocul la roată și puterile la prăjina cu plesnitoare în vîrf; să admire Sirena jubilară, pescuită din mările sudului și pe Fatma cea frumoasă, odalisca evadată de hatîrul festivităților jubilare, din seraiul lui Abdul-Hamid, după care suspină și acum Padișahul.

Forfota legănătoare a mulțimii i-a cuprins pe toți, împingîndu-i printre corturile și pănărămile jubilare, strînși unul lîngă altul, încît nu mai vedeau unde calcă în colbul moale ca o blană. S-au dat și în scrînciobul jubilar cu cai de lemn, unde un jandarm cu tunică albastră călărea cu o seriozitate fericită și prostească, printre copii, întinzînd picioarele prea lungi și ștergîndu-și mereu sudoarea cu batista mototol, ca și cum el ar fi împins la pîrghiile vîrtejului din cușca de scînduri. Au intrat și la circul jubilar unde un gimnasticant în tricou roz se zvîrlea dintr-un trapez pe altul, unde un cal alb și bătrîn dansa în tact de polcă poloneză și unde o călăreață sărea cu zîmbet suav prin cercuri de hîrtie. Au cîștigat la roata norocului căni și pahare, solnițe și tăvi de tablă; s-au fotografiat cu aceste trofee la minut și s-au uitat prin ochianele rotunde unde se vede ciuma din Hamburg, lupta navală de la Port-Artur, executarea lui Maximilian împăratul Mexicului, asasinarea lui Humbert regele Italiei și alte mai teribile episoade din războiul Anglo-Bur. S-au îmbulzit la cuștile maimuțelor, întinzîndu-le printre gratii covrigi și alune americane, înveselindu-se de graba caraghioasă cu care ronțăiau și scuipau strîmbîndu-și chipurile de băbuști pitice și scărpinîndu-și pielea spatelui, roasă, roză și necuviincioasă.

Se afla într-o altă cușcă și un biet leu jubilar jigărit și somnoros; alături o panteră plimbîndu-se cu

neliniște dintr-un capăt in altul, oprindu-se să-și lingă laba ca o uriașă pisică și zvîcnind cu un salt prea mare pentru spațiul prea strîmt, cînd Dodel și-a rezemat imprudent mîna pe neuietoare. Dodel a sărit și el înfricoșat intr-o parte.

Pe urmă, a început să caute cu ochii un adăpost mai ferit.

— Ce vrei tu, Dodel ?...

— Ce vreau ! Mă scap, na !

A descoperi însă un loc propice asemenea efecte ale înfricoșării, era o imposibilă și absurdă pretenție. Vălurile gloatei i-au tîrît mai departe, năuciți de haosul pianelor mecanice și de fanfarele jubilare cocoțate pe estrade de scînduri, de strigătul clovnilor și al atleților cu tricouri roșii, amețiți de mirosul cărnii fripte amestecată cu duhoarea de sudoare, de tutun ieftin, de menajerii și de oloi rînced. Tălpile lunecau pe coji de harbuz și pe ciucălăi de păpușoi fiert, pe rămășițe de fructe putrede și cutii goale de rahat; în urechi le ăuiau goarnele de carton, fluierile biciuștilor împletite cu canaf de mătasă verde în vîrf, muzicuțele de cauciuc care țipă plîngător dezumflîndu-se. Pe haine simțeau ștergîndu-se mîini lipicioase de sudoare și zaharicale topite. Curgerea de lavă a gloatei îi despărțea o clipă. Pe unii îi tîra într-o parte, la cortul unde un om păros cu mușchii încordați sub piele ca împletitura colacilor arunca răsunător pe scînduri un lanț rupt din simpla încordare a pieptului. Pe alții îi mîna în altă parte, la baraca antropofagului fioros din Zanzibar. Se căutau înălțîndu-se ciorchine pe stîlpi să privească peste capetele cu basmale împestrițate, cu tulpane, chipie, pălării, șepci, potcape, panamale și multicolore umbrele. Se găseau și porneau mai departe, istoviți, ninși de praf, urlînd și dînșii din trîmbițe, țipînd din muzicuțele de carton, fluierînd din țicnale.

Colbul, învolburat deasupra furnicarului de norod și al pănărămilor cu vesele stegulețe fluturate de vînt,

se aurea în bătaia asfințitului. Și deasupra acestui nour, un balon mic, albastru, de gumă, scăpat de sfoară, se înălța repede in seninul cerului, abia se mai zărea, se legănă indecis un timp, apoi luat de adieri, pluti departe, spre miazănoapte, peste cîmpuri.

Toate privirile fuseseră irezistibil atrase de jucăria plutitoare. Pînă și muzicanții unei fanfare suflau în alămuri și clarinete pe podișca lor de scînduri, cu ochii ridicați intr-acolo.

Cînd nu s-a mai văzut, privirile s-au întors la pămînt, doborîte de-o nelămurită întristare.

La marginea iarmarocului cu circuri, gimnasticanți și fanfare, se întinde tîrgul de vite. O negură de căruțe, de cai și de boi însemnați în frunte cu pete roșii și sinilii; o altfel de furnicare și larmă, tot atît de nehodinită, dar pentru alte pricini.

Oameni de țară își fac negutătoria cu îndelungi și aprige precupețiri, căutînd a se vicleni și păzindu-se a nu fi vicleniți. În consecință se tocmeau într-un fel de disperare cu geambașii, căzînd la învoială numai după ce s-au socotit și răzgîndit de douăsprezece ori cu douăsprezece plecări și întoarceri. Se codeau să primească arvuna în palmă ori s-o lepede în palma altuia c-un oftat din băierile inimii, parcă și-ar smulge bumăștile din carne, nu din chimir; ca la sfîrșit să cinstească împreună aldămașul pînă la ziuă, în maghernițele cu miros sfîrîit de mititei usturoiați și de topitură, asurziți de scîrțîitul scripcarilor și de bombănitul cobzelor jubilare.

Pentru aceasta, iar nu pentru altceva, au bătut calea de o zi și de două, din cătune abia pomenite pe hartă, uitate de Dumnezeu și de stăpînire, hurducați de și-au clătinat creierii în cap, înghițind toată pulberea de pe lume, împotmolindu-se în tăuri, tîrînd după dînșii nevasta, țîncii, unchieșii și soacra, cînele legat în lanț sub căruță. Pentru aceasta iar nu pentru altceva, vreme de săptămîni întregi iarmarocul Sfintei Adormiri li se arăta singurul liman al celor mai năs-

trușnice și nălucite chibzuieli. Căci în gospodăria lor, a cumpăra ori a vinde o vacă, a arvuni o pereche de iuncani însemna un eveniment mult mai important bunăoară, decît oferta concesiunilor petrolifere propusă guvernului de domnul Fiala, emisarul consorțiilor germane. Moartea plăvanului din brazdă, era mult mai dureroasă și ireparabilă, decît chiar sfîrșitul unui prunc; fiindcă plodurile se prăsesc ca știrul, dar boul nu mai poate fi înlocuit în jug nici după un an de robie.

Răzbiți de asemenea bine știut adevăr, nu se arăta nimeni de mirare că tocmeala și negoțul din tîrgul de vite luau fața unei tragice lupte pe viață și pe moarte.

O meteahnă măsluită de-un geambaș și o boală ascunsă de vînzător, amenințau s-aducă descumpănire în rostul unei case întregi dacă vita plătită cu bani chiverniSiți în sudoare și amar, o dată băgată în ocol se așternea la pămînt să holbeze ochii peste cap sau se dovedea stearpă. Nu era vorba numai de dînșii; ci de casa, de ogorul, de pruncii și de chiverniselile lor pe-un an înainte și adesea cu nebănuite urmări pentru o viață întreagă de om, pentru soarta unei familii întregi. Pe vită se rezema îndeosebi învoiala; zilele boierescului de arat, boronit și cărat, împlinirea rămășițelor care nu se mai isprăvesc, ci cresc de la an la an; birul de lapte, brînză și unt datorit celor mari și tari de la curte, datorit celor mari și tari de la stăpînire.

Gospodarul se învîrtea așadar de nenumărate ori de jur-împrejurul mărfii vii, uitîndu-se, pipăind, ghiontind cu pumnul în deșertul dintre coaste și șolduri, ridicînd buze umede să numere dinții, încercînd grumazul juncanului și boului, umbletul calului, ugerul vacii mulgătoare. Nevasta îl urma în toate aceste prubuluiri dînd glas subțire, chip că marfa nu i-ar fi pe plac; alt glas subțire din partea femeiască a vînzătorului se înverșuna nu mai puțin avan.

Iar cînd femeile în sfîrşit conteneau potolite şi tocmeala ajungea la aldămaş, deodată oamenii necunoscuţi din ale lor atît de depărtate şi neştiute pînă atunci sate, se simţeau foarte prieteni şi purcedeau să-şi împărtăşească necazurile, care din întîmplare se potriveau a fi aceleaşi şi aceleaşi, oriunde.

Pe înnoptat, partea femeiască şi copiii îşi croiau pîrtie printre cară şi boi dejugaţi, cai, căruţe şi mînji, către pănărămile şi nemaivăzutele comedii jubilare. Se mulţumeau să caşte gura pe afară, dacă nevasta nu s-a învrednicit cumva să vîndă un sul de pînză si ştergare, vreo cămaşă migălită în rîuri, fluturi şi altiţe, ori vreo gingaşă maramă. În asemenea norocoasă împrejurare, rai şi desfăt pe capul plodurilor, să aibă ce istorisi despre minunăţiile iarmarocului jubilar pîn-ce le-o creşte musteaţă de flăcăi şi pîn-ce fetele-or ieşi la horă !

Bărbaţii istoviţi de harhătul tocmelelor rămîneau pe lîngă cai si bouleni, la paza carălor, să cisluiască în tihnă.

Se adunau din sate răzleţe, aprindeau focuri, fiindcă, fără para de vreascuri, cisla de noapte n-avea nici un haz. Unul se ridica s-aducă de la birtul cu lăutari un kilogram de vin, însă treceau oala de lut din mînă în mînă, rîdeau cu voie bună de isnoavele şugubăţilor şi se întunecau la chip, îndată ce altul pomenea despre păsurile lor, ale tuturora.

Atunci se lăsa o mocnită tăcere, în care se auzea, îndeaproape, numai răsufletul greu al rumegătoarelor şi ronţăitul cailor ; departe, larma şi urgia pănărămilor, luminate cu foc bengal ca într-o vîlvătaie cuprinzînd cerul.

— Spunea mai adineoarea un unchieş de la Zapodia, din ţinutul Neamţului, unu Toader Gliga, că ar fi văzut el cu ochii lui Ispoziţia boierilor de la Bucureşti...

Omul îşi întoarse privirea să-l caute pe Toader Gliga, unchiaşul de la Zapodia.

Dar moşul se îndepărtase la căruţa boierească acoperită cu coviltir şi la caii aflaţi în grija sa.

— Ei? Şi ce spunea acel moşneag?... ţinu să cunoască un romîn smolit la faţă, din ţinutul Botoşănilor.

— Ce să spună? Năzdrăvănii cîte-n lună şi-n stele, să le vezi cu ochii şi să nu le crezi! Mă tem că m-o luat cam aşa, de tanău şi că mi-o turnat cîte i-o trăsnit prin cap... Te pomeneşti c-o fi fiind vreun moşneag mincinos şi zălud!...

— Ba nici de cum! vorbi de sub un car alt gospodar tot din ţinutul Neamţului, anume Alecu Faraon. Pe unchiaşul acela, Toader Gliga, îl cunosc eu bine, îi slugă boierească şi umblată... Cîte le-o istorisit el aicea, le-am mai auzit eu o dată din gura lui, că sîntem de la moşii megieşe...

— Apoi să-nţelege că da! El tăte le ştie şi le cunoaşte!

Cuvîntase alt nemţan, cumplit de lat în spate, cu ochii bulbucaţi şi musteţi ţepoase şi rare de spîn.

Se apropiase nou-venit şi abia luase loc la pămînt, lîngă foc, după ce-a dat bună-sara.

— Da dumneata, vericule, de unde-l cunoşti şi-l ştii aşa de bine? întrebă cu neîncredere romînul.

— Apoi eu îl cunosc pe Toader Gliga, cum îl cunosc pe tata... Că şi noi sîntem de pe altă moşie vecină şi stăpînul Dărmăneştilor noştri îi frate bun cu stăpînul Zapodiei... Pe mine mă chiamă Dănilă Cuţui...

— Tare bine! încuviinţă omul cam hîtru din fire, zîmbind a rîde pe sub musteaţa stufoasă. Nici nu mi-aş închipui eu că s-ar putea să te cheme altminteri!

— Apoi se-nţelege că nici nu se poate...

— Lăsaţi amu şaga şi împunsăturile!... grăi romînul cel smolit din ţinutul Botoşănilor, mistuit ca de-o arşiţă. Vorbeşte dumneata mai bine despre Ispoziţia boierilor pe care-o văzut-o acel moşneag Gliga...

— Dă! Eu să vorbesc? Se cheamă că-s de la altu auzite...

— Fie şi de la altu, dacă-l ţin oamenii aiştia că nu-i un mincinos ş-on pehlivan, ca talianu cel care scoate foc pe nas şi pe gură, la panaramă!

Omul cu musteaţa stufoasă şi cu port din partea Călimanului, a prins deci a povesti cele văzute şi pricepute de Toader Gliga.

Ascultătorii luau aminte cu încordare, ţîstuind cînd Dănilă Cuţui se repezea să încuviinţeze, după al său obicei:

— Apoi, să-nţelege! Acolo boierii se dau de-a berbeleacul la vale... Asta-i a lor!...

— Ssst! Ai răbdare, măi vericule, să isprăvească omul...

— Apoi să-nţelege că trebuie să am răbdare!... Că asta-i a noastră ş-a boului.

— T-ţ-ţ! Mai ţine de ici oala cu vin şi mai trage-i o duşcă, să-ţi mai astupe gura...

— Cum să nu-i trag? Apoi să-nţelege că-i trag mereu... A doua oară, nu mă mai întîlnesc eu cu-aşa pleaşcă...

Cînd povestitorul a isprăvit, gospodarii din jurul focului au rămas un timp de vreme tăcuţi, să-şi rumege gîndurile.

— Se cheamă că ş-acela-i un fel de iarmaroc al lor! Cică jubilar se cheamă cum tot jubilare-s şi toate de-aicea!... adăogă într-un tîrziu Alecu Faraon, mişcîndu-se într-un cot sub carul unde stătea mai la o parte. Numai că la iarmarocul cela de-i zice Ispoziţie, ar trebui dînşii să pună sub geam de sticlă, nişte anume condici pe care le ştiu şi poate că le ştiţi şi dumneavoastră... Ca s-arate încaltea tăt ce-i în ţară, pe dedesupt!... Şi dacă nu, măcar mînele aeste ale mele, cum le vedeţi!... Iacă, eu acu, pe dată le-aş lăsa tăiete din cot, să le ducă şi să şi le ţină lor, acolo, pentru arătare, cum arată nemţii din iarmaroc mînele lui Osman Paşa puse pe piept, în raclele lor, de le visezi noaptea urît...

Oamenii au tăcut mai departe, privind la foc.

Un juncan înstrăinat de la stăpîn a mugit duios în întuneric, undeva, departe, la marginea tîrgului de vite, priponit la cine ştie ce car.

— Tu, Mucenicule, ce zici la asta? a întrebat romînul din ţinutul Botoşănilor, îndreptîndu-se către-un om tînăr, cu obrazul osos şi cu subţiri tuleie călugăreşti în barbă. Te-ntreb, fiindcă eşti mai cu ştiinţă de carte dintre noi toţi...

— Numai că ştiinţa mea de carte îi bisericească... s-a apărat moale Mucenicu.

— Cu atîta mai vîrtos! Slova Sfintelor Scripturi n-ascunde deşertăciune... Că de ceialaltă... nici nu face ca să mai vorbim... Văzut-am şi noi nişte afişuri la primărie, cu slove de-o şchioapă, tot despre Ispoziţia jubilară şi raiul pe pămînt care-i în ţară... Grîu peste grîu şi păpuşoi peste păpuşoi să hrănească trei ţări, nu una!... Dar grîul nu l-am văzut, nici păpuşoiul. Nu-i pentru noi... Ian spune tu, frate Mucenicule!

Mucenicul se uită la toţi pe rînd, să le afle pe chipuri dacă n-au de gînd să-i ia cuvîntul în deridere.

Pe urmă, glăsui:

— Mă tem că toate-s semne, cum scrie şi în sfintele cărţi... Iaca! Un asemenea semn stă scris pe mînele omului acestuia din ţinutul Neamţului, Alecu Faraon. Stă scris cu slove de foc în carne... Şi alt semn, poate să fie şi Ispoziţia despre care-o istorisit unchieşul Gliga... Altfel cum? Nu-i pomenit oare semnul chiar în Apocalipsul sfîntului Ion Teologul?... „Vai, vai, cetăţii celei mari, Babilonului, cetatea cea tare, că într-un ceas va veni judecata ta... — scrie în Apocalips. Vai, vai! Că-ţi va veni judecata! Şi neguţătorii pămîntului o vor plînge şi o vor jăli pre ea, căci nime nu va mai avea nevoie de marfa lor... Marfă de aur şi de argint, şi de piatră scumpă, şi de mărgăritare, şi de in subţire, şi de purpură şi de mătasă; şi tot lemnul de tei, şi tot vasul de fildeş, şi tot vasul de lemn scump şi de aramă, şi de fier, şi de marmoră; şi scorţişoară şi

mirodenii, și mir și vin, și oleu și făină de grîu, și grîu, și vite, și oi, și cai, și căruțe, și servi, și suflete de oameni... Și roadele dulci care le poftește sufletul tău s-au dus de la tine și toate cele grase și strălucite s-au dus de la tine și nu le vei mai afla !... Negutătorii care s-au îmbogățit de la cetate vor sta departe de ea, cetatea pierzării, înfricoșîndu-se de chinul ei, jălind și tînguindu-se și zicînd : Vai, vai, Cetatea cea mare ! Cea îmbrăcată cu in subțire și cu purpură și cu hlamidă și împodobită cu aur și piatră scumpă și cu mărgăritare !... Căci într-un ceas s-a pustiit atîta bogăție !" Asemenea semn vestitor stă scris în Apocalipsul sîntului Ioan Teologul !... iară cine are urechi de auzit și ochi de văzut, nu-i departe a înțelege că se potrivește, ca straiul pe trup, la tot ce ne-a istorisit nouă acel unchieș, Gliga, din ținutul Neamț, despre babilonul Bucureștilor și Ispozîția care-au zidit-o boierii acolo, ca turnul cel semeț ridicat la cer, cînd s-au smintit noroadele și s-au încurcat limbile semințiilor...

Mucenicul și-a tras mai înapoi de la flacăra focului, la întuneric, obrazul osos cu tuleie de barbă călugărească, rușinat poate de cuvintele sale.

Omul din ținutul Botoșănilor, departe însă de a găsi prilej de ocară și de rîs, a rostit scurmînd c-un vreasc tăciunii de sub spuză :

— Un asemenea semn cunosc și eu... S-o arătat și prin părțile noastre de-o bucată de vreme... Dară pot spune că-i un semn care pe noi nu are de ce să ne mîhnească și să ne îngrijoreze...

Gospodarul a întîrziat a urma, acum el codindu-se să-și mărturisească semnul, de teamă să nu-l ia ceilalți în derîdere.

— Grăiește, omule ! s-a ridicat Alecu Faraon de sub car, apropiindu-se. Anume ce semn ?

— Unul care s-o mai arătat și sub domnia lui Alisandru Ion Cuza, fie-i numele slăvit !... Așa spun

bătrînii din părţile Botoşănilor şi Dorohoiului, de la noi... Spuneau şi eu nu i-am crezut. Acuma îi cred...

— Anume ce semn, omule? stărui Alecu Faraon din Stănişoara Neamţului, cu nerăbdare, înviind focul de vreascuri, cu miinile pe care stăteau scrise în carne semnele sale.

— Anume ce semn?... Iacă vă voi spune... Umblă ceva ce-o mai fi pe la noi, înainte de împărţeala cea mare a pămîntului, cînd a poruncit-o Măria sa Alisandru Ion Cuza... Umblă ceva!... noaptea, cam pe la straja a doua a cucoşilor, se tot aud venind şi ducîndu-se căruţe... Se mai aud şi copite de cai... Pe urmă, dacă mi-ţi crede, se depărtează călăreţii şi vin din noapte paşi omeneşti... Întîi şi-ntîi, mi s-o părut înşelăciune a auzului... Pe urmă, am mai auzit şi a doua şi a treia noapte... Am întrebat încoace şi-ncolo, şi zice că vuietul i-or mai trezi şi pe alţii din somn... Iar moşnegii care l-o apucat pe Vodă Alisandru Ion Cuza ne-o tălmăcit dînşii semnele, cum s-or dovedit a fi ele atuncea şi-s tot acelea şi acuma... Ştiţi dumneavoastră cine umblă şi ce umblă, oameni buni?... S-au sculat morţii noştri şi umblă prin ţară... Asta-i!... S-au ridicat din morminte şi ţăs satele şi pămîntu-n lung şi-n lat, ca să ne deşteptăm noi... Asta-i!... Şi tot cum spun bătrînii de-atuncea, n-au să-şi găsească morţii noştri astîmpăr, pînă ce nu ne-or vedea că ne mişcăm să ne luăm dreptatea noastră... adică pămîntul care-o fost a lor din veac şi l-or jăcuit alţii ca să ne lese în lipsă şi robie... Pentru asta nu-şi mai află dînşii hodină... Zic bătrînii, că aşa s-o arătat semn unui neam de-al meu, bunic după mamă, unu Pătru Toader Ginj, pădurar prin partea locului... S-o arătat, l-o ascultat, l-or mai ascultat şi alţii şi l-or crezut... Iară nu multă vreme după aceea, Măria Sa Alisandru Ion Cuza o dovedit că n-o fost înşelăciune a auzului... Poate că şi dînsul o auzit semnul şi l-o înţeles... Aista semn umblă pe la noi!...

— Apoi cum să nu umble? încuviinţă Dănilă Cuţui, ridicîndu-şi cu neastîmpăr în capul oaselor făptura lui

lată şi cumplit de spătoasă. Cum să nu umble? Ne cheamă să mergem şi să ne luăm pămîntu... Noi ce putem face? Îi ascultăm şi ne ridicăm să ne luăm pămîntu...

— Că-i treabă care nici nu se poate mai uşoară, vericule! Hai?... întrebă rînjind amar omul cel mustecios. He-hei, frate Dănilă, multă apă are să mai curgă pe gîrlă, pînă ce s-o-mplini aleanul ista a nostru, şi a morţilor noştri...

După al său feleşag, Dănilă Cuţui se grăbi s-aprobe:

— Apoi se-nţelege c-are să curgă multă apă pe gîrlă. Dînşii au pămîntul, dînşii îl ţin! Şi gata...

— Pămîntu şi condicile! întări Alecu Faraon.

Omul din ţinutul Botoşănilor găsi de trebuinţă să facă o deosebire:

— Mai drept vorbind, unii au pămîntu şi alţii condicile ... Asta-i rînduiala cea nouă din ţară, pe care n-au cunoscut-o aşa de amar părinţii noştri pe vremea împroprietăririi lui Vodă Alisandru Ion Cuza... Tu ce spui, Mucenicule, că eşti omul lui Dumnezeu?...

Mucenicul scoase din Scripturile sale o învăţătură:

— Alta n-am a spune, în afară de a pomeni cuvîntul Mîntuitorului, cu care a cercetat el pe Saducheii şi Fariseii Israelului. „Vai vouă, Fariseilor făţarnici, că voi zeciuiţi minta şi mararul şi chimenul şi aţi lăsat cele grele ale legii — dreptatea şi mila şi credinţa !... Cîrmuitorilor orbi, care strecuraţi ţînţarul şi înghiţiţi cămila !... Vai vouă, Fariseilor făţarnici, că voi curăţaţi partea cea din afară a paharului şi blidului, iar pe dinăuntru sînt pline de hrăpire şi de nedreptate... Fariseu orb! curăţeşte întîi partea cea dinlăuntru..." Alta n-am a spune mai mult. Am mai pomenit eu asemenea cuvînt al Mîntuitorului, boierului de la noi din sat, pentru care neobrăzare m-o dat pe mîna jandarmilor şi mi-o strămutat fălcile... zice că are să-mi iasă mie învăţătura Mîntuitorului mai deplin din cap, cînd mi-o veni rîndul la oştire, fiindcă prea am fost păsuit...

— Fără doar şi poate că la oştire ţi-o scoate!... vorbi Dănilă Cuţui. Te pune la pămînt şi trage cu centironul la spate (el n-a spus la spate!) pînă ce-ţi zboară învăţătura Mîntuitorului din cap...

N-a zîmbit însă nimeni la aceste încheieri ale lui Dănilă Cuţui.

Toţi priveau mocniţi în focul care scăzuse, învăluindu-se sub spuză.

Lîngă alte cară, alături, şi mai departe, în noapte, alte şi alte tabere de oameni cisluiau la vetrele stinse poate cu aceleaşi cuvinte, despre aceleaşi pătimiri şi tainice semne. Străbătea ronţăitul prietenos al cailor, rumegarea molcomă a vitelor, un nechezat somnoros de mînz. Vuiet domol şi cunoscut, adus cu dînşii deacasă, făcînd trup cu viaţa lor

Numai la capătul celălalt, în îmbulzeala de pănărămi, circuri şi comedianţi, zvonul alămurilor dura asmuţat de strigăte şi chemări; numai la capătul acela, cerul era o uriaşă flacără de foc bengal, străpunsă de săgetarea rachetelor şi artificiilor, ca la strălucitele reprezentaţii navale de la Expoziţia Jubiliară.

3

După spartul iarmarocului, la întoarcere, Dimitrie Petreanu a petrecut o postată de drum convoiul familiei Cumpătă.

Îl purtau unele îndatoriri de slujbaş al statului, o delegaţie de specialist agronom, la moşia lui Stroie Bîrlădeanu. Calea spre Tăcuta se despărţea din şoseaua cea mare, la o răspintene cu han vechi de poştă, fîntînă şi largă bătătură de popas sub umbră de ulmi. Îndeobşte făcea puţin dever. Vadul trecerii se subţiase, de cînd drumul de fier a înlocuit şiragul chervanelor cu mărfuri din sus, de la Lipsca şi Liow.

Acum însă, pe şosea nu mai încăpea car lîngă car.

Toată gloatimea năucită de iarmaroc şi de rachiu, pohodea înapoi, la satele de sub colnice, din văgăuni şi poale de dumbrăvi. Plodurile ţirliiau din goarne de carton, femeile purtau pălăria nouă a bărbatului, în cap, peste broboadă, vitele trecute la alt stăpîn mugeau şi nechezau după stăpînii vechi. Gospodarii se clătinau cu ochii paienjeniţi, scăpau hăţurile din mînă, dormeau prăvălaţi în fundul carului. Era ca o orînduială care nu suferea abatere. Nu lipseau nici căruţele răsturnate în şanţ; nici hărăbălile lăsate în voia boilor pornind fără conducător, peste mirişti, pe şleauri de cîmp.

— Mai mare ruşinea de ochii străinilor! a rostit Smaranda Cumpătă în fundul trăsurii. Ce pot să spună şi ce pot să creadă oaspeţii noştri? Halal ţară!

— Lasă, frate... o linişti Iordache Cumpătă. Ce pot să spună şi ce pot să creadă?... De cînd trăiesc printre noi, măcar că-i puţină vreme, le-a fost de-ajuns să priceapă că nu-i atîta năravul la mijloc, cît disperarea... Îşi beu minţile, ca să nu-i mai ajute a cugeta la starea lor...

— Hm! Şi cu asta te-ai mulţămit! Atunci să-ţi întorc vorba: ce le rămîne de spus şi de crezut străinilor, despre asemenea stare?

Bătrînul se împăciuise şi cu acest gînd:

— De-acuma-i de prisos a mai te întreba. S-au lămurit..

— Frumos s-au lămurit!...

— Frumos, urît, nu mai au nimic a învăţa de la noi. In deosebi cumnatul lui Octav, căpitanul, chiar că poate să mai înveţe şi pe alţii... Ai văzut ieri seară, la masă, cum le ţinea piept la patru dintr-o dată?... Curat ca la război... N-a mai găsit ce-i răspunde nici Iancu, nici cumnatu-su Octav, nici Culai, cu tot Lembergul lui... Şi nici Dimitrie... Au plecat fruntea şi s-au dat bătuţi... Grozavă seminţie de om! Aşa mai zic şi eu!...

— Hm! grozavă!... Numai să nu fie mai grozavă seminţia de om, decît i se cade omului a fi!...

Iordache Cumpătă o privi mirat:

— Mi se pare că la început îl puneai la mare preț și că l-ai luat sub aripă... Ce s-a-ntîmplat de-atunci?

— Nu s-a întîmplat nimic! răspunse scurt Smaranda Cumpătă, strîngînd buzele pungă.

Bătrînul a pirotit un timp. Aproape de han, a deschis ochii albaștri și blajini, dînd glas:

— Hăisa, bre! Fă hăisa și oprește!

Vizitiul, Ilie Hodoraru, a făcut hăisa în încîlceala căruțelor și a oprit la marginea drumului lăturalnic.

Din urmă s-au adunat la popas și celelalte trăsuri și docare din convoi, brecul încărcat de jivalanie. Dimitrie Petreanu și-a luat rămas bun și s-a depărtat spre datoriile sale, în gabrioleta care semăna ca o soră geamănă cu echipajul lui Iordache Cumpătă, pentru căile scurte și ponorîte, prin vecini.

Conacul de la Tăcuta semăna și el, la rîndu-i, cu alte multe conacuri din țara Moldovei, pornite spre pustiire.

Aceleași pluguri ruginite și scoase din slujbă zăcînd sub șuri fără uși; aceleași grajduri într-o rînă și aceleași hambare năruite în ogrăzi fără împrejmuiri; aceleași livezi în paragină.

Nu se deosebea întru nimic de curtea de la Stănișoara, a lui Octav Udrea.

Atît doar că acolo așezarea era pe-o sprînceană de deal, în bătaia soarelui, la loc înalt; și că aici se afla tupilată într-o vîlcea pustie, cu smîrcuri de papură și stufiș, într-o umedă și tăcută singurătate, departe de sat. Și mai pe urmă, atîta doar! Că aici stăpînul viețuia la fața locului, nu luase drumul străinătăților.

Stăpînul mîhnitei așezări de la Tăcuta însă n-avea nici o nevoie să treacă hotare și să lipsească din țară cu anii, pentru a se afla străin de tot și de toate ale prezentului. El călătorea în trecut. Se călătorise de mult.

Închis în odăile căptușite cu dulapuri de hrisoave, urice și urbarii, pergamente, broșuri și mucede hîr-

toage; nu se clintea de la masa migălitelor cetiri și răstălmăciri de slovă chirilică, douăsprezece ceasuri pe zi. Cînd ieșea la lumină, pășind cu băgare de seamă printre teancurile arhivelor sale, clipea uimit și orbit ca o vietate de noapte, trăgîndu-se repede înapoi la vizuina ceasloavelor.

Argații furau, chelarii se înstăreau, vechilii scoteau șapte piei de pe spinarea clăcașilor, creditorii își adjudecau între dînșii la licitație alte trupuri de pămînt. Stroie Bîrlădeanu asista cu dispreț la asemenea ticălos spectacol, compătimind filosofic nimicnicia despuietorilor. Se refugia în documentele altor mai vechi despoieri pe care le orînduia, le numerota, le clasifica, folosindu-le mărturii într-un studiu început de acum zece ani, asupra pămîntului, boierilor, răzășilor și țăranilor din Moldova.

Dimitrie Petreanu a trecut prin satul cu sălașuri africane, de nuiele, paie și lut.

A lăsat în urmă căruțele tot mai rare, unde gospodarii întorși de la iarmaroc dormeau răpuși de holercă ori se clătinau pe scaunul de scîndură fără spetează, dondănind hăuliri răgușite și holbînd ochii turburi la strigătul vizitiului.

Apoi drumul a intrat ca într-o peșteră a tăcerii.

De o parte și de alta, chiftea o apă neagră, putredă, năpădită de buruiana smîrcurilor, rogoz și pipirig, ierburi roșcate, tufe de lozii. Răchiți scorburoase întindeau brațe ciunge de fantastice arătări.

Din ochiurile de apă, din papura scurtă și deasă, o pasăre de baltă zbura în fîlfiire mută, traversînd drumul alb ca muchia unui dig, lăsîndu-se spre alte întinderi de tăuri cu mătreață verde, spre alte gloduri dospite, cu gurguile movilelor de cîrtițe ca niște hîde abcese. Sub acoperișul cernit de șindrilă, conacul părea și el scufundat, pe jumătate înghițit de aceste mlăștini stătute.

Stroie Bîrlădeanu a ieșit cu întîrziere să întîmpine mosafirul. Bărbos și fără guler, în papuci și halat ca-

feniu, încins peste mijloc cu şnur, purta o calotă de mătasă slinoasă pe craniu. S-a bucurat deosebit de asemenea oaspete ; dar în odaia întunecoasă şi umedă, pătrunsă de miasma bălţilor, ticsită de cărţi, de isvoade, catastihuri şi ipisoace, a dat numai o distrată ascultare celor spuse de Dimitrie Petreanu, care venise pentru încheieri cerute de stat.

Era pomenire despre o hotărnicie a moşiei ciuntită de repeţitele vînzări şi adjudecări, o măsurătoare în paguba unor izlazuri ţărăneşti şi a unor drepturi de trecere. Acestea îl interesau prea puţin.

Se apăra ca de un roi de albine. ridicînd mîinile noduroase, cu degetele umflate de reumatism.

Nu ştia nimic, nu putea răspunde nimic.

Îşi cerea iertare ; însă numai vechilul era în măsură să cunoască şi să dea toate dezlegările.

— Dar e vorba despre un drept al dumitale şi de al ţăranilor ; fiindcă, de bine de rău, se mai bucurau şi dînşii de oarecare lărgime la imaşuri şi la izlazuri. Mai puteau căpăta pămînt în schimbul învoielilor, pe preţuri şi munci ceva mai convenabile Şi de altminteri, în acele hotărnicii ciuntite se află şi ogoare ţărăneşti, cu drepturi de la împroprietărirea lui Cuza Vodă !... vorbi a dojană profesorul. Ai fost înşelat şi dumneata ; au fost înşelaţi şi ţăranii. Am aci ordinul de expertiză şi de anchetă, din care fără nici o cercetare şi încă deduc că ai fost frustat. Iar ţăranii la fel.

— Tot ce se poate. Eu n-am făcut nici o plîngere.

— Au făcut-o alţii ! Cei care se ceartă de la împărţeală şi de la pradă. Iar din gîlceava lor, iese dreptatea dumitale, măcar că n-o ceri. Cum iese şi dreptatea ţăranilor. Păgubindu-te pe dumneata, cei care te-au prădat, au păgubit şi ţăranii de drepturile lor... Iar dînşii n-au nici mijloace, nici cap, nici puterea să se apere cu avocaţi, care pledează pentru onorarii, nu pentru dreptate...

Stroie Bîrlădeanu încuviinţă cu îndoială :

— Foarte ciudat... Regret că vechilul nu s-a întors

de la tîrg. E un vechil excepţional de isteţ şi vrednic. El se ocupă şi de cancelarie. În cinci minute, ar isprăvi toată chestiunea.

— Cu adevărat ! zîmbi profesorul şi inginerul agronom, gindindu-se la deducţiile sale despre isteţimea şi vrednicia vechilului. Toate le isprăveşte excepţional de repede. Repede şi în dauna dumitale.

— Vrei să vorbim despre altceva ?... se rugă Stroie Bîrlădeanu, scoţîndu-şi calota şi descoperindu-şi chelia lucie ca un genunchi, cu o scamă verzuie de păr, ca lichenul stîncilor pleşuve.

Îi căuta loc pe masa movilită de cărţi şi manuscrise, unde zăceau mucuri de ţigări fumate pe jumătate, uitate pe margini de scrumiere, zvîrlite în ceşti goale de cafea. I se păru că n-au găsit nici un spaţiu potrivit şi o puse din nou pe chelie. În dorinţa de a schimba pe alt hogaş o discuţie în care se dovedea de ignoranţa cea mai desăvîrşită, întrebă :

— Eşti rudă cu Iordache Cumpătă ?

— Ginere...

— Atunci ai văzut acolo, la dînşii, o nepoată a mea... o copilă... în sfîrşit, o şcolăriţă...

Din ezitarea cuvintelor, se cunoştea că nu-şi aminteşte numele.

Îi ajută Dimitrie Petreanu :

— Domnişoara Măgură ?

— Da... Maria, Maricica Măgură.

— Irinel. Doamna Maria Măgură, dacă nu mă înşel, e mama fetiţei...

— Tocmai. Irinel voiam să spun. O cheamă Irinel... Am o memorie mizerabilă... Irinel Măgură. In alţi ani venea să petreacă vacanţa aici... Acum îi place mai mult la Zăvideni... la Zăvoara...

— La Zapodia... Zapodia se numeşte moşia socrului meu.

— Ai dreptate. Zapodia ! Această moşie Zapodia, după cum îmi arată mie nişte scripte de aici, aparţine familiei Cumpătă încă din anul o mie şase sute. Un

Cumpătă Ionaşcu, a dat şi numele unui rădiu care a risipit el un pîlc de tătari la 1644, iulie în douăsprezece. Alt Cumpătă, Gheorghe, Mare Vornic, în 1681, în luna noemvrie, ziua de patru...

Dimitrie Petreanu se silea să asculte cu toată bunăvoinţa pomenirea acestor oameni de mult sfirşiţi, cu faptele lor de mult uitate. Il uimea siguranţa bătrînului, îndată ce-a ajuns la viaţa şi întîmplările altor veacuri. Nu mai încurca numirile, nu mai confunda datele.

— La 1666, luna septembrie 23, Alexandru Ilieş Voievod, scria lui Constantin Buhuş, Pîrcălabul de Neamţ, să meargă la Zapodia şi să cerceteze în faţa lui Dumitraşcu Cumpătă pîra unor anume fraţi, Gheorghe şi Melinte Nacu, spre a vedea într-a cui parte vor veni aceşti oameni să fie vecini şi să facă despre această mărturisire Domniei... Deci între Ionaşcu Cumpătă, Marele Vornic, cel de la 1681, a fost un Dumitraşcu Cumpătă la 1667... Am aici alt uric.

Stroie Bîrlădeanu despături cu evlavie pergamentul gălbejit şi mirosind a şoarec, a mucegai, a făină de cari :

— Am aici alt uric, de la Miron Barnovschi, din luna lui Faur, în douăsprezece zile... Pune capăt la altă pîră, pentru vecini care-au fugit de la stăpînii lor, printre care întîia oară se pomeneşte de-un Cumpătă, Sofronie. De la acest Sofronie Cumpătă vecinii au plecat, iar el cere Domniei să-i fie aduşi înapoi, în satul Zapodia, ca să-şi plătească cisla şi să rămînă oameni de moşie... Acestea sînt mult mai interesante, domnule profesor, decît plîngerile unor despuietori vicleni din zilele noastre, pe care le poate rezolva un vechil... Tot ce lucrez eu de zece ani şi va fi dat la lumină în scurtă vreme, dovedeşte că pămîntul nu a fost al nostru... Nici al meu, aici ; nici al lui Cumpătă la Zapodia ; nici al nimănui dintre stăpînitorii de astăzi... Este pămînt şi drept uzurpat. A fost pămînt al ţăranilor sau a fost ocină răzăşească. Noi am venit,

bunii şi străbunii noştri au venit, au luat cu hapca şi cu viclenie; s-au sprijinit pe ocrotirea voievozilor, întărindu-şi drepturi care nu erau drepturi. Înţelegi dumneata ?... Asemenea fapte am să le dovedesc eu! Decît să vorbim despre o ticăloşie a unui vechil de astăzi şi despre nişte despuietori tot atît de scîrbavnici, dă-mi voie să-ţi citesc un strigăt pentru dreptate, mai vechi şi de-o mişcătoare frumuseţe...

Bătrînul răscoli grabnic manuscrisele sale şi plimbînd o lupă bulbucată pe file, ca o pompă aspiratoare, începu să slovenească, băgîndu-şi în ele nasul vînăt, enorm şi păros.

— Iată mai întîi, cuvîntul preotului Neagu în comisia de la Bucureşti, în august 1848, prezidată de Ion Ionescu de la Brad, cărturarul, al cărui nume îl poartă şcoala dumitale. Certînd boierii care cereau respectul proprietăţii, acest preot de ţară îi întreba de unde şi cum le-a venit lor dreptul proprietăţii... „Sau vrei să zici că pămîntul l-ai luat cu sabia din veacuri uitate? Dar noi oare unde am fost? Nu vom fi fost oare cu dumneata? Ba încă îmi pare şi alta. Oare de cînd l-ai luat cu sabia, păzitu-l-ai cu sabia, ca să nu calce picior străin pe dînsul? Mie mi se pare că mai mult ai vrut să-ţi păzeşti proprietatea vieţii şi îndată ce ai văzut că vine vrăjmaşul asupră-ţi sau o putere asupra alteia, dumneata ai lăsat pămîntul luat cu sabia să se calce de sabie şi ai ieşit dintr-însul spre scăparea vieţii pe care o avem toţi de sfîntă... Iar proprietatea dumitale, pămîntul cine ţi l-a păzit de nu s-a pus altul în locul dumitale, stăpînitor pe el? L-a păzit plugarul, vierul şi toţi locuitorii de pămînt cu sabia smereniei sale şi cu sudoarea feţii sale; cu smerenia au îmblînzit sabia vrăjmaşului, cu sudoarea au hrănit atît pe vrăjmaşi la care mulţi s-au şi jertfit, cît şi trecerea unei puteri alteia. Iar dumneata, domnule proprietar de pămînt, nimic nu-ţi păsa de cele pătimite de alţii; ci-ţi păzeai viaţa, ţi-ai scăpat-o, o ai, fii cu ea!... De ce însă nu te mulţumeşti cu zeciuiala ce va ieşi

din rodul proprietății dumitale pe care ai lăsat-o în pierzare?..." Și mai iată ce răspunde a doua zi, la unsprezece august, săteanul Lipan, boierului Lenș: „Mai robie decît asta, domnule, cum poate fi? Nevasta mea născuse de trei zile, fără nimeri lîngă dînsa decît eu, care îi țineam copilașul... Vine dorobanțul, mă ia și mă duce, bătîndu-mă, în cîmp... De zece ani de-atunci și vînătăile biciului încă nu s-au șters de pe spinarea mea... Mă pune să muncesc fără să-mi dea cineva nici de mîncare, nici de băutură; nu mă slobode să-mi văd nevasta și copilul, nu mă lasă să caut mîncare pentru dînșii și pentru mine; eu mă vaiet și ei mă bat. În vremea turcilor sabia deși omora, dar nu ustura ca biciul!... Altă dată nevasta mea luată la secere și eu la coasă, tot cu dorobanțul după mine. Lăsasem copilul numai de trei luni, copil care nu știe să zică nici papă, nici cacă (să fie cu iertăciune!), cu șiroaiele de muște la gură, înțepat de viespi și de țînțari la arșița soarelui; oare nu e robie asta? nu e robie curată, fraților?" Le-ai cunoscut acestea, domnule profesor? Poți să pretinzi?

Feciorul pălmașului de pe moșia lui Neagu Gorjan a surîs fără ironie:

— Mai bine și mai de-aproape decît îți închipuiești dumneata.

— Din documentele pe care le folosesc aici?

— Fără nici un fel de document. Din cele trăite de părinții și bunii mei.

Stroie Bîrlădeanu nu s-a arătat destul de mulțumit cu aceste explicații.

El avea mai mare încredere în document, unde litera stă scrisă negru pe alb. Purtîndu-și ventuza lupei bombate pe alte file, ceru răgaz să citească încă un asemenea document:

— Iată acum și pagina cea mai teribilă, adevărata pagină de antologie în chestia țărănească! E jalba înaintată Divanului Ad-hoc, în ziua de noemvrie 9, anul 1857, datată din Iași, octomvrie 16 și semnată de

ţăranii Ion Roată, Simion Stanciu, Răducanu Sava, Dănilă Bălan, Toader sin Pavel, Ion a Babei, Vasile Balaiş şi alţi opt săteni. Deputaţii locuitorilor pontaşi din patrusprezece ţinuturi ale Moldovei, ridicînd glasul lor slab în numele acelor locuitori, mărturisesc adevărul ca înaintea lui Dumnezeu, cu astfel de cuvinte...

— Cunosc jalba deputaţilor săteni din Divanul Ad-hoc!... întrerupse profesorul de agronomie, în dorinţa să pună capăt acestor cetanii.

— Nu cunoşti nimic! îl asigură cu asprime de maniac Stroie Bîrlădeanu. Ascultă, te rog: „În numele acelora douăsprezece sute de mii de suflete, glasul nostru cel slab ridicîndu-l, adevărul ca înaintea lui Dumnezeu mărturisim. Că pînă în ziua de azi toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse, şi noi de nici unele bunuri ale ţării nu ne-am îndulcit, iară alţii fără să fie puşi la nici o povară de toată mana ţării s-au bucurat; că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, privighetori şi jandarmi, numai noi am ţinut; drumuri, poduri şi şosele, numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi şi havalele, numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet, numai noi am îndeplinit; clacă de voie şi fără de voie, numai noi am dat; la orîndari ca să ne sugă toată vlaga, numai noi am fost orînduiţi; băutură scumpă şi otrăvită, numai noi am băut; pîne neagră şi amară şi udată cu lacrimi, numai noi am mîncat; bătălii şi răzmeriţe cînd au fost, tot greul numai noi l-am dus; oşti cînd au venit, noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu puterea ţara-şi părăsea, peste hotare trecea; şi cînd de la Dumnezeu se făcea pace şi linişte şi ţara se îmbielşuga, cu toţii se întreceau de se desfătau, de nevoie nu ştiau; nevoia şi greutatea o îndurau cei ce rămîneau la vatra lor. Iarna cea grea, oşti multe, cărături multe şi la loc depărtat; căram la Dunăre şi peste Dunăre: boii degerau şi cădeau; alăturea cădea şi omul cu dînşii; acasă copiii flămînzeau, căci ceea ce nu lua ostaşul la nevoia sa, luau

zapcii din țară de se îmbogățeau. Iară dacă puhoiul oștirilor se scurgea și furtuna se alina, holdele de se semăna, grînele de înverzea, cîmpurile de înflorea, cu sudoarea noastră le uda! Țara asta nici băi de aur și de argint nu are; nici măestrii nu are, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are; toată bogăția, toată îmbielșugarea, brațele și sapele noastre le aduc. Cîtu-i Dunărea de mare și de largă, curge rîul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se prefac în rîuri de aur și de argint și curg iarăși de se revarsă în țara noastră; iar noi nici rînduială, nici dreptate n-am avut. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit, cînd ne-am spus nevoile, ispravnicul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vătăjelul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boierul ne-a bătut; cine s-a sculat mai de dimineață, cine a fost mai tare, acela a fost mai mare... Holdele cele mai mari și întinse se fac frumoase și mănoase; iar cînd treci pe lîngă pămînturile noastre se rupe inima; ogoarele ne rămîn în paragină, păpușoii ni se îneacă în buruiană și rămîn necopți de bate bruma; cei boierești așezați de noi în coșere șăd ca aurul de frumoși. Cînd dă frigul, cînd bate crivățul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de răscumpărăm însăși munca noastră ca să ne hrănim copiii cu dînsa, și de multe ori pe lîngă necazul nevoii, unii tari de inimă ne mai țin și de leneși, că nu ne-am învrednicit a ne lucra ogoarele... Pe lîngă cele mari dorinți care dimpreună cu celelalte le-am arătat în Adunarea obștească a țării, treapta locuitorilor pontași, cere ca pe viitorime să fie și el pus în rîndul oamenilor, să nu fie asămăluit cu dobitoacele necuvîntătoare; bătaia, care atîta amar de timp ne-a umilit și ne-a ovilit, biciul și varga, care de multe ori au batjocorit părul cel alb al părinților noștri și cîte o dată au făcut pe femeile noastre să-și piardă pruncii din pîntecele lor, să se ridice pentru totdeauna de asupra noastră... Apoi suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte lui Dumnezeu ca

să se îndure, este căderea boierescului; de aceea vrem să răscumpărăm boierescul şi toate acelea cu care sîntem împovăraţi de către boierii de moşii. Vroim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care sîntem, să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai ţării şi să avem şi noi o ţară; am îngenunchiat, am căzut în brînci cu toţii şi cum sîntem n-o mai putem duce îndelung. Nu vroim să ştirbim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu ni se întunece. Din buni şi străbuni noi am avut dreptul de a ne lucra pămîntul trebuitor pentru hrana noastră şi a vitelor noastre, fără să ne poată alunga nimenea de pe dînsul. Toate uricile ţării, toate aşezămintele vechi şi mai nouă ne sfinţesc acest drept precum şi acela de a se da două treimi din moşie. Să se cearnă şi să se dezbată drepturile boierilor şi drepturile noastre, şi ceea ce o ţară va găsi că sîntem datori, cu sudorile noastre vom plăti; că omul ca să scape din robie şi să fie stăpîn la casa, vatra şi ogorul său, cu tragere de inimă va lucra şi se va răscumpăra. Iată plecatele noastre rugăminţi şi cereri!..." Vrei să spui, domnule profesor şi inginer, că această pagină ai cunoscut-o?

— Orice om preocupat într-un fel sau altul de chestia ţărănească o cunoaşte. Sînt unii, ca mine, care o mai cunosc şi altfel. Din alte pricini.

Stroie Bîrlădeanu se arătă din nou nemulţumit:

— Pricinile subiective n-au nici o importanţă! Eu sînt fecior, nepot, strănepot de asemenea stăpînitori de pămînturi şi impilători de ţărani pontaşi. Nu mi-e ruşine s-o mărturisesc. Am aici un document foarte trist. Alţii l-ar arde. Eu îl păstrez!... Îl păstrez şi-am să-l dau tiparului... Un document din 1677, mai, patrusprezece. Ursache sin Mihaşco fiind dator lui Meier din Tîrgul Călimanului cu treizeci lei pentru nişte miere şi cu opt lei pentru o vacă şi neplătindu-şi datoria este pus la închisoare... Episod banal. Cu acest prilej însă cercetările stăpînirii dau de urma altei fapte a lui Ursache. Aflăm anume că în tovărăşie cu doi săteni fugiţi mai apoi în Ţara Ungurească, a jă-

cuit un han după un chef de popas în care şi-au pierdut minţile, luînd multe de toate, preţ la trei sute de lei şi că au înecat o slugă a hanului în Siret. Pentru care isprăvi Ursache sin Mihaşco a fost scos la divanul Măriei Sale lui Dumitraşco Vodă şi i-au dat giudeţul să-l spînzure în ştreang... Acum, aşteaptă puţin, domnule profesor, căci de aici înainte începe partea cea mai interesantă ! Un Ştefan Bîrlădeanu îl scoate pe Ursache din temniţă, îl scapă de ştreang şi primeşte în schimb a patra parte din satul Tăcuta ; partea răzeşului Ursache sin Mihaşco... Aceasta-i origina moşiei pe care o vezi !... Ştefan Bîrlădeanu intră în ocina răzăşească, se întinde ca ariciul, îi scoate pe ceilalţi din stăpînirea şi din drepturile lor... Oamenii din Tăcuta rămîn fără pămînt, iar Bîrlădenii devin proprietari de moşie... Cum îţi place ?... Toate acestea le-am adunat, le-am clasificat şi le voi da tiparului. Eu nu mă tem şi nu mă ruşinez să arăt cum pămîntul boierilor din ţara Moldovei are la temelie un vicleşug, hatirul, cotropirea, complicitatea dregătorilor domneşti cu vinovaţii de crimă şi de furtişag. Eu nu mă tem şi nu mă ruşinez !... Asta i-am scris-o şi lui Radu Rosetti, coborîtor direct din neam de domn, care pregăteşte şi el o asemenea carte şi a fost de-o părere cu mine. Asta i-am scris-o şi lui Vasile Kogîlniceanu, feciorul lui Mihail şi a fost de aceeaşi părere. Avem o singură scuză... Cîţiva dintre nepoţii şi strănepoţii împilătorilor din veac, tot dînşii au fost în capul mişcărilor generoase de la începutul secolului trecut încoace, pledînd pentru drepturile ţăranilor...

— Platonic.

— De ce platonic ? Uite !... Eu adun documente, scriu, dau pe faţă toate încălcările... Aceasta ce vezi dumneata aici este materialul cel mai formidabil pentru un rechizitoriu împotriva propriei mele clase...

Stroie Bîrlădeanu ridică amîndouă mîinile cu degete noduroase şi încheieturi umflate de reumatism, arătînd dulapurile cu documente, vrafurile de urice şi

zapise; materialul rechizitoriului. Profesorul de agronomie privi însă pe fereastră, afară, la acaretele dărăpănate și la cîmpul înecat de smîrcuri.

— Platonic! repetă. Dumneata, cercetind trecutul, ai pierdut din vedere prezentul...

Stroie Bîrlădeanu nu-i îngădui timp să urmeze:

— Te înșeli! Are să vină vremea în curînd să mă ocup și de prezent. Lucrările mele sînt aproape încheiate. La iarnă le dau tiparului. Am sfîrșit cu trecutul!...

Agitat, stăpînul Tăcutei se ridicase din scaunul de la masa cu manuscrise.

Plimbîndu-se cu pași rășchirați în papucii care clempăneau pe poteca îngustă dintre clădăraia hîrțoagelor, gesticula și monologa:

— Da, domnule profesor! Am isprăvit cu trecutul! Eu am un cap sistematic. Lucrez cu metodă. Mai întîi am netezit terenul trecutului... Pe urmă, chiar din această toamnă, îți voi dovedi dumitale că știu să am în vedere și prezentul. Nu numai atît. Viitorul!... Încep un proiect de irigație. Un proiect vast, pentru toată țara... Iar pentru exemplificare, aplic în mic proiectul aici, la Tăcuta. Tot ce vezi dumneata afară, toate lacurile și bălțile acestea, vor deveni pămînt arabil, drenat și asanat... Pămînt care a scăpat din mîna creditorilor, imbecililor!... Li s-a părut că sînt un maniac și un gospodar incapabil, fiindcă aveam altă misiune. Eu, domnule profesor, am cheltuit o avere, m-am îndatorat, mi-am neglijat moșia, interesele, m-am neglijat pe mine, ca să adun documente, să le plătesc anticarilor cu bani grei, ca să pun o problemă la punct... Acum îmi duc misiunea mai departe... Ofer guvernului un plan de irigație și de drenaj să-i pun la dispoziție un teren formidabil care va rezolva toată chestia țărănească... Fac începutul aici!... Tot ce vezi dumneata înaintea ochilor va fi restituit locuitorilor din Tăcuta, drenat și asanat, pămînt arabil de calitatea întîi;

va fi restituit, domnule profesor și agronom, sub o formă ce rămîne de găsit...

— O va găsi vechilul! rosti Dimitrie Petreanu, cu un zîmbet sceptic.

— De ce nu? Am să-l consult și pe el. E un om de-o excepțională energie! De aceasta voi avea eu nevoie, începînd de la toamnă înainte... Un om de excepțională energie și cu simț practic, să mă secondeze!...

Culegîndu-și pălăria de pe teancurile de dosare, profesorul de agronomie își pregăti plecarea.

— Ți-aș rămîne îndatorat, domnule Bîrlădeanu, dacă ai trimite la mine pe acest om de-o excepțională energie.

— Ca să discuți în principiu chestia drenajului? se bucură Stroie Bîrlădeanu.

— Să vină cu actele și hîrtiile necesare, în chestia despre care am vorbit eu. Vreau să rînduiesc cu el din vreme o cercetare la fața locului. Am o delegație, trebuie s-o execut! Dacă nu pentru dumneata, pentru țăranii care au fost jefuiți o dată cu dumneata...

— Ah! Domnule profesor, domnule profesor! exclamă Bîrlădeanu, încleștîndu-și mîinile noduroase într-o îndurerată tînguire. Ce greu este să convingi oamenii a vedea lucrurile în mare!... Ce importanță are o gîlceavă de hotărnicie, de izlaz și de trecere, față de tot ce ți-am expus eu aici?... Vorbesc documentele acestea, iar dumneata cobori totul la o realitate meschină...

Pînă la scară, l-a însoțit tot cu asemenea lamentări și dojane, gata să-l tragă îndărăt de nasturele hainei și să-i mai citească un document.

Dimitrie Petreanu n-a trecut mult dincolo de poarta vraiște, cînd alt zvon de glasuri și lamentări îl deșteptă din gînduri, la altă realitate.

Porunci vizitului să oprească.

Pe marginea drumului, vechilul cel isteț și excepțional de energic croia cu harapnicul un moșneag și

un băieţaş de-o şchioapă. Răcnea şi distribuia loviturile în parte dreaptă. Una uncheaşului; una copilului.

După straiul de sărbătoare, se cunoştea că vechilul vine de la tîrg. După ochii sîngeroşi şi faţa stacojie, se cunoştea că la tîrg n-a băut apă. În şanţ două sarcini de papură reprezentau fără îndoială corpul delictului.

Dimitrie Petreanu a coborît din gabrioletă, apropiindu-se.

Îi tremurau mîinile, îi tremurau buzele.

— Încetează!

Vechilul a ridicat privirea injectată. O clipă a şovăit. Profesorul şi directorul şcolii de plugărie era cunoscut în tot ţinutul.

Altă dată s-ar fi ferit din cale, scoţîndu-şi pălăria şi ruşinîndu-se. Acum îi fierbea vinul sub ţeastă.

Făcu deci un pas mai în lături, pocnind din nou cu sfîrcul harapnicului în obrazul şi în pieptul vinovaţilor, care stăteau stană, cu fruntea plecată la pămînt.

— Încetează, îţi spun.

— Domnule profesor, vedeţi-vă de treburile dumneavoastră ! mugi vechilul.

Şi iarăşi mînui biciul de piele împletită.

Dimitrie Petreanu înaintă repede, smunci harapnicul şi îl azvîrli în mijlocul drumului.

Totul s-a petrecut atît de scurt, încît vechilul privi nedumerit, cu ochii tîmpi, pe rînd: la profesor, la cei doi vinovaţi, la biciul încolăcit ca un şarpe în colb. Rînji: a vrut să spună ceva ori să răspundă altfel, cu fapta; şi-a luat seama şi prefăcîndu-şi rînjetul în surîs milog, mormăi:

— Domnule profesor, te scot din fire!... Dumneavoastră nu-i cunoaşteţi!...

— Bine! Poţi să pleci...

Vechilul a tras cu ochii spre harapnicul din mijlocul drumului...

Îi venea greu să se despartă de el.

A plecat, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte cu latul palmei.

La harapnicul încolăcit ca un şarpe în colb, privea şi feciorul pălmaşului de pe moşia lui Neagu Gorjan. Îi trecu o singură şi scurtă clipă prin minte să-l ridice şi să-l trimită plocon bătrînului Stroie Bîrlădeanu, ca o ilustrare a textelor sale: „ispravnicul ne-a bătut, vătăjelul ne-a bătut... biciul şi varga, care de multe ori a batjocorit părul cel alb al părinţilor noştri"...

Dar nu-i stăteau în fire asemenea deznodăminte de teatru.

A apucat biciul cu două degete de vîrful curelei şi i-a făcut vînt în tăul cu apă neagră şi moartă.

Harapnicul s-a dus îndată la fund.

Cei doi vinovaţi stăteau lîngă sarcinile de papură. Poate prea mult nu înţelegeau ce s-a petrecut cu dinşii. Îşi ştergeau dîrele de sînge şi aşteptau să plece boierul cel străin, profesorul, ca să înşface sarcinile în spinare şi să le ducă acasă. Bătaia nu se mai întoarce. Măcar să nu le fie de pomană.

După un kilometru de drum, Dimitrie Petreanu a dus batista la gură să-şi înăbuşe tusa.

A privit-o şi a ascuns-o repede în buzunar, parcă aşa ar fi suprimat petele roşii. A poruncit vizitiului să oprească.

Simţea nevoie de puţină odihnă, întins la pămînt, cu faţa în sus, să-i treacă tremurul trupului şi colcotul fierbinte din piept...

A aşternut pledul la picioarele unei sălcii scorburoase. S-a aşternut cu palmele acoperite pe ochi. O mare împăcare se lăsa în el. Toate discuţiile deşarte din salonul domnişoarei Paula Gorjan, din pridvorul Zapodiei, chiar cartea lui de plugărie şi toată viaţa-i de dascăl nu i-au dat această linişte şi împăcare cu sine.

Parcă numai pentru atîta a trăit. Ca să smulgă un bici din mîna unui vechil.

În peştera umedă a singurătăţii, în tăcerea amurgului vînăt, noros, avea senzaţia că se cufundă cu încetul în pămînt, că-l soarbe în adînc.

Capitolul V

PRINȚESA SANGHAMITTA

1

La Zapodia, în sufrageria de vară, slugile încă n-au strîns fețele albe de pe masa îngustă și lungă, prelungă, unde cina s-a isprăvit de-un ceas.

Vîntul nopții răsuflă molatec și cald. Clatină frunzele paravanului vegetal, de flori și plante acățătoare; foșnește în teiul stufos cu ramurile plecate deasupra; aduce adierea miresmelor de cîmp, de livadă în pîrga lui august, de grădină cu rondurile umed stropite după rînduiala de seară.

Două din trei lămpi au fost stinse. Luminează una singură, în capăt, unde așteaptă două tacîmuri alăturate. Așa, prelungită din penumbră spre nimbul acela de flacără aurie, masa pare un model înadins simplificat pentru un desen liniar de perspectivă. Cel mai net model geometric. Două linii paralele căutînd infinitul.

Tacîmurile singuratice au o tristețe nespusă. Par și ele alăturate model pentru un desen simbolizînd dezolarea așteptărilor infinite; locul păstrat cu evlavie și fără nădejde, farfuriile întinse pentru două victime ale naufragiului pe ocean, doi feciori înstrăinați în lume, căzuți în război, morți în exil, plecați pe-un

negru şi funest tărîm de unde nu mai este nici o întoarcere.

Convenţională impresie a ochiului! Romantice reminiscenţe şi asociaţii emotive, din lecturi literare şi tablouri de muzeu!

Pentru Zapodia, evenimentul cel mai banal. Nu întiia dată un jivălănist îşi pierde urma o zi; nu întiia oară un musafir a întîrziat la masă.

Totuşi, Ada nu-şi poate alunga această impresie de abandonare şi jalnic pustiu.

A trecut de două ori, surprinzîndu-se că paşii au adus-o fără ştirea sa, întrebîndu-se ce caută. Îşi afla pretexte puerile. Cînd un pahar de apă pentru Mariana. Cînd ghemul de aţă crem şi croşetul: dantela începută şi uitată, nu-şi amintea unde. Dantela era pe măsuţa din ietacul de sus. Mariana nu simţea nici o nevoie de apă; şi chiar să ceară, n-ar fi obţinut, fiindcă a mîncat cantalup şi harbuz. Ce voia atunci? Masa aceasta imensă, numai cu două tacîmuri, sub rotocolul pal de lumină al singurei lămpi, e de o tristeţă intolerabilă.

Jivalania s-a risipit la ultimele desfătări gălăgioase de seară, înaintea culcării. Cei cu pretenţii emancipate, fumează pe ascuns ţigări, prin unghere. Şopotesc şcolăriţele mai mari, cu suspin, fiindcă se apropie sfîrşitul vacanţei. Numai Ghi, Georgică Bronctozaurul, se plimbă solitar, pe lîngă plopii fără soţ, între poartă şi şosea, cu paşi solemni de stîrc.

După-amiază, Elena Casimir apăruse călare în costumul negru de amazoană, cu fular cenuşiu fîlfîind la pălăria moale, de fetru, plecată pe-o sprînceană. A sărit din şea fără să aştepte mîna de sprijin, a cutreierat odăile şi cerdacurile, privdorul, balcoanele, bibiciuindu-şi nervoasă, cu vîrful cravaşei, cizmuliţele negre, rochia şi gleznele înalte. A primit fără entuziasm paharul răcoritor, cu sirop de smeură adus pe tăviţa turcească de baba Ţuca, a uitat să-i mulţumească şi să-i surîdă graţios, copleşind-o de cuvenitele

laude. Baba Ţuca şi-a retras în bucătării nasul roşu şi lung, complet deprimată.

Elena Casimir a trecut prin alte odăi, vînturîndu-se printre alte uşi, a aprins o ţigară înfiptă în periscopul de sidef, a suflat-o într-o scrumieră după cîteva fumuri, n-a dezmierdat nici o frunte de jivălănist. Schimba mereu dintr-o mînă în cealaltă cravaşa cu mîner de argint: un gît şi un cap de cal în miniatură, stilizat ca o efigie egipteană.

Ea ştia ce caută. Tovarăş pentru o plimbare pe cîmp, în dumbrava de mesteacăni, la livada cea veche de la hotar. Smaranda Cumpătă a pătruns-o cu ochii mărunţi, urmărind-o cum o poartă neastîmpărul de colo-colo şi cum îi arde privirea adincă, neagră şi rea.

Stăpîna Zapodiei îşi pierduse bunăvoia de gazdă. Pe buzele subţiri, strînse pungă, nu mijea nici un zîmbet.

În ultima clipă, înaintea plecării, îmbumbîndu-şi nasturii mănuşilor de piele, Elena Casimir a întrebat neglijent, din capul pridvorului, ca o idee care atunci îi trecea prin minte:

— Nici căpitanul Yann nu-i pe-aici?

— Nici, tanti Elena.

— Ştii tu cumva unde-a plecat?

— Mi se pare că la livada cea veche... a răspuns jivălănistul, implorîndu-i din ochi o tandră alintare.

Elena Casimir l-a privit cu răceală, secerînd frunzele din perdeaua de viţă a pridvorului, cu retezări şuierate de cravaşă.

— De mult?

— Nu. Adineaori... Înainte de a veni mata.

— Biiine!...

— Să-i spun din partea matale ceva?

— Nimic.

Şi-a adunat trena amazoanei pe braţ şi s-a zvîrlit in şea, fără ajutor, strunind frîul şi brăzdînd crupa calului cu alte vărgi de cravaşă care-i descărcau iritarea.

Calul a sărit în două picioare, a sforăit pe nări, s-a zbătut în dans pe loc, apoi s-a întins la trap, cu gîtul

încordat şi cu spuma gurii însîngerată de muşcătura zabalelor.

— Hm! a vorbit Smaranda Cumpătă, către bătrînul ei. Nu m-aş mira s-aud c-au cules-o într-o bună zi oamenii dintr-un şanţ şi c-au dus-o acasă pe năsălie, cu oasele frînte!

— Lasă frate... Cum îţi vine să vorbeşti?

— Are două fete, acuşi-acuşi de măritat... Are băiat de vîrsta lui Adrian. Nu-i mai ajunge?

— Ce ai tu cu dînsa? Fiecare-şi trăieşte viaţa cum îl taie capul.

— Sigur! Îţi bagi bărbatu-n pămînt şi-acuma trăieşte-ţi, vadano, viaţa-n dezmierdări, cum te taie capul. Fără lege şi fără măsură! Frumos, repede-i mai găseşti dumneata iertăciune!... Am să-i cam scurtez eu drumurile pe-aici. Scurt! De-unde şi pînă unde atîta dragoste deodată?...

Bătrînul s-a ferit a mai întreba şi a mai răspunde ca să nu-şi invenineze tihna sfertului de ceas al odihnei.

A sorbit restul de cafea şi a poruncit spre grajduri, argaţilor, să înhame calul. A pornit la cîmp şi la datoriile sale, cu docăraşul tras de Polcan.

Căpitanul Yann de Kergolay n-a mai dat de-atunci pe-acasă. Pentru dînsul e unul din cele două tacîmuri. Celălalt e pentru Smăndiţa Petreanu. Întîrziere şi lipsă mult mai inexplicabilă, îndreptăţind grijă şi temeri. Slugile mînate de Elvira au răscolit livada, au cutreierat iazul, au scotocit podurile şi hambarele, şurile, droşcăria unde nu arar se întîmplă s-adoarmă un jivălănist în cupeaua de zile mari ori în sănile clădite pînă la grinzi, în aşteptarea drumurilor de iarnă.

Pe urmă, Smaranda Cumpătă a dat cuvînt să se curme această exagerată alarmă. Ce putea să se întîmple? Cunoştea prea bine năravurile ordiei sale. Copila se va fi oploşit la vreo casă din sat, la vreo babă cu poveşti şi descîntece, de unde are să se întoarcă adusă de mînă, ca şi altă dată, cu rochiţa hrentuită de clini ori arsă de cărbunii gătejelor. E întîia oară? O va şmotri puţintel. Scurt! Să-i treacă pofta

a mai umblat cu colindul, cînd acasă, la Căliman, tatîne-su zace de trei zile la pat, după cum a venit ştire. Pînă atunci, să-şi vadă fiecare de treburi. Şi deocamdată, să nu se dea drumul din lanţ zăvozilor mai colţoşi.

O parte din jivalanie a plecat la culcare. Larma glasurilor din ogradă şi balcoane s-a mai alinat.

Lampa singuratecă luminează trist, cu flacăra împuţinată, cele două tacîmuri stinghere, la capătul mesei lungi, prelungi şi deşarte. De mirare! Ada nu se îngrijorează cîtuşi de puţin de soarta Smănditei. S-a împăcat îndată cu gîndul că nici nu poate să fie aiurea, decît la vreo casă mărginaşă din sat, ascultînd basmuirile unei babe. Îşi alungă mereu alt gînd mai îndărătnic. Yann a plecat spre livada cea veche, de la hotarul Zapodiei. Spunea că se întoarce peste două ceasuri, trei cel mult. Nu s-a întors nici acum. Tot într-acolo a pornit şi Elena Casimir, cravaşînd calul cu neastîmpăr şi grabă. Au trecut şapte ore de-atunci. Opt. De la livada Cracăului pînă la Vlădiţa, e cale de un ceas cu piciorul... Slujnicile ar putea să-i strîngă tacîmul. Să stingă lampa...

A treia oară, Ada căuta în sufrageria pustie ghemul de aţă şi croşetul, care o aşteptau pe măsuţa din ietacul său. Aceasta căuta ori altceva ?

Un fluture mare şi negru, de noapte, se înverşuna să-şi dogorească aripile izbindu-se în globul luminos. L-a alungat cu batista brodată, scoasă din buful mînecii. Fluturele a zburat în spirale, s-a oprit cîteva clipe pe-o floare de regina-nopţii, s-a întors din nou să se zbată, fascinat de flacăra arzătoare.

Atunci a păşit în prag, pe neaşteptate, căpitanul Yann de Kergolay. Aducea de umăr pe Smăndiţa Petreanu, ca un pui de vagabond arestat.

Fetiţa avea într-adevăr înfăţişare de vagabondă, plină de colb, cu şuviţele de păr ciufulite pe frunte şi cu ochii încondeiaţi de cearcăne vinete. Dar îmbrăcămintea, sub stratul de praf, era de mare ţinută. Rochiţa cea albastră de mătase, botinele înalte cu bumbi ca

bobul de năut, pălăria de pai subțire căzută pe ceafă și ținîndu-se numai în șnurul de gumă trecut sub bărbie.

Subsuoară, arestata purta o bucceluță de pînză.

— Dar, Doamne, ce-a fost? Ce s-a întîmplat? se cutremură Ada, frămîntîndu-și mîinile.

Smăndița s-a uitat în sus, la căpitanul Kergolay.

Yann a desfăcut palma de pe umărul arestatei, eliberînd-o.

A zîmbit cu inocența cea mai desăvîrșită:

— N-a fost nimic! Ne-am plimbat împreună...

Smăndița i-a mulțumit din ochi, respirînd ușurată și așezînd cu precauțiune legăturica pe masă.

Din urmă, s-a ivit Smaranda Cumpătă, însoțită de unii jivălăniști pe care încă tot nu i-a aciuiat somnul.

Toiegelul a intrat în funcțiune, lovind scurt în podiul de scînduri:

— Ian poftim mai aproape!... Unde mi-ai umblat?... Ce-s hainele acestea de gală, jupîneșico? În ce hal îmi vii cu ele?... Și la ce ceas îmi vii, de te aștept cu masa întinsă? Hai?...

Copila a privit iarăși în sus, spre omul cu fața bronzată. Cerea disperat ajutor, pentru a răspunde la avalanșa unor atît de imperioase întrebări.

Căpitanul Yann de Kergolay a dus degetul la buze, ca s-o asigure că secretul lor e sigilat pe vecie. Apoi, apelînd și el la tălmăcirile Adei, a explicat:

— Eu, numai eu sînt de vină... Ne-am plimbat împreună. Nu mi-am dat seama că ne depărtăm prea mult de casă... Am mers și prea repede... Pe urmă fetița n-a mai putut călca în pămînt: o strîngea ghiata. Nu-i așa *Smanditza?*...

Bătrîna micșorase ochii, mutîndu-și pe rînd privirea de la Smăndița și costumul ei, la Ada și la legăturica de pe masă, din nou la copilă și la căpitanul care-și închipuia că asemenea palavre cusute cu ață albă pot găsi vreo crezare la ea. A priceput însă din semnele mute, stăruitoare, că e cuminte a se preface convinsă.

A încheiat scurt audiția martorului, suspendînd dezbaterile:

— Bine! Am înțeles cum a fost. Acum poftiți la masă, adică la mîncare afumată și arsă.

Smăndița adormea printre feluri, moțăind cu bărbia în pumn.

După ce a fost dusă la culcare și după ce s-au depărtat ultimile contigente ale jivalaniei pentru care sunase scurt, a doua oară, stingerea, căpitanul Yann de Kergolay, dezlegat de jurămîntul sigilat pe vecie, a lămurit celor rămași — Adei și Smarandei Cumpătă — adevărata versiune a întîmplării.

— Plecase, precum a lăsat știre, la livada cea bătrînă de la Cracău...

— Ah! a făcut Ada.

Așadar tot acolo fusese!

Cu o extraordinară precizie, i-a trecut pe dinaintea ochilor viziunea Elenei Casimir, strunind calul în frîu, mînuind nervoasă cravașa, depărtîndu-se în trapul dansat. Îi flutură în ochi voalul fîlfîit după dînsa. Nodul părului bogat și greu de sevă, răsucit la ceafă, sub borul pălăriei.

— Ah! a făcut Ada.

Yann de Kergolay a înălțat privirea mirată. Ada a simțit că roșește. Așa cum roșea ea, cu un imperceptibil val trandafiriu inundat sub pielița blondă, ca interiorul roz-mat și cald al scoicilor marine, decolorate pe plajă, în soare. Exclamația nu și-o putea sorbi îndărăt, pe buze. Și-a acoperit obrajii cu palmele.

Smaranda Cumpătă a strîns gura într-o puzderie de crețuri mărunte; mărunte cute i-au posomorît și fruntea. Yann a continuat îndopîndu-și pipa și aprinzînd într-o pauză a povestirii.

Plecase așadar la livada cea bătrînă... De la mijlocul drumului s-a întors, de-a dreptul, peste ogoarele oamenilor, pe haturi, spre Stănișoara. A umblat fără nici o țintă prin sat, în grădina părăginită a curții. S-a depărtat spre locuri necunoscute. Soarele în asfin-

ţit şi umbrele lungi i-au amintit să grăbească pasul... Cerca să se orienteze, dintr-o vîlcea unde se încrucişau patru drumuri, cînd i s-a părut că după o salcie se furişează o umbră suspectă. Un copil. I-a retezat calea. Şi cu nemărginită uimire, s-a aflat faţă în faţă cu o jivălănistă a Zapodiei. Copila a refuzat la început orice explicaţie. S-a aşezat pe marginea şanţului să plîngă, pretinzînd că nimeni n-are nici un drept asupra ei s-o întoarcă din drum.

Ancheta a fost lungă şi laborioasă. Dar pînă la sfîrşit, încununată de succes. Smândiţa Petreanu plecase cu o destinaţie bine hotărîtă. Plecase în Ceylan!... Nici mai mult, nici mai puţin. Aflase dintr-o povestire a căpitanului Yann de Kergolay (deci căpitanul rostise adevărul, cînd a pretins că vina întregii întîmplări asupra sa apasă !) ; aflase că acolo se află arborele sădit de Prinţesa Sanghamitta. Aflase şi povestea acestui arbore. Aflase cum a crescut dintr-o mlădiţă a copacului sacru, sub care Budha a căpătat Cunoştinţa lumii şi a tainelor sale. Aflase cum a devenit pom uriaş, cu sute şi sute de crengi stufoase şi sute de rădăcini aeriene, înconjurat de altare, purtînd în ramuri nenumărate candele nestinse, aduse de credincioşii care cer îndurare pentru un păcat, sănătate pentru un bolnav, o mai blîndă reîncarnare. Acestea toate aflîndu-le, le interpretase şi le complectase după mintea sa... Şi pornise să aprindă o candelă, pentru însănătoşirea părintelui căzut la pat, în arborul sfînt al Prinţesei Sanghamitta. Nu era exclus s-o afle acolo şi pe Prinţesă, de vreme ce şi dînsa era sfîntă şi deci nemuritoare. Atunci toate aveau să sfîrşească mult mai uşor şi cu bine. Nu se îndoia că Prinţesa Sanghamitta va cădea alături de ea în genunchi, să se roage, cunoscînd că drumeaţa vine de atît de departe şi că a străbătut atîtea împărăţii şi deserturi. Candela şi un clondiraş de untdelemn erau pregătite în legăturica de pînză, împreună cu merindele de drum... Şi de unde ai ştiut în ce parte trebue să mergi ? — întrebase căpitanul. Răspunsul a fost simplu şi logic : Dumneata

ai arătat întotdeauna, cu mîna încolo, spre răsărit!... Ea plecase astfel într-acolo, să prindă soarele chiar în culcușul său, la răsărit, în zori, mîine dimineață, sub arborele sfînt al Prințesei Sanghamitta.

— Cum vedeți, puțin a lipsit ca să nu-mi creez pentru toată viața o remușcare! își încheiase raportul, zimbind, Yann de Kergolay. Basmele mele au scos o copilă din minți.

— Hm! Numai o copilă? a întrebat, fără să zîmbească, Smaranda Cumpătă.

Yann n-a prins înțelesul întrebării, exprimată într-o limbă pe care o înțelegea numai pe sfert. Iar Ada nu s-a grăbit să-i tălmăcească acest înțeles.

Zîmbea acum visătoare și inseninată, cu palmele împreunate sub bărbie, privind la lampa unde fluturele de noapte zbura în spirale și încă tot nu izbutise să-și ardă catifelatele-i negre aripi.

Vorbi încet:

— E atîta poezie în mintea unui copil!... Pentru dînșii realitatea și basmul se contopesc... Pe urmă, viața-i face să le despartă... Realitatea de o parte... Basmul nicăieri. Pierdut!... Oare fetița aceasta, peste cincisprezece, douăzeci, peste treizeci de ani, are să-și mai amintească că a pornit într-o seară, c-o legăturică de pînză, să afle arborul Prințesei Sanghamitta?...

— În orice caz, dacă își va aminti, atunci are toate șansele să se rușineze de această ispravă! răspunse cu o voită nepăsare Yann de Kergolay.

A pîcîit din pipa scurtă și a adăogat:

— Nici mîine și nici altă dată, vă rog însă să nu-i amintiți. I-am promis. E secretul nostru... I-am făgăduit că am să mă duc să aprind eu candela, la toamnă, cînd plec spre Asia... S-a resemnat și m-a sărutat pe obraz. „Da? Făgăduiești? Și n-ai să spui la nimeni, la nimeni?“... Am jurat pe arborul Prințesei Sanghamitta... A tăcut și s-a lăsat întoarsă la realitatea unde nu există nici o Prințesă Sanghamitta, nici un arbore sfînt și miraculos... Era atît de obosită!... Un timp am

purtat-o în brațe; adormise cu fruntea pe umărul meu, dar legăturica tot nu vroia s-o lase din mînă. Prin somn o strîngea la piept... Scîncea ușor și o strîngea la piept...

Smaranda Cumpătă a dat semne de plecare.

După un ceas, a ridicat capul din perne.

Se auzeau de sus, din casa cealaltă, modulațiile pianului așa cum n-au mai sunat în noapte, din anul cînd Ada s-a întors de la Paris. Pe terasă, dintr-un capăt la celălalt, trecea umbra căpitanului Yann de Kergolay și se aprindea în răstimpuri scînteia roșie a pipei.

Bătrînica a întors perna și a rămas fără somn, cu fața în sus, cu ochii deschiși în întunerec...

2

— Ai cunoscut că și părul acesta, patriarhul acesta al grădinei noastre, își are și dînsul o legendă ca arborul Prințesei Sanghamitta?

— Încă nu... zîmbi căpitanul Kergolay.

Ada a întors spre el un zîmbet tot atît de malițios:

— Se poate? E de mirare...

— Da, într-adevăr de mirare. Dacă există o legendă, în acest caz e singura legendă a Zapodiei, despre care n-am prins nimic cu urechea, într-o lună... În schimb însă, de la început mi-a făcut impresia că e un arbore fenomen. Un veritabil patriarh; monarhul Zapodiei! Merită o legendă...

A rămas cîțiva pași îndărăt, pentru a admira încă o dată, de la distanță, coroana gigantă și densă, compactă, care domina întreaga livadă. Poate cel mai falnic și mai bătrîn păr sălbatec din toată Moldova.

Purtînd fetița de mînă, Ada s-a apropiat de masa și băncile așezate sub umbrar. Mariana cerca să-și smulgă degetele-i subțiri; îndrepta mereu în urmă ochii albaștri, cu genele lungi, răsucite.

O muncea o îngrijorare grozavă.

— *Oncle* Yann unde hămine? Dacă se hătăceşte?

— Dacă se hătăceşte, are să te strige pe tine în ajutor... o asigură Ada, continuînd a zîmbi cu voie bună şi cu o pornire spre tachinare şi glumă, cum n-a mai simţit de mulţi ani, dintr-o altă viaţă.

— Aşa-i thebuieşte! Să se hătăcească, dacă n-a vhut să ia cu dînsul cenuşă şi s-o phesahe pe dhum!

— Aşa-i thebuieşte! aprobă Ada.

Mariana a exclamat însă, cu o decepţie tot aşa de sinceră ca sincera îngrijorare de adineori:

. — Uite-l că vine!...

Îi părea rău că *oncle* Yann nu s-a rătăcit, s-o strige într-ajutor iar ea să-l mustre cu asprimea cuvenită, fiindcă n-a avut grijă să-şi ia o trăistuţă de cenuşă, cum s-au învăţat minte anume copii orfani din basmele Zapodiei. Dădea din nou să se smulgă şi să-i tropăiască în cale. Ada a oprit-o, strîngînd-o alături:

— Te-am rugat... Te rog să stai lîngă mine.

Avea nevoie de dînsa ca de-un scut.

Yann de Kergolay se apropia pîcîind din pipă, pe poteca strîmtă, printre tufele scunde de agrişe şi de pomuşoară. A luat loc pe banca din faţă, încrucişîndu-şi picioarele sub el.

Îndată, Mariana s-a căznit să-l imite, îndoindu-şi genunchii mici şi goi, împingîndu-i sub fustiţă cu mîinile, schimbînd un picior deasupra celuilalt, căci tot î se părea că n-a respectat destul de fidel această poziţie de odihnă a Orientului, incomodă ca un supliciu.

— Curios... repetă Yann. Aşadar există o legendă în Zapodia, despre care să nu-mi fi pomenit nimeni, nimic? Credeam că am aflat tot ce merită să fie ştiut...

Ada îşi scoase, din reţeaua de pai împletit, ghemul de aţă, croşetul şi dantela bretonă.

Vorbi, după ce-a reluat lucrul întrerupt de aseară:

— E o legendă oarecum secretă a familiei. O tradiţie transmisă din generaţie în generaţie... Aici, vin să suspine şi să-şi găsească alinare, să ia hotărîri toţi adolescenţii şi toate adolescentele din neamul Cumpă-

tă, cînd trec prin cea dintîi criză sentimentală... De aceea a şi fost botezat: „Pomul suspinelor". Nu este exclus ca aici să fi suspinat tata, înainte de a se hotărî s-o răpească pe mama de la părinţii săi, răzăşi trufaşi şi săraci, intrînd în război cu toată familia. Cu două familii... A sa şi a mamei... Aici va fi suspinat şi bunicul în tinereţe... Poate şi alţii, şi altele, despre care a rămas numai un nume, un tablou în salon, un dagherotip decolorat în albume... Bănuiesc că tot pe-aici şi-au făcut şi alţii un stagiu mai recent, chiar în această vară... Ştiu eu cine? Poate Adrian. Poate Irinel Măgură... Poate Amîndoi... Văd o inimă săpată de curînd cu briceagul, în lemnul mesei. O inimă străpunsă de-o săgeată.

Mariana asculta foarte atentă, cu palmele mici pe genunchi.

Socoti de cuviinţă să semnaleze un amănunt, ignorat poate de cei mari:

— Unchiul Geohgică, el ahe un bhiceag nou... Cumpăhat de la iahmahoc, la Căliman...

Ada şi Yann au început să rîdă.

Era intr-adevăr comică şi extravagantă ipoteza, că Georgică Brontozaurul s-ar prenumăra şi el printre cei poposiţi sub „Pomul suspinelor", căutînd alinare pentru cea dintîi criză sentimentală. Cum li s-a părut tot aşa de absurd gîndul că va fi stat cîndva sub acelaşi păr, la altă masă de-atunci, pe altă bancă de-atunci, uscatul şi îmbălsămatul Damian Cumpătă, deacum. Ada s-a grăbit a urma, ca într-o teamă să nu lase pauză primejdioasă întrebărilor:

— E arborele cel mai vechi din livadă... Ceilalţi au fost înlocuiţi, primeniţi de două-trei ori, poate de mai multe ori, de cînd există căsuţa bătrînească... Nimeni nu ştie de ce a fost cruţat... Un păr sălbatec; ce rost poate să aibă într-o livadă?... Mai tîrziu e explicabil. După ce a luat aceste proporţii şi a devenit sacru... Primăvara, cînd dă în floare, e alb şi încărcat ca nici un pom altul, din toată grădina... Se zăreşte de departe, de la un kilometru, ca un stilp fantastic de ză-

padă... Iar cînd începe a-şi scutura floarea, împrăştie ca o ninsoare în toată livada, dincolo, pe acoperişul casei, în curte, în balcoane, pînă în şosea...

Vorbea cu fruntea plecată, deasupra dantelei, fără să ridice privirea.

Prin plasa deasă a frunzarului, străbăteau săgeţi subţiri de raze. Lumina aurie îi tremura pe mîinile lungi, lipsite de inele şi brăţări, cu o singură verighetă pe deget. Şi nu era nevoie de aceste focare jucăuşe de soare. Mîinile rămîneau luminoase şi fără ele. De-o lumină caldă, bălaie; mîini în care s-a refugiat toată lumina şi căldura de viaţă a fragilei sale făpturi. Vorbea cu fruntea plecată deasupra dantelei, în teama să nu lase răgaz întrebărilor.

Dar în minte îi treceau repezi, fugare, întrerupte, alte imagini.

Se vedea la aceeaşi masă, sub acelaşi frunzar, în cea dintîi vară cînd s-a întors de la Paris.

Atunci, găsea şi dînsa aici un liman al suspinelor; deşi n-o aducea o lămurită pricină sentimentală.

Imaginea se risipea, alungată de alta... Sena... Pe puntea unui *bateau-mouche*[1]... Ea, Anne-Marie şi Yann...

Locotenentul Yann de Kergolay, în uniforma regimentului colonial, cu obrazul bronzat de soarele ecuatorului, istoriseşte cu o veselă nepăsare peripeţiile misiunei Marchand, întoarsă în Franţa de o lună. Episoadele sînt hazlii, lipsite de emfază... Le-a ales înadins, înlăturînd tot ce a însemnat bravură şi tenacitate, suferinţă... Vaporaşul alb a acostat la un ponton umbrit de sălcii şi plopi argintii. Se află un restaurant cu mesele înghesuite sub mari umbrele oranj şi roşii; altele sub o prelată vărgată. Nici un singur loc liber. Dar îndată s-au ridicat doi domni, oferind scaunele acestui ofiţer din glorioasa misiune, care străbătuse toată Africa de-a curmezişul pînă la Nil, descoperind regiuni necunoscute şi încumetîndu-se să

[1] vaporaş

înfrunte trufia englezilor la Fachoda. Salută politicos, unul aduce al treilea scaun, pentru însoțitoarele locotenentului Kergolay. L-au recunoscut din fotografiile ziarelor... O spun, salută zîmbind; zîmbind grăbește și chelnerul...

Ea purta o fustă albastră, o centură de lac negru cu buclă de sidef, o șemisettă albă cu guler răsfrînt. Uniforma pensionului. Numai pălăria de pai mărunt e o fantezie a modei din acel an. Se purtau pălării mari, cu boabe de cireșe... Ce ridicolă îi pare pălăria aceasta acum!...

Atunci era foarte încîntată de ea; foarte flatată de privirile consumatorilor de la mesele vecine; se ghicea că toți vorbesc despre grupul lor, despre ofițerul care-a luat grad de locotenent în codrii Africei și care, insensibil la aceste manifestări de curiozitate și de simpatie, pîcîia calm din pipa-i scurtă. Mirosul tutunului de pipă, dulceag și aromat, e același... Poate acest miros a făcut să-i învie atît de clară imaginea de-atunci...

Își amintește luntrile cu vîsle, bărcile cu pînze triunghiulare umflate de vînt, toată larma petrecerii nautice pe Sena... Erau la modă partidele de canotaj... În fiecare clipă soseau, treceau, se încrucișau alte bărci, unele cu familii întregi, altele subțiri și lungi, cu un singur vîslaș, în tricou învrîstat în dungi albastre și albe, înaintînd săgeată cu o singură vîslă...

Își amintește și melodia cîntată la armonică de muzicantul localului, îmbrăcat într-un aproximativ costum de matelot... Și privirea ei, care revenea mereu la brățara de la mînă... Brățara groasă, grea, de fildeș sculptat, adusă de Yann, din Congo... A adus două, identice; una pentru ea, una pentru Anne-Marie. Ca pentru două surori. Acuma brățara e undeva, într-un sertar de scrin, la țară, la Tîrnauca...

S-au îndepărtat umbrele multicolore, bărcile cu pînze triunghiulare umflate de vînt, luntrile vîslașilor trecînd repezi și rectilin, în umbra umedă și neagră de sălcii... Altă imagine...

O vilcorie largă, deschisă îi plimbă la 'Bois de Boulogne, în altă după-amiază de duminecă.

Din trăsuri, docare și tilburiuri, femeile întorc capul. Unele mai îndrăznețe, o dată cu zimbetul, trimit și un salut fîlfîit din mănușă sau din umbrelele mici, ridicol de mici, cum se purtau în acel an. Au recunoscut și dînsele ofițerul de trupă colonială, tot din fotografia ziarelor. Yann de Kergolay nici nu le observă. Toată atenția e concentrată la Anne-Marie și la eleva de pension, din depărtata și pe jumătate barbara ei Moldovă... Il interesează numai ce gîndesc ele, ce vorbesc ele, ce li s-a întîmplat lor în doi ani de cînd lipsește... Întrebările, răspunsurile nu ascund nimic deosebit. Nici o aluzie. Nici un cuvînt îndoielnic. Întrebări și răspunsuri ca pentru o copilă de școală, prietena cea mai bună a surorii mezine... Ca pentru două surori... Dar de departe, din timp, amintirea cheamă aceste imagini ca fantomele unor clipe de o rară și dulce blîndețe, pierdute.

În viața ei nu s-a petrecut nimic extraordinar. Știe că n-are să se întîmple nimic extraordinar. Ce-a căutat deci o vară întreagă, sub acest arbor al suspinelor? ea care nu avea nimic de regretat, nimic de hotărît? Chiar amintirea acelor ceasuri, trăite atunci și aici, îi pare acum fantoma unor clipe de-o rară și dulce blîndețe, pierdută.

Cu fruntea plecată, vorbește fără să înalțe ochii, neîntrerupt, numai pentru a nu lăsa răstimp întrebărilor:

— Aici, la Zapodia, toate sînt impregnate de suvenirul unor existențe anterioare... Casa, livada, mobilele... Poate că din această pricină mi se pare atît de pustiu și trist, la mine, la Tîrnauca. E o casă nouă, o grădină plantată numai de patru ani. Pomii mici, care parcă acum învață să înflorească și să facă fructe... Învață cu timiditate... Înfricoșați, copleșiți, s-ar spune, de peisajul suflat de vînturi. Șes numai cu lanuri și arături... Pe alocuri cîțiva salcîmi, cîțiva oțetari și glădici... Îmi face impresia că acei pomi din grădina noastră, de-acolo, au nevoie de-un sprijin,

de-un exemplu, să le dea puțin curaj... Într-o dimineață, i-am comparat cu elevii dintr-un orfelinat, cînd fac gimnastică, aliniați la distanță egală, așa cum se văd din orice punct în linii diagonale... Nu știu ce mi-a venit! Cum mi-a venit!... Poate fiindcă erau la începutul primăverii, fără frunze și flori, văruiți pe jumătate ca într-o uniformă!... Soțul meu a rîs de asemenea comparație stupidă... Pe urmă, mi-a dat dreptate. El îmi dă întotdeauna dreptate, în afară de împrejurările cînd mă amestec în discuții de agricultură... Atunci îmi spune că vin cu idei ruginite, de la Zapodia. Sărmana Zapodie!...

Căpitanul Yann de Kergolay asculta trăgînd din pipă, fără să întrerupă.

Îi treceau și lui prin cuget cam aceleași amintiri. O imagine.. Bărbia ovală și albă a copilei, în lumina soarelui de amurg, sub pălăria de pai cu boruri mari care îi ascundeau trei sferturi din obraz. Altă imagine... Silueta subțire și înaltă, mlădie, urcînd scările pensionului alături de Anne-Marie, cînd a petrecut-o la școală ultima oară... El s-a dus în Bretania, să-și mai vadă o dată locuința lor părintească de piatră sură și cîmpurile, pădurea; lăsate toate în grija fratelui mai mic, după orînduiala din vechi a familiei. De-acolo, peste cîteva zile, a plecat spre Asia. Ea avea să se întoarcă peste cîteva săptămîni în țară... Nu s-a petrecut nimic. Nu putea să se întîmple nimic, deși viața lui nu-i seacă de evenimente extraordinare, de pasiuni, de aventuri. Toate au lăsat urme precise, cicatrici... Mai apoi amintirea lor s-a absorbit... Acum descopere, abia acum descopere că, intacte, l-au însoțit numai aceste imagini care nu înseamnă nici măcar o amintire. O bărbie delicat ovală în lumina soarelui, sub pălăria de pai cu borul moale, balansat. O siluetă urcînd scările, subțire și mlădie ca o smicea, alături de Anne-Marie Pentru un ofițer de trupă colonială, sortit să cutreiere pămîntul sub toate constelațiile și meridianele, cea mai puțin de așteptat tovărășie. Imaterială și castă, să-l plîngă de milă un licean...

A scuturat pipa de lemnul băncii. Mariana a coborît să-şi dezmorţească picioarele supuse atîta vreme la cazne. A vrut să se depărteze.

— Te rog, vino la mine! a chemat-o repede Ada, aşezînd pe masă dantela şi croşetul. Rămîi lîngă mine.

— *Maman,* dah eu nu mă hătăcesc!...

Ada i-a trecut degetele lungi prin păr, răsucindu-i cîrlionţii bălai. Era o dezmierdare. Era şi singurul chip s-o păstreze aproape, strîns, scut strîns lîngă piept.

^

După iarmarocul din Tîrgul Căliman, cînd s-au petrecut oarecari schimbări în jivalania Ẕapodiei, Mariana căpătase un nou tovarăş.

Un văr cu doi ani mai săltat, dar tot atît de puţin deprins cu legiuirile şi datinele ordinei, Pufuleţ Popazu. Acest Pufuleţ venea să-şi inlocuiască fratele mai mare, biciclistul numărul unu, care la sfîrşit de august avea de pregătit un ticălos de examen.

Iar fiind el ultimul copil al Anei Popazu, a crescut mai alintat şi lipsit de libertate, între jucării de tîrg, cărţi cu poze şi alte deşertăciuni respinse cu dispreţ de jivalanie în răstimpul vacanţei. Ana Popazu s-a despărţit de dînsul cu mare durere şi grijă, punindu-l sub diferite ocrotiri şi prescriindu-i o duzină de solemne recomandaţii. Să nu umble fără pălărie în soare, să nu răcească, să doarmă cîte două ceasuri după-amiază şi să asculte cu sfinţenie cuvîntul buniţei.

A doua zi dimineaţa, cînd Pufuleţ a aşteptat cu supunere cuvîntul buniţei, Smaranda Cumpătă l-a măsurat din tălpi pînă-n creştet, cam tot aşa cum se uita la fetiţa cocolită a Adei. Cu mirare şi milă.

I-a spus, scurt:

— Hai! Ce te uiţi la mine?... Lumea-i a ta! Păzeşte ceasul mesei şi nu da foc la casă... Încolo, n-ai să te ţii de poalele mele! Scurt!

Lui Pufuleț nu-i venea să creadă. Intîia oară se înfrupta din asemenea libertate. Purta subsuoara din dreapta un cărtoi cu poze lăcuite: Robinson Crusoe. Subsuoara din stînga, o paiață de postav negru, cu nasul ascuțit ca un ardei, cu muzicuță în pîntec și clopoțel la scufie. Două vestigii ale lumii civilizate, care n-aveau ce căuta la Zapodia.

Smaranda Cumpătă l-a povățuit:

— Leapădă mișăliile acestea și caută-ți un bici... Du-te la Toader Gliga să-ți împletească o puhă!...

Copilul s-a supus pe jumătate. A lepădat cartea lui Robinson. A păstrat paiața cu nasul roșu. Și nu s-a dus la moș Toader Gliga, să-i împletească o puhă. Îi stătea pe suflet altă grijă.

De cu seară îl intrigase anume sunete foarte ciudate, în fundul ogrăzii, lîngă ocoale. Parcă se juca acolo cineva. Întîi o lovitură groasă. Bang! Pe urmă altele mai subțiri. Bing-biling! Ce puteau să însemne acestea? Aici, la Zapodia, se află o sumedenie de lucruri curioase, pe care Pufuleț Popazu nu le-a văzut niciodată și acum putea în sfîrșit să le iscodească și să le priceapă.

S-a apropiat cu sfială, încetinind pașii pe măsură ce sunetele răbufneau mai puternic. Împrejurul fierăriei erau movili de zgură, de fier vechi aruncat, șine ruginite de roți, pluguri așteptîndu-și rîndul să fie meșteruite pentru arăturile de toamnă. Iar înlăuntru, prin ușa deschisă, se zărea un foc înfricoșat. Ceva fosăia pe nări, ca un balaur.

Un omuleț negru, cu ochi și cu dinți albi, a ieșit afară cu un fier roșu și l-a băgat de cîteva ori într-un ciubăr urît cu apă. Fierul a sfîrîit și a slobozit un nor de aburi alburii. Dar omulețul cel negru nu se uita la fier și la aburi. Se uita la Pufuleț Popazu.

Se uita și rînjea.

— Aista-i Vineri!... s-a gîndit repede Pufuleț. Mare lucru să nu fie el Vineri, robul lui Robinson Crusoe.

Prea neagra vietate era cu părul zburlit, cu o cămașă flenduroasă și plină de unsoare, cu pieptul gol,

cu pantalonii şi mînecele suflecate. Vineri în persoană! Aşa cum îl arăta poza din cartea lăsată pe masa pridvorului.

Rînjind, omuleţul a strigat la cineva dinlăuntru:

— Tătucă, o mai venit un nepot de-a boierului... Pe-aista încă nu l-am văzut noi!

În uşă a păşit un uriaş tot atît de negru şi unsuros, cu un şorţ de piele, cu mustăţi cumplite şi un ciocan încă mai cumplit în mînă. Era fioros din cale-afară, dar a rostit cu mare prietenie, rîzînd:

— Sărut mîna, conaşule! Mata eşti băiet de-a lui conu Culai Popazu şi de-a ducăi Ana? Am cam gîcit eu!

Pufuleţ a răspuns, prinzînd curaj:

— Da, domnule Harap...

— Iaca-i bun!... Şi-ai venit mata să vezi ce meşteruim aicea?

— Da, domnule Harap. Vreau să văd cine se joacă aicea cu bangbilingul. Şi mai vreau să-mi arăţi animalul care fosăie pe nări...

Domnul Harap cu ciocanul a rîs din toată inima, netezindu-şi musteţile unse, cu mîna suflecată. Rîdea şi omuleţul cel mic şi negru, cu gura pînă la urechi.

— Care va să zică noi ne jucăm aicea cu bangbilingul? întrebă hîtru domnul Harap. Asta-i mai bună ca tăte. Am să i-o spun eu şi lui conu Iordache, să aibă ce rîde boierul!...

— Animala care i se pare lui că fosăie, mă tem că-s foalele! se dădu cu idea omuleţul cel negru. Apu-aista, chiar că nu ştie nica de la noi, tătucă!... Nu-i ca nepoţii ceilalţi ai boierului... Aceia îl cunosc şi pe dracu, din fundul tartorului!... Despre foale, vrei tu să vorbeşti?

Pufuleţ Popazu s-a simţit foarte jignit de chipul cum îl trata puiul de harap. Omul cel mare, domnul Harap, îi spunea: „Sărut mîna!" şi „conaşule". Îi spunea: „mata"... Omuleţul îi spunea „tu" şi „lui". Aşa ceva nu mai pomenise.

Mai tîrziu însă, Pufuleț s-a împrietenit la cataramă cu puiul de harap. A aflat că-l cheamă Țurlui, cea ce i se potrivea de minune. I-a încredințat paiața de postav roșu, pe care Țurlui a răsucit-o, strîngînd-o de pîntec și minunîndu-se de mecanismul dinlăuntru.

— Asta-i a dracului mașinărie! a încuviințat cu admirație Țurlui. Am s-o desfac eu odată să-i văd măruntaiele. Ș-apoi, mare lucru să nu tocmesc și eu una la fel...

Pînă atunci, paiața cea nouă, cumpărată de la iarmarocul Călimanului, s-a ales cu prea frumoase pete de funingine și de unsoare, pe care nu i le-a mai putut șterge nimeni.

Iar din acea dimineață, Pufuleț Popazu și-a petrecut viața de la Zapodia între două amiciții. Mariana și Țurlui. Fiecare înfățișa altceva. Mariana îi asculta cu admirație întîmplările lui Robinson Crusoe; îl ținea pe-aproape de casă, în ietacuri, în pridvor și pe balcoane, lîngă tanti Ada, așa cum a fost deprinsă să trăiască sub ocrotirea molcomă și călduță a mamei de la Mădeiu. De acolo, se strecura la fierăria lui Țurlui, de unde se întorcea cu hotărîri mari. Să-și cumpere drîmbă, să învețe a cînta din scripcă și din cobză — toate idealurile puiului de harap.

La Zapodia, numai cu cîteva zile înainte, descălecase cu altfel, cu totul altfel de proiecte.

— Eu am să mă fac ministru, cînd oi fi mare! îi destăinuise el lui Țurlui. Și am să mă duc la Lemberg, ca tata...

Țurlui a pufnit în rîs, cu dispreț:

— Ce-i aia menestru? Mia nu-mi trebuie menestru... Eu am să mă fac lăutar... Cînt boierilor la nunți și la cumătrii. Boierii îmi dau de băut și-mi azvîrl bancșiș... Pe urmă le cînt la ureche...

Impresionat de asemenea viitor rezervat numai lui Țurlui, s-a lepădat și el de vechile-i idealuri.

A ținut chiar să se spovăduiască:

— Știi mata, tanti Ada, că eu nu mă mai fac ministru?

— Ei, cum ? a zîmbit Ada.
— Iac-aşa ! Nu-mi mai place. M-am săturat...
— Şi pe ce-ai schimbat ? Ce-ţi place acum ?
— Tanti Ada, eu mă fac lăutar.
— Bine, dragă Pufuleţ, ce fel de vorbă e asta? Mi se pare că iar ai fost pe la fierărie.
Pufuleţ se preface că n-a auzit.
Deocamdată ţine să dovedească tanti Adei că nici meseria de lăutar nu-i aşa de lepădat :
— Ascultă şi mata, tanti... Învăţ să cînt din scripcă şi din cobză... Şi cînd s-o duce vestea că nu mai am pereche pe lume, mă cheamă boierii la nunţi şi cumetrii... Cînt toată noaptea, iar boierii au să-mi dea de băut şi au să mă umple de bacşiş... Pe urmă le cînt şi la ureche. Asta le place boierilor mai mult...
— Bravo! Mehg şi eu cu tine! bătu din palme Mariana, cuprinsă de entuziasm şi de admiraţie.
Ada îşi frîngea miinile, într-o exagerată scandalizare :
— Dar e ceva nemaipomenit, Pufuleţ dragă ! Cum ? Ai început şi tu, Mariana ? Vai, Doamne ! Am să vă spun bunicii, să ştie ce învăţaţi voi, aici... Are să-l poftească pe acest Ţurlui şi are să-i răsucească urechile... Scurt ! Pesemne că aceasta voiţi ?
— Bine, tanti ! a intervenit Pufuleţ. Lasă-l mata pe Ţurlui. Nu mă mai duc la el şi gata...
A făgăduit. Dar de dus tot s-a mai dus.

Acum e duminecă şi cald. Bunicii au plecat la Piatra. Jivalania cea veche şi gălăgioasă s-a risipit în cotloanele sale. Se apropie sfîrşitul vacanţei şi nimeni n-are timp de pierdut. Tanti Ada e sus în balcon, pe scaunul de pînză. Vorbeşte cu domnul căpitan Yann de Kergolay, care pufăie din pipă. Pufuleţ a făcut un semn Marianei printre uşi. S-au furişat amîndoi în vîrful degetelor. „Mergem în livadă ? Hai !" Au încercat să se dea în scrînciob. Scrînciobul n-are nici un haz. Paiaţa cea roşie doarme aruncată cu nasul în iarbă. A pierdut şi ea tot hazul.

— Măi Pufuleț, mă ! Tu ești acolo ?

Glasul a sunat după gard, de cealaltă parte. Amîndoi au tresăltat bucuroși.

E glasul lui Țurlui.

Băiatul fierarului s-a cocoțat călare pe zaplaz; a sărit în tufele de zmeură și îi chamă cu strîmbături, chip să nu facă zgomot, holbînd mereu ochii albi în dreapta și în stînga.

— Ssst ! Încet... Vorbiți încet... Am venit să vă iau la iaz.

— Gata ! Hai ! strigă exaltat Pufuleț.

— Ssst ! Încet...

— Încet... Stai să mă duc întîi să iau umbrela buniței.

— Ce să faci cu cortelul ?

— Cum ce să fac ?... Dacă mergem la iaz, în insulă, îmi trebuie numaidecît umbrelă. Așa cum avea una și Robinson Crusoe.

Țurlui rîde pe-nfundate, cu laba negricioasă la gură :

— Eu nu știu cine-i Cruzoia cela, de tot hojma-mi vorbești numai de el ! Trebuie să fi fost on nebun ori on fudul... Ce căuta el pe iaz cu cortelu ? Mai bine ți-ai lua și tu, măi băiete, o pălărie ca a mea.

Lui Țurlui nu-i plăcea umbrela lui Robinson Crusoe. Și pretindea că nu-i plac nici oamenii fuduli. Dar în această zi de duminecă, părea grozav de fălos cu pălăria lui verde și prea mare : o borsalină căpătată în dar de la un jivălănist filantrop, gigantă, de brigand calabrez.

Pentru a nu rămîne mai prejos, Pufuleț Popazu a dat fuga în casă. A adus două pălării : una pentru el ; alta pentru Mariana. A mai rechiziționat și un cățel din ogradă. Bodolan, un cățel flocos și bolfos, de stînă, care se poticnea la fieștece pas.

Au pornit cu toții tiptil, pe sub gard, prin șanțuri, pe urmă printre porumburi.

Pînă la iaz au scăpat cu bine.

Cîmpul era gol. Oamenii odihneau acasă, ca în zi

de sărbăloare. Flăcăii şi fetele se aflau la horă. Nu se zărea ţipenie. Doar o babă s-a îndreptat de şale, să-i privească.

— Ahe să ne pihască! s-a spăimîntat Mariana.

— Dă-o dracului! Asta-i baba-Riţa Lingurăreasa... N-are ea grija noastră... Caută buruieni de leac.

Ţurlui avea dreptate. Baba şi-a căutat în pace de buruienile sale. Căţelul cel flocos, ieşit din ogradă, zburda după lăcuste, lătra la vrăbii, îşi băga botul în muşuroaiele de furnici şi se scutura de gîngăniile negre strănutînd.

— Iaca, de-amu am dat şi la iaz! vesti Ţurlui.

— Nu văd corăbiile! se miră Mariana. Cu ce mergem în insula lui Robinson?

— Înotăm! spuse Ţurlui. Ce, voi nu ştiţi să-notaţi? Pufuleţ Popazu şi Mariana au mărturisit cu umilinţă că nu prea ştiu.

— Nu face nimic! i-a mîngîiat Ţurlui. Trecem atunci cu lotca de la moară. Este acolo o barcă... Coana Smaranda a dat poruncă să nu se atingă nimeni de dînsa, cît e jivalania de la curte pe aicea... Cică să nu se-nece vun diavol!... Da eu ştiu unde-s lopeţile... Şi mai ştiu că moş Neculai îi la crîşmă. Cinsteşte de necaz că iar l-o făcut leliţa Safta de la coşăre, ştirb şi mormoloc... Nici morăriţa nu-i pe-aicea... Trebuie să fie în sat la vo cumătră, să-l facă pe moş Neculai, celălalt, de la coşăre, cracant şi tanău... Aiestea voi nu le ştiţi!... Voi, tot cu Cruzoia cel a vostru... Iaca, să-nvăţaţi alta, de la tetea... Mă tuchilez pe după moară, fur lopeţile...

— Nu-i bine să furi... observă Pufuleţ Popazu.

— Parcă eu zic că-i bine!... Mai ales dacă te prinde, apu-atunci îi rău de tăt!... Dară pe mine greu să pună gabja ştirbu de Neculai...

Ţurlui a plecat să-şi pună planul în executare, înaintînd pe furiş ca o ciupercă ambulantă, sub bălăria imensă si verde. Mariana şi Pufuleţ Popazu au rămas în aşteptare, admirînd lacul. Aşa lac înţelegeau şi dînşii! Mai mare decît Marea. Păcat că nu sînt co-

răbii şi că nu-i furtună. Dar furtuna poate că vine mai tîrziu. Tot aşa i s-a întîmplat şi lui Robinson Crusoe. Aventurile au început să curgă mult mai tîrziu.

O broască a sărit lîngă dînşii, speriindu-i de le-a zvîcnit inima din loc. Bodolan, căţelul de stînă, s-a repezit s-o apuce în gură. A lepădat-o îndată cu scîrbă. Încă nu mai pomenise el asemenea jivină umedă şi rece.

— Amu, suiţi-vă! glăsui Ţurlui, sosind cu lopeţile şi zvîrlindu-le în luntre. Eu dezleg funia, împing lotca, sar după voi şi am să vă duc mai avan ca în corabia lui Cruzoia...

Căţelul se codea. Ţurlui l-a apucat de ceafă şi i-a făcut vînt în fundul bărcii. Apoi s-a opintit în vîsle. Lotca a pornit din loc. Îndată Ţurlui o suci printre trestii şi papură pe cărări de apă ascunse ochilor pe departe.

— De ce nu mergem prin mijloc? Pe ocean? a întrebat Pufuleţ Popazu.

— Da! Se vede că nu ţi-i a bine, măi băiete? Apoi dacă-i dăm prin mijloc, cine-mi spune mia că nu ne vede cineva de la curte? Şi dacă ne vede, dusu-s-a şi tot s-a dus plimbarea lui Cruzoia! Asta n-o ştii?... Mai bine uită-te că ne apropiem de plavie.

Mariana a vrut să afle:

— Ce-i aceea plavie?

— Boierii îi zic insulă şi ostrov. Noi îi spunem plavie... Adicătelea plagie: Acolo am eu ascunse la un loc bun undiţele mele.

Ţurlui mai vîsli de cîteva ori cu lopata, pe urmă opri sub o salcie, la mal.

— Am ajuns, măi băiete!

— Nu sînt sălbateci? întrebă Mariana cu nelinişte.

— Aicea nu-s decît împăraţi! o încredinţă Ţurlui. Împăratul crapilor şi împărăteasa ştiucilor. Şi mai este împăratul păsărghiilor. Ei sînt mari şi tari, peste iaz şi peste papură.

— Atunci e bine! s-a bucurat Pufuleţ Popazu. Cu dînşii n-avem nimic de-mpărţit. Putem coborî.

Insula lui Robinson Crusoe nu era mare. Nici nu era propriu-zis o insulă. Un dimb de pămînt, ca o spinare, ridicată din apele mai smîrcoase de la coada iazului. Dar se cunoştea că pe acolo a trecut Robinson. Se afla şi un fel de colibă veche si dărăpănată.

— Asta-i coliba lui Robinson! o recunoscu Pufuleţ Popazu. Ce ţi-am spus eu?

— Ce mi-ai spus tu? îl strîmbă Ţurlui. Mi-ai spus prostii gogonate, cît tine de mari. Asta mi-ai spus!... Aicea n-a stat nici un Cruzoia!... Aicea-i coliba noastră, unde ne facem noi de cap, cînd pleacă jivalania voastră de la curte şi căpătăm voie să umblăm şi noi pe iaz...

Pufuleţ Popazu se întristă, văzînd că n-are cu cine vorbi. Îi părea rău pentru sărmanul Ţurlui, care n-a aflat ca dînsul pe cineva să-i citească minunata întîmplare a lui Robinson Crusoe. Atunci n-ar mai susţine că n-a existat nici un Robinson şi că n-a stat el atîţia ani în această colibă, unde se mai cunosc urmele şi acum.

— Uite! Aicea făcea el focul! arătă o vatră în iarba arsă.

— Da! Aici fac eu focul, cînd prind peşti şi-i frig. Ai să vezi acuşi, măi băiete! Îi prind, îi frig pe cărbuni şi-i mănînc. Aveţi să mîncaţi şi voi!... Haideţi după mine, că ne-apucă noaptea cu mîinile în sîn!

Mariana şi Pufuleţ Popazu l-au urmat, cu Bodolan, căţelul de stînă, după dînşii. Ţurlui îşi avea ascunse undiţele într-o scorbură de răchită. Le-a scos şi a început să cerce cîrligele.

— Nouă nu ne dai? s-a rugat Mariana.

— Bine... Am să vă dau...

A ales două, pe cele mai păcătoase... Cea mai bună şi-a oprit-o lui:

— Vi le dau aşa, ca să nu staţi degeaba. Dară peşte să prindeţi, slabă nădejde! Pentru asta trebuie meşteşug...

Pufuleţ Popazu s-a simţit profund ofensat de asemenea pesimiste pronosticuri.

A apucat undița hotărît să prindă numaidecît un pește, poate chiar împăratul crapilor ori împărăteasa știucilor, ca să-i arate el lui Țurlui ce poate. Cînd a răsucit undița ca un bici deasupra capului, cîrligul a prins din zbor pălăria cea mare și verde a lui Țurlui, și a zvîrlit-o cît colo, în iaz.

Țurlui a rămas cu gura căscată.

— Am pus-o de mămăligă ! rosti, scărpinîndu-se cu degetele de funingine în cîlții tot așa de negri și unsuroși.

Pe urmă, după o scurtă chibzuială, s-a așternut pe brînci și a pescuit pălăria plutitoare cu varga undiței. A pescuit-o, a șters-o de apă, și a așezat-o într-un băț, să se usuce.

— A doua oară să știi că-ți arunc și pălăria ta să facă baie, măi băiete !

Pufuleț Popazu a tăcut și a înghițit amenințarea. Se simțea vinovat.

De altfel Țurlui se arăta lipsit de instincte răzbunătoare. Îndată a luat comanda, schimbînd glasul :

— Hai ! Acum la treabă !...

S-au așezat să pescuiască, aliniați cuminte la rînd, cu ochii țintă la dopul sforilor.

— Unu ! vesti Țurlui, trăgînd undița și scoțînd un pește spînzurat în cîrlig.

L-a desfăcut din ac și l-a zvîrlit în iarbă.

Peștele se zvîrcolea cu solzii argintii în bătaia soarelui.

— Stăi, măi băiete ! rosti către el Țurlui. Să te punem la ulcică !... Altfel nu merge...

După ce l-a pus la ulcică și-a luat locul. Nu peste multă vreme, a vestit din nou :

— Doi !... Iac-așa se prinde peștele, măi băiete cucuiete ! Ai văzut ? Am aici o ulcică... Am și sare. Trebuie să știi de la mine, măi Pufuleț, că eu dacă vreau, pot să stau aicea și-o lună. Ce mînca, am ! Ce bea, am ! Unde dormi, am !...

— Hăminem şi noi cu tine o lună! se hotărî Mariana. Mă inveţi şi pe mine cum să aphind focul şi cum să fhig peştii...

— Mai întîi trebuie să-nveţi cum să-i prinzi. Că de fript şi de mîncat ştie şi bunica... Trage repede!

Mariana a tras repede, cu răsuflarea tăiată de emoţie.

În vîrful undiţei, spînzura un peştişor mic şi necăjit cît un deget.

— Tot îi bun!... o încurajă Ţurlui.

— Pe acesta il fhig şi-l mănânc eu! vorbi Mariana în culmea fericirii.

— Numai dacă te-i sătura cu-atîta! Dă-l încoace să-l puie tetea la oală. Ai să-l cunoşti cînd i-o veni lui rîndul la fript... Iaca şi-n undiţa lui Pufuleţ unu! Trage, măi Pufuleţ, ce zgîieşti ochii la mine?

Pescuitul a decurs după asemenea tipic, vreme de un ceas.

Ţurlui a hotărît, apoi:

— De-acum ajunge! Să facem focul... Mi se pare mie c-are să ne ude şi o leacă de ploaie.

Un vînt subţire a prins să încreţească oglinda apei. Trestia şi papura s-au clătinat în foşniri înfiorate. Au trecut, zburînd cu grabă, necunoscute păsări, albe şi mari.

Ţurlui n-avea timp să ia prea îndelung aminte la acestea. El aduna stuf şi găteje uscate, pentru a pregăti focul. Cînd a ridicat o respectabilă moviliţă, a scos amnar, cremene şi o bucată de iască. A aprins iasca, s-a aşternut pe brînci şi a început să sufle mai cumplit ca foalele de la fierărie.

O aţă subţire de fum s-a deşirat din stoguleţul de trestie şi găteje; pe urmă veselă a săltat flacăra înteţită de vînt.

Mariana şi Pufuleţ Popazu priveau cu admiraţie. Fetiţa a spus, plină de convingere:

— Aşa făcea focul Robinson Chusoe! De la el ai învăţat?

— Dacă tot aveţi să-mi bateţi capul cu păcătosul

cela de Cruzoia, am să vă las aici, să văd cum vă scoate el la mal! amenință mai în glumă, mai în serios, Țurlui. Eu nu vreau să știu ce făcea și cum dregea Cruzoaia! Și n-are să mă-nvețe un parșiv ca el cum să fac foc... El să-nvețe de la mine, că eu îs tata focului!... Acuma dați ulcica încoace, să vă pregătesc un ospăt ca acela!...

Amîndoi s-au supus. Socoteala lor de-acasa se cam schimbase.

Cînd au plecat de la curtea Zapodiei, după chibzuiala lor și după buna orînduială din curte, nu mai încăpea îndoială că Țurlui avea să fie Vineri, robul lui Robinson, supus la porunca stăpînului. Aici poruncea Țurlui; iar cei doi Robinsoni ascultau și executau.

Vineri a curățat peștii cu un ciorsac, i-a înfipt în țăpușe, i-a presărat cu sare și a început să-i perpelească la jăratec. Mariana a fript și ea peștișorul său. A rămas îndată o bucată de tăciune, negru și ars.

— Cu acela n-ai să te saturi, fetițo, pe ziua de azi! a rîs Țurlui cu mărinimie. Așteaptă să-ți pregătească tetea un crăpuștean!...

Cînd înfulecau mai vîrtos, picături mari au răpăit de sus și o ploaie repede i-a despărțit de lumea cealaltă. Malurile de dincolo s-au mistuit în perdea vînătă. Trestiile și papura se zbăteau zvîrcolite de vînt.

— Fugiți în colibă! strigă Țurlui. Eu mă duc să-mi aduc pălăria.

Astfel, dovedea că nu-i el omul să-și piardă capul și pălăria.

Cei doi Robinsoni s-au retras în colibă. Prin acoperișul spart, ploaia șuruia gîrlă. Cu mare greu s-au ghemuit într-un ungher unde nu-i ajungea apa de sus, dar îi lua de jos, pe dedesubt.

— Asta-i ploaie care poate să țină pînă la noapte! s-a dat cu părerea Țurlui, întorcîndu-se cu pălăria murată și de duș, după ce luase baia. Ține pînă la noapte și nu știu cum avem să plecăm.

— Dohmim aici! hotărî curajos Mariana.

Pufuleţ Popazu aprobă cu însufleţire:

— Se-nţelege! Facem pe rînd de pază. Sau aprindem un foc mare, să ne vadă alţii, să vină şi să ne scape de primejdie.

Era să adaoge:

— Să ne scape, cum l-au scăpat corăbierii pe Robinson Crusoe.

Dar şi-a adus aminte că lui Ţurlui nu-i place această pomenire a lui Robinson, cu care se afla el în mare vrăjmăşie. A tăcut.

Au tăcut tustrei, strînşi unul în altul, leoarcă de apă, cuprinşi cu încetul de frig. Entuziasmul scăzuse. Căţelul de stînă, Bodolan, pirotea şi scîncea prin somn. Începea să se întunece.

Într-un tîrziu, cînd toţi moţăiau, s-au auzit glasuri şi ropote de paşi, afară, în ploaie.

— Aicea sînt! I-am găsit! a vorbit un glas gros.

— Aceştia-s sălbateci! sări în picioare Pufuleţ, trezit din moţăială. Ţurlui, scoate repede ciorsacul tău, să ne apărăm!

Bodolan lătra cu înverşunare. Ţurlui, însă, îşi pierduse tot curajul, oftînd:

— Mi se pare mie că am păţit-o mai rău decît cu sălbatecii, măi băiete! Aista-i glasul lui moş Neculai de la moară. Ne-o cătat şi ne-o găsit. M-aşteaptă o bătaie soră cu moartea. De asta nu scăp!...

Neculai de la moară a răsărit în prag.

S-a repezit, apucînd sub un braţ nepotul boierului, sub celălalt nepoata:

— Aici eraţi, conaşule? Aici, duduiţă? Bine că mi-o ajutat Domnul să vă găsesc!...

Pe urmă, s-a întors la Ţurlui, pocnindu-l peste ţurluie cu talpa cioboatelor sale de sărbătoare:

— Măi mişălule şi măi ticălosule! Cum de-ai îndrăznit să faci una ca asta? Dacă se-ntîmpla o poznă? Dacă se răsturna barca?... Ei lasă, că-ţi arăt eu, să pomeneşti ziua de azi pînă-n mormînt!

Neculai răcnea din gura ştirbă şi izbea din călcăiul potcovit. Ţurlui, cît se arătase el de viteaz şi a toate ştiutor, bocea şi se văicărea fără nici o demnitate:

— Nu mai da, moş Neculai!... Ai milă, moş Neculai... Iote, măi Pufuleţ cum mă bate şi mă ologeşte, şi tu-l laşi să mă omoare cu zile!

— Cum ai spus? strigă mai amarnic Neculai cel ştirb. Cum cutezi tu să spui la nepotu boierului „măi" şi „tu"? Hai? Na, pentru „măi" ! Na şi pentru „tu" ! Că pentru celălalte, am altă socoteală...

— Lasă-l, moş Neculai! se rugă Pufuleţ Popazu, zvîrcolindu-se să scape de subsuoara care-l ţinea captiv. Nu-i el vinovat...

— Nu-i el? Atuncea eu îs vinovat? Mai stăi tu o leacă!...

Ţurlui se afla cu pălăria în cap, fiindcă nu-i găsise un loc mai bun s-o ferească de apă şi de murdărie. Iar Neculai avea acum o mînă liberă. Morarul i-a tras deci pălăria pe ochi şi învîrtindu-l cu tot cu ea, îl aducea mereu după o roată în dreptul piciorului, ca să-l izbească mai de nădejde.

— Îmi rupi pălăria, moş Neculai! Ai milă de dînsa, moş Neculai! răcnea Ţurlui în gură de şarpe, căci mai amarnic îl durea pălăria, decît spinarea unde pocnea călcăiul potcovit şi talpa cu ţinte.

— Las'că ţi-oi rupe eu şi ciolanele!

Neculai moraru a învelit nepoţii boierului în suman. I-a purtat pe braţe la barcă şi de acolo la ţărm.

A doua zi, Ada a plecat din Zapodia la Tîrnauca, scurtîndu-şi vacanţa cu două săptămîni.

4

Sfîrşitul lui august s-a vestit cu amestec de vintoase, arşiţe şi ploi.

Într-o singură zi, de la mijitul soarelui într-amurg, vremea trecea prin toate arătarile calendarului. Elena

Casimir a fost pus la cale o plimbare cu lung alai, în munţi, la Ceahlău, mai departe, spre Broşteni, Dorna şi Sabasa, cu drumul la întoarcere pe Bistriţa în jos, cu plutele. Poate din pricina timpului schimbător, poate din alte pricini, plănuirile au căzut fără răsunet. Ada plecase. După dînsa, Anne-Marie Udrea, Octav şi căpitanul Kergolay s-au mutat la Stănişoara, unde meşterii au meremetisit în fine ruina aşezărilor vechi. Jivalania s-a rărit. Cei rămaşi se pregăteau de ducă.

Seara, vîntul zvîrlea în pridvor o frunză rotundă de plop, o frunză lată de tei. Ecoul tălăncilor era mai prelung şi profund, dureros.

— O săpătmînă... Ne-a rămas numai o săptămînă! a suspinat Adrian.

Irinel Măgură a întors ochii mari, luminoşi, cu firişoare de aur, ca ochii de leopard. Nu era nici o umbră în lumina lor, nici o întristare.

A întrebat surîzînd, mirată :

— De ce acest „ne-a mai rămas" ? N-o să ne vedem la Căliman ?

— E altceva, Irinel... Gîndeşte-te că am făcut patru ani de şcoală în acelaşi oraş, şi aşa cît de mic e Călimanul, nu ne-am ştiut... Poate că am trecut în acelaşi ceas, pe aceeaşi stradă... Poate ne-am încrucişat chiar pe acelaşi trotuar şi noi nu ne-am văzut ; nu ne-am ştiut...

— Curios... a recunoscut ea. E într-adevăr curios.

Pe urmă a zîmbit, fără să-şi mărturisească gîndul întreg.

Aşa cum era ea anul trecut, cum era chiar la începutul vacanţei, nu mai departe ; — oricine putea să treacă pe lîngă dînsa şi să n-o vadă. O fetiţă cu obrazul de humă, cu părul cînepiu şi cu ochii spălăciţi ; o şcolăriţă insignifiantă şi moliie în rochia de caşmir negru a uniformei. Acum obrăzarul de humă căzuse, dezvelindu-i adevăratul ei chip, iluminîndu-i firele de aur în ochi, punîndu-i petală însîngerată de muşcată

pe buze. Acestea le ştia. I le-a spus oglinda. I le-a spus toată suflarea Zapodiei, uimită ca de-o rară şi încîntătoare minune.

Adrian mergea alături, cuprins de gînduri mult mai amare. Muncit de mult mai negre presimţiri.

Tot ce a dorit şi a cerut el la sfîrşitul anului de şcoală în iunie ameninţa să-i fie împlinit. A cerut să urmeze liceul la Iaşi. Acum se temea să nu-l expedieze părinţii tocmai acolo, la Iaşi, în cea mai nedreaptă urgie a destinului. Se silea să surîdă. Să-şi ascundă jalea din ochi, din glas.

Poteca-i ducea pe drum cunoscut. Printre săbii late de papură, în desişul de stuf înspicat. Tot aşa zburau libelule în zig-zaguri năuce; bîzîiau bondari pîntecoşi şi mii de gîze mărunte. Tot aşa zbucnea neaşteptat o pitulice şi soţul ei după dînsa; se lăsau legănate pe un vîrf de trestie, privindu-i cu ochişori negri ca gămăliile de bold.

Zidul foşnitor care-i împresura astupîndu-le zarea poate că nu mai era tot atît de verde. Spicul de trestie atins risipea acum un nor plutitor de puf.

Poteca era însă aceeaşi. I-a dus, pe unde atuncea veneau. Pîrîiaşul cel lat, fără punte, le-a aţinut şi acum calea. Irinel Măgură nu s-a temut, n-a cerut ajutor braţului, n-a închis ochii, să cadă dincolo, aproape de pieptul deschis s-o cuprindă. A sărit sprintenă în salt de căprior şi l-a aşteptat pe el s-o ajungă.

Adrian a lunecat pe marginea brazdei de pămînt, cu iarbă deasă, scurtă, ca măruntul gazon al peluzelor. A lunecat cu un picior în apă, s-a scuturat ca un căţel plouat şi s-a simţit încă mai năpăstuit de destin.

Irinel rîdea.

Apoi l-a cercetat serioasă deodată, cînd i-a zărit cuta prelimpurie dintre sprîncene:

— Te-ai supărat?

— De ce?

— Ştiu eu... Tu eşti trist, Adrian, iar eu aş vrea să mă bucur de toate aceste zile puţine, cîte ne-au mai

rămas... Îți aduci aminte? Aici ți-am spus eu întîia oară pe nume... Adrian! Și-am spus Adrian și am simțit că roșesc de rușine... Tu n-ai observat?

— Mi se pare că aveam altă grijă. Mă temeam să nu observi tu că am roșit... Fiindcă eu am început, Irinel! Nu-ți aduci aminte? Eu am spus întăi: Dă-mi mîna, Irinel!

— Tot ce se poate... Dar ideia a pornit de la mine. Te-am invitat să mă tratezi după legiuirile jivalaniei, fără mofturi și protocol... De altfel, ce copii caraghioși mai sîntem, Adrian! Toate acestea mai au vreo importanță?... Vorbim despre trecut, parcă am fi de cincizeci de ani și ne-am întîlnit să ne depănăm amintirile... Nu-i mai cuminte să vorbim despre viitor?...

Au vorbit despre viitor. Despre cel mai îndepărtat și totuși mai neîndoios viitor. Pe Adrian îl aștepta cariera de pictor, de poet, de savant biolog. Îi rămînea de ales. Îi rămînea să aleagă ea. Iar ea avea să-l urmeze ca o umbră.

Mergeau alături ocolind lacul.

S-au oprit pe un trunchi răsturnat de salcie. Altul. Se fereau de atingere ca de o primejdie arzătoare. Își mai descopereau atîtea de spus! Încă atîtea!... El a făgăduit solemn în fața lacului că va zugrăvi odată viața Zapodiei, vacanța lor, peripețiile jivalaniei. Ea regreta că nu-și cunoaște nici un talent. Dar se mai arăta nevoie? Îi rămînea lui această sacră misiune. Cu o singură condiție. Înaintea oricui altuia, să-i citească ei poemul, sau romanul, sau cartea de amintiri. Să-i arate ei tabloul sau caietele de schițe.

Priveau amîndoi luciul apei, cînd nu-și căutau în ochi. Iar lumina pe iaz se împuțina treptat, turbure și mîhnită. I-a prins întunericul o dată cu ploaia. Ploaie și noapte brăzdată de fulgere.

Fugea alături, tot fără să se atingă, rîzînd în stropii repezi și reci. Ea își acoperea ochii la scăpărul fulgerelor. El și-a dezbrăcat haina din fugă, i-a pus-o din mers, cu sila, pe umeri. O flacără uriașă, albastră,

a scos din întuneric, o clipă, un cal lîngă o claie de paie ; un cal deşirat şi scheletic, nemişcat, cu ochii de fosfor.

Ploaia şi noaptea l-au înghiţit în cealaltă clipă.

Parcă n-a fost, poate că n-a fost, decît un cal strigoi.

Capitolul VI

SFÎRŞIT DE VACANŢĂ

Pe scaunul de pai, din pridvor, stăpîna Zapodiei prăfiră mătăniile între degete. E o mare tăcere. Un mare deşert. Numai boabele de chilimbar, în picurul lor mărunt şi mat, numără secundele în veşnicie: una... două... trei... patru...

Toate uşile sînt închise. La grajduri, hambare, la podurile unde se iţea un cap zburlit de jivălănist. Toate ferestrele sînt oblonite, la casa de sus, unde-a fost chicot şi larmă de glasuri. Viaţa s-a retras, ca o apă alinată, numai în încăperile scunde ale sălaşului bătrînesc.

Acolo în cancelaria cu spice împletite şi ţintuite în perete, Adrian, ultimul supravieţuitor, îşi îndeplineşte o osîndă. De trei zile, înainte de a aţipi la odihna de-amiazi, Iordache Cumpătă i-a cerut să-i citească ziarele.

Adrian trece cu ochii peste titluri: *Primirea bucovinenilor la Expoziţia Jubilară. Deschiderea anului judecătoresc. După atentatul împotriva lui Stolipin. Pregătiri pentru primirea făgărăşenilor... Ce-a rămas din Duma rusească?... D. Jack Medoveanu şi împăcarea fracţiunilor conservatoare... Conflictul greco-romîn nu s-a sfîrşit!... D. Take Ionescu despre Loteria Statului*

Romîn pe clase... Monedele de nichel şi mărcile jubilare... Declaraţiile d-lui P. P. Carp...

După fiecare titlu, aşteaptă un semn, hotărîndu-i de va să urmeze ori nu. Iordache Cumpătă înalţă din spinare: Treci!

Despătureşte alt ziar: *Ortografia mărcilor jubilare. Actul de fundaţie al cazinoului din Constanţa. A doua Dumă şi sufragiul restrîns. D. Laurenţiu Sarandă face senzaţionale declaraţii asupra recoltei din acest an Ardelenii la Expoziţia Jubilară. Exportul de cereale creşte în mod vertiginos. Anul jubilar se va încheia cu un nou excedent bugetar. Ţărănimea e plină de recunoştinţă pentru marea prosperitate a anului jubilar!..*

— Se poate, frate?!... Cum pot să scrie asemenea mişălii? Recunoştinţă şi prosperitate? N-au ochi să vadă?... Treci!... Auzi, poveşti încornorate! Recunoştinţă şi prosperitate... Hm! Treci!...

Adrian trece. De trei zile, sfîrşitul e cam întotdeauna acelaşi. Iordache Cumpătă îl pune să desfacă *Monitorul Oficial*, rubrica dezbaterilor parlamentare. Aici Adrian e în largul său. Discursurile sînt vechi. de astă-iarnă. Dezbateri şi discursuri de la Cameră... Începe a citi, sărind alineate întregi. Astfel cuvîntările îşi pierd pînă şi înţelesul pe care-l vor fi avut vreodată.

— Hm! se miră Iordache Cumpătă. Domnul să-i mai priceapă!... Tot la noi, la Senat, mai vorbesc oamenii c-o socoteală... Aiştia-s năuci de tot!... Auzi dumneata?

Adrian citeşte şi sare; sare şi trece înainte. Cînd a simţit că pleoapele bătrînului s-au lăsat grele de somn, scade şi el glasul, împătureşte foile şi se depărtează în vîrful picioarelor. Afară îl aşteaptă pustiul. E ultima lui zi la Zapodia; iar afară îl aşteaptă pustiul.

Calcă pe urma paşilor care au fost. Chiar glasul păsărilor din livadă e mai stins, obosit.

Sub părul bătrîn, monarhul Zapodiei, frunzele au presărat masa de lemn vechi, de lemn vînăt şi vechi. Acolo a venit ea înaintea plecării. Îmbrăcase mantaua urîtă şi neagră de uniformă. I s-a părut deodată alta, străină, îndepărtată înainte de a se îndepărta. N-au ştiut ce să-şi spună. Ea chinuia între degete mănuşile negre, urîte, de şcolăriţă. A fugit fără să întoarcă ochii. El a rămas la masa de lemn vînăt şi vechi. Uitase o mănuşă. N-a alergat să i-o dea. O mănuşă saracă, urîtă, de şcolăriţă, cu vîrful degetelor ţesut.

Acum mănuşa e îngropată în pămînt, acolo, sub ţărnă, lîngă părul bătrîn, monarhul Zapodiei.

Un funigel plutitor i s-a prins în gene. Poate de aceea, o clipă, s-au văzut toate într-o umedă păienjenire. Se-ntoarce pe urma paşilor care au fost.

În pridvor, pe scaunul de pai, stăpîna Zapodiei prăfiră mătăniile între degete. Ochii caută spre cîmpurile negre de arătură, spre uşile ferecate, spre ferestrele oblonite.

E o mare tăcere. Un mare deşert. Boabele de chilimbar, în picurul lor mărunt şi mat, numără curgerea clipelor în veşnicie: una... două... trei... patru...

CUPRINS

Responsabil de carte: Viniciu Gafița
Tehnoredactor: Ana Săbău
Corector: Mircea Ștefănescu

Dat la cules 26.05.57. Bun de tipar 07.09.57. Tiraj 25.150 ex. Hîrtie tipar de 25 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 18,58. Coli de tipar 24. Ediția I. Comanda 3530. A. nr. 01161. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—31.

Tiparul executat sub com. nr. 816 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

VOL. I, II şi III Lei 25.—